

43ste vergadering

Woensdag 26 januari 1994

Aanvang 10.15 uur

Voorzitter: Van Erp

Tegenwoordig zijn 104 leden, te weten:

Apostolou, Beinema, J.H. van den Berg, J.T. van den Berg, Biesheuvel, Bijleveld-Schouten, Blaauw, Blauw, Boers-Wijnberg, Brinkman, Brouwer, V.A.M. van der Burg, Buurmeijer, Van de Camp, Castricum, De Cloe, Deetman, Van Dijk, Dijkstal, Doelman-Pel, Eisses-Timmerman, Van Erp, Esselink, Feenstra, Franssen, Frissen, Van Gelder, De Graaf, Groenman, Van Heemskerck Pillis-Duvekot, Van Heemst, Van der Heijden, Hermes, Hillen, Van der Hoeven, Van Hoof, De Hoop Scheffer, Huibers, Huys, Van Iersel, A. de Jong, G. de Jong, M.D.Th.M. de Jong, Jorritsma-Lebbink, Jurgens, Kalsbeek-Jasperse, Kamp, Kersten, Koetje, Kohnstamm, De Korte, Korthals, Krajenbrink, Laning-Boersema, Lankhorst, Lansink, Leerling, Van Leijenhorst, Lilipaly, Mateman, E. van Middelkoop, Van Mierlo, Mulder-van Dam, Netelenbos, Niessen, Van Nieuwenhoven, Van Noord, Nuis, Ockels, Van Otterloo, Paulis, Van der Ploeg-Posthumus, Quint-Maagdenberg, Ramlal, Reitsma, Remkes, Van Rey, Van Rijn-Vellekoop, Roosen-van Pelt, Ruigrok-Verreijt, Scheltema-de Nie, Schimmel, Schoots, Schutte, Sipkes, Smits, Stemerdink, Swildens-Rozendaal, E.G. Terpstra, G.H. Terpstra, Tuinstra, Van der Vaart, Ter Veer, Te Veldhuis, Verbugt, Versnel-Schmitz, Vliegenthart, Van der Vlies, Weisglas, Wiebenga, Willems, Wolters, Ybema en Zijlstra,

en de heren Van Thijn, minister van Binnenlandse Zaken, Ter Beek, minister van Defensie, en mevrouw

d'Ancona, minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Soutendijk-van Appeldoorn, wegens verblijf buitenslands, ook donderdagochtend;

Achttienribbe-Buijs, Akkerman en Witteveen-Hevinga, wegens bezigheden elders;

Gerritse en Eisma, wegens bezigheden elders, ook morgen;

M.D.Th.M. de Jong en Van Rey, wegens bezigheden elders, alleen voor de ochtendvergadering;

Leijnse, wegens bezigheden elders, alleen voor de ochtend- en middagvergadering;

M.M. van der Burg, wegens bezigheden elders, alleen voor de middag- en avondvergadering;

Apostolou, wegens bezigheden elders, alleen voor de avondvergadering.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **voorzitter**: Ik heet welkom de ministers van Binnenlandse Zaken en van Defensie. Met name de minister van Binnenlandse Zaken wens ik veel succes bij zijn hernieuwd optreden in deze Kamer.

Aan de orde is de behandeling van:

- **het voorstel van rijkswet Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de verdediging (23327, R1483);**
- **het wetsvoorstel Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van de additionele artikelen die zijn uitgewerkt (23428);**

- **het wetsvoorstel Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet tot aanvulling van de bepalingen inzake de verkiezing van de Tweede Kamer en de Eerste Kamer der Staten-Generaal, de provinciale staten en de gemeenteraden, in verband met tijdelijke vervanging van hun leden wegens zwangerschap en bevalling (23430);**

- **het voorstel van rijkswet Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van de additionele artikelen betreffende Koninkrijksaangelegenheden die zijn uitgewerkt (23463, R1488).**

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Wiebenga** (VVD): Voorzitter! Ik begin mijn betoog, naar ik aanneem met uw toestemming, met een enkel persoonlijk woord tot de opnieuw optredende minister van

Binnenlandse Zaken, de heer Van Thijn. Hij is vanwege tragische omstandigheden weer zo plotseling terug in dit huis, het huis in vorige gedaante hem zo bekend, in nieuwe gedaante wellicht wat minder. Vanuit de rol van oppositiefractie zullen wij hem kritisch volgen. Dat hoort ook zo in ons stelsel, maar wij zullen hem ook opbouwend volgen en niet polariserend à la de jonge Van Thijn destijds. Wij kennen de nieuwe minister als een goed democraat. Wij hebben respect voor wat hij tot nu toe op verschillende posten heeft bewerkstelligd en hoe hij heeft geopereerd. Toen ik mij realiseerde dat ik hier als eerste spreker het woord tot hem zou richten, kwamen mij de volgende woorden opnieuw in gedachten kwamen: "Politieke onverschilligheid is alleen te doorbreken, als de politici de samenhang laten zien tussen het persoonlijke en het politieke handelen." Hij zal weten dat deze woorden op pagina 9 staan van het door hem geschreven "Dagboek van een onderhandelaar", dat ik gisteren nog even ter hand heb genomen.

Dan begeef ik mij nu op het terrein van de defensiebepalingen in de Grondwet. Daarna zal ik over de zwangerschap spreken. Het zal nu niet gaan over zwangere dienstplichtigen, zeg ik tegen de minister van Defensie. Dat zou iets te kort door de bocht zijn. Het wetsvoorstel tot wijziging van de Grondwet in verband met de dienstplicht vindt mijn fractie enigszins teleurstellend, omdat nu voor de derde keer dreigt dat de kans op vernieuwing van de 19de-eeuwse defensieparagraaf in de Grondwet wordt gemist. Ditmaal is het niet de Staten-Generaal die de vernieuwing van de defensieparagraaf blokkeert wegens bezwaren tegen een onderdeel van het totale pakket. Dat is twee maal eerder wel gebeurd. De eerste keer was rond 1979, toen het ging om de vermelding van de krijgsmacht in de Grondwet. Met name de Eerste Kamer heeft de totale defensieparagraaf toen afgewezen. De tweede hernieuwingspoging van de defensieparagraaf vond rond 1985 plaats. Toen ging het om de vreemde troepen. Het was de tijd van de plaatsing of niet-plaatsing van de kruisvluchtwapens. Toen is de totale defensieparagraaf in dit huis gesneuveld. Nu komen de defensiebepalingen voor de derde keer aan de orde, maar nu zegt de regering:

"Ach, laten wij de zaken maar niet moderniseren, want wie weet, stuit dat weer op problemen."

Voorzitter! Die schichtigheid is niet nodig. Bij de grondwetswijziging van 1983 heeft het parlement uitdrukkelijk bepaald dat de krijgsmacht in de Grondwet vermeld moest blijven en dat geldt natuurlijk ook voor het regeringsgezag over de krijgsmacht. Daar waren wij het destijds mee eens. Wij zijn van mening dat daaraan niet meer getornd mag worden, want die bepalingen zijn in discussie geweest. Bij de grondwetsherziening van 1983 en die van 1987 was er kamerbrede overeenstemming – in dit huis en ook aan de overzijde van het Binnenhof – over een betere formulering van de taken van de krijgsmacht. Die taken zijn als volgt geformuleerd. De krijgsmacht is er ten behoeve van de militaire verdediging van het Koninkrijk. Het wordt wat plechtig geformuleerd maar dat ligt natuurlijk voor de hand. De krijgsmacht is er ook ten behoeve van het vervullen van internationale taken met gebruik van militaire middelen en de krijgsmacht is er ten behoeve van de hulpverlening door militairen. Die formulering, gebruikt bij de discussies in verband met de grondwetswijzigingen van 1983 en 1987, is zeer bij de tijd. Ik wijs op het huidige internationale optreden in VN-verband, bijvoorbeeld in Bosnië. Wat de hulpverlening door militairen betreft, wijs ik op de zeer recente watersnoodramp in Limburg.

Tijdens de schriftelijke voorbereiding heeft mijn fractie de vraag opgeworpen of het niet mogelijk is deze moderne formulering van de taken van de krijgsmacht in de wet op te nemen. Wij zijn toch bezig met de defensieparagraaf en het past binnen de considerans van het wetsvoorstel. De regering had hier eigenlijk geen antwoord op en daarom heb ik een amendement ter zake ingediend dat, gelet op de voorgeschiedenis, brede steun moet kunnen krijgen.

In het kader van de modernisering is het goed dat artikel 101 over de mobilisatie komt te vervallen. Misschien moet dit ook gelden voor artikel 102 over de inkwartiering. Ook daarover was bij de twee eerdere pogingen tot vernieuwing van de defensieparagraaf geen verschil van inzicht tussen regering en parlement. Ik heb echter al twee amendementen ingediend en daarom wacht ik eerst af hoe de hazen op het punt van

artikel 102 lopen. Mocht er een amendement met die strekking worden ingediend, dan zal mijn fractie dat waarschijnlijk steunen.

Ik kom nu te spreken over de dienstplicht, de directe aanleiding tot het indienen van dit wetsvoorstel. Mijn fractie kan zich goed vinden in het advies van de Raad van State. In onze ogen toont de raad overtuigend aan dat de krijgsmacht op grond van de huidige Grondwet moet bestaan uit beroepsmilitairen en dienstplichtigen. Voor het afschaffen van de opkomstplicht is dus grondwetswijziging geboden. Mijn fractie is bereid, daaraan mee te werken. Wij vinden het voorgestelde beleid evenwichtig omdat het de mogelijkheid in stand laat om, als de nood aan de man komt, de dienstplicht alsnog te activeren. Gezien bijvoorbeeld de recente ontwikkelingen in Rusland is dit niet helemaal denkbeeldig. Met de regering is mijn fractie van mening dat grondwetswijziging op dit punt aangewezen is.

Voorzitter! Juist gegeven de ingewikkelde discussie over de betekenis en de uitleg van de huidige dienstplichtbepaling, zal de nieuwe formulering waterdicht moeten zijn. Dat geldt trouwens voor de gehele Grondwet, maar vooral voor dit punt. Het is dan ook curieus dat de regering toch nog kans heeft gezien, een tekstvoorstel te doen dat dubbelzinnig is, niet alleen in de ogen van mijn fractie maar ook in die van de Raad van State. Want wat staat er in het wetsvoorstel? Er staat dat er een krijgsmacht is die kan bestaan uit vrijwillig dienenden en uit dienstplichtigen. Daaruit lezen wij, met de Raad van State, dat de krijgsmacht – theoretisch gereedeerd – kan bestaan uit louter beroepsmilitairen, dus de vrijwillig dienenden, of uit beroepsmilitairen en dienstplichtigen, of – en dat is taalkundig gezien bepaald niet uitgesloten – uit louter dienstplichtigen. Ook voor de vrijwillig dienenden is immers een kan-formulering, dus een facultatieve formulering, gebruikt.

De regering antwoordt op deze waarneming dat niet is bedoeld dat de krijgsmacht slechts uit dienstplichtigen zou kunnen bestaan. Natuurlijk, dat bedoelen wij niet en dat bedoelt de regering niet. Dat antwoord vindt mijn fractie, met de Raad van State, niet genoeg en vandaar dat ik ook op dit punt een amendement heb ingediend om de

formulering van het betrokken artikel glashelder te maken, zodanig dat duidelijk wordt dat de krijgsmacht moet bestaan uit vrijwillig dienenden, dus de beroepsmilitairen, en daarnaast ook nog kan bestaan uit dienstplichtigen.

Voorzitter! Wij moeten warrige discussies over dit onderwerp in de toekomst vermijden en wij moeten ook vermijden dat de Eerste Kamer de tekst afkeurt wegens onhelderheid, want het zou de schaamte voorbij zijn als voor de derde keer dat wij de grondwetsbepaling over defensie bij de tijd proberen te krijgen, zou mislukken. Wij steunen overigens de hoofdlijn van de inzet van de regering.

Voorzitter! Ik stap nu over naar de wijziging met betrekking tot de zwangerschap van volksvertegenwoordigers. De VVD-fractie kan zich erin vinden dat de regering naar wegen zoekt om problemen van zwangere volksvertegenwoordigers bij de uitoefening van hun mandaat te verhelpen of te verlichten. In wezen is nu de vraag aan de orde of grondwetswijziging daartoe het aangewezen middel is, want over de algemene aanpak kunnen wij het snel eens worden.

De grondwetswijziging is op zichzelf niet verplicht. Het internationaal verdrag tegen vrouwen-discriminatie dat hierbij op de achtergrond aan de orde is, verplicht er niet toe om een regeling in te voeren zoals is voorgesteld in dit wetsvoorstel. Ook in andere landen is die regeling er niet; misschien in een enkel land wel. De Raad van State en de regering zijn het erover eens dat het geen verdragsverplichting is. Op grond van het internationale verdrag tegen vrouwendiscriminatie gaat het er wel om dat de landen passende – en dat zeg ik nadrukkelijk – maatregelen nemen om discriminatie van vrouwen in de politiek tegen te gaan. Dat is het bekende artikel 7 van dit verdrag. Ons land voldoet daar op zichzelf aan, want vrouwen hebben gelijkelijk kiesrecht en vrouwen kunnen, terecht natuurlijk, alle openbare ambten bekleden. De VVD-fractie staat van harte achter de inspanningen om bij het benoemingsbeleid van bijvoorbeeld burgemeesters aandacht te besteden aan de invulling van deze mogelijkheden. Het is naar mijn mening bovendien goed om te melden dat tijdelijke vervanging van zwangere

vrouwen in het bestuur, dus niet van volksvertegenwoordigers, wel kan en ook gebeurt. Dat geldt voor wethouders, burgemeesters, gedeputeerden, commissarissen van de koningin, ministers en staatssecretarissen. Of het in elk individueel geval wenselijk is, is een andere vraag, maar het kan.

Ik herinner mij het voorbeeld uit het noorden van burgemeester Jagersma van Beerta, die een aantal maanden zwangerschapsverlof genomen heeft en vervangen is door de huidige burgemeester van Utrecht. Het kon en het gebeurde dus ook. Zij was overigens ook de enige CPN-burgemeester die ons land ooit gekend heeft, dus het is in alle opzichten een interessant geval.

Voorzitter! De vraag is nu of de door de regering gekozen aanpak om voor de vrouwelijke volksvertegenwoordigers de Grondwet te wijzigen, een goede is. Bij de beantwoording van deze vraag wijs ik op het volgende. Het kan niet gaan om zwangerschapsverlof, waarbij ik de nadruk leg op het woord "verlof". Voor volksvertegenwoordigers gelden immers geen CAO's; wij hebben geen arbeidsplicht, geen werktijdenregeling en dat soort zaken. Het is voor volksvertegenwoordigers net zoals voor bestuurders: je bent het 24 uur per dag en 7 dagen per week. Met het oog daarop moet ik zeggen dat de huidige regeling voor kamerleden uit sociaal oogpunt heel goed is, want zij komen bij ernstige ziekte en ook bij zwangerschap juist niet in de Ziektewet. Zij kunnen van week tot week zelf bepalen of en in hoeverre zij hun taak willen vervullen. Zieke en zwangere kamerleden blijven qua inkomen en rechten volledig bevoegd, tot en met zelfs het verkrijgen van de onkostenvergoedingen voor kamerleden. Je bent en blijft dus gewoon lid.

Een principiële kanttekening is dat er door het nu voorliggende voorstel twee soorten kamerleden zullen komen, niet zozeer qua parlementaire rechten, zoals spreekrecht, stemrecht en dergelijke, maar wel qua lengte en status van hun lidmaatschap: aan de ene kant de kamerleden die gekozen zijn op grond van de normale bepalingen van de Kieswet en die kunnen blijven zitten tot het einde van de zittingsperiode en aan de andere kant enkele andere kamerleden die een beperkte zittingsduur hebben. Kortom: er

komen vaste kamerleden en tijdelijke kamerleden. Dat leidt tot de vraag of de voorgestelde regeling doelmatig is. Wij denken dat een zinvolle vervulling van het lidmaatschap van gemeenteraden, staten en parlement niet in elk geval, maar doorgaans een gedegen inwerkperiode vergt. Als vuistregel heb ik zelf, op grond van de praktijk, wel eens gehanteerd dat men als raads- of statenlid is ingewerkt nadat men een jaarcyclus van vergaderingen heeft bijgewoond, met inbegrip van de jaarlijkse begrotingsdebatten. Het staat natuurlijk ter discussie, maar voor de Tweede Kamer zou ik zelf uitgaan van een veel langere inwerkperiode van enige jaren. De termijn van één zittingsperiode wordt wel eens gehanteerd.

Tegen deze achtergrond kan een vervanger doorgaans geacht worden nauwelijks tot wasdom te komen. Er is dus het risico van een tweederangsparementariër. Na lezing van de stukken en ook na overweging van bijvoorbeeld het advies van de Raad van State blijkt echter nog iets anders: ik denk dat de voorgestelde regeling geen doel treft. Wat wij willen, is het verlichten van de problemen van zwangere volksvertegenwoordigers bij de uitoefening van het mandaat, maar volgens de voorgestelde regeling oefent de betrokkene helemaal geen mandaat meer uit. Dat is in zekere zin het tegenovergestelde van wat wordt beoogd. De betreffende volksvertegenwoordigster wordt vervangen door een ander persoon. Gelet op de normale verhouding tussen de geslachten op de kandidatenlijsten zal deze vervanger in veel gevallen een man zijn en dat lijkt mij geen gewenst en positief gevolg. Ik kan hier overigens, gelet op de kandidatenlijst van de fractie van D66, waar een heel interessante ontwikkeling in te bespeuren is, enige relativering bij aanbrengen.

Alles afwegende, vindt de VVD-fractie dat wij moeten doen wat wij kunnen door middel van, ook door het verdrag vermelde, passende maatregelen. Gelet op de bovengenoemde bezwaren en op het volstrekt afwijzende advies van de Raad van State vinden wij deze grondwetswijziging als methode niet aangewezen. Wij zijn het eens met de doelstelling van het verlichten van de problemen. Wat ons betreft, wordt daarom op korte termijn verder gestudeerd op alternatieve

mogelijkheden die hier op dit moment niet en detail aan de orde zijn. Als richting waarin wij denken, noem ik ten eerste een vrijwillige regeling, gekoppeld aan een wijziging van de Wet op de schadeloosstelling. Zo'n regeling is bijvoorbeeld geopperd door het Nederlands juristencomité voor de rechten van de mens. Ten tweede noem ik het instellen van een vergoedingsregeling voor alle kamerleden met kinderen, dus van een vergoedingsregeling voor kinderopvang.

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Wat u voorstelt, is geen vervangingsregeling maar een financiële regeling terwijl het probleem nu juist is dat een zwangere vrouw als volksvertegenwoordiger in gemeenteraad, provinciale staten of Kamer een aantal weken niet aanwezig kan zijn. Wij hebben hier met z'n allen voor vrouwen in andere beroepen een zwangerschapsverlof van 16 weken goed gevonden. Het wezenlijke probleem voor vrouwelijke volksvertegenwoordigers is dat zij bij zwangerschap niet op een volwaardige manier kunnen meedoen. Nogmaals, het is geen financieel probleem; het heeft te maken met het uitoefenen van de functie.

De heer **Wiebenga** (VVD): U zult ons straks vermoedelijk gaan zeggen dat deze grondwetswijziging goed is maar wij zijn tot een andere afweging gekomen. Ik heb overigens nog niet eens verwezen naar de adviezen van de rechtsgeleerden; twee daarvan concluderen dat het zo niet moet. Wij constateren dat deze regeling geen doel treft en niet doelmatig is terwijl er ook een principiële bezwaar is. Met inachtneming van de bedoeling om deze problemen weg te nemen, vinden wij het middel van grondwetswijziging niet aangewezen. Als de alternatieven die ik naar voren heb gebracht niet voldoende zijn, zijn wij overigens bereid om verder te praten. Tegen die achtergrond luister ik graag naar wat u aan mogelijkheden naar voren brengt voor het geval dit wetsvoorstel het niet haalt.

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Deze regeling kent natuurlijk een voorgeschiedenis. Zwangere kamerleden hebben zelf met dit probleem te maken gehad en kregen grijze haren bij het zoeken naar

oplossingen. In de gevraagde en verstrekte adviezen kwam men niet verder dan: neemt u maar ontslag. Dat is natuurlijk een forse straf op het krijgen van een kind en dat is dus in elk geval géén goede regeling. Duidelijk is dat een te treffen regeling meer in de richting van vervanging zou moeten gaan. Nogmaals, u hebt zelf al gezegd dat er in financiële zin geen problemen zijn; je ontvangt gewoon je schade-loosstelling. Het probleem is dat je als volksvertegenwoordiger tijdens die periode niet volwaardig kunt functioneren. Dat probleem wordt met uw alternatief niet weggenomen.

De heer **Wiebenga** (VVD): Er zijn wel méér situaties waarin je als volksvertegenwoordiger niet altijd volwaardig kunt functioneren. Twee van die situaties treft men in de stukken aan. De eerste is langdurige ziekte. Ook nu zijn er collega's die, al willen zij graag, hier niet kunnen komen. De tweede is verblijf buitenslands wegens ambtsverrichtingen. Ook als men deel uitmaakt van delegaties kan men niet altijd de rechten, verbonden aan het mandaat, volledig benutten. Op de achtergrond speelt voorts nog de discussie over de wenselijkheid van een algemene vervangingsregeling een rol. Ik heb daarover niet gesproken omdat ik ook daaraan nogal wat principiële en juridische bezwaren zie. Een verdergaande discussie hierover wil ik nu niet uitsluiten. Het gaat er mijns inziens om dat de rechtspositie van volksvertegenwoordigers een gans andere is dan die van werknemers. Nadat men gekozen is, behoeft men hier nooit meer te verschijnen; er zijn inderdaad leden die een wat lagere aanwezigheidsgraad kennen. Wij hebben de mogelijkheid om in de democratie onze stem uit te brengen maar zijn niet verplicht om dat te doen. Al met al is onze rechtspositie niet vergelijkbaar met die van een werknemer, die met "verlof" te maken heeft.

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): U heeft gelijk waar het gaat om het al dan niet verschijnen van volksvertegenwoordigers, maar er is toch een groot verschil tussen enerzijds afwezigheid wegens ziekte of verblijf buitenslands en anderzijds afwezigheid wegens zwangerschap. Zwangerschap gaat alleen vrouwen aan en dus is de oplossing van het

geschetste probleem ook een kwestie van gelijke behandeling. Een langdurige ziekte kan iedereen overkomen, mannen en vrouwen. Hiervoor kan met de partij een regeling worden getroffen. Zwangerschap nu treft alleen vrouwen. Daarom is deze wetgeving gestoeld op de gedachte die achter de Wet gelijke behandeling zit.

De **voorzitter**: Ik wijs mevrouw Brouwer erop dat zij nog een hele termijn heeft.

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Ik probeer de heer Wiebenga te overtuigen.

De heer **Wiebenga** (VVD): De voorzitter greep terecht in, het werd wat langdradig. In Finland en Noorwegen is een mogelijk vergelijkbare regeling met wat hier voorligt, getroffen. Daar wordt, juridisch gezien, en niet feitelijk, zwangerschap gelijk gesteld aan ziekte. Ik wil niet te ver op dit punt doorgaan, omdat mevrouw Brouwer zal tegenwerpen dat zwangerschap een gezonde ziekte is. Juridisch kan echter de fictie van een vervangingsregeling wegens ziekte worden ingevoerd. Hier valt dan een mogelijke zwangerschap onder. Bovendien kan worden bepleit dat het niet alleen om een vrouwelijke volksvertegenwoordiger gaat, maar ook om een mannelijke volksvertegenwoordiger die vader wordt. Om deze reden heb ik bezwaar tegen het amendement van mevrouw Scheltema. Ik ben zelf toen ik lid van de Kamer was vader geworden. Ik spreek dus uit ervaring. Waarom zouden geen voorzieningen worden getroffen voor volksvertegenwoordigers die vader worden? Dit gebeurt voor werknemers ook.

Al met al moet ik bij de afweging concluderen dat het voorliggende wetsvoorstel de steun van mijn fractie niet kan krijgen.

□

De heer **Leerling** (RPF): Voorzitter! Voordat ik inga op de voorliggende voorstellen tot wijziging van de Grondwet, wil ik minister Van Thijn bij zijn come-back in Den Haag van harte welkom heten en hem heel veel sterkte toewensen nu hij zo onverwacht de plaats heeft moeten innemen van de ons plotseling ontvallen minister Dales. Op grond

Leerling

van ervaringen uit een inmiddels haast grijs verleden kunnen we ervan verzekerd zijn, dat we in de heer Van Thijn een bekwaam bewindsman achter de tafel hebben gekregen, al gebiedt de eerlijkheid te zeggen dat hij in de periode 1981-1982 slechts enkele maanden minister van Binnenlandse Zaken is geweest.

In die korte periode heeft hij echter wel de grondwetswijziging van 1983 in tweede lezing in de Kamer verdedigd. Ik herinner me dat debat in de oude zaal natuurlijk nog zeer wel. Het is daarom des te meer het vermelden waard nu de heer Van Thijn ruim twaalf jaar later bij zijn terugkeer in de parlementaire arena opnieuw met voorstellen tot wijziging van de Grondwet wordt geconfronteerd.

Als ik nu op de behandeling van de wetsvoorstellen zelf inga, kan worden geconstateerd dat ook in dit debat de verkiezingen voor de Tweede Kamer hun schaduwen vooruit werpen. We spreken immers over vier voorstellen tot wijziging van de Grondwet en die behandeling moet in eerste lezing voor de verkiezingen zijn afgerond. Met twee van de vier voorstellen heeft de RPF-fractie de nodige moeite. Ik heb daarvan in de schriftelijke voorbereiding al blijk gegeven. Het gaat om het voorstel betreffende vervanging van leden van vertegenwoordigende lichamen wegens zwangerschap en bevalling en daarnaast om het voorstel inzake de opschorting van de opkomstplicht van dienstplichtige militairen.

In dit debat wil ik nogmaals argumenten met de regering wisselen, waarbij ik overigens de bewindslieden dank voor de beantwoording van de nodige vragen die wij in het verslag hebben gesteld. Ik begin met het voorstel met betrekking tot vervanging bij zwangerschap en bevalling. Het is in de tijd waarin wij leven geen onbekend verschijnsel als een vrouwelijk lid van een vertegenwoordigend orgaan wegens zwangerschap en bevalling enige tijd haar werkzaamheden niet kan verrichten. Nu lijkt me dat als vertegenwoordiger in een gemeenteraad of provinciale staten wat minder problematisch, dan als lid is van de Tweede Kamer. Het lidmaatschap van raden en staten is tegenwoordig beslist geen sinecure, maar het is geen full-time baan. Dat is het lidmaatschap van de Kamer zonder

enige twijfel wel. Meer dan dat kan ik op grond van jarenlange ervaring nu wel zeggen. Een relatief beperkte periode van inactiviteit van een raadslid of lid van provinciale staten behoeft geen ramp te zijn. Ook niet voor de kleinere fracties, al is het alleszins begrijpelijk als de aanstaande moeders hun plaats in de raad of de staten opgeven om zich volledig aan het moederschap te kunnen geven. Dat geldt mijns inziens in versterkte mate voor hen die lid zijn van de Tweede Kamer. Daar kom ik zo nog op terug.

De aanleiding om niets minder dan de Grondwet te wijzigen om een wettelijke vervangingsregeling mogelijk te maken, zou gelegen zijn in het feit dat er op dit punt in het verleden problemen zijn geconstateerd. Op onze in het verslag gestelde vraag waar die problemen zich dan hebben voorgedaan, wordt verwezen naar de recente gang van zaken in de fractie van Groen Links. Ik vind dat een wat merkwaardig argument. Ik weet overigens niet of de fractie van Groen Links deze verwijzing nu als een compliment moet beschouwen, maar afgezien daarvan vraag ik me af of mag worden verondersteld, dat iedereen nu precies weet wat er zich met betrekking tot aanstaande moeders in de fractie van Groen Links heeft afgespeeld. Ik weet dat destijds collega Van Es na het ter wereld brengen van een kind het lidmaatschap van de Kamer heeft opgegeven, maar dat collega Brouwer dat niet heeft gedaan.

Mevrouw Brouwer (Groen Links): Misschien kan ik voor u een en ander ophelderen. Andrée van Es is een goed voorbeeld. Mevrouw Van Es vormde een eenvrouwsfractie. Zij zat met een nog groter probleem, dat ook in dit wetsvoorstel aan de orde komt. Zeker als je alleen bent, is het namelijk helemaal ingewikkeld om weg te gaan, terwijl er geen vervanging is. Voor haar was het dus nog moeilijker dan voor mij. In mijn geval konden vijf collega's mij vervangen.

De heer **Leerling** (RPF): Ik ben van de situatie uitgegaan dat mevrouw Van Es op dat moment al deel uitmaakte van de fractie van Groen Links.

Mevrouw Brouwer (Groen Links): Nee, zij was fractievoorzitter en het

enige lid van de PSP-fractie in de Kamer. Om dat soort situaties gaat het, ook in gemeenteraden, provinciale staten en Kamer. Eén vrouw zou dus een fractie kunnen vertegenwoordigen.

De heer **Leerling** (RPF): Niettemin wordt er in de stukken verwezen naar de situatie bij de fractie van Groen Links. Waarschijnlijk slaat dat op de situatie die u zojuist hebt verwoord.

Mevrouw Brouwer (Groen Links): Het was de voorganger van Groen Links.

De heer **Leerling** (RPF): Voorzitter! Ik ben niet op de hoogte van dermate grote problemen dat een wettelijke vervangingsregeling onvermijdelijk moet worden geacht. Wil de minister daar toch nog eens op ingaan? Want een wet wijzig je niet zo snel, zeker de Grondwet niet.

Voorts wordt gesteld dat "uiteraard niet bekend" is welke invloed het ontbreken van een adequate vervangingsregeling heeft op de bereidheid van vrouwen zich beschikbaar te stellen voor het werk in vertegenwoordigende organen. Al met al lijkt mij, dat de regering niet heeft kunnen aantonen dat er sprake is van een onoverkomelijk probleem, dat de voorstellen met betrekking tot het wijzigen van de Grondwet kan billijken. Ik ben het op zich wel met de regering eens als zij meent dat, wil men een wettelijke vervangingsregeling tot stand brengen, dan een wijziging van de Grondwet geboden is.

Het zal duidelijk zijn dat de fractie van de RPF geen voorstander is van een wettelijk vastgelegde vervangingsregeling in geval van zwangerschap en bevalling. Nogmaals, de noodzaak is niet onomstotelijk aangetoond, er zijn nu reeds mogelijkheden om op basis van vrijwilligheid afspraken te maken om iemand enige tijd te vervangen en ik deel niet de opvatting van de regering dat de overheid geroepen is om politieke participatie van vrouwen met alle beschikbare middelen te bevorderen. Het mag toch wel voldoende bekend zijn dat de RPF man en vrouw gelijke rechten en mogelijkheden wil geven voor het ontplooiën van politieke activiteit. Wij tillen daar zelfs zwaar aan. Het gaat dan om zowel het actief als het passief kiesrecht. Geen misverstand

daarover! De praktijk in mijn politieke groepering toont een en ander overduidelijk aan.

Er is echter wel iets geheel anders, waarvoor ik nu aandacht wil vragen. Het is de laatste vijftien à twintig jaar duidelijk geworden dat het onmogelijk is om het kamerlidmaatschap te combineren met een full-time baan in de maatschappij. Een vrouw die moeder van een kind en later wellicht kinderen mag worden, wacht naar mijn mening een volle dagtaak in het gezin. Zij schakelt, zelf gewild en hopelijk vurig begeerd, over op een nieuwe "baan". Haar hartewens wordt vervuld. In redelijkheid lijkt het mij onmogelijk om die taak te combineren met een alles opeisende baan als kamerlid. Of het één of het ander moet mijns inziens dan in de knel komen.

Natuurlijk wil ik geen enkele belemmering, laat staan een wettelijke blokkade opwerpen om zo'n dubbelfunctie te voorkomen. Het ambiëren dan wel het accepteren van zo'n situatie is een zaak van de desbetreffende vrouw zelf, haar echtgenoot en uiteraard de partij die haar kandideert. Het gaat mij echter veel te ver om door een wijziging van de Grondwet, de vrouw en de moeder het recht te geven om een sluitende vervangingsregeling aan te bieden. En dat terwijl er in de huidige situatie al mogelijkheden voor vervanging zijn! Ik heb dat al gezegd.

Overigens ben ik niet de enige die niet veel ziet in een wettelijke regeling. Ik bevind me daarbij in het goede gezelschap van de Raad van State en van enkele vooraanstaande, door de regering geraadpleegde rechtsgeleerden. Ik ben het bestlist niet eens met de stelling dat het "onaanvaardbaar" is, zoals de regering doet geloven, dat door het ontbreken van een adequate regeling in geval van zwangerschap en bevalling een drempel voor vrouwen kan bestaan om zich verkiesbaar te stellen. De regering kan nooit hardmaken dat dit inderdaad onaanvaardbaar is. Zij kan dat hooguit vinden. De bewindslieden zijn zelfs van oordeel, dat zij het ontbreken van een vervangingsregeling aanmerken als discriminerend in de zin van artikel 7 van het internationale verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen. Met de Raad van State ben ik van oordeel dat het verband tussen dit verdrag

en een vervangingsregeling nogal ver gezocht is. Hoe hebben andere verdragspartners dit artikel overigens in de politiek vertaald?

De RPF is dus geen voorstander van een wettelijke vervangingsregeling, zeker niet als voor zwangere vrouwen een uitzondering wordt gemaakt. Dan is een algemene vervangingsregeling nog beter te verdedigen. Bij voorkeur zie ik echter liever helemaal geen regeling, omdat daarmee een devaluatie van het lidmaatschap van een vertegenwoordigend lichaam dreigt. De RPF gaat er trouwens van uit dat het maken van afspraken over vervanging een zaak is tussen de betrokken personen en partijen. Als niet in goed vertrouwen afspraken gemaakt kunnen worden tussen de direct betrokkenen, zegt dat meer over de personen of partijen in kwestie dan over de bestaande regelgeving. Het is overigens jammer dat er geen voorbeelden zijn van "vervangingsafspraken". Is het onderling vertrouwen in sommige politiek partijen in Nederland zo groot?

Waarom alleen een regeling voor zwangere vrouwen? In het verslag heb ik opgemerkt dat waar discriminatie moet worden voorkomen, juist een discriminerend element in de wetgeving dreigt te sluipen. Er wordt namelijk wel een regeling voor zwangere vrouwen getroffen, maar niet voor personen die om andere redenen een langere periode geen zitting kunnen hebben in een vertegenwoordigend lichaam, bijvoorbeeld wegens ziekte of verblijf in het buitenland. Dat maakt de situatie nog pijnlijker, omdat moeilijk valt in te zien waarom de vervangingsregeling alleen voor zwangere vrouwen van kracht zou moeten zijn en niet voor hen die volstrekt buiten hun wil om langere tijd zijn uitgeschakeld. Wij hebben met de nu voorgestelde regeling weer eens te maken met een door emancipatiefanaten afgedwongen maatregel die de perken van het redelijke te buiten gaat. En dat in een tijd van deregulering. Hoe geloofwaardig zijn wij nog? Je zou er om moeten lachen als het niet zo'n serieuze zaak zou zijn. De geloofwaardigheid van de politiek wordt echter andermaal op de proef gesteld.

Ik vind het teleurstellend dat de regering zo weinig woorden besteedt aan het fenomeen stemoverdracht.

Dat alternatief spreekt mij wel aan, zeker omdat van een vervanger in 16 weken nauwelijks meer mag worden verwacht dan alleen het uitbrengen van een stem. Dat geldt zeker voor het werk in dit huis en zeker als de vervanging ook nog voor een deel in een recesperiode valt. Ik vind dat de regering dit argument in de stukken wel erg gemakkelijk naast zich neerlegt. Dat stemoverdracht geen recht doet aan het functioneren als volwaardig lid van een vertegenwoordigend lichaam is naar mijn oordeel geen afdoende argument tegen introductie ervan. De argumentatie van de Raad van State op dit punt komt bij mij veel sterker over dan die van de regering in het nader rapport. Wildgroei van het verschijnsel stemoverdracht kan worden voorkomen door de mogelijkheden tot toepassing ervan in de wet strikt te beperken. Ik realiseer me dat deze constructie voor eenpersoonsfracties geen soelaas biedt, maar ik denk dat geen enkele keuze zonder nadelen is. Bovendien blijft onverlet dat bij een eenpersoonsfractie, evenals trouwens bij andere fracties, in onderling overleg tot een vervangingsafpraak kan worden gekomen. Dat blijft voor de RPF toch het uitgangspunt. Kan dit aspect door de minister nog wat nader worden belicht?

Ik heb ook nog een vraag over de eventuele plaatsvervangende van wethouders en gedeputeerden. Wordt het nu mogelijk dat zij direct deel kunnen uitmaken van het college van B en W respectievelijk GS, als er sprake is van een vervanging?

Tot slot zou ik bij dit wetsvoorstel nog willen vragen of reeds meer bekend is over de inhoud van een eventuele wettelijke regeling. Ervan uitgaande dat dit wetsvoorstel door het parlement zal worden aanvaard, zal de gedachtenvorming daarover niet hebben stilgestaan, veronderstel ik.

Ik kom vervolgens bij de opschorting van de opkomstplicht voor dienstplichtige militairen. Dat is het tweede voorstel waarover wij vandaag spreken. In de nota naar aanleiding van het verslag is de regering uitvoerig ingegaan op de noodzaak van een grondwetswijziging als wij tot het afschaffen van de opkomstplicht van dienstplichtige militairen willen komen. De regering heeft vanuit de historie gepoogd de

stelling te weerleggen, dat dienstplicht niet moet, maar slechts mogelijk is. Zou deze stelling juist zijn, dan is wijziging van de Grondwet niet nodig. Over de interpretatie van de huidige tekst in de Grondwet lopen de meningen van de geleerden overigens uiteen. Dat komt echter wel vaker voor. Alles tegen elkaar afwegend, ben ik van mening dat de beoogde wijziging niet nodig is, maar ik laat dit aspect nu maar verder rusten.

De vraag is immers niet of de krijgsmacht al dan niet bestaat uit vrijwilligers. Naast de vrijwilligers dan wel de beroepsmilitairen blijven er ook dienstplichtigen.

Het enige wat nu ter discussie staat, is de vraag of opschorting van de opkomstplicht, dus het niet daadwerkelijk effectueren van de dienstplicht, ons dwingt tot wijziging van de Grondwet. In feite is het naar mijn wijze van zien een gekunstelde constructie, die voortvloeit uit een wat weifelachtige houding van de regering over de plaats, de formatie en de maatschappelijke betekenis van de krijgsmacht. Het een en ander is een uitvloeisel van de in de laatste jaren sterk gewijzigde internationale verhoudingen, alsmede van het feit dat de laatste tijd slechts een klein deel van de goedgekeurde jongens daadwerkelijk voor eerste oefening wordt opgeroepen. Niet ten onrechte is dit als een onrechtvaardige situatie aangemerkt. De problematiek is al meermalen aan de orde geweest en ik her en nu niet op terugkomen.

Het blijft voor mij echter de vraag of het huidige artikel 98 niet alle ruimte biedt om voorlopig de opkomstplicht niet te effectueren. Wie weet hoe snel dat weer nodig kan zijn en de (Grond)wet heb je niet van de ene op de andere dag gewijzigd. Wil de regering met betrekking tot artikel 98 toch nog eens expliciet aangeven dat dit wel het geval is?

In de stukken proef ik een zekere ambivalentie en vaagheid. Reeds bij eerdere gelegenheden en ook in onze bijdrage aan het verslag is tot uitdrukking gebracht dat de wijziging van de huidige samenstelling van de krijgsmacht door de RPF niet als wenselijk en verantwoord wordt beschouwd. Zowel in onze bijdrage aan het verslag als bij de behandeling van de Prioriteitennota en de begrotingen heb ik aangegeven dat wij er weinig voor voelen om de krijgsmacht voortaan uit vrijwilligers

te laten bestaan, totdat de nood echt weer aan de man komt. Hoe reëel is het echter, te veronderstellen dat in zo'n situatie de opkomstplicht weer kan worden ingevoerd? Is het dan niet veel beter, definitief voor een vrijwilligersleger te kiezen en de dienstplicht af te schaffen? De militaire dienstplicht moet wat ons betreft worden gehandhaafd, maar dan ingekaderd in de sociale dienstplicht, zoals de minister van Defensie maar al te goed weet. De commissie-Meijer adviseerde destijds, deze mogelijkheid eens serieus te onderzoeken. Het spijt mij oprecht dat het kabinet daartoe niet heeft besloten.

Voor ons standpunt zijn meer motieven aan te voeren. Ik wil echter in dit debat niet te veel herhalen wat bij voorgaande gelegenheden reeds is gezegd. Niettemin wil ik nogmaals gezegd hebben dat de regering met de herstructurering van de krijgsmacht naar onze wijze van zien niet geheel verantwoord bezig is. De bezuinigingen lijken ons te omvangrijk en de reorganisatie lijkt ons te geforceerd, waarbij te gemakkelijk wordt afgestapt van het handhaven van de opkomstplicht. De internationale situatie geeft na de verheugende ontwikkelingen van een aantal jaren geleden eerder reden tot grotere dan tot verminderde waakzaamheid en paraatheid. Graag krijg ik hierop een reactie.

De opschorting van de opkomstplicht zal, naar moet worden gevreesd, ook een aanslag op de kwaliteit van de krijgsmacht doen. Keer op keer is in de krijgsmacht van hoog tot laag de loftrompet gestoken over de verrissende instroom van nieuwe krachten, waarvan menigeen met een hoge beroepsopleiding een zeer gewaardeerde bijdrage kon leveren aan het uitoefenen van de taken die de krijgsmacht heeft. Is de minister van Defensie ervan overtuigd dat het verlies van deze vorm van kwaliteit voldoende kan worden gecompenseerd door de werving van vrijwilligers?

Hoe staat het trouwens in het algemeen met die werving? Is er voldoende belangstelling om op termijn de krijgsmacht in kwantitatieve zin op de been te houden en wat zijn de eerste ervaringen met de aangetrokken vrijwilligers?

Intussen staat de reorganisatie van onze krijgsmacht niet op zichzelf. Ook in andere NAVO-staten is een reorganisatie op gang gekomen.

Voltrekken zich daar soortgelijke ontwikkelingen als het afschaffen dan wel opschorten van de opkomstplicht en het wijzigingen van de Grondwet?

Tot slot kom ik terug op de in het verslag gestelde vraag over de belangen van de Staat. De regering zegt dat dit begrip zich niet verzet tegen deelname van de Nederlandse krijgsmacht aan VN-operaties. Dit was echter de vraag niet. Kan concreet worden aangegeven welke betekenis het begrip "belangen van de Staat" heeft bij uitzendingen voor VN-operaties?

Afrondend kan ik zeggen dat ik de voorgestelde grondwetswijzigingen niet allemaal kan onderschrijven. Wat mij betreft blijft de Grondwet op het punt van de bepalingen inzake de verkiezing van volksvertegenwoordigers en op het punt van de opkomstplicht ongewijzigd. De voorgestelde wijzigingen betekenen in mijn ogen allerm minst een verbetering of verrijking van onze Grondwet. Ik wacht met belangstelling de reactie van de bewindslieden af.

□

De heer **Jurgens** (PvdA): Voorzitter! Wij behandelen dan toch nog enige grondwetswijzigingen. Het publiek heeft, toen deze Kamer vier jaar geleden de motie-Van Mierlo aannam, waarin werd aangedrongen op staatkundige, staatsrechtelijke en bestuurlijke vernieuwingen, misschien gedacht dat de grondwetswijzigingen wezenlijke zaken zouden betreffen. U en ik weten echter dat op het punt van staatkundige vernieuwingen het debat vlak voor het kerstreeces op zodanige wijze is afgelopen, dat de kans bestaat dat geen enkele grondwetswijziging eruit voortkomt. Misschien moeten we dan blij zijn met wat voor ons ligt. Maar bij mij komt dan toch even het woord van de dichter op: bergen baren met barensweeën een lachwekkende muis. Dat is de omvang waarover wij nu mogen spreken.

Daar staat tegenover dat er een onderwerp bij zit dat de voorangster van minister van Thijn die ik opnieuw hartelijk welkom heet in ons midden als adviserend lid van deze vergadering, mevrouw Dales, zaliger gedachtenis plachten mijn ouders in dat verband te zeggen, zeer na aan het hart lag. Dat is het

ontwerp inzake vervanging bij zwangerschap en bevalling. Ik ben blij dat die erfenis in ieder geval nog behandeld kan worden. Het probleem is alleen dat de voorstellen tot wijziging van de Grondwet op een zeer laat moment zijn ingediend, namelijk de ene in september en de tweede in oktober. Ik laat de twee ontwerpen over het schrappen van de additionele artikelen weg want ik begrijp dat er consensus over is dat dit doorgang moet vinden.

Daarmee kom ik op een wezenlijk punt in de relatie tussen regering en Staten-Generaal als het gaat over wetgeving waarover twijfel zou kunnen bestaan of zij in overeenstemming is met de Grondwet. In het algemeen is de discussie natuurlijk alleen aanwezig op het moment waarop er echt twijfel is of de voorgenomen wetgeving in strijd is met de Grondwet. Een wetsvoorstel dat bijvoorbeeld zou invoeren dat wij voortaan twee koninginnen zouden hebben, zou ontegenzeggelijk in strijd zijn met de Grondwet. Maar wij spreken nu over zaken waarbij een redelijk verschil van mening mogelijk is over de vraag of het beleidsvoornemen al dan niet in overeenstemming is met de Grondwet. Dat zijn heel subtiele afwegingen. Achter de redenering dat het niet in strijd is, kan overigens een politieke wil zitten om het snel voor elkaar te krijgen. Achter de redenering dat het wel in strijd is, kan een politieke gedachte zitten dat het een nuttige manier is om te voorkomen dat het voor elkaar komt. Maar als wij, los van die verborgen gedachten, kijken of er echt al dan niet strijd is met de Grondwet, blijkt er een goede werkmethode te ontbreken voor het orgaancomplex wetgever dat geroepen is de Grondwet te interpreteren. Op grond van artikel 120 kan geen ander dat en wij, ministers en leden van de Staten-Generaal, hebben een eed afgelegd op de Grondwet. Wij zijn degenen die gezamenlijk als orgaancomplex beoordelen of wetgeving in overeenstemming is met de Grondwet. De manier waarop wij vervolgens met elkaar overleggen of het al dan niet zo is, is in hoge mate ongelukkig. De heer Wiebenga heeft ons al voorgehouden hoe het gegaan is bij de wijziging van de grondwetsbepaling inzake Defensie. Dan blijkt er in een heel laat stadium, in de tweede ronde, in de Eerste Kamer bezwaar te bestaan tegen iets

waarover hier vrijwel consensus bestond en waarover in de eerste ronde in de Eerste Kamer ook geen aanwijzing was dat het in de tweede ronde aanleiding zou geven tot verwerping. Wij hebben dan heel veel tijd besteed aan een ingewikkelde procedure van grondwetswijziging en wij stuiten pas in het laatste stadium op bezwaren in de Eerste Kamer.

Nu is er een nieuw element bij gekomen door de brief van 11 januari van dit jaar (kamerstuk 23400-VII, nr. 25), ondertekend door de minister van Binnenlandse Zaken, de heer E. Hirsch Ballin. Daar moet volgens mij een kleine vergissing gemaakt zijn want hij was hooguit ad interim.

Minister Van Thijn: Nee, hij was dat in vollen rechte.

De heer **Jurgens** (PvdA): Maar een minister ad interim heeft ook de volle rechten van de minister. Dat is geen probleem. Maar hoe het ook zij, die brief is ingediend op 11 januari en het is aardig dat hij dit als kenner van het staatsrecht indiende. Daarin vraagt hij inderdaad de mening van de beide Kamers der Staten-Generaal over het niet ontbinden van de Eerste Kamer ter gelegenheid van deze grondwetsherziening. Het was een enigszins opmerkelijke brief. De voorzitter van deze Kamer krijgt niet vaak zulke brieven en hij wist ook niet goed wat hij ermee doen moest. Hij heeft het terecht doorverwezen naar de vaste Commissie voor binnenlandse zaken. Die zal daar een uitspraak over doen. Ik moet zeggen dat ik het een goede ontwikkeling vind als in een vroeg stadium een overleg kan plaatsvinden om te peilen, welke de opvattingen zijn over een voorgenomen grondwetswijziging. Meestal gaat het over voorgenomen wetgeving en dient te worden gezien of die al dan niet in strijd is met de Grondwet. Dan kunnen wij een aantal pijnlijke ontwikkelingen in de verdere gang van zaken voorkomen.

Zo zou ik er de voorkeur aan gegeven hebben, en met mij mijn fractie, dat voor deze beide zaken die nu voorliggen, namelijk de wijziging van de Grondwet inzake de dienstplicht en inzake de mogelijkheid van vervanging van vrouwelijke leden wegens zwangerschap en bevalling, gewoon een wet was ingediend waarin uitvoering werd

gegeven aan het desbetreffende beleidsvoornemen. In het kader van het debat over die wet hadden wij kunnen vaststellen of er overwegende bezwaren zijn vanwege de opvattingen inzake de Grondwet.

Nu krijgen wij een situatie waarin de regering reeds haar opvatting daarover vastlegt door een grondwetswijzigingsvoorstel in te dienen, waarmee de regering in feite, terwijl zij toch al in zo sterke mate de wetgeving domineert, haar opvatting over de grondwettigheid van een bepaald beleidsvoornemen in feite oplegt aan de Staten-Generaal. Want wij kunnen niet meer terug. Als wij willen dat de beide beleidsvoornemens inzake vervanging bij zwangerschappen en inzake de Dienstplichtwet in de komende vier jaren tot stand komen, moeten wij aan deze grondwetswijziging meewerken. Er is geen ruimte om iets anders te doen, ook al zouden wij van mening zijn, zoals dat voor mijn fractie geldt, dat beide zaken zonder grondwetswijziging hadden kunnen worden opgelost. Wij komen niet toe aan die discussie om de simpele reden dat er al een grondwetswijzigingsvoorstel ligt.

Zoals ik zei, zijn er twee mogelijkheden. Men kan een wet indienen en de discussie daarover afwachten. Als blijkt dat de Kamers van mening zijn dat een grondwetswijziging nodig is, kan men alsnog daartoe overgaan. Maar er is nog een andere mogelijkheid, en ik hoop dat die methode wordt gevolgd: in de brief van 11 januari staat dat men zeer tijdig een zodanig overleg binnen het orgaancomplex grondwetgever pleegt, dat het mogelijk is enige voorspellingen te doen over de mening hierover bij de Staten-Generaal. Daarbij is het interessant dat die meningen wisselen. Ook de regering zelf was nog in 1979 van mening dat de tekst "er is een krijgsmacht" niet in de Grondwet thuishoort en dus ook niet imperatief vaststelt dat er een krijgsmacht is en dat die bestaat uit vrijwillig dienenden en dienstplichtigen. Dat was vijftien jaar geleden anders. Nu wordt er zelfs een krachtig betoog gehouden dat het imperatief is. Dus sinds 1979 heeft de regering haar opvatting over de Grondwet ingrijpend veranderd.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Voorzitter! Het zal de heer Jurgens toch niet zijn ontgaan dat juist op het

punt van de bepalingen inzake de krijgsmacht de Raad van State om advies is gevraagd. De Raad van State heeft vervolgens een duidelijk advies gegeven. De heer Jurgens doet het een beetje voorkomen alsof wij bij het toetsen van de Grondwet met lege handen staan, of onder een zware verantwoordelijkheid gebukt gaan. Maar ik denk dat zeker als het gaat over de Grondwet enig gewicht mag worden toegekend aan adviezen van de Raad van State. De Raad van State heeft geadviseerd: als u wilt wat u wilt, namelijk het afschaffen van de dienstplicht, dan dient u de Grondwet te wijzigen. Dat advies heeft de regering opgevolgd.

De heer **Jurgens** (PvdA): De heer Van Middelkoop gaat geheel aan mijn betoog voorbij. Ik had het over het orgaancomplex, regering en Staten-Generaal. De Raad van State adviseert voordat de regering haar laatste beslissing neemt. Daar komt de Kamer niet aan te pas. Het gaat er juist om dat het zinvol zou kunnen zijn om eerst met de Kamers te overleggen – die suggestie lijkt ook aanwezig in de brief van 11 januari – om te bezien hoe daarover binnen de Staten-Generaal wordt gedacht. Vervolgens kan dan verder worden gegaan. Ik wil nu overigens graag tot de zaak zelf overgaan. Dit was een inleidend verhaal om te kijken of een andere ontwikkeling op dit punt mogelijk is. Daarover wil ik graag de mening van met name de minister van Binnenlandse Zaken horen. In dit verband hoor ik graag van hem of de brief van 11 januari daarvan meer een voorbode is dan iets anders.

De heer **Hillen** (CDA): Begrijp ik het nu goed dat het probleem van de heer Jurgens zich toespitst op het tijdstip van indiening? Als je met de regering van gedachten wisselt over een bepaald beleidsvoornemen, gebeurt dat normaal gesproken naar aanleiding van een nota of een concreet wetsvoorstel. Daarbij kan de Kamer amenderen, verwerpen of wat dan ook. Als de regering de Grondwet wil wijzigen, vindt de gedachtenwisseling daarover plaats naar aanleiding van een concreet voorstel. Het probleem thans is, dat het inderdaad laat is. Wij zijn ook benieuwd naar de lezing van de Eerste Kamer. Dat laatste kan echter slechts wanneer er sprake is van een formele wettelijke behandeling. In

die zin komt de gedachtenwisseling toch volledig tot haar recht?

De heer **Jurgens** (PvdA): Terecht zegt de heer Hillen dat er drie methodes zijn. Je kunt aan de hand van een nota in beide Kamers de zaak aan de orde stellen. De nota van 1973 inzake de grondwetsherziening van 1975 leidde de hele zaak in. De tweede mogelijkheid is het indienen van een wetsvoorstel, waarbij men ervan uitgaat dat de vraag, of het al dan niet aan de grondwettelijke standaarden voldoet, wel in de discussie aan de orde zal komen. De derde mogelijkheid – en daartegen maakte ik bezwaar – is het zonder meer indienen van een ontwerp tot grondwetswijziging, waarmee de discussie wat de regering betreft afgelopen is. Als een verpletterende meerderheid van beide Kamers namelijk zegt, dat de regering zich vergist, dat het namelijk geheel niet in strijd is met de Grondwet, moet de regering terugkomen op haar standpunt dat het wél in strijd is met de Grondwet. Dit kan, gezien de eed op de Grondwet die de regering heeft afgelegd, aanleiding geven tot problemen. Vandaar dat ik de methode van een nota of een wetsvoorstel gelukkiger vind dan de methode van een grondwetswijziging, zeker wanneer deze zodanig laat wordt ingediend dat een ander onder tijdsdruk komt te staan. Als wij het nu afwijzen, is de eerstvolgende gelegenheid om dit zonder kamerontbinding te doen 1998. Als je voorstander bent van dit beleidsvoornemen, wil je dat dus niet!

Minister **Ter Beek**: Voorzitter! Voor de geschiedschrijving zou ik het volgende willen opmerken. De heer Jurgens houdt een heel boeiend betoog, maar ik begrijp niet, wie hij nu wat verwijt. Laten wij de feiten even op een rij zetten. Het beleidsvoornemen van de regering de opkomstplicht op te schorten respectievelijk af te schaffen, werd bekend gesteld 8 januari 1993, toen de Prioriteitennota werd gepubliceerd. Toen werd reeds aandacht besteed aan de vraag, of er wel of niet grondwetswijziging moest komen en werd besloten in dezen het advies van de Raad van State in te winnen. Op 29 april 1993 is het advies van de Raad van State binnengekomen. Daarin werd geconcludeerd, dat grondwetswijzi-

ging nodig was. Bij de behandeling van de Prioriteitennota, mei 1993, heb ik namens de regering meegedeeld dat de regering het advies van de Raad van State zou opvolgen en grondwetswijziging zou voorbereiden. Vervolgens is op 17 september 1993 het wijzigingsvoorstel bij u ingediend. Ik begrijp niet dat de Kamer, op het moment dat ik meegedeeld heb dat de regering van plan was het advies van de Raad van State op te volgen en grondwetswijziging voor te bereiden, toen niet de vinger heeft opgestoken en gezegd: regering, wij willen eerst met u debatteren voordat u met een concreet wijzigingsvoorstel komt. Dat is echter niet gebeurd.

De heer **Jurgens** (PvdA): Het was toen al te laat. De regering had zich op basis van het advies van de Raad van State reeds vastgelegd. Als de Kamer op dat moment actiever geweest was – daarin heeft de minister van Defensie gelijk – zou er toen een begin gemaakt kunnen zijn met de discussie die ik ambieer.

Wij zitten hier niet om elkaar de schuld te geven. Dit deel van mijn betoog is erop gericht, te zoeken naar een methode om dit soort problemen te voorkomen. Zoals de heer Wiebenga reeds opmerkte, zijn de twee vorige pogingen om de archaische tekst in de Grondwet inzake de verdediging te veranderen, ongelukkig afgelopen. Misschien was dat anders geweest, als wij op een andere manier overleg hadden kunnen plegen. Ik geef dit met name de minister van Binnenlandse Zaken in overweging en wacht zijn antwoord gaarne af. Het gaat daarbij vooral om de vraag, of de brief van 11 januari als een voorbode van ander beleid moet worden gezien.

Dan kom ik bij de inhoud van de wetsvoorstellen. Het eerste wetsvoorstel betreft de vervanging van leden van de volksvertegenwoordiging bij zwangerschap en bevalling. Ik betreur het dat niet de weg is gekozen van het indienen van een wetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet. Dat was naar mijn mening zeer wel mogelijk geweest en wel om de volgende simpele reden. Een afspraak gemaakt door de terugtrekkende volksvertegenwoordigster met haar opvolger of opvolgster zou in de Kieswet als een publiekrechtelijke overeenkomst kunnen worden erkend en rechtens afdwingbaar kunnen worden gemaakt. Op dit

moment is het niet afdwingbaar bij de rechter, als de opvolger of opvolgster weigerachtig zou blijken om na 16 weken zijn of haar plaats weer af te staan. Op die manier had de Grondwet niet te hoeven worden gewijzigd. De regering stelt dat een dergelijke bepaling in de Kieswet ongrondwettig is. Het ware prettig geweest als wij dit ruim van tevoren hadden besproken. Dan hadden wij er misschien uit kunnen komen. Het is wel interessant dat onze Kieswet het mogelijk maakt om reeds nu een dergelijke afspraak te maken. Ik denk dat zo'n afspraak ook niet in strijd wordt geacht met de publieke orde. Als wij toevallig een districtenstelsel hadden gehad, was het fysiek niet mogelijk geweest. Er is dan immers geen opvolger op de lijst. Er is maar één gekozen. Het hangt dus af van een evenredige vertegenwoordiging met lijstenstelsel om überhaupt een dergelijk systeem te kunnen hanteren.

Voorzitter! Mijn fractie heeft reeds te kennen gegeven, het beleidsvoornemen dat hierachter ligt te steunen. Bij de behandeling van de wet zelf zal een hele reeks van problemen te voorschijn komen die om een oplossing vragen. Ik denk dat dat het moment is om daarover te spreken. Ik sluit niet uit dat de discussie zich dan zal verbreden tot de vraag of deze uitzondering niet op zichzelf moet worden verbreed: is het niet redelijk en billijk dat één vorm van langdurige fysieke belemmering op die manier wordt behandeld, in tegenstelling tot andere vormen? Maar nogmaals, die discussie wil mijn fractie op dit moment niet voeren. Ik sluit niet uit dat bij een volgende grondwetswijziging een dergelijke discussie ontstaat. Wij willen nu dat dit beleidsvoornemen wordt uitgevoerd. De korte tijd die ons daarvoor is geboden, maakt het ons onmogelijk om het voorstel te verbreden in de zin zoals zojuist door mij omschreven, als wij dat uiteraard al zouden willen.

De heer **Wiebenga** (VVD): Voorzitter! Dit vind ik toch verbazingwekkend. Het gaat natuurlijk toch om het vraagstuk van vervanging van volksvertegenwoordigers, van kamerleden. De heer Jurgens heeft toch enige tijd gehad om na te denken over de vraag of een en ander moet worden beperkt tot de zwangere volksvertegenwoordigers of dat het een algemene regeling

moet zijn. Ik zeg niet dat ik voor een algemene regeling ben. De heer Jurgens geeft nu aan dat dit bij de volgende wetsbehandeling verder moet worden uitgediept. Ik vind dat wij dan zeer ongemakkelijk bezig zijn. Het is beter dat de heer Jurgens een amendement van die strekking indient. Anders moet hierop over vier jaar weer worden teruggeko-

men.

De heer **Jurgens** (PvdA): Voorzitter! De laatste vergadering voor het reces heb ik de heer Wiebenga verweten dat hij niet wil nadenken. Ik betreur die opmerking achteraf. Ik weet dat hij graag wil nadenken. Nu spoort hij mij aan om hierover nagedacht te hebben. Dat is nog moeilijker dan nadenken! Maar een dergelijke verbreding van het voorstel zou het voorstel niet haalbaar hebben gemaakt. Dat is altijd het probleem bij dit soort zaken. Gelet op het beleidsvoornemen willen wij dit graag voor elkaar krijgen. Bij de wijziging van de dienstplicht zal zich ook een dergelijke kwestie voordoen. Wellicht is op dit punt een betere wijziging wenselijk. Ik verwijs naar de nota naar aanleiding van het eindverslag. Als wij echter alle andere noodzakelijke wijzigingen op dit vlak ook aanpakken, wordt het voorstel wellicht helemaal niet aanvaard. Het is dus eigenlijk een tactische overweging om ons nu strikt te beperken tot het onderwerp dat voorligt. Ik wil alleen aangeven dat ik niet uitsluit dat een bredere discussie zal ontstaan over de vraag of ook andere fysieke belemmeringen van ernstige aard een zelfde gevolg moeten hebben. In dit verband is de bijdrage van de heer Wiebenga over de rol van de positie van de huisman interessant. Zelfs als lid van de Eerste Kamer kun je als zodanig worden ingeschakeld, zo begrijp ik.

Ik geef mevrouw Scheltema in overweging om haar oorspronkelijke amendement op stuk nr. 6 te handhaven. Haar amendement op stuk nr. 7 is namelijk taalkundig onjuist. Mevrouw Scheltema heeft het woordje "haar" toegevoegd, terwijl het gaat om iets onzijdigs. Ik verzoek mevrouw Scheltema, nog eens te kijken naar de wijzigingstekst van het amendement op stuk nr. 7. Daar wordt gesproken over "het lid" en "haar zwangerschap". Het is of "het lid" en "zijn zwangerschap", of je laat het woordje "haar" weg,

hetgeen ook in het oorspronkelijke voorstel is gebeurd, juist om dit moeilijke probleem op te lossen.

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Wat de heer Jurgens zegt, vind ik niet in de tekst terug. Daar staat niet "het lid", maar "een lid". Dan kan dat "haar" weer wel.

De heer **Jurgens** (PvdA): Maar mevrouw Scheltema, of ik nu spreek over "een lid" of over "het lid", het woord "lid" blijft onzijdig!

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Inderdaad blijft "het lid" onzijdig, maar "een lid" is onbepaald. Dat onbepaalde wil ik juist gaan bepalen.

De heer **Jurgens** (PvdA): Neen, ik vrees dat mevrouw Scheltema hier taalkundig geheel de mist in gaat. In alle omstandigheden blijft "het lid" onzijdig, bepaald en onbepaald.

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Het woord "lid" is inderdaad onzijdig. Dat begrijp ik.

Even een kleine toelichting waarom dit is gewijzigd. Het ging om een discussie tussen het departement en het Bureau wetgeving van de Tweede Kamer over de vraag, of de tekst in de wet identiek in de considerans moet worden opgenomen. Uiteindelijk mondde de discussie uit in de stelling, dat een en ander zoveel mogelijk identiek moest zijn. Dat is de reden waarom het amendement op stuk nr. 6 is gewijzigd in het amendement op stuk nr. 7.

De heer **Jurgens** (PvdA): Waarmee werd aangegeven dat de poging om de vrouwelijkheid van leden in de voornaamwoorden te benadrukken, gewoon op taalkundige problemen stuit. Het weglaten van de voornaamwoorden is dus van belang.

Dan het meest wezenlijke deel van de discussie. Ik heb op dat punt amendementen voorgesteld, maar ook de heer Wiebenga en mevrouw Scheltema. Er zijn drie meningsverschillen over de dienstplicht in de Grondwet. Ik heb de vraag van de noodzaak van grondwetsherziening reeds in overwegende mate behandeld. De tekst van het huidige artikel 98, lid 1, luidt: "Er is een krijgsmacht...". Is dat echter een constatering of een wens? Dat is altijd het aardige van dit soort oude teksten. Vervolgens staat er:

"...bestaande uit vrijwillig dienenden en dienstplichtigen." De regering heeft zich bezig gehouden met de vraag, of wat dat betreft sprake is van de imperatieve opdracht, dat er een krijgsmacht moet bestaan – vroeger stond er "land- en zeemacht", maar in 1956 is het "krijgsmacht" geworden – en of die, als dat zo is, uit die twee samenstellende soorten militairen moet bestaan.

Ik moet zeggen, dat ik de hogere uitlegkunde, aan de hand van obscure amendementen van obscure leden van deze Kamer uit die tijd, namelijk de heren Schepel en Seret, die nu in de nota naar aanleiding van het eindverslag is gedebiteerd, allesbehalve indrukwekkend vind. De betrokken afdeling van de minister die zich met grondwetszaken bezighoudt – ik acht die hoog – heeft zich uitgeput om dat wat in 1979 door de regering nog werd bestreden, te verdedigen, hetgeen aangeeft dat buitengewoon moet worden opgepast met het ons voorhouden van teksten uit 1887, waaruit zou blijken dat uit de Grondwet zou voortvloeien dat wij vrijwilligers en dienstplichtigen moeten hebben. Als zou worden gezegd, dat de regering dat graag zelf wil en dat het misschien ook de mening van de Kamer is – dan praat ik over de actualiteit – dan kan ik de minister geen ongelijk geven. Dit lezen uit de tekst van 1887 is een intellectueel hoogstandje, waarmee ik met name de minister van Defensie hogelijk feliciteer. Ik geef hem in overweging om vaker op die hoge stand te komen. Mijn uitleg van die tekst is echter, dat de Grondwet een attributie van bevoegdheden geeft. Het maakt de wetgever bevoegd om te bepalen hoe de krijgsmacht eruit zal zien. Daar mogen zowel vrijwilligers als dienstplichtigen toe behoren. Het is dus niet imperatief, zoals de minister zegt. Vandaar mijn buitengewoon radicaal wijzigingsvoorstel in het amendement op stuk nr. 8 om lid 1 geheel te laten vervallen, omdat het geen constitutioneelrechtelijk gevolg van betekenis heeft.

De tweede vraag luidt, of het tweede imperatieve dat de regering in de tekst van de Grondwet leest, namelijk dat de wet de oplegging van dienstplicht regelt, een verplichting is voor de regering is om die wet te maken, of dat is het opnieuw een bevoegdheidsattributie is. Ik zou

opnieuw willen spreken van een bevoegdheidsattributie. Ik beschouw de regeling van de dienstplicht als een quasi grondrechtelijke aangelegenheid. De Grondwet beschermt in dit geval de mannelijke burgers van dit land tegen de situatie waarin de regering uit een of andere bestaande bevoegdheid wil afleiden dat zij de militaire dienstplicht kan opleggen. Dit is een verplichting van zeer zware aard en daarom wordt in de Grondwet bepaald dat alleen de wetgever dit op mag leggen. Voor de burger wordt gewaarborgd dat wanneer de dienstplicht wordt opgelegd, dit alleen bij wet kan gebeuren. De regering ontkent overigens niet dat dit een waarborgbepaling is. Zij zegt alleen dat het zowel een imperatieve als een waarborgbepaling is. Op het moment dat deze bepaling alleen als waarborgbepaling wordt gezien, kan men veel simpeler te werken.

Ik verwijs in dit verband naar bladzijde 8 van de nota naar aanleiding van het eindverslag. Daar staat dat het beleidsvoornemen de handhaving van de dienstplicht als zodanig omvat. Dat lijkt mij ook juist. Vervolgens staat er echter dat een grondwettelijke opdracht aan de wetgever hierbij niet kan worden gemist. Dat is een klassiek voorbeeld van een non sequitur.

Minister Van Thijn: Wat zegt u?

De heer **Jurgens** (PvdA): Non sequitur, iets dat niet uit het voorgaande volgt. Mijn excuses, ik had Horatius al ten behoeve van de minister vertaald, maar ik dacht dat dit nog kon.

De heer **Wiebenga** (VVD): Het niveau hier is duidelijk anders dan in de Amsterdamse gemeenteraad.

Minister Van Thijn: Dat blijkt.

De heer **Jurgens** (PvdA): Voorzitter! Het tweede volgt absoluut niet uit het eerste. Als er een bevoegdheid is van de wetgever om dienstplicht op te leggen, kan de regering overgaan tot de indiening van een wetsvoorstel om dat inhoud te geven. Ik ben beide ministers zeer dankbaar als zij mij uit kunnen leggen waarom de tweede zin volgt uit de eerste. Mijn uitleg is dat de wetgever bevoegd is, dienstplicht op te leggen en ook bevoegd is te bepalen of hij dat wil of niet. Hij is dus niet verplicht, dat

te regelen. De waarborg voor de burger is daarin gelegen dat alleen de wetgever dit kan en moet. Uit deze tekst blijkt geen verplichting. Het amendement op stuk nr. 10 is veel helderder. De verplichting wordt daarin "omgebouwd" tot een waarborgbepaling. In de nota naar aanleiding van het eindverslag heeft mijn fractie gekozen voor de formulering: dienstplicht kan niet worden opgelegd dan bij de wet. Helderder kan het niet. Daartegen werd echter het bezwaar ingebracht dat dit geen formulering is die elders in de Grondwet voorkomt. Het is jammer dat wanneer je helder wilt zijn, je weer niet consistent blijkt te zijn met andere delen van de wet. Daarom staat in het amendement op stuk nr. 10 dat bij wet de verplichting tot krijgsmacht kan worden opgelegd.

Voorzitter! Ik rond af. Ik kom even terug op het weglaten van de leden 1 en 2. Dit heeft iets te maken met de strijd die in 1979 en 1985 reeds is gevoerd. Het weglaten van lid 1 ligt kennelijk gevoeliger – ook in politieke zin – dan het weglaten van lid 2. Ik heb de heer Wiebenga daar niet over gehoord. Ik neem aan dat ook hij eerst het antwoord van de minister wil afwachten. Lid 2 handelt over het oppergezag van de regering ten aanzien van de krijgsmacht. Ik heb mij ingespannen om in de toelichting op mijn amendement duidelijk te maken, dat het schrappen daarvan in geen enkel opzicht afdoet aan mijn grote respect voor de taak en functie van de krijgsmacht. Ik heb brieven uit de krijgsmacht ontvangen waarin een dergelijke veronderstelling wordt geuit. Het feit dat niet meer in de Grondwet staat dat de regering het oppergezag over de krijgsmacht heeft, wil absoluut niet zeggen dat het respect voor de krijgsmacht minder groot is. Een dergelijke gevolgtrekking is in het geheel niet op haar plaats.

□

De heer **Van den Berg** (SGP): Aan het begin van mijn bijdrage roep ik graag een hartelijk welkom toe aan de nieuwe minister van Binnenlandse Zaken. Helaas is de reden waarom hij opnieuw in deze functie hier aanwezig mag zijn een zeer droevige. Anderzijds zal het voor hem een genoegen zijn om in zijn eerste optreden juist dit onderwerp te mogen behandelen. Dat genoegen

is wellicht des te groter omdat hij destijds ook als minister de grondwetsherziening van 1983 in tweede lezing heeft mogen verdedigen. Wij hopen en verwachten dat het constitutionele gehalte van de nieuwe minister steeds voorbeeldig zal zijn. Wij wensen hem sterkte en wijsheid bij de vervulling van zijn zware ambt.

Voorzitter! De regering heeft een viertal grondwetswijzigingen voorgesteld. Wij behandelen er vandaag althans vier; er komt er nog een bij en die betreft de procedure van de grondwetsherziening. Ik zal tijdens dit debat ingaan op twee van die vier onderwerpen, namelijk de afschaffing van de opkomstplicht en de regeling voor tijdelijke vervanging wegens zwangerschap.

Ter zake van de opkomstplicht zal ik niet ingaan op, hoe interessant het ook is, de constitutionele historie rond deze artikelen. De heer Wiebenga heeft daar reeds op gewezen. Ik wil kort en goed melden dat de voorgestelde grondwetswijziging op het punt van de opkomstplicht bij mijn fractie niet op fundamentele bezwaren stuit. Bij de behandeling van de Prioriteitennota heeft de SGP-fractie zich op het standpunt gesteld dat zij de voorkeur geeft aan handhaving van de dienstplicht, maar dat zij niet koste wat kost daaraan wil vasthouden. Wij zien voor iedere mannelijke Nederlander een taak toegedacht in de vorm van persoonlijke inzet bij de handhaving van onze nationale soevereiniteit.

Mede door het gebruik van steeds geavanceerder gevechtsmiddelen is in de praktijk sprake van een toenemende professionalisering van het militaire beroep. De tijd dat een rekrut een wapen in de hand gedrukt kreeg en kon afmarcheren, ligt al lang achter ons. Daarenboven kunnen wij vaststellen dat het huidige dienstplichtsysteem al jarenlang niet meer functioneert zoals het oorspronkelijk bedoeld was. Ik wijs op het geringe aantal jonge mannen dat voor de daadwerkelijke vervulling van de dienstplicht wordt opgeroepen. De lasten worden dan niet eerlijk verdeeld en daar schuilt een element van onrechtvaardigheid in. Daarom moeten er zwaarwegende motieven aanwezig zijn om voortzetting van de huidige dienstplichtpraktijk te continueren. Tot in het recente verleden waren die motieven voorhanden, maar na het

wegvallen van de massale dreiging uit het oosten is een wat andere situatie ontstaan.

Dit betekent echter niet dat wij op basis van de huidige situatie zonder meer zouden kunnen concluderen dat wij de dienstplicht voor de toekomst wel helemaal kunnen missen. Terecht is er tijdens het debat over de Prioriteitennota op gewezen dat de veiligheidssituatie er best anders kan gaan uitzien. Over de huidige veiligheidssituatie hoeven wij ook weer niet al te optimistisch te zijn; ik noem slechts de naam Zjirinovski en men weet wat ik bedoel. Van groot belang vindt mijn fractie dan ook dat de dienstplicht als zodanig ook formeel overeind blijft. Slechts de opkomstplicht kan worden opgeschort.

Een belangrijke vraag in dit kader is natuurlijk in welke situatie ons leger kan worden ingezet, ter bescherming van welke belangen en op welke rechtsgrond. Artikel 98 zegt dat er een krijgsmacht is ter bescherming der belangen van de Staat. Wij zien echter dat ons leger steeds vaker wordt ingezet voor de bescherming van belangen, maar dan in andere staten of ter bescherming van de internationale rechtsorde. De SGP-fractie ziet heel wel de verantwoordelijkheid van ons land in allerlei situaties en daar willen wij zeker niet voor weglopen. Maar nu wij met grondwetsherziening op dit punt bezig zijn, is het onzes inziens goed en zelfs noodzakelijk om de vraag te stellen of onze Grondwet wel een degelijke rechtsgrond heeft voor het optreden in internationaal verband. De regering beroept zich in voorkomende situaties op artikel 90, waarin wordt gesteld dat de regering de ontwikkeling bevordert van de internationale rechtsorde. Maar is dat een basis die volstrekt sluitend is op dit punt? Wij waarderen het dan ook dat de heer Wiebenga het amendement op stuk nr. 12 heeft ingediend. Ik zeg niet dat wij het daar geheel mee eens zijn, maar het is in elk geval een goede handreiking voor de discussie op dit punt, die naar ons oordeel nu moet plaatsvinden.

Ik kom nog op de wijziging met betrekking tot de opkomstplicht. Ik wijs nog eens op de onduidelijkheid in de redactie van het voorgestelde artikel 98, lid 1, waarin melding wordt gemaakt van een krijgsmacht die kan bestaan uit vrijwillig dienenden en uit dienstplichtigen. Ik geef toe dat het uit de toelichting

voldoende duidelijk wordt dat het niet de bedoeling is om een krijgsmacht te vormen die uitsluitend uit dienstplichtigen bestaat, maar de voorgestelde redactie sluit die mogelijkheid ook niet uit. Het lijkt mij niet juist om voor een interpretatieprobleem bij voorbaat al te verwijzen naar de toelichting. Wij geven de regering, net als in de schriftelijke voorbereiding, in overweging om de redactie alsnog aan te passen. Dat zou met name kunnen in de zin zoals verwoord in het amendement van de heer Wiebenga op stuk nr. 13, waar wij, wederom gelet op de schriftelijke voorbereiding, positief tegenover staan.

Voorzitter! Dan kom ik op wetsvoorstel 23430 met betrekking tot vervanging wegens zwangerschap. Wij hebben daar in de schriftelijke voorbereiding onze visie al op gegeven. Bij het voorstel om tijdelijke vervanging van kamer-, staten- en raadsleden mogelijk te maken in geval van zwangerschap en bevalling hebben wij in de schriftelijke voorbereiding grote vraagtekens geplaatst. Dat doen wij ook nu, in de eerste plaats bij de noodzaak en de wenselijkheid en in de tweede plaats bij de uitvoerbaarheid. Mijn fractie acht de regeling voor tijdelijke vervanging niet in overeenstemming met het karakter van het lidmaatschap van een vertegenwoordigend lichaam. Dan komt ook meteen de vraag aan de orde waarom zo'n regeling alleen in dit geval zou moeten gelden. Door de regering worden allerlei argumenten aangedragen om tijdelijke vervanging, bijvoorbeeld in geval van ziekte, uit te sluiten. Wij zien niet in waarom het in het ene geval wel moet kunnen en in het andere niet. Iemand die zijn of haar lidmaatschap, bijvoorbeeld door een ongeval, tijdelijk, maar voor afzienbare tijd niet kan uitoefenen, zit toch in een vergelijkbare situatie? De vraag is of het beroep op de ongelijkheid hier wel terecht is.

De argumenten voor regeling van tijdelijke vervanging zullen overigens zeer zwaarwegend moeten zijn. Dat is ook de mening van de regering. Wij zien echter niet dat deze periode van maximaal 16 weken zodanig zwaar weegt. Ik wijs er nog op dat leden van vertegenwoordigende lichamen in ons stelsel in principe worden gekozen op persoonlijke titel en niet als vertegenwoordiger van een politieke partij. Bovendien is de

grondwettelijke structuur zodanig dat zij worden verkozen voor de zittingsduur van de lichamen waarvan zij deel uitmaken. Ik vind dat deze argumenten hier nog een nadere discussie behoeven.

Er zijn ook allerlei praktische en wetstechnische bezwaren. De meest voor de hand liggende praktische vraag is wat voor rol een vervanger eigenlijk kan spelen. Het gaat om een periode van drieënhalve maand. Dat vind ik trouwens bij alle vraagtekens die de regeling oproept in elk geval nog een duidelijke begrenzing. Het zou immers helemaal vreemd worden als het zwangerschapsverlof zou kunnen worden uitgebreid tot ouderschapsverlof voor onbepaalde tijd. Het gaat dus om drieënhalve maand, maar wat kan een kamerlid hier dan uitrusten? Dinsdagsmiddags bij de stemmingen zijn of haar hand opsteken. Natuurlijk, maar van ieder kamerlid mag toch worden verwacht dat hij of zij volwaardig kan functioneren en wij weten allemaal dat het kamerlidmaatschap niet iets is wat je in een paar weken onder de knie hebt en dat je er in die periode even bij doet. Iemand die een paar maanden meeloopt, kan inderdaad letterlijk en figuurlijk niet veel meer dan een meeloper zijn. Misschien is er nog gelegenheid voor een maidenspeech die tevens afscheidspeech is.

Juist de werkzaamheden als zodanig – dus niet het stemmen – zijn voor de regering reden om te kiezen voor een vervangingsregeling in plaats van bijvoorbeeld de figuur van stemoverdracht. Is de regering in het licht van de zojuist door mij gemaakte opmerkingen echter bereid om het gehalte van het realisme van haar voorstel nog eens kritisch te bezien? Wat betreft de mogelijkheid van stemoverdracht merken wij op dat dit alternatief wel erg makkelijk aan de kant wordt geschoven. Als er toch iets moet gebeuren, dan zou mijn fractie een nadere overweging van dit alternatief op prijs stellen.

Als je kijkt naar de opzet van een vervangingsregeling en met welke factoren rekening moet worden gehouden, is het geen sinecure om dat allemaal goed te regelen. Het is wat dat betreft niet vreemd dat de regering – bewust of onbewust – heeft verzuimd om een paragraaf over deregulering op te nemen. Is het, als men deze kant uit wil, ook niet wat overtrokken om een tijdelijke vervanger te laten delen in

alle materiële rechten na afloop van het lidmaatschap?

Mijnheer de voorzitter! In een column in het Rechtsgeleerd magazijn Themis van 10 december 1993, gelet op de initialen van de hand van prof. Kortmann, kwam ik nog een aantal interessante juridische vraagstellingen tegen. Twee daarvan noem ik hier. De eerste vraag is waarom het voorgestelde artikel delegatie mogelijk maakt: "De wet regelt...". Waarvoor is die delegatie nodig? Een andere vraag die aan de orde wordt gesteld, is of het wel nodig is om aan artikel 129, derde lid, van de Grondwet de bepaling toe te voegen dat artikel 57a van overeenkomstige toepassing is met betrekking tot de zittingsduur van raads- en staten-leden. Volgens de columnschrijver is zo'n bepaling hier niet nodig omdat artikel 129, vierde lid, al de mogelijkheid opent dat "de wet" – dus zonder delegatiemogelijkheid – uitzonderingen bepaalt op de zittingsduur van vier jaren. Wij vernemen graag een reactie van de regering op deze beide opmerkingen.

Voorzitter! Het zal duidelijk zijn dat de SGP-fractie geen enkele behoefte heeft aan deze grondwetswijziging. Ik vind het trouwens ook merkwaardig dat een belangrijk motief voor de voorgestelde regeling het risico van schending van afspraken ter zake is, omdat die niet rechtens afdwingbaar zijn. Dat is juist, maar als mensen in de rol van volksvertegenwoordiger al niet eens op hun woord zijn aan te spreken, dan vraag ik me af waar we mee bezig zijn. Wij houden het erop dat hier geen taak voor de overheid ligt.

Ik wil nog een positief punt noemen. De bewegelijkheid met het lot van kleine fracties die uit de argumentatie naar voren komt, heeft ons aangenaam getroffen. Hopelijk betreft het hier geen gelegenheidsargumentatie maar zal die bewegelijkheid ook op andere momenten naar voren komen.

Daarmee kom ik toe aan het onderwerp ontbinding Eerste Kamer, zij het dat dit punt vandaag niet is geagendeerd. Dat is terecht niet gebeurd omdat er nog een ander voorstel ligt. Inmiddels is er ook een brief van 11 januari. Ik wil hierop niet al te diep ingaan maar vind wel dat het essentieel is dat de grondwetswijziging snel in behandeling komt zodat wij brief en grondwetsherziening gezamenlijk kunnen behande-

len, en wel op een zodanige termijn dat ook de Eerste Kamer hierover tijdig kan discussiëren.

Voorzitter! Ik zal niet uitgebreid ingaan op het tijdstip en het nut van ontbinding van de Eerste Kamer. Ook in het debat over het rapport van de commissie-Deetman heeft mijn fractie haar oordeel hierover gegeven. Ik wil de regering daarnaar verwijzen zonder nu uitvoerig op dit punt in te gaan. Wij zijn van oordeel dat sinds de herziening van de wijze van verkiezing van de leden van de Eerste Kamer – ik doel op het aftreden om de vier jaar in plaats van de helft om de drie jaar – deze ontbindingsprocedure minder zin heeft gekregen. De procedure voor grondwetsherziening wordt op deze manier overigens steeds minder bijzonder. Ook de ontbinding van de Tweede Kamer stelt in feite weinig voor indien die samenvalt met de reguliere verkiezingen. Eigenlijk is het enige bijzondere nog het vereiste van twee derde meerderheid bij de tweede lezing. Het is de vraag of we met deze ontwikkeling gelukkig moeten zijn, gelet op de noodzaak zeer zorgvuldig om te gaan met de Grondwet.

□

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Mijnheer de voorzitter! Ook al was het naar aanleiding van droevige omstandigheden dat deze minister zijn terugkeer naar het ministerie van Binnenlandse Zaken maakte, ik wil hem uiteraard van harte welkom heten in deze zaal. Overigens heb ik bij de behandeling van deze grondwetswijziging vaak gedacht aan de vorige minister, len Dales. Ongetwijfeld was het een van haar grote verdiensten dat zij zeer sterk opkwam voor de toename van het aantal vrouwen in het openbaar bestuur en de volksvertegenwoordiging. Er was wat dit betreft geen sprake van een loos gebaar; zij was er absoluut van overtuigd dat dit betekende dat belemmeringen moesten worden weggenomen voor de deelname van vrouwen aan openbaar bestuur en volksvertegenwoordiging. Voor haar stond de toename van het aantal vrouwen in deze sectoren voorop. Zij noemde dat eenvoudig een kwestie van democratie en gaf in de stukken aan dat ondervertegenwoordiging van vrouwen onacceptabel was. Toen buiten en in deze Kamer werd

geroepen dat er niet zo gezeurd moest worden over zwangerschapsverlof voor kamerleden – je kon toch zomaar wegblijven – hoefde je háár niet uit te leggen dat de desbetreffende volksvertegenwoordigster een dergelijk gedrag wel degelijk zou worden nagedragen.

Na enkele bijdragen aan deze discussie wil ik nog eens onderstrepen dat kamerleden – het zal niet anders zijn voor leden van gemeenteraden en provinciale staten – maar gewone mensen zijn. Met andere woorden: als een collega met zwangerschapsverlof weggaat die een interessante commissie of een interessant woordvoederschap heeft, is het wel èrg verleidelijk om die commissie of dat woordvoederschap gedurende die 16 weken maar even zachtjes in te pikken. Dat komt voor.

De heer **Jurgens** (PvdA): Schande!

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Inderdaad, maar niets menselijks is ons vreemd.

Het komt ook voor dat vervolgens bij de totstandkoming van de kandidatenlijst van deze of gene partij in de richting van de vrouw die wegens zwangerschapsverlof weg is geweest wordt opgemerkt dat ze wat minder in de publiciteit is geweest en wat minder heeft gescoord. Met andere woorden: zij heeft de partij niet zo'n beste dienst bewezen door 16 weken afwezig te zijn. Dit gaat een volksvertegenwoordigster niet in de koude kleren zitten. Het is erg moeilijk om een discussie op deze manier aan te gaan. Nogmaals, dit soort argumenten viel bij mevrouw Dales in goede aarde. Ook zij zag de grondwettelijke bezwaren maar zij vond die geen doorslaggevende redenen vormen om de mogelijkheid van een tijdelijk kamerlidmaatschap niet te overwegen. Zij zei: als er een inbreuk op het stelsel moet worden gemaakt om gelijke behandeling mogelijk te maken, dan moet dat maar. Dat was voor haar de grote lijn: gelijke behandeling vergt speciale maatregelen. Er past dan ook een woord van dank in haar richting.

Voorzitter! Overigens is de positie van vrouwen in de volksvertegenwoordiging altijd met strijd gepaard gegaan. Ik herinner aan de eerste feministische arts Aletta Jacobs, die als eerste ten strijde trok tegen het hogere mannenbolwerk. Zij diende in

1883 een verzoekschrift in bij B en W van Amsterdam om op de kiezerslijst te geplaatst te worden. De gemeenteraad vond het echter niet de moeite waard, daarover te debatteren. Zonder beraadslaging werd het verzoek afgewezen "ingevoelde de geest onzer staatswetten, daar de vrouw niet in het volle genot der burgerlijke en burgerschapsrechten is, bijvoorbeeld omdat ze geen voogd mag zijn over haar minderjarige kinderen". Het klinkt ons allemaal zeer ouderwets in de oren, en terecht. Maar wie zegt dat deze Grondwet over een aantal jaren niet ouderwets zal zijn?

Wat schreef het Algemeen Handelsblad? "Er is voor vrouwen een zo ruime werkkring weggelegd, ook in het edele en zelfopofferende vak waaraan mejuffrouw Jacobs zich gewijd heeft, dat het waarlijk niet nodig is dat de vrouw zich ook nog met de politiek inlaat."

Wel, dat was Aletta Jacobs! De strijd is natuurlijk na een tijd gewonnen. Wij stappen nu over van 1883 naar september 1918. Toen deed de eerste vrouw in de Tweede Kamer haar intrede: Suze Groeneweg van de SDAP. Wat zei de kamervoorzitter toen? Hij richtte het woord speciaal tot Suze Groeneweg: "Het feit dat een vrouw hier haar intrede doet, is zeker een feit van betekenis waarop wel de aandacht mag worden gevestigd. Ik zal thans niet in beschouwing treden over de vraag of de entree in deze Kamer van een vrouw invloed zal hebben op ons werk en zo ja, welke invloed. Ik meen dat het daarvoor niet het juiste ogenblik is." Dat was een wijs woord van de kamervoorzitter. Hij zal zich veel hebben kunnen inbeelden, maar niet dat over 75 jaar, nadat vier vrouwelijke leden van deze Kamer tijdens het kamerlidmaatschap moeder zijn geworden, deze Kamer zou debatteren over een grondwetswijziging waarin het zwangerschapsverlof voor kamerleden zal worden opgenomen. Dat zou zelfs niet in zijn sterkste verbeelding zijn opgekomen. Daar ben ik van overtuigd. Vooruitgang manifesteert zich soms in gewone menselijke zaken. Ook dit is in de geest van Ien Dales.

Al zal het niet zo vaak voorkomen, zeker niet in deze Kamer, maar als wij de gemeenteraden meetellen misschien toch wel, maar het is een kwestie van beschaving dat de volksvertegenwoordiging zich instelt op de deelname van een toenemend

aantal vrouwen en dat het normaal wordt gevonden dat de arbeidsomstandigheden van volksvertegenwoordiger ook zijn afgestemd op de positie van vrouwen. Kortom, ik zou kunnen volstaan met te zeggen dat het voorstel tot wijziging van de Grondwet, als het gaat om zwangerschapsregeling, de warme instemming heeft van de fractie van Groen Links. Zwangerschapsverlof is ervoor bedoeld dat de zwangere vrouw haar functie behoudt en met een gerust hart kan vertrekken voor de duur van 16 weken in de zekerheid dat een vervanger haar werkzaamheden goed, maar slechts tijdelijk, waarneemt.

De heer **Jurgens** (PvdA): Waarom bleek het in het geval van mevrouw Brouwer niet mogelijk om op grond van de huidige Kieswet een opvolger bereid te vinden voor 16 weken haar plaats in te nemen? Is zij bereid dit prijs te geven of is het een geheim?

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Het is geen geheim. Zowel Andrée van Es als ik zelf hebben tijdens onze zwangerschappen laten uitzoeken wat onder de huidige grondwettelijke regeling de mogelijkheden in dat opzicht zijn. Wij hebben zelf ook wat werk gedaan. Er is toen tegen ons gezegd dat er eigenlijk maar één mogelijkheid is om een vervanger te krijgen: aftreden, ontslag nemen. Andrée van Es in haar geval en ik in mijn geval hebben beiden gezegd dat wij daar principieel niet toe genegen waren. Wij vonden het zeer merkwaardig om wegens zwangerschap ontslag te moeten nemen. Bovendien waren wij van mening dat het niet de bedoeling was van degenen die ons gekozen hadden dat wij wegens zwangerschap ontslag zouden nemen. Nogmaals, dat zou de enige mogelijkheid zijn geweest om ons te laten vervangen.

Toen is ook uitgezocht hoe dat zou verlopen. Welnu, je zou een soort gentlemen's agreement kunnen maken met je vervanger dat hij of zij zou aftreden, als je na 16 weken zou willen terugkeren. Dan gaat het over ontslag nemen, schadeloosstelling en dergelijke. Het principiële punt blijft dat je dan afstand moet doen van je kamerlidmaatschap. Praktisch zou een dergelijke afspraak mogelijk zijn. Volgens mij is het waar dat je daarover met heel veel mensen met een gerust hart afspraken kunt maken. Ik herhaal dat het principieel

Brouwer

inhoudt dat je afstand doet van het kamerlidmaatschap.

De heer **Jurgens** (PvdA): Dat is een interessante toelichting. Maar het onderhavige wetsvoorstel voorziet in het aftreden als kamerlid en in vervanging door een ander. Dan zou u tegen dit wetsvoorstel moeten zijn.

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Nee. De voorgestelde grondwettelijke regeling houdt namelijk in dat je daarvan voor een beperkte periode afstand doet. Je bent dan niet afhankelijk van het nakomen van beloftes door de vervanger. De wettelijke regeling wordt dat je voor 16 weken...

De heer **Jurgens** (PvdA): Nu komt de aap uit de mouw. Het was niet uw principiële standpunt, maar u wilde niet afhankelijk zijn van de behoorlijkheid van een mogelijke vervanger. Dat begrijp ik overigens ook wel; vandaar dat ik pleit voor het rechtens afdwingbaar maken van een dergelijke afspraak. Eerst wilde u om principiële redenen niet terugtreden en nu wilt u dat wel, als dit wettelijk geregeld wordt. Daarbij wilt u niet afhankelijk zijn van de opstelling van de opvolger.

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Toch ben ik het niet met u eens als u zegt dat die zaken op één lijn gezet kunnen worden. Ik licht mijn principiële bezwaar toe. Je doet namelijk afstand van je kamerlidmaatschap zonder dat je enige garantie hebt dat je als kamerlid terug kunt komen. Dat is in wezen iets anders dan afstand doen voor de periode van 16 weken.

De heer **Jurgens** (PvdA): Als ik de opvolger op uw lijst was, had u de volstreekte zekerheid gehad dat ik voor u zou terugtreden. U kent mij!

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Maar ik wil niet afhankelijk zijn van u. Dat is het probleem.

De heer **Jurgens** (PvdA): Nogmaals, daar komt de aap uit de mouw. U wilt dan dus niet afhankelijk zijn van het fatsoen van de opvolger. Dat is uw hoofdoverweging.

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Nee.

De heer **Jurgens** (PvdA): Ik verwijt u

dat niet, maar ik probeer uw principiële standpunt te relativiseren.

De **voorzitter**: Met alle respect, u vervalt in herhalingen. Ik stel voor dat mevrouw Brouwer haar betoog vervolgt.

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Ik begrijp wel dat de heer Jurgens daar de vinger op legt, maar ik ben het toch niet helemaal met hem eens. Het maakt echt een groot verschil uit dat er niets geregeld is, je afstand doet en je afhankelijk bent van de nakoming van gemaakte afspraken of dat de Grondwet een wettelijke regeling mogelijk maakt en dat je in Tietjerkstradeel, Venray dan wel Den Haag het wettelijk recht hebt om van die regeling gebruik te maken, terwijl de gevolgen je bekend zijn. Kortom, dit is een van de wezenlijke zaken die hierbij een rol spelen.

Ik meen dat de heer Jurgens de noodzaak van een grondwetswijziging niet ziet. Maar volgens mij is die er wel. Hetgeen hij voorstelt, een wijziging van de Kieswet zonder grondwetswijziging, lijkt mij qua karakter een discussie op te werpen of een wijziging van de Kieswet in die zin niet sterk afwijkt van de letter en de geest van de huidige Grondwet, die ervan uitgaat dat het kamerlidmaatschap geldt voor de duur waarvoor men is gekozen. Dat is natuurlijk het uitgangspunt van het mandaat dat wij nu hebben. Ik vind het daarom wel overtuigend om te zeggen dat een grondwetswijziging nodig is om een regeling te krijgen waarbij een tijdelijk kamerlidmaatschap mogelijk wordt. Voor mij zijn de argumenten die gebruikt zijn, overtuigend in die zin.

De heer **Jurgens** (PvdA): Als dat zo is, als de Grondwet dat zou eisen, zou de afspraak waarover wij zojuist spraken, namelijk een onderhandse afspraak met de opvolger, tegen de openbare orde zijn. Dan zou je die afspraak niet mogen maken. Ik heb nooit het bezwaar gehoord, als dat zo geregeld zou zijn door u of een ander, dat dit in strijd met de openbare orde zou zijn geweest. Ik heb nooit gehoord dat dit in strijd zou zijn met de regelingen in de Grondwet, waarbij je nooit afstand mag doen van je kamerlidmaatschap om andere redenen dan geheel vrijwillig of op grond van een wettelijke of grondwettelijke verplichting. Je kunt dus niet

gedwongen worden om afstand te doen. Als dat waar is, zou de huidige mogelijkheid om met een opvolger afspraken te maken, welke mogelijkheid ik verdedig, in strijd zijn met de Grondwet.

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Het gaat niet zozeer om de vraag of je die afspraak kunt maken, want die kan natuurlijk altijd worden gemaakt tussen personen of tussen collega's. De vraag is in hoeverre die afdwingbaar is. Als iemand zich niet aan de afspraak houdt, wat is dan de kracht van die afspraak? Dat is het probleem.

De heer **Jurgens** (PvdA): Dat het niet afdwingbaar is, was het probleem ook. Als het is zoals u stelt, zou je ook kunnen zeggen dat je zelfs die afspraak niet mag maken, omdat het in strijd is met de wet. Er zijn bepaalde afspraken die je niet mag maken. Als ik tegen mijn partij zou zeggen dat zij f 100.000 krijgt als ik op de lijst kom, is dat een met de ambtseed strijdige en dus nietige afspraak.

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Een ongeoorloofde oorzaak.

De heer **Jurgens** (PvdA): De oud-advocate!

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Tja, ik ken de termen. Ik zou dat toch niet met elkaar willen vergelijken. Het lijkt mij dat een dergelijke afspraak wel degelijk kan, maar dat het probleem de afdwingbaarheid is. Afgezien daarvan ben ik niet voor een dergelijke ingewikkelde constructie. Ik vind ook dat leden die dit bepleiten, zich wel moeten realiseren dat dit een grote druk blijft leggen op individuele vrouwelijke kamerleden of raadsleden die in die positie terecht komen. Het voordeel van een algemene wettelijke bepaling, die deze grondwetswijziging mogelijk maakt, is dat iemand die ook in andere omstandigheden zit, dus minder vriendelijke omstandigheden gezien vanuit de positie van een vrouw, of in geïsoleerde omstandigheden, bijvoorbeeld een eenvrouwsfractie, normaal een beroep op de wet kan doen. Dat maakt gelijke gevallen gelijk behandeld. Dat is ook het voordeel van een wettelijke regeling. Niet onderschat moet worden, als je dergelijke regelingen elke keer

individueel met je eigen partij, met je eigen fractie, met je eigen collega's steeds moet treffen, dat dit een druk legt op de vrouw in kwestie. Dat lijkt mij een voldoende argument om te komen tot een wettelijke regeling. Dit nog afgezien van het feit dat ik het ook belangrijk vind – minister Dales hamerde daar altijd op – dat de volksvertegenwoordiging een voorbeeldfunctie vervult, dat het als een normaal onderdeel van de politieke cultuur moeten worden gezien dat vrouwen volksvertegenwoordiger zijn, dat zij tijdens dat volksvertegenwoordigerschap ook zwanger kunnen worden, een kind krijgen en daarvoor weg moeten en weg willen en dat daarvoor een regeling wordt getroffen. Ik vind dit zo'n normaal onderdeel van de politieke cultuur dat ik alle argumenten daartegen vrij zwak vind.

De heer **Jurgens** (PvdA): Het lijkt erop dat ik tegen een wettelijke regeling ben. Integendeel, ik ben daar voor. Het ging om de vraag of dit via een grondwetswijziging moet of via een wijziging van de Kieswet. Inhoudelijk zijn wij het echter met elkaar eens.

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Zeker. Wat wordt voorgesteld, is echter zo ingrijpend, gezien ook de geschiedenis van onze volksvertegenwoordiging, dat naar mijn mening een grondwetswijziging daarvoor de geëigende methode is.

Ik kijk nog even naar de alternatieven die genoemd zijn. Gewoon drie maanden wegblijven is, zoals ik al heb gezegd, geen alternatief.

Introductie van het instituut van stemoverdracht is verre van ideaal. Je belast je fractiegenoten meer. De taken van een volksvertegenwoordiger behelzen nu eenmaal veel meer dan alleen stemmen. Bovendien zijn er, zoals ik al zei, niet altijd fractiegenoten. In gemeenteraden, waarover wij nu ook praten, is een eenvrouwsfractie een meer dan theoretisch verschijnsel. Deze komt in heel veel kleine plaatsen voor. Het gevolg is dus dat iemand hoogzwanger is of op het kraambed ligt met de gedachte dat er plotseling een belangrijke stemming kan komen of dat zich plotseling de noodzaak aandient om een belangrijke interpellatie aan te vragen. Dit lijkt mij een groot probleem, dat door stemoverdracht niet wordt opgelost.

De wenselijkheid van een vervangingsregeling heb ik al genoemd. Alleen al in deze kamerperiode zijn drie kamerleden met zwangerschapsverlof gegaan en in de vorige was het er een. Het loopt op. Van gemeenteraden en provinciale staten hebben wij geen gegevens, maar het gaat ongetwijfeld om een veelvoud daarvan. Zelfs als er geen concrete situaties van zwangere volksvertegenwoordigers zijn, moet er echter een regeling komen. De regering merkt terecht op dat het ontbreken van een vervangingsregeling zowel voor vrouwelijke kandidaten als voor politieke partijen een reden kan zijn om van kandidaatstelling van vrouwen af te zien. Ik ben het op dit punt dan ook geheel oneens met de heer Wiebenga. Vrouwen ondervinden hierdoor belemmeringen bij de uitoefening van hun passieve kiesrecht. Immers, een jonge vrouw die mogelijkerwijs zwanger wordt, wordt dan drie maanden gemist. Dit kan gemis aan publiciteit, gemis aan aandacht en dergelijke opleveren, wat een kandidatencommissie wel degelijk, al is het in het achterhoofd, zal overwegen. Ik heb al gezegd dat hierbij komt dat een voorbeeldfunctie in deze kwestie belangrijk is.

Het gaat er bij dit voorstel tot grondwetswijziging niet om, zomaar iets leuks voor vrouwen te regelen. Ik proef in het verslag bij sommige fracties een beetje de neiging om afbreuk te doen aan het zwaarwegende belang van het onderwerp. Nogmaals, het gaat erom, een potentiële en gebleken belemmering voor de uitoefening van het passieve kiesrecht weg te nemen. Deze belemmering treft alleen vrouwen, zoals ik al in een interruptie heb gezegd. Vrouwen kunnen hierdoor niet op gelijke wijze als mannen deelnemen in vertegenwoordigende organen. Aan deze vorm van discriminatie moet een eind gemaakt worden. Dit is niet zomaar een mening, maar een opdracht, die ook voortvloeit uit artikel 7 van het internationale verdrag inzake de uitbanning van vrouwen-discriminatie.

De vraag is gesteld of de vervangingsregeling ruimer moet zijn, bijvoorbeeld voor langdurig zieken of verblijf buitenslands. Ik vind overigens ook deze twee zaken niet op één lijn te stellen: voor verblijf buitenslands kies je meestal zelf, voor langdurige ziekte niet. Ik

meen dat wij nu niet tot een algemene vervangingsregeling moeten overgaan. Het doel van de regeling die nu wordt voorgesteld, is duidelijk en is anders dan die voor de andere twee genoemde redenen voor afwezigheid, namelijk het wegnemen van belemmeringen die vrouwelijke volksvertegenwoordigers en kandidaten ontmoeten en die uitsluitend rechtstreeks verband houden met hun vrouwzijn. Ernstige ziekte, verblijf buitenslands of andere legitieme redenen voor verhindering treffen beide seksen. Dit soort redenen zijn niet zo zwaarwegend dat de Grondwet ervoor gewijzigd moet worden en het stelsel van de Kieswet ervoor doorbroken moet worden.

Overigens gaat het niet om de introductie van twee soorten volksvertegenwoordigers, zoals de fractie van de VVD kennelijk van mening is. Ik zou zeggen: er zijn twee seksen volksvertegenwoordigers en daarom moet je een speciale regeling hebben. Dit is de achtergrond van de regeling die nu wordt getroffen. Hiermee wordt bereikt dat beide seksen volksvertegenwoordigers op gelijkwaardige wijze kunnen deelnemen aan het werk in de volksvertegenwoordiging.

Verscheidene fracties hebben de vraag opgeworpen of het wel zinvol is, iemand gedurende slechts 16 weken als vervanger te laten optreden. De heer Wiebenga en anderen hebben al gezegd dat je langer ingewerkt moet worden voordat je volwaardig als volksvertegenwoordiger kunt werken. Ook ik denk dat de tegenwoordige uitoefening van de functie van volksvertegenwoordiger hoge eisen stelt. Aan de andere kant is iedere volksvertegenwoordiger grondwettelijk en principieel vanaf de eerste dag dat hij of zij gekozen en beëdigd is, volksvertegenwoordiger. Dus ook dan moet hij belangrijke beslissingen nemen. Het probleem van de vervanger is geen ander dan het probleem van de volksvertegenwoordiger die hier de eerste paar maanden misschien wat verwilderd rond loopt maar toch geacht wordt, belangrijke beslissingen te nemen. Het lijkt mij dan ook geen principieel argument tegen het aanwijzen van een vervanger voor slechts 16 weken, want dan zouden we zelfs moeten zeggen dat er een inwerkperiode zou moeten komen voor een nieuw parlement, terwijl nota bene

dat nieuwe parlement juist in de eerste 16 weken heel belangrijke beslissingen moet nemen voor de komende vier jaar, zoals de vorming van een regering, het regeerakkoord, de algemene beschouwingen en dan heb ik het nog niet over het uitbreken van allerhande ernstige geschillen waar dat nieuwe parlement meteen een mening over moet hebben. Dat is nu eenmaal de functie van de volksvertegenwoordiger.

De heer **Leerling** (RPF): Voorzitter! Mevrouw Brouwer zei zojuist dat iemand die hier voor het eerst is, zich ook moet inwerken. Maar er is natuurlijk wel een verschil tussen zo'n vervanger die na 16 weken weer zal vertrekken en iemand die hier, normaal gesproken, enkele jaren verblijft. Dan is die inwerkperiode vanzelfsprekend maar dat heeft dan effect op de langere termijn. Bij een vervanger geldt dat niet. Zij kan die twee situaties dan ook niet met elkaar vergelijken.

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Ik erken zeker dat 16 weken volksvertegenwoordiging speciale problemen met zich mee kan brengen. Ik heb de discussie alleen gericht op de principiële gedachte erachter, namelijk dat je om die reden niet iemand voor 16 weken zou kunnen aanstellen. Stel dat een regering valt na een paar maanden, want dat komt ook voor, dan zitten we hier ook niet zo lang. Iedereen gaat er wel van uit dat we de tijd hebben om in te werken en dat wij vervolgens hier vier jaar zitten. Dat mag in heel veel jaren van onze parlementaire geschiedenis zo zijn geweest maar er zijn ook andere perioden geweest waarna de regering na slechts een jaar te hebben gezeten, valt. De heer Van Thijn weet daar alles van. In die korte periode moeten we toch belangrijke beslissingen nemen.

Minister **Van Thijn**: Sterker nog, er zijn zeer veel aanwijzingen dat ik hier voor 16 weken zit.

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Ja, en wat moeten we dan denken over uw inwerkperiode? Ik heb de indruk dat het de eerste week al goed gaat.

Voorzitter! Ik rond dit onderdeel van mijn betoog af. Wat dit onderdeel betreft kom ik tot de conclusie dat wij het met het kabinet

eens zijn, dat deze specifieke vervanging voor specifieke omstandigheden, een heel goede uitwerking is van de gelijke behandeling, en wel om de volgende redenen.

1. Omdat het zwangere kamerlid, gemeenteraadslid of provinciale statenlid zich niet steeds hoeft te verontschuldigen voor het treffen van een regeling en voor het ongemak van zwangerschap maar dat zij kan terugvallen op een wettelijke regeling die gaat gelden van Tietjerksteradeel tot Venray en alle andere plaatsnamen die er maar te noemen zijn.

2. Omdat er een heldere regeling komt en er op den duur, en wellicht al in het begin, ongetwijfeld genoeg tijdelijke vervangers zullen zijn omdat we zullen wennen aan deze regeling.

3. Omdat dit een erkenning is van het feit dat er in een politieke cultuur waarin vrouwen, naar ik hoop, steeds meer zullen functioneren als volksvertegenwoordiger en lid van het openbaar bestuur, specifieke regelingen nodig zijn.

Ik blijf zitten met de vraag wat er geregeld gaat worden voor burgemeesters, wethouders, commissarissen van de koningin enzovoorts. Maar daarvoor is dit wetsvoorstel niet. Daarover is in ieder geval een discussie mogelijk en nodig.

Voorzitter! Ik wil nog een kort woord wijden aan het voorstel tot verandering in de Grondwet inzake de verdediging. De fractie van Groen Links kan met dit voorstel instemmen, zij het dat wij er nog een paar opmerkingen over hebben.

De **voorzitter**: Let u even op de door u aangegeven tijd?

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Voorzitter! Ik ben mij ervan bewust dat ik die heb overschreden. Ik vraag u nog enig respijt voor dit toch belangrijke onderdeel. Ik zal het kort maken.

Groen Links heeft zich meerdere malen uitgesproken voor de afschaffing van de dienstplicht. Dat de opkomstplicht slechts wordt opgeschort in het gewijzigde artikel, dat nu artikel 99 wordt, wijst op onzekerheid over de afschaffing van de dienstplicht. De deur blijft immers op een kier. Zou bij een grondwetswijziging niet een duidelijke keuze moeten worden gemaakt: afschaffing van de dienstplicht en dus ook

afschaffing van de opkomstplicht? Is dat niet meer in overeenstemming met de werkelijkheid, want het is immers de bedoeling om een dienstplichtig leger af te schaffen? En wat niet is, is niet oproepbaar. Dus wat zou dan nog de betekenis kunnen zijn van de opkomstplicht?

Tijdens de schriftelijke ronde heeft mij fractie ook gevraagd om modernisering van artikel 98. Wij zijn van mening dat in een grondwetswijziging de krijgsmacht een grondwettelijke verandering ondergaat die in overeenstemming dient te zijn met de realiteit. Die realiteit is dat de taak van de krijgsmacht sinds 1989 een steeds belangrijker internationale dimensie heeft gekregen, vredestaken via de VN, zaken die ook onze fractie toejuicht.

De redenering van de regering is, meen ik, een pragmatische. Als ik het goed begrijp, zegt de regering: wij zijn het met u eens dat dat zou moeten worden opgenomen als taakstelling van de krijgsmacht, maar laten wij nu eerst deze wijziging door beide Kamer leiden. Overigens is de fractie van Groen Links van mening dat de krijgsmacht niet afzonderlijk in de Grondwet zou moeten worden vermeld. Hoe belangrijk ook, zeker als het gaat om vredestaken, de krijgsmacht is niet superieur aan andere overheidsdiensten. Voortzetting van een grondwettelijke verankering lijkt mijn fractie dan ook overbodig, zoals de heer Jurgens in zijn amendement in feite ook aangeeft. Wij zijn het met hem eens dat dezelfde zaken met betrekking tot de krijgsmacht bij wet zouden kunnen worden geregeld. In die zin zijn de amendementen van de heer Jurgens de fractie van Groen Links sympathiek, maar natuurlijk wacht ik met enige spanning de wisseling van argumenten af tussen de hooggeplaatste leden van de fractie van de Partij van de Arbeid die hier onderling een discussie voeren. Daarna zal ik mijn fractie adviseren over het definitief in te nemen standpunt.

□

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Mijnheer de voorzitter! Namens mijn fractie heet ook ik de nieuwe minister van Binnenlandse Zaken van harte welkom in deze zaal bij dit debat. Collega's hebben er al op gewezen dat hij destijds "leiding" mocht geven aan de tweede lezing

van de herziene Grondwet van 1983. Als ik mij goed herinner (ik heb het niet nagezocht) heeft mijn collega Schutte toen herinnerd aan het adagium van Abraham Kuijper: "Wij aanvaarden de Grondwet, om haar te veranderen". Welnu, toen is er een compleet herziene Grondwet aanvaard en nu mag de minister hier weer aanwezig zijn om diezelfde Grondwet te veranderen. Dat kan, daar hebben wij keurige bepalingen voor.

Ik begin met, en dat kan vrij kort zijn, wetsvoorstel 23327 over de verdediging, waarin de beleidsmatige keuze voor opschorting van de dienstplicht nu ook grondwettelijk wordt vastgelegd. Dat is minder ingrijpend dan het op het eerste gezicht lijkt. Immers, uit de nieuw voorgestelde grondwetsbepalingen blijkt dat het instellen van de dienstplicht nog steeds als een recht van de overheid kan worden beschouwd. Dat zal zo blijven. Ook in een situatie van een grootschalig conflict waarbij het Nederlandse grondgebied op directe of indirecte wijze wordt bedreigd, blijft in elk geval de constitutionele grond bestaan om dienstplichtigen onder de wapenen te roepen. Ik geef toe dat het maar een klein deel van de problemen is waar de minister van Defensie dan voor komt te staan. Het mag bekend zijn dat ik hier positief tegenover sta. Ik herinner aan mijn bijdrage aan de debatten over de Prioriteitennota.

De discussie kan zich nu dan ook vooral richten op de vraag of de Grondwet gewijzigd moet worden om tot feitelijke afschaffing van de dienstplicht over te gaan. In de schriftelijke beantwoording concludeerde de regering dat de geldende bepalingen een imperatief karakter hebben. De argumenten die de regering hiervoor aanvoert, hebben mij inmiddels overtuigd, al moet ik zeggen dat sommige zaken mij eerder en sneller met meer kracht overtuigen dan deze. Maar alles afwegende, de heer Jurgens heeft daarin gelijk, geheel heldere criteria hoe de Grondwet moet worden geïnterpreteerd zijn er niet. Dat moeten wij zelf doen. Waar hier de zaak uitvalt zoals hij uitvalt, kan ik mij vinden in het oordeel van de regering.

De tekst van artikel 98, eerste lid, laat kennelijk geen ruimte voor de keuze tussen vrijwillig dienenden en dienstplichtigen. Ook in andere

grondwettelijke bepalingen komen dergelijke imperatieve voorschriften voor, zoals de regering terecht opmerkt. Ik dank de regering voor de verduidelijking van de historische achtergronden van de huidige, relevante bepalingen. Het ging in 1887 inderdaad niet om een echte koerswijziging. Pas in dat jaar wordt in de grondwetstekst voor het eerst gesproken over de "verplichte krijgsveld" en "dienstplichtigen". Maar ook in de Grondwet van 1814 en 1815 is een vorm van dienstplicht aanwezig, ook al wordt allereerst gesproken over "eene toereikende zee- en landmagt, aangeworven uit vrijwilligers, het zij inboorlingen of vreemdelingen...". Die laatste zinsnede is, zoals bekend, thans niet meer in de Grondwet te vinden.

Vervolgens werd toen gesproken over de militie die bij gebrek aan "genoegzame vrijwilligers" voltallig zou worden gemaakt bij loting. Dit systeem wordt dan vervolgens uitgewerkt. Ook in de Grondwet van 1848 kwam een soortgelijke formulering voor. De verplichte krijgsveld was zeker vóór 1887 een weinig geliefd instituut en ook daarna niet altijd. De Grondwet diende daarom strikte waarborgen te bieden. Toen men de dienstplicht als onmisbaar was gaan beschouwen, werden de grondwetsbepalingen ook vereenvoudigd. De nadere uitwerking werd geregeld in de Dienstplichtwet van 1922. Men kan dus stellen dat er in 1887 een zekere deconstitucionalisering heeft plaatsgevonden van de betreffende bepalingen.

Als het beleidsvoornemen tot feitelijke afschaffing van de dienstplicht wordt uitgevoerd, zal dit tot gevolg hebben dat de werkelijkheid niet meer door de grondwettelijke bepaling zal worden genormeerd. Dat de krijgsmacht per se ook uit dienstplichtigen moet bestaan, wordt daarom mijns inziens terecht uit de Grondwet geschrapt. De oplossing van de regering is simpel maar effectief: voeg het woordje "kan" toe en het probleem is uit de wereld. Eén woordje maakt daarmee een lange geschiedenis van de verplichte krijgsveld ongedaan.

Ik kan mij er eveneens in vinden, dat de grondwetsbepalingen inzake de verdediging slechts marginaal zijn herzien. Wat dat betreft ben ik wat verrast door de argumenten van de heer Jurgens. Hij wees op het belang en de rechtvaardigheid van opportuniteitsoverwegingen bij het

andere wetsvoorstel. Ik moet hem er toch op wijzen, dat die overwegingen ook bij dit wetsvoorstel in zijn hoofd hadden moeten zitten. Het is niet geheel ondenkbaar dat bij aanvaarding van een aantal van zijn amendementen – men streeft immers naar aanvaarding als men amendementen indient – de Eerste Kamer wel eens moeilijk zou kunnen doen. Als dat zou leiden tot de situatie dat de zaak wordt verworpen en wij met de huidige Grondwet blijven zitten, heb ik, politiek gesproken, niet zozeer een probleem want ik ben geen voorstander van het afschaffen van de opkomstplicht, maar de minister van Defensie wel en naar mijn mening ook de fractie van de Partij van de Arbeid. Die waren op dit punt bij de behandeling van de Prioriteitennota volstrekt duidelijk.

De heer **Jurgens** (PvdA): Deze politieke afweging zal op een bepaald moment moeten plaatsvinden. Ik ben echter wel consistent. Daar ik van mening ben dat wij deze wet kunnen wijzigen zonder grondwetswijziging, heb ik deze grondwetsherziening niet nodig. Als men hier in de Kamer in groten getale van mening is dat grondwetsherziening wel nodig is, volgt er een nieuwe politieke afweging. Daarin heeft de heer Van Middelkoop gelijk.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): U zit toch met een regering, mijnheer Jurgens, die vindt dat de Grondwet wel moet worden gewijzigd!

Minister **Van Thijn**: In beide gevallen hebben uw amendementen geen functie, mijnheer Jurgens.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): In ieder geval niet de twee amendementen waarin u voorstelt, het eerste en het tweede lid van artikel 98 te schrappen. Ik denk dat daarover in de Eerste Kamer de meeste problemen zouden kunnen ontstaan. Dat haalt u naar u toe door het indienen van deze amendementen. Indien van amendementen gebeurt toch in de verwachting dat deze aanvaard worden? Ik begrijp gewoon niet, waarom u dit doet.

De heer **Jurgens** (PvdA): Dat doe je ook in de verwachting dat anderen, waaronder de heer Van Middelkoop, zich daarover uitspreken, zodat ik weet hoe de Kamer daarover denkt.

Van Middelkoop

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Gelet op de goede relatie die u ongetwijfeld met uw eigen minister van Defensie wilt houden en ook met de minister van Binnenlandse Zaken, zou ik u willen aanraden nog eens te kijken naar de relevantie van dit soort amenderingen.

De heer **Hillen** (CDA): Ik vraag mij af, of de heer Jurgens met de indiening van zijn amendementen niet precies dat doet wat hij de regering verwijt, namelijk ons overvallen met voorstellen zonder dat deze van tevoren doorgesproken zijn.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): De heer Jurgens wordt aangesproken, maar ik sta hier. De heer Jurgens zou kunnen tegenwerpen, dat die discussie inhoudelijk voor een deel al gevoerd is in het verleden. Een inhoudelijke overval is dit niet, geheel nieuw is het niet. Misschien is het wat onaardig, maar de heer Jurgens is niet origineel op dit punt.

De heer **Jurgens** (PvdA): Zelden heeft de heer Van Middelkoop zo zuiver mijn gedachten vertolkt.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Voorzitter! Men heeft gelijk als men erop wijst dat de bestaande bepalingen van de Grondwet op dit punt wat verouderd zijn. De grondwetsbepalingen inzake onze krijgsmacht staan als erfstukken in het moderne interieur van de herziene Grondwet, zoals in Van der Pot-Donner wordt opgemerkt. Het zij zo, maar misschien is de Grondwet van 1983 wel al te kaal uitgevallen. Maar goed, dat is een oude discussie. Ik wil in dit verband nog wijzen op artikel 96 van de Grondwet, inzake het in oorlog verklaren. Die bepaling lijkt toch verouderd te zijn.

Artikel 98, eerste lid, waarin wordt gesproken over de belangen van de staat, mag zich niet verzetten tegen de deelname aan VN-operaties. Zo wordt het geformuleerd in de stukken. Het verbaasde mij enigszins dat in de nota naar aanleiding van het verslag zo negatief wordt geponereerd en geformuleerd dat het begrip "belangen van de Staat" zich niet verzet tegen deelneming aan VN-operaties. Wijst de regering daarmee de redenering af dat een stabiele internationale rechtsorde ook kan worden opgevoerd als een belang van onze Staat? Of spreekt

artikel 98 uitsluitend over het nationale eigenbelang? Ik had de indruk dat dit, met de vorige discussies in het achterhoofd, een slip of the pen was. De zaak is niet geheel onbelangrijk. De minister zal zich ook de discussies rond de Golfoorlog herinneren.

Het zal duidelijk zijn dat mijn fractie dit voorstel steunt. Laat er geen misverstand over bestaan; wij waren en zijn geen voorstander van afschaffing van de dienstplicht. Dat debat hebben wij ten principale gevoerd bij de behandeling van de Prioriteitennota. Maar het voorstel dat nu voorligt, verhindert geen enkele minister van Defensie, zelfs niet een GPV-minister, om in de nabije toekomst de dienstplicht weer in te voeren als hij daartoe de kans zou krijgen. Als dat het geval is en als dus de herinvoering niet constitutioneel onmogelijk wordt gemaakt, zien wij geen reden om een eenmaal aanvaard beleidsstandpunt constitutioneel te verhinderen.

Voorzitter! Ik kom bij wetsvoorstel 22430. Als het gaat om de positie van de gekozen volksvertegenwoordiger die moeder wordt of geworden is, spreken wij over een reëel vraagstuk dat echter via wetgeving niet echt op te lossen is. De centrale vraag is immers niet of het moederschap te verenigen is met het lidmaatschap van een politiek college. Die vraag kan alleen door de betrokken volksvertegenwoordiger met haar man en in overleg met haar partij of fractie beantwoord worden.

Ook in een tijd waarin voor velen gezinsverantwoordelijkheid en beroepsarbeid samengaan, blijft er sprake van een individuele verantwoordelijkheid in specifieke situaties. Wie een part-time baan met flexibele werktijden kan combineren met de verzorging van kinderen zal wellicht lid van een gemeenteraad kunnen en willen blijven, maar het antwoord kan heel anders uitvallen als het gaat om de "baan" van Tweede-Kamerlid, waarmee veelal eerder 60 dan 40 uren per week gemeoid zijn.

Kortom, als wij ons via wetgeving met dit vraagstuk willen bezighouden past besef van onze beperkte verantwoordelijkheden en mogelijkheden. Het feitelijk effect van een wettelijke vervangingsmogelijkheid zal naar mijn inschatting dan ook gering zijn. Wie in dit wetsvoorstel een doorbraak van emancipatoir denken zou willen zien, zou wel heel snel tevreden zijn.

Immers, hoe mooi de vervangingsmogelijkheid wettelijk ook geregeld zal zijn, de praktijk blijft zeer divers en de bezwaren tegen een tijdelijke vervanging zijn evident. Er zal dus altijd een afweging van voor- en nadelen plaatsvinden, welke vermoedelijk in de meeste gevallen ten nadele van vervanging zal uitvallen. Die ruimte is er en moet er natuurlijk blijven. In een grote fractie zal het gemis van één lid gedurende 16 weken meestal gemakkelijk kunnen worden opgevangen. In een kleine fractie is dat moeilijker, al zal men daar ook niet licht oordelen over de bezwaren van een tijdelijke vervanging door een relatieve buitenstaander.

Vervanging van een raadslid of statenlid zal veelal minder urgent zijn vanwege de geringere werkdruk. Anders ligt het met een wethouder of gedeputeerde, commissaris of burgemeester, maar dat probleem kan nu al worden opgelost door toekenning van verlof en tijdelijke waarneming.

De praktische betekenis van het wetsvoorstel is dus gering. Daarbij komt dat vraagtekens geplaatst kunnen worden bij de wenselijkheid van het maken van een inbreuk in individuele gevallen op het systeem van verkiezing voor vier jaren. Willen wij voorkomen dat via precedentwerking dit systeem geleidelijkaan tot een fictie wordt – en daar gaat het mij in dit debat eigenlijk om – dan zal de argumentatie helder en specifiek moeten zijn. Ik nodig de minister van Binnenlandse Zaken daartoe uit. Ik zie eigenlijk maar één reden welke ertoe zou kunnen leiden, het wetsvoorstel te steunen.

Een vrouw die in de bestaande situatie kiest voor tijdelijke vervanging heeft geen garantie dat de vervanging metterdaad tijdelijk zal zijn. Dat kan vrouwen voor ongewenste dilemma's plaatsen, zowel bij de kandidaatstelling als bij de aandiening van een zwangerschap. Dit feit zou een inbreuk op het wettelijke systeem kunnen rechtvaardigen. Maar dan is op twee punten de verdediging van het voorstel tot nu toe niet overtuigend geweest. In de eerste plaats denk ik aan de voorgestelde termijn van 16 weken. Zeker, de termijn is logisch als deze wordt vergeleken met rechtspositieregelingen voor ambtenaren. Maar hij is dan ook uitsluitend ingegeven door het geldende motief voor zwangerschaps- en bevallingsverlof,

te weten de gezondheidstoestand van de vrouw. Dat in dit soort situaties altijd een derde, namelijk het kind, in het geding is komt helemaal niet aan de orde. Als het belang van het kind een wat langer bevallingsverlof zou rechtvaardigen, dan lost dit wetsvoorstel niets op. Bewust niet, want, aldus de nota naar aanleiding van het eindverslag, een vorm van ouderschapsverlof zou te veel afbreuk doen aan de uitspraak van de kiezers bij de verkiezingen. Een beetje afbreuk aan de kiezersuitspraak mag dus wel, omdat het gaat om de rechten van de vrouw. Dat is eigenlijk de redenering, een puur politieke afweging.

Dat lijkt ook het geval te zijn, als bezwaar wordt gemaakt tegen een meer algemene vervangingsregeling. Nu zal niemand pleiten voor een onbegrensde mogelijkheid tot tijdelijke vervanging. Zo is het in het voorstel ook niet geregeld. Waar het om gaat, is of geen enkele andere omstandigheid dan zwangerschap en bevalling zo zwaarwegend is dat tijdelijke vervanging redelijk is. De regering verwijst met instemming naar Goldschmidt en stelt vervolgens, dat dan geen sprake is van een risico dat uitsluitend vrouwen treft. Inderdaad, mannen en vrouwen kunnen een ongeval krijgen, waardoor zij enige tijd hun functie niet kunnen uitoefenen. Het risico is dus over de seksen gespreid. Maar als het probleem zich voordoet, is het niet kleiner dan in geval van zwangerschap. Niet zelden zal het probleem dan zelfs groter zijn, omdat functie-uitoefening in het ziekenhuis geen reële optie is. Als eenmaal gekozen is voor een inbreuk op het systeem van de Grondwet ten behoeve van zwangere vrouwen, dan zal aan volksvertegenwoordigers die door ziekte of ongeval hun werk niet kunnen doen heel moeilijk duidelijk zijn te maken, dat in hun geval de kiezers willen dat zij òf zo goed mogelijk doorwerken òf hun plaats definitief afstaan.

Ik vrees daarom enigszins, dat als dit wetsvoorstel wordt aanvaard, het niet lang zal duren voordat voorstellen worden gedaan voor volgende inbreuken op het systeem. Ik zou dat geen goede ontwikkeling vinden. Het kamerlidmaatschap mag dan steeds meer zijn gaan lijken op een beroep, ik hecht eraan recht te blijven doen aan de roeping die van de kiezers tot elk individueel kamerlid gekomen is.

Clausules voor tussentijds in- en uitstappen staan daarmee op gespannen voet.

Daarom nodig ik de minister uit zo helder mogelijk aan te geven waarom deze kleine inbreuk op het systeem noodzakelijk is en waarom hiervan geen precedentwerking te verwachten zal zijn.

□

De heer **Hillen** (CDA): Voorzitter! Ook ik heet de nieuwe minister van Binnenlandse Zaken van harte welkom, de omstandigheden betreurend waaronder dit moest plaatsvinden. De feiten zijn echter, zoals ze zijn. Ik constateer dus met vreugde, dat de heer Van Thijn weer functioneel in dit huis aanwezig is. In zijn vorige hoedanigheid hier heb ik hem zelf in een andere hoedanigheid mogen lastig vallen en achtervolgen. Wat mij betreft was dat altijd een groot genoegen.

De fractie van het CDA heeft voor deze twee onderwerpen een splitsing in sprekers aangebracht. Deze is volstrekt ingegeven door de geneigdheid van beide sprekers tot deze onderwerpen. De kans dat mijn collega Van der Hoeven met een dienstplichtlast te maken krijgt, achten wij niet groot. De kans dat ik zwanger raak, is ook niet zo verschrikkelijk groot. Vandaar de aangebrachte scheiding. Mevrouw Van der Hoeven zal dus het woord voeren over de kwestie van de zwangerschap, terwijl ik zal spreken over de dienstplicht.

Minister **Van Thijn**: Hoe staat het met de sociale dienstplicht?

De heer **Hillen** (CDA): Die staat nog niet in de wet.

Vandaag is niet aan de orde de inhoudelijke bespreking van de vraag, of de opkomstplicht al of niet moet worden afgeschaft. Hetzelfde geldt voor de militaire afweging van de gevaren vanuit het Oosten of waar dan ook vandaan. Die zijn op dit moment niet aan de orde. Overigens is die zaak ook in de Prioriteitennota uitgebreid aan de orde gesteld en afgewogen. Ik herinner mij niet, dat zich sindsdien nieuwe gegevens hebben voorgedaan, op grond waarvan tot een nieuwe afweging moet worden gekomen. Als dat wel het geval is, dan zal de regering wel met

voorstellen en overwegingen dienaangaande komen.

Vandaag is aan de orde de grondwetswijziging die moet leiden tot de afschaffing van de opkomstplicht. Ik vraag eerst welke stappen organiek moeten worden ondernomen om dat te effectueren. Is daar echt wetswijziging voor nodig, of zou het ook bij KB kunnen? Misschien kan de minister daar in zijn antwoord op ingaan en wel zodanig dat als de feitelijke afschaffing van de opkomstplicht aan de orde is, wij daar een grondig debat over kunnen voeren. Op dat moment vindt namelijk het historische moment plaats. Dan moet de afweging worden gemaakt.

Voorzitter! De CDA-fractie heeft in het verslag al aangegeven dat zij eigenlijk geen behoefte heeft aan grondwetswijziging. Die is volgens ons niet noodzakelijk. Wij zullen hier geen messen over trekken, maar wij maken een andere afweging dan de regering. Ik dank de regering overigens voor haar uitgebreide reactie in de memorie van antwoord. Daarin wordt indringend op onze opmerkingen ingegaan, maar voor ons blijven drie argumenten van kracht.

In de eerste plaats maakt de geest van het debat uit 1887 duidelijk dat het vooral op de betaalbaarheid van een vrijwilligersleger ging en niet zozeer om het principe dat dienstplicht noodzakelijk is om Nederlanders bij hun land te betrekken. Dit debat was dus minder principieel dan zowel de Raad van State als de regering stelt. De regering kijkt vooral naar de teksten en wij kijken meer naar het historisch perspectief waarin de discussie is geplaatst.

In de tweede plaats blijkt duidelijk uit het Statuut voor het Koninkrijk dat de uitvoering van de dienstplicht wordt overgelaten aan de landsdelen. Op de andere koninkrijksdelen wordt de dienstplicht dan ook anders ingevuld dan in Nederland. Als feitelijke invulling van de dienstplicht op de Grondwet gebaseerd is, zou dit voor alle rijkdelen moeten gelden en dan zou de effectieve dienstplicht daar van stond af aan moeten zijn ingevoerd, wat dus niet het geval is. Daaruit blijkt dat dit ook in Nederland niet het geval had behoeven te zijn. De Grondwet als zodanig is op dit punt dus niet dwingend.

In de derde plaats wijs ik op het voornemen van de regering om met

soberder wetgeving te komen. De regering is niet ingegaan op het internationale aspect, zoals dat wordt omschreven in het op zichzelf goede amendement van de heer Wiebenga. De regering heeft echter eerder wel pogingen gedaan om een en ander aan te passen aan de moderne verhoudingen. Hieruit blijkt dat wij werken met een Grondwet die op het punt van de krijgsmacht niet volledig adequaat is. Nu het over opkomstplicht gaat, moet alles ineens tot op de letter nauwkeurig geregeld worden. Op zichzelf ben ik het eens met die soberder benadering. Uit het voorgaande kan echter geconcludeerd worden dat de benadering van de regering selectief is. Ik begrijp niet waarom op het ene punt ruimte wordt gelaten, terwijl op het andere punt een nauwkeurige formulering gewenst wordt.

Overigens is die formulering niet zo nauwkeurig als mogelijk is. In het verslag hebben wij gesteld daarmee te kunnen leven omdat de CDA-fractie een zo sober mogelijke behandeling wil. Wij willen verder geen ballast. Wij willen voorkomen dat later blijkt – in de Eerste Kamer of in de Tweede Kamer in tweede lezing – dat zaken niet goed geregeld zijn. Wij willen niet dat deze wijziging, die een zeker spoedeisend karakter heeft omdat het beleid van de regering al in gang is gezet, op grond van andere argumenten later tegengehouden kan worden. Daarom pleiten wij voor soberheid. Aanvankelijk hebben wij dan ook gezegd: laat de tekst maar zoals hij is voorgesteld, want wij weten allen wat er bedoeld wordt. Ik ben echter toch onder de indruk geraakt van de argumenten die door de fracties van GPV, SGP en VVD al in verslag naar voren zijn gebracht. De bedoeling van de Grondwet moet niet uit de *memorie van toelichting* blijken, maar uit de formulering zelf. Mij lijkt het amendement van de heer Wiebenga op stuk nr. 13 een zeer begaanbare weg. Wij zullen dat amendement dan ook steunen.

Mevrouw Scheltema heeft een amendement ingediend dat betrekking heeft op onderdelen die niet direct met de dienstplicht te maken hebben. In hoeverre moet het wetsvoorstel bijgestuurd worden? De regering heeft op dit punt in feite contrair gehandeld aan de handelwijze die zij op de overige punten heeft gehanteerd. Er wordt een wijziging voorgesteld die strikt

genomen niet voortvloeit uit de opschorting van de dienstplicht. Waarom dat hier wel gebeurde en wel dringender was, en anders niet, begrijp ik eigenlijk niet helemaal. Feitelijk is het in elk geval zo. De regering beroept zich er terecht op dat het in dit huis en in de Eerste Kamer instemming had bij de vorige lezing. Omdat het instemming heeft, zullen wij er niet moeilijk over doen en zullen wij akkoord gaan. Het is de meest eenvoudige methode om het zo te houden en wij zullen het amendement van mevrouw Scheltema dan ook niet steunen. Ik erken dat er een zekere tegenstelling in de formulering zit.

Mijnheer de voorzitter! De CDA-fractie blijft ervan uitgaan – en wil dat onderstreept hebben – dat wij het hebben over afschaffing van de opkomstplicht en niet over een afschaffing van de dienstplicht als zodanig. Wij hechten eraan dat de dienstplicht in de wet en in de Grondwet blijft staan. Wij vinden voorts de benadering van de regering de onze.

De amendementen van de heer Jurgens voldoen absoluut aan het criterium dat ik noemde, namelijk dat er geen onnodige ballast bij moet komen. De heer Van Middelkoop heeft al gewezen op de mogelijkheid van problemen in de Eerste Kamer, maar ik denk dat die problemen hier ook zullen rijzen. De CDA-fractie wil graag de krijgsmacht in de Grondwet verankerd houden. Over de discussie die zojuist is ingezet over de imperatieve dan wel uitvloeiende noodzaak van de vraag hoe de dienstplicht in de Grondwet moet worden opgenomen, heb ik een andere mening. Hoewel daarover geargumenteed kan worden, lijken mij de argumenten die de heer Van Middelkoop naar voren bracht, voldoende om de amendementen niet te steunen. Laten wij de wetsvoorstellen verder zo sober mogelijk afhandelen. Dat is althans de benadering die het CDA kiest.

□

Mevrouw **Van der Hoeven** (CDA): Voorzitter! Het is niet de eerste maal dat wij praten over het probleem dat vrouwen in politieke functies hebben en ook niet de eerste maal dat wij praten over de belemmeringen die vrouwen ondervinden als het gaat over het toegang hebben tot politieke functies. Het is ook zo – ter

zake sluit ik mij graag aan bij de opmerkingen die hierover vanochtend zijn gemaakt – dat het bevorderen van politieke participatie door vrouwen een van de zaken was die mevrouw len Dales zaliger gedachten inderdaad zeer na aan het hart lagen. Vanuit die betrokkenheid had zij een open oog en oor voor barrières die vrouwen ondervinden, niet alleen bij het vervullen van hun politieke mandaat, maar ook bij het vinden van de juiste weg daarnaar toe. Ik heb er het volle vertrouwen in dat de nieuwe minister van Binnenlandse Zaken deze betrokkenheid deelt en dat wij daarvan iets zullen mogen merken.

Voorzitter! Het is duidelijk: lang niet alle problemen kunnen wij via wetgeving aanpakken. Het is nog niet zo lang geleden, namelijk in december 1992, dat wij een mondeling overleg hadden over het kabinetsstandpunt inzake vrouwen in politiek en openbaar bestuur. Op dat moment is ook gesproken over de problemen van plaatsvervangende bij zwangerschap. Toen is ook geconstateerd dat de huidige "regeling" in feite helemaal geen regeling is en door de Emancipatieraad werd gesteld en geadviseerd dat kamerleden de mogelijkheid moesten hebben om, als het nodig was tengevolge van zwangerschap en bevalling, het lidmaatschap van de volksvertegenwoordiging te onderbreken, zonder – en daar gaat het om – afhankelijk te zijn van een "gentlemen's agreement" met een vervanger. Dat is ook door het kabinet als punt opgenomen. Het vervolg daarvan vond op 23 juni 1993 plaats: van de minister van Binnenlandse Zaken kwam het bericht dat er inmiddels een voorlopig standpunt was en dat hield in dat het wenselijk en mogelijk was om een regeling te treffen, en dat hiertoe de Grondwet diende te worden gewijzigd. Ik noem dit omdat het aangeeft dat het geen punt is dat ineens is opgeworpen. Het gaat om een zaak waar wij al langer mee bezig zijn.

Voorzitter! Ik heb absoluut niet de illusie dat door het aannemen van deze grondwetswijziging in de toekomst – vandaag zetten wij slechts een eerste stap – alle mogelijke barrières worden weggenomen. Het punt is dat het wel meewerkt. Het werkt vooral mee omdat het een zaak betreft die de wetgever inderdaad zelf kan regelen

en waarvoor wij in onze functie als medewetgever niet afhankelijk zijn van derden. Dit neemt niet weg dat er andere barrières zijn die op een andere, bij hun aard passende manier moeten worden weggenomen. In de loop van mijn betoog kom ik daar nog even op terug.

Op het punt van de andere barrières ligt er ook een taak en een verantwoordelijkheid voor politieke partijen zelf en er ligt ook een taak en een verantwoordelijkheid voor vrouwen zelf. Het was nu eenmaal zo dat ook op die punten mevrouw Dales actie heeft ondernomen. Zij heeft het niet alleen gelaten bij de dingen die de medewetgever mede zelf kon beslissen. Vandaag gaat het om een specifieke situatie die alleen voor vrouwen geldt en toch als een reële barrière ervaren kan worden bij het aanvaarden van een politieke functie. In nagenoeg alle partijprogramma's is het beleid erop gericht om actieve politieke participatie van jonge vrouwen te bevorderen. Daarbij past een dergelijke regeling en die moet zodanig zijn dat geen tegenstrijdigheid met de Grondwet ontstaat. Verder moeten wij in het oog houden dat het gaat om een vaste, nauwkeurig omliggende periode en om barrières die uitsluitend voor vrouwen bestaan. Om die reden is mijn fractie voorstander van een specifieke regeling voor deze specifieke omstandigheid en kan mijn fractie zich vinden in de achtergrond en de reden van dit wetsvoorstel.

Voor ons weegt overigens heel zwaar dat op dit moment niet gesproken kan worden van een wettelijke vervangingsregeling. Zoals al eerder gezegd: vervanging is nu, als zij al plaatsvindt, gebaseerd op onderlinge afspraken, waarvan de nakoming niet in rechte afdwingbaar is. Een belangrijk punt is dat die afspraken niet openbaar behoeven te worden gemaakt.

De keuze om vervanging alleen mogelijk te maken voor gevallen van zwangerschap en bevalling en niet voor alle gevallen van langdurige afwezigheid is ook in het verslag door het CDA onderschreven. Wij onderschrijven ook de argumenten die daartoe door de regering naar voren zijn gebracht. Een meer algemene vervangingsregeling zou veel verder reiken en ook iets anders beogen dan het wegnemen van een mogelijke, specifiek voor vrouwen bestaande barrière bij het aanvaar-

den en het na de bevalling voortzetten van het lidmaatschap. Toch staat op dit moment de vraag ter discussie of het creëren van deze mogelijkheid al dan niet een grondwetsherziening noodzakelijk maakt. Het gaat bij die grondwetsherziening om het introduceren van een nieuwe beëindigingsgrond voor het lidmaatschap van het vertegenwoordigend orgaan. Die nieuwe beëindigingsgrond is de beëindiging van de zwangerschapsperiode. Die leidt automatisch tot het vertrek van de vervanger. Daar gaat het om.

De vraag is natuurlijk of het bij wet afdwingbaar maken van een specifieke overeenkomst bij de vervanging, waartoe de Kieswet de mogelijkheid biedt, gekoppeld aan de eis dat de te treffen overeenkomst openbaar gemaakt wordt, niet eenvoudiger zou zijn geweest dan de grondwettelijke introductie van een nieuwe beëindigingsgrond. Maar goed, ik vind het jammer dat deze mogelijkheid niet in het wetsvoorstel is opgenomen en dat de Raad van State daarover dus ook niet heeft kunnen adviseren, maar het is wel van belang dat de minister in zijn beantwoording nog eens duidelijk ingaat op de noodzaak van deze weg, die op dit moment voorligt.

Een ander punt betreft de mening van de Eerste Kamer, die medewetgever is in dezen. Ik denk dat de eerste lezing in de Eerste Kamer van bijzonder groot belang is voor de definitieve vormgeving. Net als bij de behandeling van het andere grondwetsvoorstel hechten wij eraan dat het standpunt van de Eerste Kamer ook formeel kan worden vernomen, zodat je kunt voorkomen dat zich constitutionele problemen voordoen bij de verdere behandeling, het verdere wetgevingstraject en ook de verdere voorstellen over de uitwerking.

De heer **Wiebenga** (VVD): Hoe stelt de geachte afgevaardigde zich dat voor? De Eerste Kamer heeft geen amendementsrecht. De tekst die wij straks vaststellen, ligt daar voor. Een verdere vormgeving kan voor de tweede lezing niet meer van belang zijn.

Mevrouw **Van der Hoeven** (CDA): Mijn opmerking duidde vooral op de verdere vormgeving van de erop volgende aanpassing van onder andere de Kieswet, de regeling in verband met schadeloosstelling en

dergelijke. Wij zijn er immers natuurlijk niet met het aannemen of met het behandelen van dit punt. Ik doelde dus eigenlijk op iets anders dan op datgene waar de heer Wiebenga op doelde.

Voorzitter! De stemoverdracht wordt door mijn fractie inderdaad niet als een gelijkwaardig alternatief gezien. Zij is op zichzelf geen vervanging en zij is, zoals al eerder gezegd, niet uitvoerbaar bij eenpersoonsfracties en heel moeilijk uitvoerbaar bij de kleine fracties.

Voorzitter! Het volgende punt heeft ook te maken met de uiteindelijke uitwerking en vormgeving van de wetsaanpassingen die hierop moeten volgen. Wij gaan ervan uit dat het hier een kan-bepaling betreft. Daarmee bedoel ik dat het gaat om een nog te verwerven recht en niet om een verplichting. Er is dus geen enkele verplichting voor een vrouw om, indien dit zich voordoet, van de regeling gebruik te moeten maken. Het moet, als men dat wenst, ook in de toekomst mogelijk zijn om tijdens de periode van zwangerschap en bevalling gewoon het mandaat uit te blijven oefenen. Die keuzevrijheid moet er zijn.

Het zou mijns inziens niet gek zijn om opnieuw na te denken over de opzet van kinderopvangmogelijkheden door de Kamers zelf. Ik zou mij kunnen voorstellen dat die mogelijkheden vooral van belang zouden zijn na afloop van de vervanging. Uiteraard zouden die mogelijkheden niet alleen moeten worden geboden aan kamerleden maar ook aan anderen die in de Kamers en op of rond het Binnenhof hun werkterrein vinden. Ten slotte is het Nederlandse parlement, met zijn vele medewerkers op allerlei niveaus, op een aantal terreinen goed vergelijkbaar met een groot bedrijf. Waarom dan niet op dit terrein voorzieningen gecreëerd, wellicht in samenwerking met nabij gelegen ministeries? Het is mij overigens bekend dat bij de behandeling van de Raming van de Kamer voor 1988 werd toegezegd dat hulp zou worden geboden bij het zoeken naar mogelijkheden voor kinderopvang via SKON, maar dat is natuurlijk iets heel anders dan het creëren van opvangmogelijkheden op en nabij de werkplek.

Voorzitter! Daarnaast zijn er bepaalde uitvoeringselementen, zoals de financiering, de APPA-aspecten zowel voor de vervanger

als voor degenen die wordt vervangen, waaronder wachtgeld, pensioen enz. Die zaken komen in een later stadium nog aan de orde, evenals de wijziging van de Kieswet. Wij wachten die ontwikkelingen af. Van belang is nu de wijze waarop in de tijdelijke vervanging wordt voorzien. Kan hierbij zonder problemen worden afgeweken van de lijstvolgorde? Ik vind het jammer dat de gedachte van mijn fractie om een pool van vervangers in te richten, niet tot de wettelijke mogelijkheden behoort. Overigens ligt er, waar het gaat om de praktische invulling van een en ander, ook een taak voor de politieke partijen, bijvoorbeeld om te voorkomen dat een vervanger oningewerkt aan zijn of haar werkzaamheden begint.

Voorzitter! Met de strekking van het amendement van mevrouw Scheltema ben ik het wel eens maar ik ken de definitieve tekst daarvan nog niet. Ik wacht die tekst af.

□

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Mijnheer de voorzitter! Het was te voorzien dat de voorstellen tot herziening van de Grondwet het onderwerp zouden vormen voor een van de eerste debatten waarbij de minister van Binnenlandse Zaken en de Kamer elkaar na het reces zouden treffen. Niet te voorzien was evenwel het totaal onverwachte overlijden van mevrouw Dales. Het is triest dat zij deze onder haar verantwoordelijkheid voorbereide voorstellen niet zelf meer kan verdedigen. Uiteraard heet ik haar opvolger hier van harte welkom.

Voor u, minister Van Thijn, is het ongetwijfeld nog heel erg wennen. U verkeert nu niet meer in Amsterdam maar in 's lands vergaderzaal. Dat is een nieuwe zaal, een geheel andere dan die welke u tijdens uw vroegere politieke leven in parlement en kabinet tot in de uiterste hoeken kende. Volledig ongezocht wordt u nu ook de gelegenheid geboden om een hiaat in uw verleden alsnog op te vullen. Immers, als ik mij goed heb "ingelesen", heeft u weliswaar zeer intensief geparticipeerd in de behandeling van voorstellen in het kader van de grondwetsherziening 1983, maar is een defensieparagraaf voor zover ik weet in die tijd niet, althans voor mij niet zichtbaar, door uw handen gegaan. Het is wel héél

bijzonder dat dit nu alsnog gaat gebeuren.

Voorzitter! Ik richt mij nu op de voorliggende voorstellen zelf, allereerst de voorstellen tot wijziging van enkele grondwetsbepalingen inzake de verdediging. De behoefte om tot wijziging van de uit 1887 daterende grondwetsbepalingen op het terrein van de defensie te komen, was er reeds bij voorgaande kabinetten en ook in het parlement. Desondanks hebben wijzigingsvoorstellen in de jaren 1979 en 1985 de eindstreep niet gehaald, niet zozeer omdat men de toen gewenste modernisering niet wilde maar omdat er bezwaren rezen tegen een enkel onderdeel van de voorstellen dan wel tegen amendering daarvan. Zo werd in het verleden leergeld betaald met een teveel aan onsplitsbare of althans ongesplitst gebleven wilsverklaringen. Laatstelijk was hiervan in 1985 sprake met het amendement-De Vries over de stationering van vreemde troepen.

Tegen deze achtergrond, in combinatie met de uiterst beperkte voorbereidingstijd, heeft mijn fractie er begrip voor dat het kabinet nu niet de gehele defensieparagraaf overhoop heeft willen halen, maar zich vooral heeft beperkt tot aanpassingen die de opschorting van de opkomstplicht mogelijk maken. Met deze opschorting heeft mijn fractie ingestemd. De commissie-Meijer, de Raad van State en de regering achten hiervoor een grondwetswijziging noodzakelijk.

In het verslag heeft mijn fractie al laten weten dat wij van de noodzaak tot wijziging van de Grondwet voor dit doel niet volledig overtuigd zijn geraakt, zelfs niet na de uitvoerige beantwoording door het kabinet. Met name niet daar waar ter onderbouwing de geschiedenis van de totstandkoming van de grondwettelijke bepalingen in 1887 wordt aangevoerd. Met prof. Coolen vinden wij dat uit de parlementaire discussie en de aanname van het amendement-Seret slechts kan worden afgeleid dat men toentertijd iets minder sterk op een vrijwilligersleger wilde inzetten dan het toenmalige kabinet had voorgesteld en dat vooral om financiële redenen. Uit de gehele parlementaire behandeling kan naar ons oordeel niet worden afgeleid dat men toen vond dat dienstplicht "moest", maar slechts dat dienstplicht "mocht".

In dat licht bezien achten wij het standpunt van de Raad van State dat de tekst van de Grondwet zou eisen dat er in de krijgsmacht ook de facto sprake zou moeten zijn van verplicht dienenden, wel erg vergaand, naar ons oordeel te vergaand. Gegeven echter het feit dat de Grondwet op dit punt zo verschillend blijkt te worden geïnterpreteerd, wil mijn fractie eraan meewerken dat er in de Grondwet heldere en ondubbelzinnige taal staat. En daar bepaal ik mij verder toe.

De door het kabinet voorgestelde formulering van artikel 98, eerste lid, verdient naar ons oordeel niet de schoonheidsprijs. Want wat zegt het nu dat er een krijgsmacht is "die kan bestaan uit vrijwillig dienenden en dienstplichtigen"? Er wordt bijna gesuggereerd dat een krijgsmacht ook nog uit iets anders kan bestaan. Dat lijkt in ieder geval niet de bedoeling. Maar ook verder zegt het wel heel erg weinig. De formulering waarvoor de heer Wiebenga in zijn amendement heeft gekozen, lijkt mij zo op het eerste gezicht de bedoeling wat beter weer te geven. Het maakt in ieder geval duidelijk dat het accent voortaan komt te liggen op het vrijwillig dienen en dat er dienstplicht kan zijn. Ik wacht echter graag de reactie van de regering af, voordat ik een definitief oordeel uitspreek.

Mijn fractie vraagt zich om geheel andere redenen echter af of het niet nog beter zou zijn om net als in de voorstellen van 1979, in artikel 98 van de Grondwet vast te leggen dat er een krijgsmacht is en in een ander lid of artikel vervolgens te bepalen dat de wet de verplichte krijgsmacht regelt. Ik zeg dat niet uit cosmetische overwegingen, het heeft een verderstrekkende achtergrond. Als ik het goed zie - en de eerlijkheid gebiedt mij te melden dat prof. Coolen mij hierop attendeerde - wordt sinds het Statuut, dus sinds 1954, in artikel 98, eerste lid, met de krijgsmacht toch bedoeld, de krijgsmacht van het Koninkrijk en in het tweede lid met het oppergezag van de regering, de Koninkrijksregering. Verder bepaalt het Statuut dan in artikel 31 dat de regeling van de dienstplicht aan de landen zelf, de Antillen en Aruba, wordt overgelaten, die dat al dan niet bij landsverordening kunnen regelen. Mijn eerste vraag aan de bewindslieden is dan ook of deze interpretatie juist is. En zo ja, of het dan niet wat

merkwaardig is dat deze krijgsmacht van het Koninkrijk in een en dezelfde zin wordt gekoppeld aan de Nederlandse invulling van de krijgsmacht. Het is op zijn minst verwarrend, ook jegens de andere landen van het Koninkrijk. Zou voor alle duidelijkheid niet beter kunnen worden volstaan met het noemen van de dienstplicht in artikel 99 en de krijgsmachtbepalingen in artikel 98 onder te brengen? Ik hoor graag het oordeel van de bewindslieden. Ik ben hier niet zeker van en daarom heb ik niets op dit punt ingediend.

De heer **Jurgens** (PvdA): Dit sluit een beetje aan bij de opmerkingen van de heer Hillen ter zake. Hij verwees ook naar de rechtsongelijkheid die er binnen het Koninkrijk zou bestaan. Als het waar is wat mevrouw Scheltema zegt, hebben wij het geduld dat in bepaalde delen van het Koninkrijk bij landsverordening een andere vorm van de krijgsmacht, namelijk alleen bestaande uit professionelen, is toegelaten. Dat zou een argument zijn tegen die lezing van het huidige artikel 98, lid 1, waaruit de regering afleidt dat er vrijwillig dienenden en dienstplichtigen moeten zijn. Als blijkt dat dit in de West van het Koninkrijk volgens het Statuut niet hoeft, hoe kan dan in 1954 voor deze uitleg gekozen zijn?

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Ik heb de andere invalshoek gekozen, maar het gaat om hetzelfde. Er is sprake van een discrepantie tussen de landen die de dienstplicht in de landsverordening regelen en Nederland dat die plicht in de Dienstplichtwet regelt. Ik ben met de heer Jurgens van mening dat, zelfs al zouden wij afzien van het hebben van dienstplichtigen, wij volgens die lezing van de Grondwet dan toch nog steeds de facto dienstplichtigen zouden hebben, en wel die welke er krachtens landsverordening in de Antillen en Aruba zijn. Dit gaat wat ver, maar het hangt toch met elkaar samen. Ik heb het gevoel dat dit punt indertijd niet echt goed aan de orde is geweest. Ik liep er nu tegenaan; vandaar dat ik het nu naar voren breng. Ik wacht graag het oordeel van de regering hierover af.

Er is nog een andere interpretatie van artikel 98 mogelijk: de krijgsmacht is de Nederlandse krijgsmacht en die mag alleen koninkrijkstaken vervullen. Hoe het ook zij, het is mij

in ieder geval niet duidelijk. Ik heb nergens een goed antwoord kunnen vinden.

Voorzitter! Met de regering neigt mijn fractie ertoe om de krijgsmacht zijn grondwettelijke verankering te laten behouden. Het mogelijk diep in mensenlevens ingrijpend karakter is daarvoor een reden, maar het is ook D66 niet ontgaan dat met name het voorstel tot schrappen van de krijgsmacht uit de Grondwet in 1979 de hele grondwetswijziging schipbreuk heeft doen lijden. Beide redenen brengen mij ertoe, de desbetreffende amendementen van collega Jurgens, die de krijgsmacht en het oppergezag uit de Grondwet willen schrappen, kritisch tegemoet te treden.

Met de collegae van VVD en Groen Links die er in hun schriftelijke inbreng op zijn ingegaan, voelt mijn fractie er op zich wel voor om deze gelegenheid aan te grijpen om de reeds in 1979 en 1985 noodzakelijk geachte modernisering van de taakomschrijving van de krijgsmacht mee te nemen. "De bescherming der belangen van de Staat" is gewoon een te beperkte taakstelling, die onvoldoende recht doet aan de gegroeide praktijk. Het doet toch eigenlijk ook wat vreemd aan dat de Grondwet slechts die bescherming noemt, terwijl de krijgsmacht tegenwoordig vrijwel volledig bij internationale taken wordt ingezet. Ik hoef ze niet allemaal te noemen; de minister van Defensie weet maar al te goed waar onze mensen al zijn.

De parlementaire discussies die op dat punt bij de behandeling van eerdere grondwetsvoorstellen, de Defensienota en de Prioriteitennota zijn gevoerd, wil ik niet overdoen. Maar ik wil toch wel aan het kabinet vragen welke beren zij op de weg zien naar de totstandkoming van een meer op de huidige tijd toegespitste tekst. Het heeft echt iets vreemds om artikel 98, eerste lid, wèl te wijzigen en dit punt daarbij niet te betrekken.

Een opschorting van de opkomstplicht maakt dat het onderscheid tussen dienstplichtigen in werkelijke dienst en dienstplichtigen in buitengewone dienst feitelijk komt te vervallen. Alle dienstplichtigen zullen voortaan in buitengewone dienst komen. Maar maakt juist dat feit, een waarborg zoals nu nog is neergelegd in artikel 101 van de Grondwet, niet des te wenselijker? Regel wordt immers "geen opkomst". Mijn fractie vindt dat bij afwijking van die regel,

dus wèl opkomst en wèl werkelijke dienst, met name bij het oproepen in werkelijke dienst in noodsituaties, een bekrachtiging door de Staten-Generaal gewenst blijft. De ingrijpendheid van een herleving van de opkomstplicht in dat soort situaties vraagt daar naar ons oordeel om. Die willen wij niet aan de gewone wetgever overlaten. Op zichzelf moet ik toegeven – de regering zegt dat ook met zoveel woorden in de memorie van antwoord – dat de regering ook van mening is dat de Staten-Generaal ingeschakeld moet blijven. Wij zullen dit eerst via het additionele artikel in de wet opnemen en vervolgens verdwijnt het uit de Grondwet. Het kan echter om zulke cruciale beslissingen gaan, vooral in die noodsituaties, dat ik mij afvraag of wij niet voor alle mensen in het land die hardere waarborg in de Grondwet moeten handhaven. Daarvan kan veel minder makkelijk van worden afgeweken dan van een gewone wet. Naar het oordeel van mijn fractie is de Grondwet er bij uitstek voor om waarborgen vast te leggen voor situaties waarin zulke zwaarwegende besluiten worden genomen met zulke verstrekkende consequenties voor het leven van individuen.

Dit is ook de reden dat ik in het amendement op stuk nr. 14 in grote lijnen heb geprobeerd om aan die grondwettelijke waarborg vast te houden. Ik ben het met de heer Hillen eens dat het een beetje inconsequent is van het kabinet, waar het allerlei dingen niet doet en zelfs internationale taken niet opneemt, dat het zo'n waarborg ineens wel schrapt. Ik heb daar erg veel moeite mee. Ik heb om die reden dit amendement ingediend, zodat wij deze discussie hier kunnen voeren.

In en rond de krijgsmacht is veel in beweging. Dat maakt het niet onwaarschijnlijk dat mede daarom over de defensiebepaling in de Grondwet het laatste woord voorlopig nog niet zal zijn gezegd. Ik hoef alleen maar te verwijzen naar de brief van de bewindslieden van Defensie en Buitenlandse Zaken over de uitzending van Nederlandse militairen in het kader van vredesoperaties. Ik kan echter ook wijzen op grondwettelijke bepalingen, zoals hier al eerder is gebeurd, op de dode letter van artikel 96, het archaisch aandoende artikel 102 en de noodwetgeving op grond van artikel

103, waarbij wij al jaren in spannende afwachting zijn wanneer er eindelijk iets komt. In 1987 las ik in de memorie van antwoord bij de Gemeentewet een uitvoerige uiteenzetting. Nog steeds heeft daarna ons niets bereikt. Ook dat is een punt waarover de minister iets meer zou kunnen zeggen. Ik geef echter toe dat het hier zijdelings bij betrokken is.

De tijdsdruk is te groot om nu die algehele modernisering van de defensiebepaling te behandelen. Ook is er het risico van aanzienlijke vertraging die een opschorting van de opkomstplicht in de weg kan staan. Daarom wil ik daar op dit moment niet verder op aandringen. Dat neemt echter niet weg dat ik van de regering hoop te horen dat zij ook van mening is dat in de toekomst nog verder gedacht moet worden over die modernisering.

Ik kom vervolgens bij de voorstellen tot wijziging van de Grondwet in verband met zwangerschap en bevalling. Het lijkt wat ver te gaan om voor een verhoudingsgewijs beperkt punt een grondwetswijziging te entameren. Mijn fractie is er evenwel van overtuigd dat een grondwetswijziging noodzakelijk is, als wij vervanging bij zwangerschap en bevalling mogelijk willen maken. En dat willen wij. Te zeer gaat ook naar ons oordeel het samenstel van bepalingen in Grondwet en Kieswet uit van een benoeming voor de duur van één zittingsperiode en is een tijdelijke vervanging daarbij een vreemde eend in de bijt. Met de regering is mijn fractie van mening dat Grondwet en Kieswet zich ook niet door afspraken opzij laten zetten.

Direct rijst dan de vraag of alleen een vervangingsregeling bij zwangerschap en bevalling mogelijk moet worden of dat een ruimere regeling mogelijk moet worden gemaakt, bijvoorbeeld voor ziekte of verblijf buitenslands. Dat is zeker denkbaar. Als ik goed ben geïnformeerd, wordt in een enkel land ook met een ruimere vervangingsregeling gewerkt. Ik dacht dat dit onder andere in Frankrijk gebeurde. Toch heeft mijn fractie in dat opzicht aarzelingen. Wij achten terughoudendheid bij de introductie van tijdelijke-vervangingsregelingen gewenst, al is het alleen al vanwege de onbeperktheid van het aantal vervangingen dat kan optreden bij vervanging wegens ziekte of verblijf buitenslands. Er is echter ook nog

een ander bezwaar. Ruime vervangingsmogelijkheden zouden het parlement al snel iets weg doen krijgen van een duiventil. Dat lijkt mij voor de kenbaarheid en de herkenbaarheid van het parlement slecht. Bovendien staat het haaks op de bedoelingen van de Grondwet en de Kieswet, die er toch van uitgaan dat volksvertegenwoordigers in beginsel voor de duur van een zittingsperiode worden gekozen.

Toch wil mijn fractie eraan meewerken dat voor vrouwelijke kamerleden ingeval van zwangerschap en bevalling een uitzondering wordt gemaakt. Met de regering en prof. Goldschmidt achten wij voldoende redenen hiervoor aanwezig. Zowel in onze Grondwet als in internationale verdragen, waaronder het al eerder genoemde artikel 7 van het Internationale verdrag tot uitbanning van vrouwen-discriminatie, is immers het beginsel van gelijke behandeling neergelegd. Dit geldt ook voor de politiek. Als er ergens sprake is van een in de genen verankerde ongelijkheid tussen mannen en vrouwen, is het wel op het punt van zwangerschap en bevalling. Hierin zullen medische wetenschap en techniek niet snel verandering kunnen en willen brengen.

Het ontbreken van een afdwingbare tijdelijke vervangingsregeling kan zeker in kleine fracties een flinke morele of fysieke druk op vrouwen leggen om hetzij niet aan de politiek te beginnen als zij nog kinderen willen krijgen, hetzij het krijgen van kinderen maar uit te stellen, hetzij bij zwangerschap zo lang mogelijk door te functioneren omdat anders de overige leden van de fractie te veel worden belast dan wel de fractie tijdelijk volledig onbevrouwd blijft. Ook kan het bij de kandidaatstelling een rol spelen. Mevrouw Brouwer sprak er ook over. Ik acht het niet onmogelijk en in ieder geval achten wij dit ongewenst.

Sommigen menen dat aan de gesignaleerde ongelijkheid voldoende kan worden tegemoet gekomen door in een eenvoudige tijdelijke stemoverdracht te voorzien. Mijn fractie ziet daar niet veel in. Het gaat bij een vervanging vooral om het vele politieke hand- en denkwerk dat moet worden gedaan, woordvoerderschap en noem maar op. Hiervoor is een concrete vervanging nodig. Bovendien is een

vervangingsregeling rechtspositie-neel wenselijk.

Natuurlijk kunnen er bezwaren tegen vervanging worden aangevoerd. Ook mijn fractie onderkent deze. Zo zal een vervanger meestal minder ingewerkt zijn en hierdoor mogelijk iets minder productief, maar dit wil nog niet zeggen dat deze niet kan functioneren. Het komt wel vaker voor dat tamelijk onervaren mensen de parlementaire diepte in moeten springen. Terecht heeft niemand ooit bezwaar hiertegen gemaakt. Veel hangt overigens van de vervanger in kwestie af. Dit zal waarschijnlijke een rol spelen bij de beoordeling van de vraag of in een concreet geval tot vervanging wordt overgegaan. Ik vermoed dat dit in kleine fracties eerder zal gebeuren dan in grote. Het gebruik van de mogelijkheid zal waarschijnlijk beperkt zijn, maar dit neemt niet weg dat de introductie van de mogelijkheid van belang is, zowel uit het oogpunt van gelijke behandeling van mannen en vrouwen als ter voorkoming van problemen bij kleine fracties.

Mijn fractie zegt dus ja tegen een wijziging van de Grondwet voor dit doel, echter met een kanttekening. Deze kanttekening mondt uit in een amendement, zoals ondertussen wel duidelijk zal zijn geworden. Met prof. Kortmann, die hierover in 1993 publiceerde in het Rechtsgeleerd magazijn Themis, vinden wij dat de Grondwet heldere taal moet spreken en dit doet de voorgestelde tekst nog niet helemaal. Heel onbepaald wordt er gesproken van de mogelijkheid van "tijdelijke vervanging van leden van de Staten-Generaal wegens zwangerschap en bevalling". Nergens staat aangegeven dat het de eigen zwangerschap en de eigen bevalling moet zijn. Hiermee sluit de tekst niet uit dat mannelijke kamerleden met een beroep op de Grondwet vervanging vragen bij zwangerschap en bevalling van hun echtgenote of partner. En het is te gek om waar te zijn, maar zelfs de zwangerschap van een huisdier zou bij al te letterlijke lezing een reden voor vervanging kunnen zijn.

Het is duidelijk dat de bepaling hiervoor niet is gemaakt en dat dit niet de bedoeling is. De toelichting is hierin op zich helder en mijn fractie onderschrijft deze, om redenen van de terughoudendheid waarover ik eerder sprak. Maar een toelichting is nog geen wet. Naar onze mening

moet de tekst van de Grondwet zelf eenduidig, helder en taalkundig juist, wat ik mijn collega Jurgens wil toegeven, de bedoeling weergeven. Zeker als dit met een eenvoudige ingreep mogelijk is, moeten wij dat niet nalaten.

Het schaamrood steeg mij overigens wel even naar de kaken, toen ik op het taalkundige punt werd aangesproken. Ik dacht al: ik heb kennelijk een klasje op school gemist. Maar ik voelde mij in hooggeleerd gezelschap want ik had het artikel van Kortmann goed gelezen en ook hij kwam precies op deze suggestie. Kennelijk is de Nederlandse taal lastig en dat zal ook wel zo blijven. Ik zal in ieder geval de tekst zo wijzigen dat hij taalkundig juist is.

De heer **Wiebenga** (VVD): Wellicht kunt u het woord "haar" vervangen door "deszelfs" in het kader van de modernisering van de Grondwet. Er staat dan: tijdelijke vervanging van een lid van de Staten-Generaal wegens deszelfs zwangerschap en bevalling.

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Ik heb ook een andere suggestie gehoord. Collega Van den Berg stelde namelijk voor: tijdelijke vervanging vanwege de bevalling en zwangerschap van dat lid. Je krijgt dan een koppeling tussen "een lid" en "dat lid". Maar geeft u mij even de tijd om met alle deskundigen die ik kan raadplegen, een taalkundig absoluut sluitende formulering voor dit amendement te vinden. Het zal u echter duidelijk zijn wat de bedoeling is: we moeten helder zijn.

Voorzitter! Ik rond af. Mijn fractie kan in grote lijnen met de voorstellen tot herziening van de Grondwet meegaan, maar zij vindt dat op onderdelen aanscherpingen nodig zijn. Daarin heeft het haastwerk toch iets te veel doorgelopen. Ik hoop dat wij weer een stap verder komen op de weg van twee wensen die ook mijn fractie heeft onderschreven, te weten de opschorting van de opkomstplicht en een tijdelijke vervanging van vrouwelijke leden van volksvertegenwoordigingen wegens zwangerschap en bevalling.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**: De regering zal in de

late namiddag antwoorden na de behandeling van de Welzijnswet.

De vergadering wordt van 13.10 uur tot 14.00 uur geschorst.

Voorzitter: Castricum

De **voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Regeling van werkzaamheden

De **voorzitter**: Het Presidium heeft met eenparigheid van stemmen besloten, te stellen in handen van:

a. de vaste Commissie voor EG-zaken:

- het wetsvoorstel Goedkeuring van de op, respectievelijk, 1 februari en 8 maart 1993 te Brussel tot stand gekomen Europa-overeenkomsten waarbij een associatie tot stand wordt gebracht tussen de Europese Gemeenschappen en hun Lid-Statens, enerzijds, en, respectievelijk, Roemenië en de Republiek Bulgarije, anderzijds, met Bijlagen en Protocolen (23559);

b. de vaste Commissie voor justitie:
- het wetsvoorstel Bepalingen verband houdende met de instelling van het Internationaal Tribunaal voor de vervolging van personen aansprakelijk voor ernstige schendingen van het internationale humanitaire recht, begaan op het grondgebied van het voormalige Joegoslavië sedert 1991 (23542);

c. de vaste Commissie voor binnenlandse zaken:
- het wetsvoorstel Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake veranderingen in de Grondwet (23575);

d. de vaste Commissies voor binnenlandse zaken en voor justitie gezamenlijk:
- het wetsvoorstel Wijziging van de

Algemene wet bestuursrecht in verband met opnemings van regels betreffende het gebruik van de taal in het bestuurlijk verkeer (23543);

e. de vaste Commissie voor ambtenarenzaken:
- het wetsvoorstel Toekenning van een uitkering-ineens aan bepaalde categorieën pensioen- en uitkeringsgerechtigden in de overheidssector (23570);

f. de vaste Commissies voor ambtenarenzaken en voor sociale zaken en werkgelegenheid gezamenlijk:
- het wetsvoorstel Regeling van de medezeggenschap van het overheidspersoneel in de Wet op de ondernemingsraden (23551);

g. de vaste Commissie voor onderwijs en wetenschappen:
- het Voorstel van wet van het lid Nuis tot wijziging van de Wet op het basisonderwijs, de Interimwet op het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs en de Wet op het voortgezet onderwijs, in verband met verruiming van bestuursvormen van openbaar onderwijs (23134);
- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op het basisonderwijs en de Interimwet op het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs inzake de bevoegdheid voor het geven van onderwijs in niet-Nederlandse taal en cultuur (23553);
- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek en enkele andere wetten, houdende verbeteringen en aanvullingen van overwegend technische aard (23558);

h. de vaste Commissie voor financiën:
- het Voorstel van wet van de leden Vermeend, Melkert en Van der Vaart tot wijziging van de Wet op de inkomstenbelasting 1964 met het oog op het bevorderen van beleggingen en investeringen die in het belang zijn van de bescherming van het milieu, waaronder natuur en bos (23197);
- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet toezicht kredietwezen 1992 en van de Wet verzekeringsbedrijf 1993 in verband met het versterken van het toezicht op kredietinstellingen en verzekeraars die deel uitmaken van een groep (23544);

Minister d'Ancona van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

i. de vaste Commissie voor het milieubeheer:
 - het Tweede Nationaal Milieubeleidsplan (23560);
 - het wetsvoorstel Wijziging van de Wet milieugevaarlijke stoffen (23573);
 - het wetsvoorstel Wijziging van de Wet houdende uitbreiding van de Wet bodembescherming met een regeling inzake de sanering van de bodem (23589);

j. de vaste Commissie voor verkeer en waterstaat:
 - het wetsvoorstel Wijziging van de Wet van 18 december 1985, houdende enige voorzieningen ten behoeve van de inzet en bekostiging van muskusrattenvangers (decentralisatie-impuls) (23549);
 - het wetsvoorstel Wijziging van enige bepalingen van de Grondwaterwet in verband met de opheffing van de Technische Commissie Grondwaterbeheer (23550);
 - het wetsvoorstel Wijziging van de Ontgrondingenwet en andere wetten (23568);

k. de vaste Commissie voor economische zaken:
 - de Vervolnota Energiebesparing (23561);
 - het wetsvoorstel Instellingsregeling voor het Centraal bureau en de Centrale commissie voor de statistiek (Wet op het Centraal bureau en de

Centrale commissie voor de statistiek) (23576);

l. de vaste Commissie voor landbouw en natuurbeheer:
 - het Bosbeleidsplan (23565);

m. de vaste Commissie voor sociale zaken en werkgelegenheid:
 - het wetsvoorstel Wet tewerkstelling vreemdelingen (23574);

n. de vaste Commissie voor welzijn en cultuur:
 - het wetsvoorstel Regels betreffende de instelling van een zelfstandig bestuursorgaan, belast met de materiële en immateriële opvang van asielzoekers (Wet centraal orgaan opvang asielzoekers) (23540);

o. de vaste Commissie voor de volksgezondheid:
 - het wetsvoorstel Wijziging van de Ziekenfondswet en de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten ter vergroting van de mogelijkheden tot het aanbieden en nemen van een vrijwillig eigen risico in de sociale ziektekostenverzekering (Wet vrijwillig eigen risico sociale ziektekostenverzekering) (23567).

Ik stel voor, de maximumspreektijden bij het debat over de opheffing van het Interregionaal researcheteam (IRT) als volgt vast te stellen: CDA, PvdA en VVD 12 minuten; D66 en

Groen Links 10 minuten; SGP, GPV, RPF en CD 5 minuten; groep Ockels 2,5 minuut.

Wij hebben eerder afgesproken dat het debat op donderdagavond zal plaatsvinden. Ik voorzie dat daarvoor enkele uren nodig zullen zijn, gegeven de grote hoeveelheid beschikbaar gestelde spreektijd. Daarom zal het wetsvoorstel Inverzekeringstelling (21225) niet meer op donderdagavond in behandeling kunnen worden genomen.

Ik stel voor, toe te voegen aan de agenda van de volgende week:
 - het wetsvoorstel Vermindering van af te dragen loonbelasting bij loon voor speur- en ontwikkelingswerk (Wet bevordering speur- en ontwikkelingswerk) (23477).

Ik stel voor, de stukken 23460, 23400-X, nr. 21, 23400-X, nr. 24, 20298, nr. 15, 20361, nr. 66, 22187, nr. 14, en 23030, nr. 7, voor kennisgeving aan te nemen.

Overeenkomstig de voorstellen van de voorzitter wordt besloten.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Regels met betrekking tot aspecten van het welzijnsbeleid (Welzijnswet 19..) (23315).**

(Zie vergadering van 25 januari 1994.)

De algemene beraadslaging wordt hervat.

□

Minister d'Ancona: Mijnheer de voorzitter! Met voldoening heb ik gisteren kunnen constateren dat de Kamer in het algemeen de doelstellingen van het welzijnsbeleid ondersteunt. Deze nieuwe Welzijnswet kunnen wij daarom wellicht beschouwen als een afronding van een debat dat wij de afgelopen jaren gevoerd hebben.

Ik heb voor de beantwoording in eerste termijn drie blokjes onderscheiden. Allereerst wil ik ingaan op de achterliggende visie bij het wetsvoorstel. Daarna zal ik ingaan op het systeem dat gericht is op verantwoorde kwaliteit en in de

derde plaats op een aantal specifieke thema's die door de woordvoerders naar voren zijn gebracht.

Allereerst de visie en de vraag waarom er zo'n nieuwe wet moet komen met betrekking tot het welzijn. Die vraag is door een aantal afgevaardigden gesteld. Welnu, het welzijnsbeleid zoals ik dat in de beleidsbrief "Samen werken langs nieuwe wegen" heb verwoord, is erop gericht, iedereen in staat te stellen te vertrekken vanuit een relatief gelijkwaardige positie en om degenen die tijdelijk minder zelfstandig zijn, weer zoveel mogelijk op eigen benen te krijgen; terug op het pad van zelfvertrouwen en zelfredzaamheid. Dat is eigenlijk mijn motto. Die visie vraagt ook om een nieuwe relatie tussen overheid, burgers en welzijnsinstellingen.

Er is gisteren een paar keer aan gerefereerd: historisch gezien heeft de welzijnswetgeving een aantal interessante stappen ondergaan tot aan het model zoals ik dat thans voorsta. Aan de burger werd weinig verantwoordelijkheid toebedacht. De Welzijnswet van 1987 werd een lichte, decentrale welzijnswet met een strikte taakafbakening. Twee jaar later werd deze al gewijzigd. Het artikel dat aanknopingsmogelijkheden bood om centrale kwaliteits-eisen te stellen, werd geschrapt. Nu, vijf jaar later, staat samenwerking in plaats van strikte taakafbakening voorop ten behoeve van hetgeen wij nu noemen een integraal welzijnsbeleid.

Mijn uitgangspunt is de eigen verantwoordelijkheid van de burger voor zijn of haar welzijn. Individuele zelfstandigheid is een voorwaarde voor het dragen van verantwoordelijkheid. Die zelfstandigheid betekent ook mensen minder afhankelijk maken van instellingen en professionele zorg. Dat doel kunnen wij bereiken door mensen te stimuleren actief zelf iets aan hun situatie te doen opdat zij werkelijk integreren in de samenleving.

Maatschappelijke organisaties bieden waar nodig daadwerkelijk hulp om mensen terug te leiden of te leiden naar een zo goed mogelijk zelfstandig bestaan. Gemeenten hebben primair tot taak de voorwaarden te creëren, zodat deze organisaties hun taak kunnen vervullen en provincies bieden, waar nodig, ondersteuning. Op rijksniveau heeft de coördinerend minister voor het sociaal-cultureel beleid als taak het

volgen, het analyseren, het signaleren en het politiek bespreekbaar maken van ontwikkelingen in de sociale structuur en de samenhang van de samenleving. Door middel van vroegtijdig onderzoek, wetenschappelijk onderzoek, kunnen bijvoorbeeld bepaalde risicogroepen worden gelokaliseerd. Dezelfde minister heeft tevens tot taak, zorg te dragen voor landelijke functies, zoals de landelijke infrastructuur, maar ook voor innovatieve projecten met landelijke betekenis en internationaal welzijnsbeleid. Voor beleid is een breed maatschappelijk draagvlak nodig. Een goed samenspel tussen overheid, burgers en maatschappelijke organisaties is daarom een vereiste. Alle betrokken partijen hebben daarin hun eigen rol, niet in concurrentie maar in aanvulling op en ter versterking van elkaar. Uitgangspunten daarbij zullen moeten zijn: een verbetering van de kwaliteit binnen de sector zorg en welzijn en een integrale benadering. Alleen op die manier kan het welzijnsbeleid slagen.

In dit wetsvoorstel is het beginsel van samenwerking en gezamenlijke inspanning van overheden, particulier initiatief en andere betrokkenen voor een adequaat welzijnsbeleid vastgelegd, dit dus in de plaats van het uitgangspunt van de elkaar uitsluitende bemoeienis, zoals in de huidige wet. Het voorstel voorziet tevens, zoals ik al aangaf in het kader van mijn ministeriële eindverantwoordelijkheid, in een bepaling voor een kwaliteitssysteem met als uitgangspunt: de zelfregulering door de sectoren. Bovendien wordt met het wetsvoorstel een wettelijke basis geboden voor een nieuwe tijdelijke stimuleringsmaatregel voor de kinderopvang tot uiterlijk 1 januari 1996. In het kader van mijn kerntaak – monitoren, signaleren en analyseren – is een welzijnsartikel opgenomen in de Welzijnsnota. Tevens zal men gezien hebben dat een informatie-artikel en -paragraaf is opgenomen. Bovendien wordt aan een aantal subsidies waarvoor tot nu toe nog een wettelijke basis ontbreekt, de wettelijke basis verschaft. Tot slot wordt het bibliotheekwerk overgeheveld naar de Wet op het specifiek cultuurbeleid.

In dit verband reageer ik tevens op opmerkingen van mevrouw Kamp en de heer Van Middelkoop. Het moge duidelijk zijn dat ik dit wetsvoorstel

als een ondersteunend instrument van de sociale en bestuurlijke vernieuwing nodig achtte en daarom ook heb ingediend. In lijn met eerdere beleidsnota's vindt actualisering plaats van de wetgeving voor het maatschappelijk en sociaal-cultureel terrein. Zoals ik al heb aangekondigd bij een eerdere begrotingsbehandeling is dit geen wetsvoorstel met een revolutionaire inhoud. Het is een bescheiden juridisch instrumentarium dat voorziet in een minimale wettelijke basis voor overheidshandelen op het welzijnsterrein.

Dan kom ik bij het tweede blok, de kwaliteit. Ik meen dat alle fracties terecht veel aandacht hebben besteed aan het onderdeel kwaliteit. Dat is dan ook een wezenlijk element van het wetsvoorstel. Door zo goed als alle vertegenwoordigers wordt het belang van een goede kwaliteitsregeling breed onderkend. Mijn oogmerk is daarbij, kort gezegd: het bevorderen dat het werk dat door instellingen wordt verricht van een verantwoorde kwaliteit is. Dat kun je bereiken langs verschillende wegen. Eén daarvan – en die weg hebben wij in het verleden wel gevolgd – is het op rijksniveau, zoals in subsidie-regelingen, formuleren van gedetailleerde kwaliteitsnormen en criteria waaraan een instelling moet voldoen om in aanmerking te komen voor financiële steun van de overheid. Die weg wil ik niet opgaan, want die past niet in deze tijd van deregulering en decentralisatie. Waar dat kan, zou ieder in staat moeten zijn om zijn eigen verantwoordelijkheid te dragen. Ik zeg uitdrukkelijk "waar dat kan". De instellingen moeten immers wel in staat zijn om die verantwoordelijkheid op zich te nemen. Op die nuance kom ik zo direct nog terug.

De in dit wetsvoorstel opgenomen bepaling is in eerste instantie gericht op het particulier initiatief, de werkvloer, en niet op de overheden. In de kwaliteitsbepaling is neergelegd, met enige nadruk, dat de overheden niet op de eerste rij zitten. Eerst is het werkveld aan de beurt. De hoofdrolspelers zijn de instellingen zelf. Zelfregulering dus. Dat heb ik in dit wetsvoorstel neergelegd. De instellingen van uitvoerend werk en steunfunctiewerk acht ik primair verantwoordelijk voor kwalitatief verantwoorde dienstverlening. Daar heb ik ook goede redenen voor. Die houden verband met de waarde die

ik hecht aan de betrokkenheid en de inzet van het veld. De voorzieningen zelf moeten zorgdragen voor de kwaliteit, in het belang van de gebruikers van die voorzieningen, maar ook bijvoorbeeld in het belang van het personeel. Bij de instellingen zelf is de deskundigheid aanwezig om afspraken te maken over normen voor kwaliteit en voor de praktijk van hun werkzaamheden. Daar is in de meeste gevallen meer deskundigheid dan achter een overheidsbureau.

Door menig werksoort of instelling wordt dan ook druk aan de weg getimmerd. Men zoekt naar wegen om zo goed mogelijk kwaliteit te bieden. Het idee om de verantwoorde kwaliteit een wettelijke basis te geven, komt niet zo maar uit de lucht vallen. Er is al een heel proces gaande om die eigen verantwoordelijkheid tot uitdrukking te brengen. Wij beginnen niet bij "af". Wij zeggen niet plompverloren: Er zij verantwoorde kwaliteit en nu aan het werk. Ik noem nu enkele voorbeelden om aan te geven dat het veld zich wel degelijk bewust is van de eigen verantwoordelijkheid met betrekking tot die kwaliteit.

In de maatschappelijke opvang is goede voortgang geboekt met het opzetten van kwaliteitsbeleid. De Stichting ambulante FOM heeft voor de gehele organisatie kwalitatieve eisen voor dienstverlening vastgesteld. Er zijn procedures voor klachtbehandeling en het betrekken van cliënten bij de beoordeling van de kwaliteit van de hulpverlening. Er wordt veel aandacht besteed aan deskundigheidsbevordering van de uitvoerende functionarissen en de onderlinge toetsing. De Federatie opvang is bezig met het uitwerken van functies, kwaliteitscriteria en kwaliteitsbevorderende maatregelen. Binnen de maatschappelijke opvang in het algemeen wordt overigens voortvarend gewerkt aan de invulling van dat begrip "verantwoorde kwaliteit". Een ander voorbeeld betreft de VTA-instellingen, de instellingen voor vorming, training en advies. Zij willen dat de kwaliteitstoetsing en de bijbehorende certificering gebeurt door een erkende instantie. Daarmee zijn de VTA-instellingen klaar voor de zogenaamde ISO-normering. Alle VTA-instellingen ondergaan jaarlijks een toetsing volgens het model van de European Foundation for Quality Management. In een driejarig traject wordt de kwaliteitsontwikkeling

gerealiseerd. In de minderheden-sector wordt door de steuninstellingen thans ook voortvarend gewerkt aan de beschrijving en bepaling van het vereiste kwaliteitsniveau. Dat dit in goede samenwerking kan met de regionale overheid bewijst de ondersteuning die de provincie aan dit project verleent. Daaruit blijkt dat al die instellingen niet ieder voor zich het wiel behoeven uit te vinden. Zoals nu al bij verschillende werksoorten te zien is, bundelen de instellingen binnen een branche hun krachten. Dat de sectoren zelf hun verantwoordelijkheid hiervoor erkennen en gemotiveerd werken aan concretisering ervan, blijkt uit de reacties van het veld en de aandacht die de kwaliteitswaarborging krijgt. In gezamenlijkheid kan door een branche worden beschreven wat die verantwoorde kwaliteit inhoudt ten aanzien van de verschillende aspecten zoals werkwijze, deskundigheidsbevordering, bejegening van de gebruikers, opleiding en aantal personeelsleden. Ook materiële zaken zoals de huisvesting komen hierbij aan de orde.

Dat hierbij rekening gehouden moet worden met de betaalbaarheid van alle mooie wensen lijkt mij realistisch. Het beschikbare geld moet immers zorgvuldig en doelmatig worden ingezet. Betrokkenheid van overheden bij het ontwikkelen van kwaliteitsnormen door de instelling lijkt mij daarom ook logisch. Dan is van het begin af aan duidelijk dat hetgeen gewenst wordt ook realistisch is. Ook de afspraken over de wijze waarop gewaarborgd wordt dat individuele instellingen zich aan die onderlinge kwaliteitsnormen houden, horen erbij.

In dit verband is gisteren vaak het woord "certificering" gevallen. Dit is een systeem waarbij door bijvoorbeeld een certificatiebureau aan instellingen die voldoen aan de vastgestelde regels, een bewijs van goedkeuring wordt overhandigd. Vanzelfsprekend moet dit regelmatig herhaald worden. Steeds moet getoetst worden of de overeengekomen kwaliteit ook in de praktijk geboden wordt. Hoe vaak getoetst wordt en door wie, behoort ook tot de kwaliteitszorg van de instelling. Het gaat echter niet alleen om certificering. Soms wil men liever visitatie of collegiale toetsing. De

branche maakt afspraken over de wijze waarop getoetst wordt.

Een vorm van certificering heeft echter het voordeel dat een instelling kan aantonen – ten opzichte van de gebruikers maar van de subsidiërende overheid – dat zij voldoet aan de bepalingen in de Welzijnswet. Dit betekent dat er voldaan is aan het doeltreffend, doelmatig en cliëntgericht verrichten van het werk. Die criteria zijn immers in de wettelijke bepalingen vastgelegd.

Dit is het beeld; daar willen wij naartoe. Echter niet op alle terreinen zal onmiddellijk de gewenste situatie inzake het kwaliteitssysteem gerealiseerd kunnen zijn. Wat gebeurt er dan zolang er nog geen sprake is van zo'n door de branche afgesproken kwaliteitswaarborg? In die situatie geldt dat de subsidiërende overheid voorschriften kan verbinden aan de subsidieverstrekking die gericht zijn op het bewerkstelligen van kwaliteitswaarborgen. Hiertoe kunnen zij de bestaande verordeningen gebruiken. Teneinde dit helder in de wet vast te leggen, heb ik besloten – ook gehoord de opmerkingen van de verschillende sprekers – om een nieuwe nota van wijziging in te dienen. In deze nota wordt het vierde lid van artikel 7 aangepast. Over dit artikel is ook het meest gesproken. In de nieuwe opzet wordt de bevoegdheid van de subsidieverlener tot het stellen van kwaliteitseisen duidelijker tot uiting gebracht, terwijl daarnaast zelfregulering – daar ben ik immers voor als doel waarnaar wij streven – gestimuleerd wordt.

Mevrouw **Kamp** (VVD): Voorzitter! Wanneer komt het plan waarover de minister het heeft? Is de nota van wijziging reeds ingediend en kunnen wij daarover ook beschikken?

Minister **d'Ancona**: Voorzitter! Ik heb deze nota van wijziging gisteravond na het debat geschreven. Zelf heb ik reeds een keurig getikt exemplaar in mijn bezit en ik neem aan dat de nota een dezer momenten ter beschikking zal komen.

De **voorzitter**: Ik heb de nota 1 minuut en 48 seconden geleden gekregen. Zij is er dus.

Mevrouw **Kamp** (VVD): Mogen wij haar ook hebben?

De **voorzitter**: Ik zal zorgen dat zij nu wordt vermenigvuldigd en rondgedeeld en bij de griffie wordt gedeponereerd, voor zover dat nog niet gebeurd mocht zijn.

Minister d'Ancona: Ik zal uitleggen wat de wijziging van artikel 7, lid 4, ongeveer behelst. In de nieuwe opzet wordt de bevoegdheid van de subsidievelener tot het stellen van kwaliteitseisen duidelijker tot uiting gebracht. De zelfregulering wordt gestimuleerd. Dit laatste gebeurt door de bevoegdheid van de subsidiërende overheid te beperken. Pas wanneer de subsidie-ontvanger is aangesloten bij een landelijk kwaliteitssysteem, is er voor de subsidiërende overheid geen noodzaak meer om nog aanvullende eisen te stellen.

Mevrouw Versnel-Schmitz (D66): Dit gaat alleen maar over de verhoging van de kwaliteit, maar er zijn ook situaties waarin de sector zelf zichzelf zo hoog verheft dat het systeem daardoor niet meer kan werken en de subsidiegever dus de mogelijkheid behoort te hebben om die buitengewoon hoog gestelde eisen te verlagen. Is daar ook een oplossing voor?

Minister d'Ancona: Het is inderdaad niet altijd zo – terwijl wij daar misschien gemakkelijk van uitgaan – dat de subsidiërende overheid er is om zich uit te spreken over onvoldoende kwaliteit. Men kan ook wel eens zeggen dat het opgeschroefde wensen of eisen zijn, maar dan is er geen sprake meer van een doelmatig besteden van gelden. Daarom dient er naar mijn mening, zoals in de wijziging van het vierde lid van artikel 7 staat, bij de zelfregulering overeenstemming te zijn met de desbetreffende subsidiërende overheid. Het is immers veel handiger om die bij het zelfregulerende systeem te betrekken, alsmede de VNG of het IPO, of de minister wanneer het om landelijke subsidiëring gaat, zodat men het met elkaar eens is. Daardoor belanden wij ook niet in een situatie waarin wel een fantastisch systeem bestaat, maar het omgekeerde ontstaat telkens wanneer bij de desbetreffende overheid wordt aangeklopt. Zij zou dan zeggen: het staat mooi op papier, maar de harde maatschappelijke werkelijkheid is anders. Bij de totstandkoming van het kwaliteits-

systeem geldt dus de betrokkenheid van de subsidiërende overheid. Zoals ik zojuist al aangaf, geldt dat bijvoorbeeld voor de wijze waarop de provincie betrokken was bij de steunfuncties minderheden. Dit lijkt mij juist om een situatie te voorkomen die mevrouw Versnel schetste.

Mevrouw Kamp (VVD): U noemt de VNG en het IPO. Dat zijn natuurlijk niet de subsidiërende overheden, maar dat betreft het overleg van andere overheden. De subsidiegevers zijn de gemeente en de provincie. De vraag is, in hoeverre u die in wezen al gaat binden.

Minister d'Ancona: Daar zijn natuurlijk afspraken over te maken. Als wij zeggen dat zelfregulering de bedoeling van de wet is, maken wij op weg daar naartoe afspraken met de vertegenwoordigers van de subsidiërende overheden opdat zij bij dat proces betrokken zijn en opdat wij voorkomen dat het door mij vermelde inderdaad gebeurt. Dat doen wij natuurlijk vaker zo en het lijkt mij dat deze overkoepelende organisaties voor een groot deel namens hun achterbannen spreken. Dan kun je dus niet de situatie krijgen dat in ieder afzonderlijk geval weer discussie ontstaat over dat systeem.

Mevrouw Kamp (VVD): Dat lijkt mij wel, want het uitgangspunt van de wet is juist decentralisatie. Een gemeente die subsidie geeft aan het jeugd- en jongerenwerk, kan dus beoordelen of zij een clubhuis en hetgeen daarin gebeurt, goed vindt. Met betrekking tot de maatschappelijke opvang ligt het misschien iets anders, maar met betrekking tot het voorbeeld van het jeugd-, jongeren- en clubhuiswerk begrijp ik de minister zo dat daar als het ware een landelijke certificering voor moet komen, terwijl het gemeentebestuur en de gemeenteraad misschien vinden dat het hartstikke leuk is wat in die wijk gebeurt en daar subsidie voor geven. Dat gaan wij toch niet allemaal controleren of certificeren?

Minister d'Ancona: Nee, je hoeft natuurlijk ook niet in alle gevallen aan dergelijke loodzware systemen te denken. Het gaat nu om datgene wat in de wet geregeld wordt. Daarin wordt geregeld dat zelfregulering door het veld het uitgangspunt is. Dat is precies wat mevrouw Kamp

wil. Daarbij dient een betrokkenheid van de subsidiërende instellingen te bestaan. In de gevallen dat de zelfregulering er nog niet is, heeft de subsidiërende overheid de mogelijkheid om aan de subsidie bepaalde eisen of voorwaarden te verbinden.

Mevrouw Versnel-Schmitz (D66): Toch wringt er iets. Aan de ene kant wordt het amendement van de coalitiepartijen door deze, door de minister geboden oplossing in feite overbodig, omdat men toch tot een soort landelijk genormeerd geheel komt. Aan de andere kant hebben wij het over gemeentelijke en provinciale autonomie. Die autonomie om als subsidiegever zelf te kunnen bepalen wat het niveau behoort te zijn, is iets wat hiermee niet wordt geregeld. Integendeel, dat wordt eigenlijk onmogelijk gemaakt, omdat dat op andere niveaus, landelijk, met VNG en IPO is geregeld. Ik vind het een heel moeilijke zaak dat degene die betaalt, het in feite niet meer kan bepalen.

Minister d'Ancona: Ik neem niet voor niets zoveel van uw tijd om nog eens uiteen te zetten dat de zelfregulering mijn belangrijkste uitgangspunt is. Ik zeg inderdaad dat een verantwoorde kwaliteit door het veld zelf, door "de werkers op de vloer", wordt gedefinieerd en dat een aantal branches daar al heel erg actief mee in de weer zijn. Ik ga met gedachten over deregulering en decentralisatie inderdaad tot op de vloer, tot bij de mensen zelf. Zij kunnen het beste uitmaken wat verantwoorde kwaliteit is. Ik zeg alleen dat wij, om realistisch te blijven, de vertegenwoordigers van de subsidiërende overheden bij dat proces zullen betrekken opdat geen onrealistische wensen en eisen worden geformuleerd. Het lijkt mij dus dat ik met betrekking tot de kwaliteit niet afwijk van het centrale idee van zelfregulering, althans tot dusver niet, want de middag is nog niet afgelopen. Ik vind de zelfregulering het belangrijkste uitgangspunt als wij met elkaar praten over kwaliteit.

De heer Lankhorst (Groen Links): Als bijvoorbeeld voor het jeugd- en jongerenwerk kwaliteitseisen worden vastgesteld, lijkt het mij inderdaad logisch dat de VNG, als vertegenwoordiger van de verschillende gemeenten, daarin participeert om te

kijken of dat inderdaad deugdelijk is. Overeind blijft dat het uiteindelijk de individuele gemeente is die hiermee al dan niet in zee gaat. Als het jeugd- en jongerenwerk in een bepaalde gemeente niet voldoet aan de kwaliteitseisen die door sector en VNG zijn vastgesteld, blijft de verantwoordelijkheid bij de subsidiërende gemeente berusten. Het gaat om niet meer dan een zekere toetsing. Het is voor de gemeenten alleen maar prettig dat er wat dit betreft op het landelijke niveau iets is.

Minister d'Ancona: Precies, en dat is de keerzijde. Wij begonnen met de gedachte dat het kwaliteitssysteem zo zou zijn dat de subsidiërende overheid het te hoog gegrepen vond. Echter, de bedoeling is dat, wanneer die overheid subsidieert, zij de zekerheid heeft dat zij middelen verstrekt aan een organisatie die aan kwaliteitsnormen voldoet. Dat is een gemak. Men hoeft zich daarmee niet nog eens zelf uitvoerig te bemoeien. Als het zover is, is dit inderdaad een faciliteit voor de gemeente of de provincie. Men weet als gevolg hiervan wat de abstracte termen "doeltreffend", "doelmatig" en "cliëntgericht", zoals vermeld in de wet, toegespitst op de praktijk inhouden. Om de groepen niet al te ver uit elkaar te laten groeien, lijkt mij die betrokkenheid tijdens het proces gewenst. Daarbij komt de door de heer Lankhorst geschetste situatie aan de orde. Voor gemeente of provincie is het een bepaalde zekerheid dat dit kwaliteitssysteem bestaat.

Ik gaf aan, voorzitter, dat een en ander in sommige gevallen al een heel eind op gang is. Er zijn echter ook gevallen waarin wij er nog lang niet zijn. Daar ging de discussie gisteren ook over; verschillende geachte afgevaardigden hebben hierover vragen gesteld. Men heeft erop gewezen dat er een gat bestaat tussen wens en werkelijkheid. Wat moeten de gemeenten in die situatie doen? Voorzitter! In dergelijke gevallen kan de gemeente doen wat zij vaak nu al doet. Zij kan door middel van een verordening bepaalde eisen aan de instelling opleggen. Dat is een situatie die voor de meeste gemeenten niet vreemd zal zijn.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Als dit "spel" doorschiet in de richting van

een overmatige bemoeienis van de subsidiegever ten opzichte van de instelling, rijst de vraag welk instrument er beschikbaar is om partijen weer met beide benen op de grond te krijgen. Dat is toch de andere kant van de medaille. De instelling kan achterblijven bij in redelijkheid te stellen eisen en te formuleren wensen, maar onverhoopt zou een gemeente ook kunnen overvragen, mede gelet op de authentieke visie van de branche.

Minister d'Ancona: Mijsn inziens zijn er hier twee mogelijkheden. Als de branche over het bedoelde kwaliteitssysteem beschikt, is het niet de bedoeling dat provincie of gemeente het nog eens dunnetjes overdoet. Zij kan dan afzien van het stellen van eisen. Wanneer dit niet het geval is, wordt er aangesloten bij de bestaande praktijk waarin gemeente of provincie bepaalde waarborgen vraagt van de te subsidiëren instelling, opdat het werk doeltreffend, doelmatig en cliëntgericht wordt verricht. Nogmaals, als die zelfregulering er is, kan de gemeente niet meer overvragen. Als daarvan nog geen sprake is, stelt de gemeente eisen. Uit de praktijk blijkt dat dit meestal in alle redelijkheid geschiedt.

Voorzitter! Deze discussie heeft zich in het bijzonder toegespitst op de kwaliteit van de kinderopvang. Het tweede element van de nota van wijziging, die u zo meteen krijgt, betreft specifiek de kinderopvang. Ik heb gesproken over het kwaliteitssysteem in het algemeen, maar wat betekent dit voor de kinderopvang.

Ik wil eerst de huidige situatie ten aanzien van de kwaliteit in de kinderopvang aan de orde stellen alsmede de taakopdracht van de Commissie kwaliteit kinderopvang, de commissie-Schröder. Ik spreek nadrukkelijk tegen dat wij tot nu toe helemaal niets aan de kwaliteit hebben gedaan en dat er sprake zou zijn van een nul-situatie. U weet dat gemeenten tot nu toe verplicht waren om, op grond van de stimuleringsmaatregel 1991-1993, een verordening te hanteren waarin minimaal bepaalde regels ten aanzien van de kwaliteit in de kinderopvang moesten staan. Feitelijk ging het om procedurele en materiële voorwaarden die de basis voor kwalitatief verantwoorde kinderopvang legden. Gemeenten konden gebruik maken van een

modelverordening die de VNG heeft opgesteld.

Bijna alle gemeenten hebben een verordening gebruikt die gebaseerd was op de modelverordening van de VNG. De stimuleringsmaatregel was niet voor niets getroffen. Wij hanteerden noties over kwaliteit. Het ging er daarbij niet alleen om op dat minimale vlak kwaliteit te garanderen, vaak werd benadrukt dat deze kwaliteit ook nageleefd moest worden. In veel gevallen werd de verordening nageleefd omdat door de GGD gecontroleerd werd. Niet alleen de overheid had belangstelling op dit punt. De sector zelf is hierin zeer geïnteresseerd. Eind 1991 bleek tijdens het congres Kwaliteit kinderopvang in de steigers dat het NIZW had georganiseerd, ik was daar zelf bij, dat er vele visies op de kwaliteit bestonden. Meestal werden die bepaald door de belangen en de positie van de verschillende partijen in de kinderopvang. Er bestond eensgezindheid over een aantal algemeen geformuleerde kwaliteitseisen. Nadere concretisering vond men echter veelal moeilijk.

Op het congres heb ik mij al een voorstander van zelfregulering getoond. Dat was op zichzelf niets nieuws. In de praktijk was men al bezig met kwaliteitszorg. Dit gebeurde echter op verschillende manieren en ongestructureerd. Om die reden heb ik in oktober 1992 de Commissie kwaliteit kinderopvang ingesteld. Ik heb deze commissie gevraagd, mij te adviseren over de kwaliteitsbevordering van de kinderopvang en de wijze waarop kwaliteit het best kan worden gegarandeerd. Dat was de taakopdracht aan de commissie. Door haar manier van werken kon de commissie de discussie over kwaliteit stroomlijnen en een bijdrage leveren aan consensusvorming. In die discussie werd recht gedaan aan de rol en de verantwoordelijkheden van andere overheden en sociale partners. Deze komen er ook aan te pas, als het gaat over opleidingsniveaus of -eisen die aan de werkers gesteld worden. Ik noem voorts voorzieningen en gebruikers. De uitkomsten van een en ander worden bruikbaar gemaakt voor het verder vormgeven van het kwaliteitsbeleid op alle niveaus. Dat was het doel van die commissie; dat was niet het ontwerpen van een ander wettelijk kader voor de kinderopvang.

Intussen buigt de sector kinderopvang zich ook over de zelfregulering. Zo zijn er projectvoorstellen bij mij ingediend. Vele kamerleden zullen die ongetwijfeld ook gelezen hebben. Ik noem de Stichting Humanitas, die naar meer kwaliteit in de kinderopvang streeft. Daarbij wordt aan verschillende aspecten gedacht om de kwaliteit te waarborgen. Dit is een prima voorbeeld van de mogelijke gang van zaken bij zelfregulering.

Ik meen dat in november van het vorige jaar de Commissie kwaliteit kinderopvang, zoals bekend, in het kader van de behandeling van het wetsvoorstel inzake de Welzijnswet vervroegd advies heeft uitgebracht over een kwaliteitsstelsel in deze sector. In dit advies staat dat men, gezien de fase waarin de kinderopvang zich bevindt en gezien de opbouw van de sector, zich uitspreekt voor een stringentere kwaliteitsregime dan het in het wetsvoorstel neergelegde kwaliteitsstelsel.

De commissie is dus van mening dat behalve een proces van zelfregulering, waarvan ik al enkele voorbeelden heb gegeven, het wettelijk waarborgen van een landelijk kwaliteitsminimum nodig is en dat de tot nu toe verplichtende gemeentelijke verordeningen op dit gebied gehandhaafd moeten worden, onder vantoepassingverklaring op elke formele kinderopvang, dus ongeacht de financieringsbron.

In aansluiting op dat advies bereikten mij uit verschillende fracties signalen. Gistermiddag kwamen die van de PvdA, D66 en Groen Links. Die signalen gingen in grote lijnen mee in dat advies. Dit geldt trouwens ook voor signalen van buiten de Kamer. Onder andere van de Raad voor het jeugdbeleid, VOG en Katholieke plattelandsvrouwen Nederland heb ik adhesiebetuigingen ontvangen met het standpunt van de Commissie kwaliteit kinderopvang.

Gehoord de Kamer, moet ik constateren dat een overgrote meerderheid in dit stadium de zelfregulering voor met name de sector kinderopvang te minimaal en niet verantwoord acht. Gezien de reacties uit het veld en in de Kamer kan ik niet anders constateren dan dat er een duidelijk maatschappelijk en politiek draagvlak is voor een afzonderlijk kwaliteitsartikel in de wet. Ik voel mij hierin gesteund door een aantal argumenten die ik ook de

afgelopen maanden heb vernomen. Een van de argumenten is: je kunt wel zeggen dat die sector de laatste jaren een fantastische uitbreiding heeft doorgemaakt, maar wij weten dat het toegenomen aanbod een grotere vraag heeft uitgelokt. Als vraag en aanbod slecht op elkaar aansluiten en als mensen weinig te kiezen hebben, dus als zij al blij mogen zijn wanneer er iets is, moet je daarmee rekening houden.

Het gaat hierbij niet alleen om getalsmatige uitbreiding, waarvan bekend is dat die nog niet voldoende is, maar ook om de noodzaak van een verdergaande differentiatie in het aanbod, opdat die beter op de vraag kan aansluiten.

Nieuwe vormen van kinderopvang worden ontwikkeld. De geachte afgevaardigden Van Middelkoop en Leerling hebben dat ook een klein beetje mogen zien. Denk aan de buitenschoolse opvang, die weer een andere is dan de opvang voor 0- tot 4-jarigen, die in de voorschoolse leeftijd in de kinderopvang een huis vinden. Er zijn echter nog andere voorbeelden. Wij doen experimenten met 24-uurs opvang, die aansluit bij de werksters en de werkers in de zorgsector die nachtdiensten moeten draaien en die overdag vaak thuis zijn. Zo kun je zeggen dat wij op de weg naar een grotere differentiatie nog eigenlijk maar aan het begin staan.

Het is ook een doelgroep die om heel bijzondere zorg vraagt. Het zijn kinderen. Zij kunnen, zeker als het om de allergrootsten gaat, niet zelf hun klachten verwoorden, zodat je sneller gealarmeerd bent wanneer het niet goed gaat. Dat argument heeft mevrouw Vliegenthart in de discussie nog eens naar voren gebracht. Het is natuurlijk een heel bijzondere doelgroep. Wat ik ten slotte nog wil opmerken, is dat waar ouders nog altijd de eerste verantwoordelijkheid hebben en houden, je ouders natuurlijk de voorwaarden moet verschaffen waaronder zij die verantwoordelijkheid optimaal kunnen waarmaken. Zij blijven verantwoordelijk voor de kinderen, ook al zitten zij in de kinderopvang. Dan moet er echter een methode zijn waaronder zij die verantwoordelijkheid gestalte kunnen geven. Het zal zeker zo zijn dat in een zelfregulerend kwaliteitssysteem de positie van de ouders niet onvermild zal blijven. Dan moeten wij nu ook constateren dat het er nu nog niet is,

dat wij nu nog afstaan van een bevredigend zelfregulerend kwaliteitssysteem. Dat is de reden dat ik een aparte positie voor de kinderopvang te verdedigen vind.

Ik heb nogal lang nagedacht over de scheiding tussen gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde opvang. Ik vond dat wel een moeilijk probleem. Ik moet echter wel toegeven dat in de praktijk die scheiding soms moeilijk is aan te geven, ook nu al. Een derde is bedrijfsplaatsen en twee derde is gesubsidieerd, vaak al binnen één centrum. Toen wij in de Kamer spraken over de continuering van de stimuleringsmaatregel, is ervoor gepleit dat het twee derde bedrijfsplaatsen moest worden en een derde gesubsidieerd. Dit was geen doel in zichzelf, maar het moest met het oog op de nodige uitbreiding en het vrijmaken van middelen. Dat was het doel dat erachter zat. Als je die kwaliteitseisen heel strikt verbindt aan het gesubsidieerde deel, krijg je al binnen één instelling daarmee problemen. Het zou ook in strijd zijn met hetgeen wij beogen, namelijk om die verhouding tussen gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde plaatsen om te buigen ten behoeve van het niet-gesubsidieerde deel. Het zal de kinderen natuurlijk niet veel uitmaken of zij een gesubsidieerde of niet-gesubsidieerde plaats innemen, wat zij nodig hebben is aardige en goede zorg. De financieringsstroom is voor de kinderen zelf natuurlijk absoluut niet interessant.

De heer **Van der Vlies** (SGP): De minister geeft aan, er lang tegen te hebben aangekeken. Dit is tenminste iets in de richting van datgene waarover ik haar bij interruptie een vraag wil stellen. Zij zei terecht dat de eerste verantwoordelijkheid bij de ouders is en blijft. Ook een niet-gesubsidieerde plaats moet worden betaald. Daaraan hangt een prijskaartje voor degene die de plaats aanbiedt, en voor degene die de plaats vraagt. Als er geen overheidssubsidie bij is, is de prijs hoger; zo simpel is het. Het dwingt dan binnen de eigen verantwoordelijkheid tot een afweging van de kwaliteit, of je hiervoor kiest of niet. Ik vind het een omslagpunt dat de overheid zich mengt in vereisten voor zaken waarmee zij geen rechtstreekse bemoeienis heeft. Een van mijn collega's meldt dat dit bij veel meer dingen gebeurt, maar

even vaak ligt er een vrij principiële en fundamentele gedachtenwisseling aan ten grondslag. Het is een omslagpunt; dit kan niet ontkend worden.

Mevrouw **Vliegthart** (PvdA): Die fundamentele gedachtenwisseling hebben wij hierover ook gehad. Omdat er fundamentele rechten en belangen van kinderen in het geding zijn, vinden wij dat dit soort zaken gewaarborgd moet worden.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Akkoord. Daar verzet ik mij niet tegen. Dat moet u goed hebben beluisterd. Het gaat mij erom dat de minister vooral op vrij praktische overwegingen leunt, zoals het niet goed kunnen onderscheiden.

Minister **d'Ancona**: Met alle respect voor de heer Van der Vlies wil ik dat hij goed heeft beluisterd wat voor mij het allerbelangrijkste is. Of het nu om gesubsidieerde, niet-gesubsidieerde of half-gesubsidieerde instellingen gaat, het gaat om kinderen, die een heel kwetsbare doelgroep vormen. Daarom bezie ik het onderscheid anders. Ik kan echter niet genoeg herhalen dat er ondanks alle overwegingen die ik noem, moet worden voorzien in een lacune die nu bestaat. Ook in die sector willen wij natuurlijk een zelfregulerend systeem en voor niet gesubsidieerde instellingen is het van groot belang, bij zo'n branche-afspraken aangesloten te zijn. Wanneer er zo'n plakkertje op de deur zit, of het nu van een gesubsidieerd of ongesubsidieerd opvangverblijf voor kinderen is, weten ouders dat er zorg van verantwoorde kwaliteit wordt verschaft.

Mevrouw **Kamp** (VVD): Mag ik de minister wat vragen na haar uitleg en haar motivatie om de nota van wijziging te verdedigen? Op 28 oktober kregen wij de nota naar aanleiding van het verslag en een nota van wijziging, niets op dit punt. Toen werd met verve verdedigd dat de deze nota van wijziging er uiteindelijk niet komt. De minister had toen natuurlijk al met maatschappelijke organisaties gesproken. Komt die nota van wijziging er dus alleen niet omdat er op dit moment een meerderheid in de Kamer is die haar die amendementen aanreikt?

Minister **d'Ancona**: U moet de overtuigingskracht van de commissie-Schröder niet helemaal onder de tafel schuiven, want ook die heb ik nog een paar keer gesproken voordat wij hier kwamen. Het speelt natuurlijk een rol dat je voor dergelijke ingrijpende maatregelen een maatschappelijk en politiek draagvlak nodig hebt. Zowel maatschappelijk als politiek is er niet alleen een draagvlak, maar zelfs druk om aandacht hieraan te besteden. Ik doe het niet om ervan af te zijn, want hiervoor heb ik de Kamer vergast op een vrij lange inleiding over de wijze waarop ik tegen zelfregulering aankijk. Ik vind deze heel belangrijk en wil niet het veld demotiveren dat ermee bezig is; ik noemde Humanitas. Ik vind dat het ermee moet doorgaan. Ik vind ook absoluut dat de commissie-Schröder haar bevindingen in dienst moet stellen van een zelfregulerend systeem.

Ik wil nog verder gaan, want zo belangrijk vind ik kwaliteit in de kinderopvang, om een aantal redenen die ik al heb genoemd. Ik heb de commissie ingesteld omdat ik vind dat wij niet moeten denken en omdat ik zelf niet denk dat je kwaliteit in de kinderopvang gedefinieerd hebt wanneer je weet hoe het zit met de hoogte van de WC'tjes, de brandveiligheid, het aantal vierkante meters per kind of het aantal verzorgsters per kind. Als je het echt goed wilt doen en als je het echt over de kwaliteit van de aanpak en van de verzorging hebt, dan heb je het over een heel gecompliceerd vraagstuk. En het is echt heel moeilijk om dat vast te leggen in regels. Je bent er dan niet met een opleidingseis of een hoger honorarium, want zoiets simpels kan ik ook wel bedenken. Dat is allemaal mooi, maar als je echt de kwaliteit en de aanpak van de zorg voor jonge kinderen moet vastleggen, heb je een paar jaar nodig. Daarom heb ik die commissie er twee jaar de tijd voor gegeven. Ik heb hier maatschappelijke organisaties genoemd en natuurlijk hebben de Kamer en de commissie-Schröder mij de argumenten aangereikt om voor de periode waarin het zelfregulerende systeem er nog niet is, het wel zelf te doen. Er speelde natuurlijk ook de overweging dat in de vorige stimuleringsmaatregel de verplichting voor gemeenten zat om verordeningen te hanteren. Dat zat niet meer in de Welzijnswet. Ik heb

mij toen ook verstaan met VNG en VOG, want als het om de kinderopvang gaat, overleggen wij daar ook regelmatig mee en zij hebben ook gepleit voor zo'n regeling. Ik heb mij dus echt goed geïnformeerd, ook al omdat ik, zoals mevrouw Kamp terecht zei, vol verve de zelfregulering verdedigd heb. Ik doe dat trouwens nog maar for the time being moeten wij ervoor zorgen dat er geen gat ontstaat tussen datgene waar we naar toe willen en wat er nu is.

Mevrouw **Kamp** (VVD): Ik sprak u aan omdat u met verve iets in het wetsvoorstel verdedigt. U vroeg ons zelfs of we het eerder wilden behandelen, het liefst nog voor 1 januari. Op 28 oktober komt u wel met een nota van wijziging, maar niet op dit punt en nu geeft u ons een uur geleden het wijzigingsvoorstel. Ik wil alleen maar zeggen dat de politieke invloed aanwezig is om u te overtuigen en niet de maatschappelijke invloed.

Minister **d'Ancona**: Ja, gelukkig maar voor u. Stelt u zich voor dat ik hier een hele middag de Kamer aanhoor en dat het niets uitmaakt. Dat is toch te gek. Ik luister goed naar u en ook naar anderen.

Mevrouw **Kamp** (VVD): Maar u zou toch ook uw eigen systeem beter kunnen vinden? Ik wil een vergelijking maken. Wat u nu verdedigt voor de kinderopvang, is exact dezelfde invalshoek voor de kwaliteit van de bejaardenzorg. Parallel daaraan kun je je afvragen of u in de zorgsector, een annexe situatie, exact dezelfde argumentatie heeft in de verdediging van het voorschrijven van kwaliteit. Ik vraag mij af of dat het geval is.

Minister **d'Ancona**: Wat dat betreft kan ik u geruststellen. In de hele zorg is de kwaliteit nu juist een van de zaken waarmee wij ons in de afgelopen jaren heel erg hebben bemoeid. Refererend aan datgene wat mevrouw Vliegthart gisteren zei, heb ik vanmiddag wel gezegd dat het om een heel bijzondere doelgroep gaat. Het gaat om kinderen van 0 tot 4 jaar en die kunnen het niet eens onder woorden brengen als iets niet bevalt of als ze iets heel onprettig vinden. Evenals voor een aantal andere groepen die ook onze zorg behoeven en die ook op het gebied van de kwaliteit niet

vergeten worden, is de kwaliteit van de zorg zeer belangrijk. Dat is *helemaal geen ondergeschoven kind*. Wij moeten juist proberen om er alles aan te verbeteren. Maar deze groep is in zoverre iets afwijkend, omdat zij zelf erg slecht voor hun belangen kunnen opkomen.

Mevrouw **Versnel-Schmitz** (D66): Dat is overigens met meer sectoren wel eens het geval. Maar dat houd ik er toch even buiten, want ik probeer echt te bekijken of het voorstel van de minister zodanig is, dat we eventueel amendementen in kunnen trekken. Dat is toch de doelstelling van de wijzigingen die de minister voorstelt?

Voor zover ik het heb kunnen bekijken, regelt de minister de kinderopvang in de overgangsbepalingen. In een periode van vijf jaar moet er binnen de sector zelf voor zijn gezorgd dat men tot het etiket en de certificering komt, zodat de ouders van die kwaliteit uit kunnen gaan. Nu zegt de minister dat ook al is de zaak na vijf jaar nog niet helemaal goed geregeld, de subsidievelener, in dit geval de gemeente, altijd nog voorschriften kan opstellen. Maar dat geldt alleen maar in de gesubsidieerde sector en niet in de niet-gesubsidieerde sector. Nu kan men zeggen dat ik te ver ga door nu al te veronderstellen dat de sector van de kinderopvang over vijf jaar nog niet klaar is met het opstellen van de kwaliteitseisen. Ik geef toe dat het ook mij wat sterk lijkt. Niettemin denk ik dat de minister ofwel moet zeggen dat de zaak binnen vijf jaar geklaard moet zijn, ofwel dat een noodingreep moet worden verricht. Maar ik denk niet dat er op dit punt een verschil moet worden gemaakt tussen gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde kinderopvang. Dat is bovendien in tegenspraak met wat de minister zelf heeft gezegd.

Minister **d'Ancona**: Dat is waar. Daarom ga ik nu eerst maar eens even uit van hetgeen in het tweede deel van de nota van wijziging staat, namelijk dat bij AMvB regels kunnen worden gesteld voor zowel gesubsidieerde als niet-gesubsidieerde kinderopvang ten aanzien van de onderwerpen waarvoor in de gemeentelijke verordening kwaliteits-eisen moeten worden vastgesteld, alsmede de vormen van kinderopvang waarvoor de verordening moet

gelden. Een aantal onderwerpen laten zich op dit moment al goed op landelijk niveau vaststellen en operationaliseren. Denkt u maar aan veiligheid, accommodatie en hygiëne. Hiervoor zijn de regels heel gemakkelijk vast te stellen. Een aantal andere onderwerpen zijn op dit moment nog niet te operationaliseren en zullen bovendien per vorm van kinderopvang differentiatie behoeven. Ik noem onderwerpen zoals pedagogische criteria, groepsgrootte en vakbekwaamheid van het personeel. Ik laat nog onderzoeken in welke mate op landelijk niveau operationalisering van deze laatste onderwerpen mogelijk is. Ik meen op deze wijze invulling te hebben gegeven aan mijn verantwoordelijkheid op het terrein van de kwaliteit. Overigens merk ik op dat gemeenten al op grond van de stimuleringsmaatregel de plicht hadden een verordening voor de kwaliteit van de kinderopvang te maken.

Mevrouw **Vliegenthart** (PvdA): Wordt dat onderzoek waar de minister het over heeft door de commissie-Schröder verricht, die ook de vervolgoedracht heeft gekregen om de basisnormen verder te ontwikkelen. Hoe verhoudt het een zich tot het ander?

Minister **d'Ancona**: Ik denk dat ik de commissie-Schröder, die echt een behoorlijk ingewikkelde en zware opdracht heeft, hier misschien niet mee moet belasten. Het is namelijk niet de bedoeling dat wij dit pas gaan invullen als die commissie-Schröder met al dat werk klaar is. Ik kan twee dingen doen: op basis van bestaande gemeentelijke verordeningen is gemakkelijk een inventarisatie te maken waarin algemeen geldende normen kunnen worden neergelegd. Dat is gewoon de grootste gemene deler. Voor een aantal onderwerpen is dat ingewikkelder, omdat daarin die differentiatie minder gemakkelijk is aan te brengen. Er kan bijvoorbeeld sprake zijn van een ander type van opvang. Ook is het mogelijk dat die differentiatie veroorzaakt wordt door de lokale situatie waarop je toch wilt aansluiten. Wij willen juist niet zeggen: dat moet u onder alle omstandigheden in Zaandam hetzelfde doen als in IJpendam! Dat hoeft niet. Het kan juist gewenst zijn om er enige differentiatie in te houden. Wel wil ik, als ik een

voorstel voor zo'n AMvB heb gemaakt op de manier die ik nu uiteen heb gezegd, dat voorstel aan de commissie-Schröder voorleggen. Ook de Kamer krijgt vervolgens nog de mogelijkheid diepgaand over het voorstel van gedachten te wisselen. Maar ik wil u eerlijk zeggen dat het mij niet mogelijk lijkt om voor alle onderwerpen concrete invullingen te geven. Daarom vroeg ik de heer Lankhorst gisteren ook wat hij precies bedoelde toen hij sprak over invulling door de gemeente. Dat gebeurt nu ook.

Mevrouw **Vliegenthart** (PvdA): Het is duidelijk dat het systeem in ontwikkeling is en dat wij de discussie hierover nu niet kunnen afronden. Ik zou het echter goed vinden als de minister snel met een standpunt naar de Kamer komt over de producten van de commissie-Schröder. Daarbij moet duidelijk worden, hoe de vervolgstappen van de zaken die nu al geregeld kunnen worden, zich verhouden.

Minister **d'Ancona**: Dat zal ik zeker doen. Het lijkt mij goed als dat gebeurt in de vorm van een brief, opdat u inzicht krijgt in de manier waarop ik mij dat voorstel: waarover kun je uitspraken doen; wat wil je aan de gemeenten overlaten; wat zie je tot nu toe als onderwerpen waarover de commissie-Schröder uitspraken moet doen? Ik zal dat allemaal op een rij zetten. Ik moet dat immers ook doen als ik zo'n AMvB moet maken.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Het verheugt mij, dat wij er op deze manier mogelijk uitkomen. In het wijzigingsvoorstel staat in artikel 18a, dat bij algemene maatregel van bestuur kan worden bepaald, welke kwaliteitsvoorschriften in ieder geval in een gemeentelijke verordening worden opgenomen.

Dat kun je naar mijn mening op twee manieren lezen. Op de eerste plaats in beperkte zin, zoals dat in mijn oorspronkelijke amendement stond, namelijk welke kwaliteitsvoorschriften: veiligheid, hygiëne, accommodatie en nog een aantal. Dat nemen wij op in de AMvB en de gemeente vult dat verder in. De minister gaat nu verder en zegt: waar het kan, moet ook een verdere invulling daarvan – dus een operationalisatie – in die algemene maatregel van bestuur. Ik vraag mij

echter af, of het dan hier wel goed verwoord staat. Het is dan namelijk méér dan dat je in de AMvB uitsluitend aangeeft, welke kwaliteitsvoorschriften er zijn. Je geeft dan ook een invulling daarvan. Dat lees ik overigens ook in de toelichting. Ik begrijp van de minister, dat het een beetje ligt tussen de amendementen van de heer Esselink en mevrouw Vliegenthart en de amendementen van mevrouw Versnel en het mijne. Het gaat verder dan hetgeen in mijn amendement staat.

Minister d'Ancona: U heeft dat bewonderenswaardig snel gezien, mijnheer Lankhorst. U heeft gelukkig opgemerkt, dat ik in de toelichting hetzelfde probeer uit te leggen als ik nu hier doe. De toelichting geeft de manier aan waarop ik het wil doen. Dat is ook handig voor de geschiedenis. Als ik het in het wetsartikel moet opschrijven, kom ik er niet meer uit. Dan wordt het zo verschrikkelijk ingewikkeld. Naar mijn mening is het het beste, op deze wijze te werken. U had uw grote lijst en u had het idee, de gemeente die te laten invullen. Ik leg er de modelverordening van de VNG naast. Ik beschik over een inventarisatie van gemeentelijke verordeningen. Daarin kan ik zien, wat de grootste gemene deler is op een aantal vrij voor de hand liggende zaken. Die kunnen wij dus invullen. Dat zijn lange niet alle onderwerpen die volgens u geregeld moeten worden in de gemeentelijke verordening, mijnheer Lankhorst, voor een deel omdat dit niet kan en voor een deel omdat ik dat niet wil. Naar mijn mening moet je bij bepaalde onderwerpen gebruik maken van de specifieke gemeentelijke situatie. Ik stel dus een categorisering op een paar onderwerpen voor. Bepaalde onderwerpen moet je open houden, omdat je van mening bent dat daar differentiatie mogelijk moet zijn. Dan zijn er nog punten die je er wel in hebt, maar waarbij je niet in staat bent deze landelijk vast te leggen. Nadat ik de commissie-Schröder en natuurlijk ook andere instanties heb gevraagd – ik denk bijvoorbeeld aan de VNG – of ermee te werken is, zal ik de Kamer die lijst voorleggen. De Kamer kan dan indien gewenst commentaar leveren. Daarnaast zal ik in een brief het hele traject aangeven van nu, via deze AMvB, tot aan de situatie waarin dat systeem van zelfregulering van de grond is gekomen, naar

ik hoop binnen vijf jaar. Ik zal daarbij aangeven, welke rol de uitkomsten van de commissie-Schröder in dat proces zullen vervullen.

De heer Esselink (CDA): Daar ligt mijn probleem niet, voorzitter. Wij moeten nu beoordelen of de wijze die mevrouw Vliegenthart en ik via amendering hebben voorgesteld, beter of minder goed is dan hetgeen wordt voorgelegd in de nota van wijziging. Er zijn voor mij twee punten die eruit springen. Het ene element is dat de VNG de minister ertoe heeft gebracht om een horizonbepaling in te voegen. Die kenden wij niet. Wij hadden onze amendering ook op een ander artikel gericht. Het andere element is dat door de introductie van de horizonbepaling het verschil tussen gesubsidieerde en ongesubsidieerde kinderopvang na vijf jaar weer volop aanwezig is. Het bevoegd gezag kan de ongesubsidieerde kinderopvang niet meer raken. Dat zou ik wel eens een heel onaantrekkelijk perspectief kunnen vinden. Daarom wil ik hierop graag een heel uitvoerige reactie. Het is een heel belangrijk punt. Mevrouw Versnel wees er ook al op.

Minister d'Ancona: Dat begrijp ik. Ik merk allereerst op dat vijf jaar echt een heel ruime tijd is. Ik heb zojuist al gezegd dat wij de zorgvuldigheid in het oog willen houden. Wij moeten de subsidiërende overheid altijd de mogelijkheid geven, als er nog geen zelfregulerend systeem bestaat, om eisen te stellen. Wij willen echter ook stimulerend naar het veld bezig zijn. Het klinkt negatief om te stellen: de stok achter de deur houden. Wij roepen wel dat wij prijs stellen op hun inbreng. Ik wil de discussie die nu voluit aan de gang is, niet frustreren met het gevoel dat hier weer van alles wordt geregeld wat zelfs een periode van vijf jaar te boven gaat. Ik vind dat het zelfregulerende systeem binnen enkele jaren moet bestaan. Ik vind het jammer als de Kamer nu tegen mij zegt: regelt u het ook voor het moment waarop de horizonbepaling expireert. Dan zeg ik: dat zien wij tegen die tijd wel. Ik hoop dat het binnen die tijd lukt. Dat wil ik het veld ook duidelijk maken. Er moet wel druk op de ketel blijven.

Mevrouw Vliegenthart (PvdA): Voorzitter! Ik ben het ermee eens dat het kwaliteitsstelsel binnen afzien-

bare termijn ontwikkeld en in gang gezet moet worden. Vanuit die achtergrond is zo'n horizonbepaling logisch. Het is echter wel de vraag in hoeverre een zelfregulerend systeem een sluitende regeling van de kwaliteit mogelijk maakt. Het is op zichzelf natuurlijk niet noodzakelijk dat een instelling die een aanbod van kinderopvang doet, ook voldoet aan de criteria die in het kwaliteitsstelsel zitten. Als een instelling dat certificaat niet krijgt, weten ouders dat de instelling het kenmerk niet heeft gekregen en dat er dus wel wat mee mis zal zijn. Zij kunnen er dan toe besluiten om hun kind daar niet naartoe te brengen. Maar op het moment dat er sprake is van een groot tekort en ouders dus geen keuze hebben, kunnen zij daartoe gedwongen worden. Hiermee is een en ander niet gewaarborgd. Deze kwestie doet zich niet voor bij de gesubsidieerde opvang. Daar is vervolgens de mogelijkheid dat de subsidiërende overheid stelt dat aan bepaalde criteria moet worden voldaan. Dus voor de gesubsidieerde opvang is dit probleem ondervangen. Voor de ongesubsidieerde opvang is het niet ondervangen.

Minister d'Ancona: Voorzitter! Ik ga ervan uit dat het ongesubsidieerde veld natuurlijk ook meedoet aan de zelfregulering. Iedereen doet mee.

Mevrouw Vliegenthart (PvdA): Natuurlijk, maar het is de vraag of de markt daarin volledig werkt. Als er voldoende aanbod is van voorzieningen – waarbij men moet concurreren, wil men de kinderen binnen krijgen – dan werkt het fantastisch. Als er sprake is van een tekort, werkt het niet.

Minister d'Ancona: Ik dacht dat wij met het traject dat ik nu heb uitgestippeld, zowel door wijziging van het vierde lid van artikel 7 als hierdoor, nu een weg inslaan waarbij rekening wordt gehouden met eventualiteiten en risico's. Wij zijn tegelijkertijd stimulerend bezig om het zelfordenend systeem te blijven entameren. Daarbij zal geen onderscheid worden gemaakt tussen het gesubsidieerde en het niet-gesubsidieerde deel. Wij komen naar de Kamer met een bepaald traject. Wij hebben de VNG al gevraagd of zij kan meegaan in de bepalingen via de algemene maatregelen van bestuur. Wij hebben al veel geregeld.

Ik meen dat wij vanmiddag niet moeten denken dat wij voor over vijf jaar alles moeten regelen voor dit belangrijke stukje van de wereld. Er doen zich daar ook nieuwe ontwikkelingen voor. Er gebeuren natuurlijk ook nieuwe dingen. Je moet het systeem niet helemaal dichtmetseten. Het is erg deprimerend, als je ervan uitgaat dat zich op dat terrein niet iets kan ontwikkelen dat je nu niet kunt voorzien. Daar moet je ruimte voor laten. Wat betreft het traject dat wij nu met elkaar uitzetten, goed luisterende naar de Kamer, wil ik niet naar de verre toekomst kijken. Ik wil op dat punt geen zaken af regelen. Het allerbelangrijkste is dat kindertjes zich gelukkig voelen in de kinderopvang, maar helaas kunnen wij dat vanmiddag niet met elkaar regelen.

Mevrouw Vliegenthart (PvdA): Voorzitter! Ik ben de minister zeer erkentelijk voor alle wijzigingen die zij nu voorstelt. Geen misverstand daarover. Er worden duidelijke verbeteringen in het wetsvoorstel aangebracht. Daar ben ik blij om. Ik signaleer alleen maar dat wij er goed op moeten letten, dat datgene wat wij heel nadrukkelijk als uitgangspunt in de discussie over de kwaliteit van de kinderopvang hanteren – voor die gedachte is in de Kamer brede steun aanwezig – in de toekomst daadwerkelijk wordt gerealiseerd. Over vijf jaar, als de AMvB niet meer geldt, moeten wij beoordelen in hoeverre dat systeem sluitend is, ook naar de rest. Het criterium daarbij zal zijn, of het systeem al of niet sluitend is.

Minister d'Ancona: Het is een goed criterium, maar de toetsing daarvan kan eigenlijk pas plaatsvinden, wanneer het systeem voor ons ligt. Dat moet je zeer goed in de gaten houden, want pas dan kun je de vraag beantwoorden, of het systeem voldoet aan de eisen die wij destijds hebben gesteld. Daarvoor moet je dus nog even wachten.

Mevrouw Vliegenthart (PvdA): Dat is waar. Een oplossing zou kunnen zijn om het produkt van die zelfregulering een wettelijke status te geven. Dan is het algemeen geldend.

Minister d'Ancona: Dat klopt.

De heer Van der Vlies (SGP): Nog een vraag, maar niet om de

bedoelingen van de minister te ontmoedigen. De verordening heeft straks ook betrekking op de niet-gesubsidieerde instelling. Stel dat een instelling niet voldoet aan de bij verordening gestelde vereisten. Wat dan? Wordt de voorziening dan gesloten?

Minister d'Ancona: Dat kan, want dan geeft de gemeente geen vergunning. Dan gaat de instelling niet open, of, als de instelling open was, dan gaat die dicht. Dat gebeurt met talloze andere zaken waarvoor gemeenten vergunningen verlenen ook.

De heer Esselink (CDA): Dat is de bestaande situatie! In gemeenten waar een verordening geldt, is het voorgekomen dat voorzieningen die niet voldeden aan de vergunningsvoorwaarden, gewoon dicht zijn gegaan. Zo hoort het ook in dit land.

Minister d'Ancona: Denk maar aan iets vanzelfsprekends als eisen op het gebied van de brandveiligheid of de hygiëne. Dan gaat zo'n instelling wel eens dicht.

De heer Van der Vlies (SGP): Dat had ik al begrepen. Dat tref je elders ook aan. Stel echter dat de werken in zo'n instelling straks niet aan de beroepskwalificaties voldoen. Gaat de instelling dan ook dicht? Het gaat mij om een uitspraak over een voorziening waar je niet bekostigt, of mede bekostigt. Daar had ik het zojuist ook over. Brandveiligheid en hygiëne zijn evidente zaken, maar hoe zit het met de beroepskwalificatie?

Minister d'Ancona: In de CAO's staat overigens ook wat de beroepskwalificatie moet zijn van de mensen die daar werken. Dat geldt voor dat gehele terrein. Het is zoals de heer Van der Vlies zegt. Wanneer je niet aan de eisen voldoet – dat is nu ook zo – dan kun je je werkzaamheden niet voortzetten.

Mevrouw Versnel-Schmitz (D66): Als de goedgekeurde instelling na vijf jaar niet meer aan de eisen voldoet, verdwijnt het plakkertje. Er wordt echter door de gemeente ook een vergunning verleend in verband met de bouwtechnische eisen, zoals de brandveiligheid. Kan de gemeente in dat geval ook een bredere

vergunning afgeven, die verder gaat dan alleen de bouwkundige eisen?

Minister d'Ancona: Ja.

Mevrouw Versnel-Schmitz (D66): Is er voor elke vorm van kinderopvang in een gemeente een stelsel van vergunningen?

Minister d'Ancona: Het gaat om het stelsel dat zal functioneren in het zelfregulerend systeem. Ik heb uiteengezet dat goedkeuring op een aantal manieren – visitatie, auditing of certificering – kan worden gegeven. Voor de gemeente is dat mede een reden om de vergunning te verlenen en de gebruikers weten zij hun kinderen bij een erkende instelling brengen. Verder kan ik niet gaan. Ik kan nu niet op alle denkbare situaties ingaan, waarin wordt getracht buiten dit stelsel om mogelijkheden te vinden.

Mevrouw Versnel-Schmitz (D66): Ik heb een amendement ingediend waarin wordt bepaald dat de gemeenten bij het verlenen van de vergunning kwaliteitseisen kunnen stellen. Dat is een andere oplossing. Ik begrijp nu echter dat gemeenten aan niet-gesubsidieerde instellingen vergunningen blijven verlenen die verder strekken dan alleen de bouwtechnische eisen. Is dat juist?

Minister d'Ancona: Ja.

Mevrouw Versnel-Schmitz (D66): Dat staat dus nergens. Alleen in mijn amendement wordt dat vermeld. De minister zou er goed aan doen, dit over te nemen.

Minister d'Ancona: Ik heb geprobeerd om hetgeen waar het merendeel van de Kamer om heeft gevraagd, te bereiken door de formulering van het nieuwe artikel 18a. Het is niet van belang of het verordening, vergunning of certificaat wordt genoemd. Het gaat erom of de doelstellingen bereikt worden of naderbij komen. Ik heb getracht, een oplossing te vinden waarmee ik kan leven omdat mijn ideaalbeeld niet wordt verstoord en waarmee tevens verregaand tegemoet wordt gekomen aan hetgeen de geachte woordvoerders hier gisteren hebben betoogd.

De heer Esselink en mevrouw Kamp zijn ingegaan op de asielzoekers. Er is gevraagd bij welk

departement de de opvang van asielzoekers het beste kon worden ondergebracht. Er is ook gevraagd naar de ontwikkelingen, de gesprekken met de VNG en het bestuurlijk overleg in de nabije toekomst. Deze vragen maken veel bij mij los, maar ik zal het kort houden.

Er is natuurlijk in het verleden niet zomaar een keuze gemaakt tussen de toelating van asielzoekers bij Justitie – dat spreekt vanzelf – en de opvang van deze asielzoekers bij WVC. Dat is heel bewust gebeurd. Er is sprake van opvang, maar niet van opsluiting door WVC. Voor dat laatste zijn er de hospitia, waarin mensen op een andere wijze en onder verantwoordelijkheid van Justitie achter slot en grendel gezet kunnen worden. En dat is ook niet zomaar opvang. Zelfs de allereerste opvang van mensen gebeurt op een manier die het beste past bij een ministerie waarbij volksgezondheid en welzijn zijn ondergebracht.

In de eerste periode worden de mensen medisch gescreend, is er begeleiding die er bijvoorbeeld voor zorgt dat mensen bij opwinding en onrust enigszins tot rust komen, en worden de kinderen beziggehouden. Er zijn allerhande activiteiten waarmee geprobeerd wordt, de mensen wat omhanden te geven. Ik heb het nu dus nadrukkelijk over de OC's, dus de opvangcentra. Daar vinden allerlei zaken plaats, die mede worden ondersteund door veel vrijwilligers, die er meer in WVC- dan in justitieverband zijn. In de opvang werken twee keer zoveel vrijwilligers dan professionele krachten. Dat is dus ook een heel belangrijk element van dat werk in de eerste fase.

In de fase daarna, dus de fase waarin mensen in AZC's zitten, is er sprake van voorbereiding op maatschappelijke integratie. Wij proberen mensen lessen te geven, zoals maatschappelijke oriëntatie en taalcursussen. Dat gaat natuurlijk verder wanneer mensen in gemeenten zijn opgenomen. Ik vind het dus heel belangrijk dat wij toelating, opvang en integratie onderscheiden en daar ook een bepaalde verantwoordelijkheid bij kunnen plaatsen. Justitie is er voor de toelating, WVC voor de opvang en de gemeenten voor de feitelijke integratie.

Ik zal niet verhehlen dat ik hier niet sta om uit een soort imperialisme de discussie te voeren over de vraag, welk departement wat mag doen. Dat is voor mij uit den boze. Ik kan

alleen maar zeggen dat mijn departement onder onmogelijke omstandigheden gigantisch heeft gepresteerd in het afgelopen jaar. Er werden en er worden door WVC per week 450 extra plaatsen gezocht en gevonden waar mensen ondergebracht kunnen worden. Wij hebben vanaf de zomer 10.000 extra centrale opvangplaatsen moeten realiseren. Wij hebben daardoor nu 65 centrale centra en 80 noodopvangvoorzieningen zoals hotels, pensions en kazernes. Het is een zeer zware klus en ik moet zeggen dat het vaak nog zwaarder wordt door een paar bijkomende elementen. Het gaat immers niet alleen maar om een grote toestroom of om de verstopping in de centrale opvang. Daarin zitten 5000 mensen die voorzien zijn van een officiële status. Als deze statushouders uit de centrale opvang zouden zijn, zou dit mij heel wat lucht verschaffen als in ogenschouw wordt genomen, dat er gemiddeld 450 mensen in de centrale opvang kunnen. In de decentrale ROA zitten ook toegelaten asielzoekers: er zijn meer dan 7000 mensen met een formele status. Bij elkaar gaat het dus om 12.000 mensen die eigenlijk in een gewoon huis zouden moeten zitten. Deze verstopping van het systeem maakt het creëren van opvang voor mijn ministerie niet makkelijker.

Dan is er nog het probleem dat ook Justitie natuurlijk vaak moeite heeft met een tijdige intake of een tijdig horen van de mensen omdat zoveel mensen aankloppen, verspreid over heel veel locaties. Dat probleem is overigens wel op te lossen. Daar hebben wij het ook over, want je kunt de intake natuurlijk heel makkelijk verrichten met rondreizende equipes. Er moeten wel weer middelen komen om dat probleem op te lossen. Welnu, dat hele complex hebben wij besproken met de VNG en het IPO. Dat was niet voor de eerste keer, want ook vorig jaar hebben wij gesprekken gevoerd die ertoe dienden om voor 1 mei a.s. extra woningen, 30.000 plaatsen in de reguliere huisvesting – dat betreft natuurlijk geen 30.000 woningen, maar veel minder – en 30.000 plaatsen voor de decentrale ROA gerealiseerd te hebben. Dat is echter natuurlijk geen structurele oplossing. Toen wij zagen dat het voor de gemeenten heel moeilijk werd om voor 1 mei aan die opdracht te

voldoen en dat wij dan per 1 mei zouden moeten zeggen dat zij weer een opdracht zouden krijgen die zou lopen tot 1 mei volgend jaar, hebben wij op mijn nadrukkelijke verzoek de afspraak gemaakt dat wij af moesten van die ad-hoc-regelingen en met elkaar – VNG, IPO en Rijk – een goede afspraak moesten maken over hoe wij het structureel aanpakken. Het is immers – laat ik dat hier nog maar eens zeggen – wel oplosbaar, maar dan moet je met elkaar wel een paar goede maatregelen nemen.

Ik moet zeggen dat VNG en IPO vanaf het allereerste begin heel positief op mijn oproep hebben gereageerd. Zij hebben helemaal niet geprobeerd om zich te ontdoen van welke verantwoordelijkheid dan ook. Het is echt meteen goed opgepakt. Vanaf december zijn er dus drie werkgroepen aan de gang gegaan. Nogmaals: WVC heeft daarin een inducerende rol gespeeld. Afgelopen week hebben wij het resultaat van die werkgroepen in een bestuurlijk overleg tussen kabinet, IPO en VNG aan snee gehad. Daarbij zijn wij het eens geworden over een aantal zaken, bijvoorbeeld dat wij inderdaad toe moeten naar die structurele oplossing. Zoals de heer Esselink al heeft gezegd, betekent dit dat het Rijk verantwoordelijk blijft voor de opvang van asielzoekers en statushouders. Dat kunnen mensen zijn met een A-status, een officiële status. Het kunnen ook mensen zijn met een humanitaire VTV-status of mensen met een zogenaamde VVTV-status. Zo heet dat tegenwoordig allemaal. Mevrouw Kamp kijkt mij volgens mij verbijsterd aan. Ik zei gisteren al dat dit mensen zijn die een voorlopige verblijfsvergunning hebben en die alsnog binnen een periode van drie jaar teruggestuurd kunnen worden wanneer de situatie in hun land het toestaat. Voor deze mensen is de gemeente verantwoordelijk en moet de gemeente ook reguliere huisvesting verzorgen.

Als je dan een systeem hebt op basis waarvan alle gemeenten een aandeel leveren en dat ook van tevoren aangekondigd krijgen – dat kan, want je weet hoe je de instroom, de opvang en de doorstroom op elkaar kunt afstemmen – is er een structurele oplossing voor een probleem dat nu steeds ad hoc moet worden opgelost. Ik vind dat een grote verbetering.

Ik houd dit verhaal om de heer Esselink te kunnen zeggen dat de

inhoud van zijn motie is opgenomen in de vorige week gemaakte afspraken. Die afspraken liggen helemaal in die lijn en de heer Esselink was dus een beetje te vroeg. Wij gaan er, werkend aan dat nieuwe systeem, van uit dat het per 1 mei 1995 gaat functioneren. In de tussentijd kan ik mensen niet in systemen noch in toezeggingen huisvesten, hoe aardig het ook is om van gemeenten toezeggingen te krijgen. Ik kan de mensen pas huisvesten als er echt een plek wordt aangeboden. In de periode tussen heden en 1 januari 1995 komt het erop aan dat de afspraak betreffende 1 mei wordt gerealiseerd, waarbij het gaat om twee maal 30.000 woningen. Wellicht zal er nog sprake zijn van een additionele afspraak voor de periode tussen 1 mei en 1 januari. Op termijn willen wij de decentrale ROA afbouwen.

De heer **Esselink** (CDA): Dat lijkt mij het indienen van een motie – er is op dit moment nog geen motie – overbodig te maken. Wat u in mijn betoog hebt gehoord, zijn de contouren van een motie.

Ten aanzien van één element verkrijg ik graag meer duidelijkheid. Ik doel op het verblijf in gemeenten van een aanzienlijk aantal niet-statushouders, die dus niet via de "koninklijke regel", nu overeengekomen met de VNG, voor rijksverantwoordelijkheid zouden moeten worden genomen. Hebt u met de VNG afspraken gemaakt in verband met deze retourbeweging opdat over een of twee jaar, wanneer de AMvB moet worden geformuleerd waarin al deze zaken worden ondergebracht, ook dat gedeelte van de werkelijkheid tot werkelijkheid wordt gemaakt?

Minister **d'Ancona**: Ja. Op dit moment – die situatie is nog niet afgeschaft – is er nog sprake van decentrale opvang van asielzoekers in ROA-woningen. Waar wij naartoe willen, is een geleidelijke afbouw van dat systeem. Nu wij het eens zijn geworden over de uitgangspunten zijn ook nadere wettelijke regelingen nodig. Ik hoop dat op termijn in die zin een systeem van communicerende vaten ontstaat, dat de decentrale ROA leegloopt naarmate ik huizen kan gebruiken om daar statushouders in te zetten. Wij noemen dit het "omklappen" van de ROA. Een en ander houdt in dat die

woningen beschikbaar blijven voor statushouders. Dit alles is overeenkomstig de lijn die u zich voorstelt.

Mevrouw **Kamp** (VVD): U geeft aan dat er nog wettelijke aanpassingen moeten volgen. Betekent dit ook dat het huidige wetsvoorstel zal moeten worden aangepast?

Minister **d'Ancona**: Neen. Bij het maken van die opmerking dacht ik aan bijvoorbeeld de Huisvestingswet.

Mevrouw **Kamp** (VVD): In de memorie van toelichting, behorend bij het onderhavige wetsvoorstel, staat dat asielzoekers ten aanzien waarvan de procedure loopt, vallen onder het artikel 2 opvang asielzoekers. U geeft aan dat er afspraken zijn gemaakt met IPO en VNG die per 1 januari 1995 een bepaald perspectief bieden. De vraag rijst of het onderhavige wetsvoorstel niet als gevolg van die afspraken moet worden gewijzigd.

Minister **d'Ancona**: Volgens mij is aanpassing niet nodig. Ik heb al eerder gesteld dat het opvangen van asielzoekers een rijksverantwoordelijkheid is. Het is niet toevallig dat juist het ministerie van WVC die verantwoordelijkheid heeft: de opvang van niet-asielzoekers. Statushouders: wordt de verantwoordelijkheid van gemeenten. Dat is nu in feite ook al zo.

Mevrouw **Vliegenthart** (PvdA): De minister stelt nadrukkelijk dat de opvang van asielzoekers de verantwoordelijkheid van het Rijk is. Het gaat bij deze opvang om uitvoerend werk. Dit betekent dat volgens de verantwoordelijkheidstoedeling dit in principe de verantwoordelijkheid van de gemeenten is, tenzij volgens artikel 5 "om redenen van doelmatigheid en doeltreffendheid een onderdeel van het beleid tot de verantwoordelijkheid van het Rijk wordt gerekend". Er is een algemene maatregel van bestuur nodig om dit weer te regelen. Gebeurt dit ook via deze lijn?

De heer **Esselink** (CDA): In eerste termijn heb ik erop gewezen dat de afspraak met de VNG, die klopt met mijn wens ter zake, moet worden vastgelegd in een algemene maatregel van bestuur. De wet is voldoende, maar binnen de kortste keren moet een algemene maatregel

van bestuur worden georganiseerd om van A naar B te komen, zo zei ik gisteren.

Minister **d'Ancona**: Verleden week zijn wij bijeen gekomen en toen hebben wij dit afgesproken. Mevrouw Kamp vroeg, het woord "asielzoekers" uit artikel 2, onderdeel K, te schrappen. Zij veronderstelde namelijk dat de opvang van asielzoekers onder de Vreemdelingenwet zou vallen, maar dit is onjuist. De Vreemdelingenwet biedt geen enkele mogelijkheid en regeling voor de opvang van asielzoekers. Deze wet gaat alleen over regels met betrekking tot de toelating van asielzoekers.

Mevrouw **Kamp** (VVD): Dit is inderdaad de procedure. Wij verschillen echter van mening over de opvang van degenen die nog in een procedure verwickeld zijn. Zij zouden onder de verantwoordelijkheid van de minister van Justitie vallen. De regering heeft een andere opvatting. Ik respecteer die, maar mijn amendement was gericht op het verkrijgen van duidelijkheid met betrekking tot de vraag welk departement de verantwoordelijkheid draagt. De minister vindt wetswijziging niet nodig, gelet op de gemaakte afspraken. Op verzoek van de heer Esselink zoekt zij een oplossing in een algemene maatregel van bestuur, maar volgens mij moet de procedure in de wet worden opgenomen. De huidige wettekst bereikt niet wat de minister wil.

Minister **d'Ancona**: Er zijn twee zaken aan de orde. Ik heb uitgelegd dat het niet toevallig is dat de kwestie van de opvang bij het ministerie van WVC hoort, gelet op de taken die bij de opvang van asielzoekers worden uitgevoerd. Ik heb ook gesteld dat je er niet zomaar van uit kunt gaan dat de opvang van asielzoekers bij de Vreemdelingenwet past. Deze wet gaat vooral over de toelating van mensen. Ongeacht de vraag wat er in de Vreemdelingenwet staat, kun je hier bespreken welk departement hiervoor in aanmerking komt. Ik heb echter getracht uit te leggen dat, ondanks de grote problemen, het desbetreffende ministerie het tot nu toe goed heeft gedaan.

Er zijn vragen gesteld over het bibliotheekwerk. Men vroeg waarom dat wordt ondergebracht bij de Wet

op het specifiek cultuurbeleid. Men vroeg mij de motieven van de overheveling te verduidelijken. In de toelichting op het wetsvoorstel heb ik gesteld dat het een louter technische wijziging betreft. De aanduiding heeft betrekking op het feit dat de artikelen over het bibliotheekwerk zonder inhoudelijke wijziging in een ander wettelijk kader worden geplaatst. Voor het bibliotheekwerk verandert er beleidsinhoudelijk niets. Tegelijkertijd moet het duidelijk zijn dat de keuze voor de overheveling naar de Wet op het specifiek cultuurbeleid niet willekeurig tot stand is gekomen.

Allereerst is in deze Kamer de notitie Openbaar bibliotheekwerk besproken. De Kamer heeft daarmee ingestemd. Ik weet niet of er toen dezelfde woordvoerders waren. Ik herinner mij wel dat ik daarbij heb uiteengezet dat de bemoeienis van de minister van WVC met het openbare-bibliotheekwerk stoelt op het belangrijke aandeel van die voorziening in het bereiken van cultuurpolitieke doelstellingen. Dat doet natuurlijk niets af aan de veel bredere betekenis van het bibliotheekwerk en de verschillende functies die het openbare-bibliotheekwerk nog steeds heeft. Het gaat erom dat mijn invalshoek vooral cultuurpolitiek is.

Bij de overheveling van het openbare-bibliotheekwerk naar de Wet op het specifiek cultuurbeleid is geen bestuurlijke niveau-indeling of -toedeling meer opgenomen. Ik meen dat de heren Van der Vlies en Lankhorst hierover gesproken hebben. De heer Lankhorst heeft gevraagd of dat niet alsnog nodig is. Welnu, ik ben daar niet zo'n voorstander van. Ik heb er wel naar geïnformeerd. Het antwoord was: de noodzaak daartoe ontbreekt eigenlijk; dat was wel zinvol bij de oude Welzijnswet, maar gezien de uitwerking in de praktijk is dat nu niet nodig.

Voorzitter: Deetman

Minister d'Ancona: Voorzitter! Bij de behandeling van de notitie is geconstateerd dat de decentralisatie van het bibliotheekwerk nogal goed was verlopen. De gemeenten en de provincies hebben hun verantwoordelijkheden en middelen goed opgepakt. Ik moet tegen degenen die zich ongerust maken, zeggen dat er tot nu toe geen aanleiding is voor de

mening dat de gemeenten en de provincies dit niet goed gedaan hebben en dat zij hun verantwoordelijkheid niet ingevuld hebben.

De overheveling naar de Wet op het specifiek cultuurbeleid laat de opdracht aan de overheden om afspraken te maken over de uitvoering van taken in het zogenoemde netwerkartikel volledig in stand. Ik zie daarin geen afschuiven van taken. Zo kan men wel afspreken dat er een grotere doelmatigheid gewenst is. Dat ondersteun ik ook. Ik hoop dat ik hiermee de vragen van mevrouw Versnel in dit verband goed heb beantwoord.

Ik heb niet zoveel tijd meer nodig, voorzitter. Het was nodig dat ik uw kant uit keek, want u ziet er heel anders uit. Er is een voorzitterswisseling geweest. Maar nu kan ik er nog wel een tijdje over doen.

Mevrouw Vliegthart (PvdA): In de Wet op het specifiek cultuurbeleid is er geen sprake van niveaudoedeling: Rijk verantwoordelijk voor landelijke functies, provincies voor steunfuncties en gemeenten voor de uitvoering. Welnu, als deze voorziening van de ene naar de andere wet overgeheveld wordt, is bijvoorbeeld niet meer in de wet verankerd dat de provincies een steunfunctie voor de bibliotheken vervullen. Als een provincie uit oogpunt van bezuiniging besluit om die steunfunctie op te heffen, is het duidelijk dat de plaatselijke bibliotheken dan enorm gehandicapt worden. Zoiets is dus wel zonder meer mogelijk?

Minister d'Ancona: Ja, volgens mij worden er in de toekomst allerlei dingen mogelijk, als wij in het volle bezit van onze verstandelijke vermogens zaken decentraliseren. Je kunt dan niet zeggen: ik decentraliseer het wel, maar zij mogen het ter wille van de efficiency of een betere samenwerking niet veranderen. Waar er nu geen enkele aanleiding is om provincies of gemeenten aan te spreken op het niet nakomen van verantwoordelijkheden die in dit verband zijn aangegaan, wil ik hier niet zomaar de suggestie doen dat bij alle beweging die in dat veld kan ontstaan, op basis van behoorlijke afspraken, men zijn eigen creativiteit laat gaan. Nogmaals, in die wet is een netwerkartikel opgenomen. En wij zijn er dan niet meer om tegen te houden wat sommigen niet aanstaat.

Mevrouw Vliegthart (PvdA): De minister beoogt met het overbrengen van het bibliotheekwerk uit de Welzijnswet naar de Wet op het specifiek cultuurbeleid cultuurpolitieke doelstellingen. Dat is het inhoudelijke verhaal. Zij heeft geen boodschap om de verantwoordelijkheidsverdeling te veranderen. Daar is geen enkele aanleiding voor. De vraag is nu wat de winst of het verlies is van het veranderen van het wettelijk kader voor het openbare bibliotheekwerk. De artikelen zijn letterlijk overgenomen. Dat is hetzelfde gebleven. Er is alleen iets verdwenen. De wettelijke verantwoordelijkheidsverdeling is verdwenen. De vraag is dus of dit winst of verlies is en of wij dat moeten willen.

Minister d'Ancona: Ja, maar als wij dat nu nog moeten willen, moeten wij ook nagaan wat wij besproken hebben toen de notitie Bibliotheekwerk aan de orde was. Toen zijn een aantal afspraken gemaakt hoe wij dat zouden doen.

De heer Esselink (CDA): Daarvan heb ik in eerste termijn gezegd dat ik het er hartgrondig mee eens was. Ik ben het ook hartgrondig eens met het overbrengen. Het wegvallen van de niveaudoedeling verplicht echter de drie overheidsniveaus, gegeven de formulering van de wet, om het met elkaar eens te worden wanneer men tot wijziging wil overgaan. Het kan niet zo zijn dat de provincies eenzijdig tot wijziging overgaan en een gat laten vallen. Dat zou nu in theorie mogelijk zijn. Daarvan zeg ik dat de minister, op grote afstand, erop moet letten. Er zou anders een gat kunnen vallen. Dat is ongewenst, want daar is het bibliotheekwerk en dus de klant uiteindelijk de dupe van. Dat willen wij geen van allen.

Minister d'Ancona: Ik ben het volledig eens met zowel mevrouw Vliegthart als de heer Esselink dat je inderdaad in zoverre moet zien of zij dan ook invullen wat is afgesproken met elkaar. Er moeten niet eenzijdig beslissingen worden genomen. Even goed als wij bedachten in positieve zin dat je in afspraken met elkaar tot een verdere ontwikkeling van het werk kunt komen, moet je ook in afspraken met elkaar besluiten om het op andere wijze te doen als het gaat om het

afstoten van specifieke taken. Daarmee ben ik dus eens.

Ik wil nog een enkel woord wijden aan de beëindiging van de Tijdelijke wet stimulerende sociale vernieuwing en bepaalde consequenties die dit zou hebben. De heer Esselink heeft daarvoor ook een amendement ingediend op stuk nr. 23. Dat amendement gaat uit van beëindiging van die Tijdelijke wet stimulerende sociale vernieuwing per 1 januari 1997. Ik onderschrijf met de heer Esselink de zorgplicht en de waarborg voor de maatschappelijke opvang, ook na die datum. Dat ben ik dus met hem eens. Vervolgens gaat het om de manier waarop het geld per 1 januari 1997 wordt toegedeeld. Dat zal aan de orde zijn bij de herziening van de Financiële-verhoudingswet. Toedeling van middelen aan centrumgemeenten uit het Gemeentefonds, wat op dit moment niet kan, wordt bij de evaluatie van de Financiële-verhoudingswet overwogen. De inpassing daarbij van de centrumgemeenteconstructie heeft ook dan mijn voorkeur. Ik vind dat de beste constructie. Ik heb, gezien de huidige wetgeving, geen probleem met de tekst van het amendement, maar acht het dan wel nodig dat de Kamer bij de behandeling van de Financiële-verhoudingswet rekening houdt met de afspraak die er ligt.

De heer **Esselink** (CDA): Die wet is nu niet aan de orde; dat zien wij tegen die tijd wel. Waar het nu om gaat, is dat wij in de Welzijnswet regelen hoe wij na 1 januari 1997 de maatschappelijke opvang op een fatsoenlijke manier in volle omvang kunnen voortzetten. Dit regelen wij.

Minister **d'Ancona**: Dat is waarom ik zei dat ik het met u eens ben en ik een toegift gaf over de wetgeving waarover de Kamer zich nog zal buigen.

De heer Van der Vlies vroeg waarom sport moest worden opgenomen onder de reikwijdte van de herziene Welzijnswet. In sport is er inderdaad geen sprake van samenwerkingsproblemen of kwaliteitsproblemen. Dat deze problemen er nu niet zijn, betekent niet dat de herziening van de Welzijnswet niet van toepassing moet worden verklaard op het belangrijke maatschappelijke veld van de sport. Hiervoor zijn een paar overwegingen. De eerste is dat er bij

de behandeling van de huidige Welzijnswet voor de sport bezwaren zijn gemaakt tegen voor gemeenten en provincies verplichtende bepalingen inzake beleidsplanning en bekostiging van voorzieningen. Deze zitten volgens het huidige voorstel niet meer in de wet. Dus deze bezwaren zijn niet meer van toepassing. De wet biedt ook voor de sportsector een adequate inkadering van een beleidsvoering tussen en op de verschillende bestuurslagen die mij voor ogen staat en waarvoor brede parlementaire steun bestaat. Verder vind ik het zwaarwegend dat wij geen uitzonderingspositie voor de sport moeten creëren. Deze zou afbreuk doen aan de geïntegreerde beleidsvoering die met dit wetsvoorstel wordt beoogd, wat ik ongewenst acht.

Nogmaals, ook de sport, de sportvoorzieningen, het aanbod, de accommodaties etcetera kunnen een belangrijke rol in het welzijnsveld vervullen. Kijk maar eens naar al die aardige activiteiten en projecten die onder de noemer sport en sociale vernieuwing tot stand gekomen zijn. Wij hebben een brochure hierover uitgebracht waarin je kunt zien, met welke eenvoudige middelen de sector sport aan de gang kan gaan in achterstandswijken en asielzoekerscentra. Er zijn echt heel aardige en interessante projecten gerealiseerd. Zo heeft de sportwereld in asielzoekerscentra teams gevormd die in de gewone competitie meespelen. Dat is heel aardig om de mensen een beetje bezig te houden, niet alleen degenen die spelen, maar ook degenen die op een wat passievere manier ervan meegenieten.

De heer Esselink wil inzicht in de reorganisatie van de bovenlokale steunfunctie minderheden. Om de overdracht hiervan van het Rijk naar de provincie te versoepelen, heeft het IPO een Stuurgroep decentralisatie steunfuncties ingesteld, die onder leiding staat van de bekende gedeputeerde Dijkstra van de provincie Overijssel. Verder zitten daarin vertegenwoordigers van het IPO, van de provincie, van de netwerken van steunfuncties en van WVC. Met elkaar hebben wij in de stuurgroep vastgesteld dat 1994 een overgangsjaar is. De provincies hebben onderling geregeld, ook voor de organisaties die in meer dan een provincie werkzaam zijn, dat iedere organisatie in 1994 in beginsel een subsidie ontvangt die gelijk is aan

die in 1993. Daarbij geldt één uitzondering: de provincie Zeeland heeft al een korting aangekondigd.

Sommige provincies bereiden zich voor op een bundeling van krachten analoog aan de bundeling op het landelijk niveau. Andere hebben hun keuze op dit moment nog niet gemaakt en een enkeling – ik noem de provincie Limburg – heeft besloten om de algemene steunfunctie en de steunfunctie minderheden onder te brengen in één organisatie. Te verwachten is dat medio juni elke provincie haar keuze zal hebben bepaald. Ik zal het IPO de wens van de Kamer overbrengen om een overzicht te ontvangen waarin de consequenties van die keuzes zijn opgenomen. Overigens wordt in alle contacten tussen mijn medewerkers en het IPO en de provincies de wens van de Kamer om ook op regionaal niveau te komen tot een bundeling van krachten van de bovenlokale steunfuncties, benadrukt. Wij hebben dat doorgegeven.

Voorzitter! Er is een aantal vragen gesteld met betrekking tot het waarborgen van de levensbeschouwelijkheid, de pluriformiteit. Daar is bij de totstandkoming van de Tijdelijke wet sociale vernieuwing ook veel over gesproken. De minister van Binnenlandse Zaken heeft in een brief aan de Kamer het standpunt van de regering uiteengezet. Ik zou dat standpunt onrecht doen door het hier beknopt samen te vatten, want ik kon mij vanzelfsprekend geheel in die brief vinden. Mijn conclusie is nog steeds, dat de Tijdelijke wet sociale vernieuwing en de Welzijnswet samen voldoende waarborgen bevatten voor het behoud van de landelijke functie van alle voorzieningen van maatschappelijke opvang, dus ook van de instellingen op levensbeschouwelijke grondslag, zoals de evangelische opvangcentra waarover de heer Leerling sprak. De bijzondere identiteit van een organisatie vormt op zichzelf geen reden voor het waarborgen van subsidiëring. Dat zou onrecht doen aan een groot deel van de discussie die wij vanmiddag met elkaar voeren. De instelling moet immers natuurlijk voldoen aan gebleken behoefte en aan de regels van kwaliteit en doelmatigheid. Dat geldt zowel voor de voorzieningen op het lokale als op het landelijke niveau. In artikel 3 van de Welzijnswet worden de drie bestuurlijke niveaus gezamenlijk van de opdracht

voorzien om die twee elementen in onderlinge samenhang te waarborgen. In de wet is het nu nog actiever geformuleerd, want daar staat: te bevorderen. Maar nog steeds is er die onderlinge samenhang, want enerzijds is er het bevorderen van doelmatigheid en doeltreffendheid van het welzijnsbeleid en anderzijds wordt er rekening gehouden met de pluriformiteit in de samenleving, met inachtneming van deugdelijkheid, doelmatigheid, democratisch functioneren, eigen initiatief en verantwoordelijkheid van de burger. Dat strekt zich ook uit tot het gesubsidieerde particuliere initiatief. In deze formulering zijn de drie overheden onderling als het ware hun broeders hoeder.

Ik kijk de heer Esselink aan, voorzitter, omdat hij het voorbeeld gaf van het Joods maatschappelijk werk. Gegeven de identiteit, zo zei hij gistermiddag, is er uit doelmatigheidsoverwegingen slechts één landelijke voorziening. Hij geeft daarmee precies het onderscheid aan dat ook in de brief van het kabinet is bedoeld. De identiteit van die organisatie op zichzelf is niet de reden om een landelijke voorzieningen in stand te houden, maar overwegingen van doelmatigheid. Het is een voorziening van een beperkte omvang met een heel specialistisch aanbod, voor een bevolkingsgroep en een problematiek die niet gelijkmatig over het hele land is verspreid. Daarom is het draagvlak op het lokale of regionale niveau gewoon te gering. De voorziening is aan de andere kant niet te integreren in het reguliere aanbod zonder dat je die identiteit, die pluriformiteit, verliest. Aan de hand van dit voorbeeld kan worden aangegeven dat in dit geval één landelijke voorziening doelmatiger is.

De heer **Esselink** (CDA): Dan stellen wij dus vast dat het antwoord in de nota naar aanleiding van het verslag op dat punt wat minder gelukkig was en dat het antwoord dat de minister hier nu verbaal heeft gegeven en datgene wat in de brief van Binnenlandse Zaken, van mevrouw Dales toen nog, staat, aanmerkelijk consequenter zijn en ook meer in de door mij gewenste richting gaan. Ik denk dat de regering en mijn fractie daarmee weer op één spoor zitten.

Minister **d'Ancona**: Ook ik baseer mij op die brief. Ik heb dit toegespitst

aan de hand van het voorbeeld, zodat duidelijk te zien is wat ik bedoel. De heer Leerling kwam gistermiddag met een beknopte samenvatting van een uitspraak van de Raad van State. Het ging daarbij om het niet verstrekken van een subsidie aan een gereformeerde instelling voor algemeen maatschappelijk werk. Ik kan hem zeggen dat in de gemeente een instelling werkzaam is waarvan het bestuur is samengesteld uit vertegenwoordigers van alle levensbeschouwelijke richtingen in het werkgebied. Iedere hulpvrager krijgt hulp overeenkomstig zijn eigen levensbeschouwelijke achtergrond. De Raad van State achtte de levensbeschouwelijke pluriformiteit in die constellatie volledig gewaarborgd. Door de uitspraak van de Raad van State is de beslissingsruimte van de gemeente eigenlijk aangegeven. Het betekent namelijk niet dat gemeenten in dergelijke situaties steeds zullen besluiten ten gunste van de algemene pluriforme voorziening. Steeds opnieuw, en dat vind ik van belang, zal er sprake moeten zijn van een afweging van kwaliteit, doelmatigheid, schaalproblemen, deugdelijkheid etc. Maar het pluriformiteitsartikel dient daarbij zonder meer in acht te worden genomen. Het is geen doorslaggevende reden, maar het is wel onlosmakelijk aan elkaar verbonden. In het specifieke geval waarover de heer Leerling sprak, zijn in de uitspraak vooral de bestuurs-samenstelling van de algemene instelling en de waarborgen voor de specifieke hulpverlening van doorslaggevende betekenis gebleken.

Veel afgevaardigden hebben het belang van een Welzijnsnota zoals weergegeven in het wetsvoorstel onderschreven. In die Welzijnsnota zal op basis van een analyse van een weergave van het voorgenomen overheidsbeleid op het welzijnsterrein sprake zijn. Daarbij zullen wij natuurlijk niet alleen maar de WVC-terreinen in enge zin noemen, maar juist ook de samenhang met andere departementen en de invloed van het beleid van die andere departementen op het welzijnsbeleid. Dat zal dan geen opsomming worden, zoals in het verleden wel eens het geval is geweest – ik vind dat niet zo interessant – maar een benadering die uitgaat van een maatschappelijke analyse. Je analyseert de samenleving vanuit

bepaalde, nauwkeurig aangegeven gezichtspunten. Daarbij ga je ook kijken hoe ander beleid, beleid van andere departementen, zijn effecten heeft op het gehele welzijn, de zogenoemde welzijns-effect-rapportage. Uit die nota zal duidelijk moeten worden waarom de overheidsactiviteiten voortvloeien uit die analyse, dat er een relatie tussen bestaat. Wij gaan eerst uitleggen hoe het ermee gesteld is, dat is de analyse, wij komen daarbij knelpunten, aandachtspunten, op het spoor en wij zeggen toe dat wij op grond daarvan de komende jaren globaal het beleid zullen ontwikkelen. Het is niet zo moeilijk om je dat voor te stellen. Vaak zullen dan innovatiethema's voor de komende tijd nauwkeurig worden beschreven. Soms zal je meer kwalitatief moeten aanduiden hoe een en ander vorm zal krijgen. Soms kun je een probleem signaleren en van mening zijn dat daar iets aan moet worden gedaan, maar je weet dan nog niet precies op welke manier je dat moet doen. Juist in het overleg met het veld en met andere overheden kunnen wij dat dan nader invullen. Zo hebben wij dat steeds gedaan. Er is niet zo'n duidelijke scheiding tussen lagere overheden of het veld en de innovatieve projecten die wij bedenken. Soms is het een kwestie van met elkaar praten en ergens gezamenlijk aan werken. Ik denk bijvoorbeeld aan de opvangprogramma's voor nieuwkomers. Het doet er niet toe, wie dat het eerste bedacht heeft. Er zijn gemeenten die niet hebben gewacht totdat er een deugdelijke subsidie kwam. Die zijn er alvast mee begonnen. Die zijn later door ons ondersteund. Nu er via het kabinetsbesluit meer geld is gekomen en dat geld via de VNG over de gemeenten wordt verdeeld, komen zij natuurlijk daarvoor in aanmerking. Gistermiddag leek het erop alsof wij met zijn allen achter een tafel vernieuwing zaten te bedenken, terwijl sommigen de mening zijn toegedaan dat die vernieuwing van onderop moet komen. Vaak doe je dit gezamenlijk. Wat de kerntaak innovatie betreft, willen wij echter niet dat iedereen zelf het wiel gaat uitvinden. De bescheiden hoeveelheid geld die daarvoor beschikbaar is, moet gebruikt worden voor het samen uitvoeren van experimenten en projecten. Wanneer deze goed lopen, moeten zij anderen tot voorbeeld

kunnen dienen. Die kunnen daarmee hun voordeel doen.

Mevrouw Vliegenthart (PvdA): Ik ondersteun het betoog van de minister op dit punt. Ik zou echter nog een vraag willen stellen. Er is een beperkte hoeveelheid geld beschikbaar om die innovatieve projecten in te vullen, dus moeten er keuzes gemaakt worden. Dan is het natuurlijk wel van belang, dat er rekening gehouden wordt met de wensen van het veld ten aanzien van de vraag, waar men die innovatie het liefst laat plaatsvinden. Als je dat niet doet, zullen gemeenten en instellingen zelf gaan zitten bedenken wat zij willen doen.

Minister d'Ancona: Daarover wordt natuurlijk uitvoerig met de Kamer gesproken, dat is het aardige van de Welzijnsnota. De Kamer weet heel goed, wat er in dezen leeft in het land. De Kamer is betrokken bij voorstellen die de minister doet. De Kamer heeft haar eigen inbreng. Zij kan bijvoorbeeld de minister erop wijzen, dat haar een voorkeur voor een andere aanpak ter ore is gekomen. Het voordeel van zo'n vierjaarlijkse "state of the art" en de plannen voor de komende tijd is, dat de Kamer veel meer inzicht heeft in de beweegredenen. De minister kan ook beter een bepaalde keuze verdedigen dan wanneer dit van jaar tot jaar gedaan wordt.

Mevrouw Vliegenthart (PvdA): Er zijn geen vast omschreven planprocedures, overlegkaders, etcetera meer. Dat is prima. De minister zegt, dat een en ander in samenspraak ontwikkeld moet worden. Dat is heel goed. Ik wijs er echter op, dat bijvoorbeeld bij de jeugdhulpverlening geregeld is dat pilotprojecten in overeenstemming met de provincies ontwikkeld worden. Hier hebben wij dat niet geregeld. Er wordt alleen gezegd, dat er goed overleg plaatsvindt. Ik heb in eerste termijn gevraagd, hoe de minister dat overleg gaat structuren. Is de minister erop ingesteld, dat daarover overeenstemming bereikt moet worden of houdt zij altijd een eigen verantwoordelijkheid ten aanzien van de afweging die daarover gemaakt moet worden?

Minister d'Ancona: De minister spreekt natuurlijk niet altijd iedereen. De Kamer moet, ook als de minister

overleg heeft gehad met bijvoorbeeld de VNG of, als het gaat om minderhedenproblematiek, met de grote steden en steun gekregen heeft voor het beleid, de mogelijkheid hebben haar mening kenbaar te maken. Ik zou het niet helemaal vast willen metselen. Ik vind het interessant om over de Welzijnsnota een goede discussie met de Kamer te hebben en gemaakte keuzes te verdedigen en om, wanneer dit breed gedragen wordt door de Kamer, iets anders bovenaan de lijst te zetten.

Mevrouw Vliegenthart (PvdA): Dat lijkt mij prima.

Minister d'Ancona: Het gaat niet alleen om innovatie. Ook stimuleringsprogramma's en landelijke taken zullen in die Welzijnsnota hun plaats kunnen krijgen. Wij bespreken het niet alleen met de VNG en het IPO. Er zijn nog een aantal gestructureerde overlegorganen. Ik noem het Gestructureerd overleg ouderen en het Gestructureerd overleg jeugdhulpverlening. Wij zullen natuurlijk ook met deze organen de voornemens bespreken, zodat zij daarop kunnen reageren.

In de eerste Welzijnsnota zal ik ingaan op de kwaliteit van de belangrijkste voorzieningen die in de Welzijnswet worden genoemd. Ik meen dat gisteren de heer Esselink aangaf dat in het bijzonder zou moeten worden ingegaan op de vordering van de kwaliteitsdiscussie in de kinderopvang. Welnu, dat kan ik toezeggen. Ik dacht dat ook mevrouw Vliegenthart dat wilde.

In het financiële kader, dus de financiële vertaling van de beleidsvoornemens, zullen wij ook de verplichtingen die om specifieke redenen een langdurig karakter hebben, zoals longitudinaal onderzoek, expliciet aangeven. Een en ander laat natuurlijk het budgetrecht van de Kamer absoluut onverlet. Mevrouw Versnel stelde een vraag over de financiële vertaling. Welnu, die geven wij aan. Daarmee wordt echter niets afgedaan aan de jaarlijkse beoordeling van de begroting door de Kamer. Dat gaat zo ook met de Cultuurnota.

Mevrouw Versnel-Schmitz (D66): De minister legt een verkeerd accent bij mij. Ik heb een amendement ingediend om überhaupt daaraan

een financiële verplichting te verbinden. Waarom heb ik dat gedaan? De minister heeft in de nota naar aanleiding van het verslag zo apert neergezet dat zij er geen financiële verplichtingen aan wilde verbinden. Ik ben blij dat zij er toch financiële verplichtingen aan wil verbinden. Ik wil nu graag duidelijk hebben of het nodig is om in de wet te regelen dat er een financiële vertaling bij zit. Of zegt de minister ruimhartig: nee, natuurlijk gaan wij in de Welzijnsnota financiële verplichtingen aan voor noodzakelijke aspecten. De minister is daar dan moreel aan gebonden, dus niet in de zin dat in begrotingen geen wijzigingen kunnen worden aangebracht als dat absoluut noodzakelijk is.

Minister d'Ancona: Ik ben het voluit met u eens.

Mevrouw Versnel-Schmitz (D66): U zegt dus: ik geef de verplichtingen aan, maar de Kamer behoudt het begrotingsrecht. Daarom is het dus niet nodig om in de wet een financiële vertaling aan te geven. Dat zegt u dus?

Minister d'Ancona: Ja, dat zeg ik. Ik meen dat je goed de financiële consequenties moet kunnen beoordelen. Je moet bij het stellen van prioriteiten toch enig idee hebben. Anders is het moeilijk om een keuze te maken. De manier waarop wij er nu met elkaar over spreken, lijkt mij een juiste wijze van opereren. Ik weet niet of ieder detail naar voren moet komen. Ik denk wel dat een globaal financieel kader moet worden genoemd. Ik meen dat niet op microniveau iedere instelling moet worden gemeld die subsidie krijgt.

Mevrouw Versnel-Schmitz (D66): Voorzitter! De minister neemt dus afstand van wat zij in de nota naar aanleiding van het verslag heeft geschreven over de financiële vertaling? Dat is heel wezenlijk. Daarom heb ik dat amendement ingediend. Dat had ik anders niet nodig gevonden.

Minister d'Ancona: Bij nadere overweging denk ik dat een financieel kader nodig is om hier een keuze te kunnen maken.

Mevrouw Versnel-Schmitz (D66):

Dan trek bij dezen formeel mijn amendement op stuk nr. 10 in, voorzitter.

De **voorzitter**: Aangezien het amendement-Versnel-Schmitz (stuk nr. 10) is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Minister **d'Ancona**: Voorzitter! Mevrouw Kamp vroeg of de artikelen 4 en 5 zodanig zijn geformuleerd, dat het Rijk de mogelijkheden behoudt om zorg te dragen voor voorzieningen die zich bijvoorbeeld vanwege hun omvang niet lenen voor decentralisatie, zoals categoriaal maatschappelijk werk en vormingswerk in internaatsverband. Die vraag kan bevestigend worden beantwoord. Artikel 5 opent de mogelijkheid, zodanige voorzieningen bij AMvB tot verantwoordelijkheid van het Rijk te rekenen. Over een zodanige AMvB is thans overleg gaande met de VNG en het IPO. Het is de bedoeling dat de ontwerp-AMvB op korte termijn voor advies naar de Raad van State wordt gezonden. Beoogd wordt om deze AMvB in werking te laten treden op dezelfde dag als waarop de herziene Welzijnswet in werking treedt.

Mevrouw Kamp vroeg voorts, of de bijlage bij de huidige Welzijnswet niet moet worden ingetrokken in verband met het feit dat bijna alle artikelen waar die bijlage betrekking op heeft, zijn vervallen. Daarom ook behoeft die bijlage niet te worden ingetrokken. De bijlage heeft geen enkele betekenis meer, nu de artikelen waarop de bijlage heeft, zijn komen te vervallen. Je hoeft dus niet afzonderlijk te voorzien in een bepaling tot het doen vervallen van de bijlage.

Het tweede deel van de vraag over de bijlage luidde: waarom wordt de huidige Welzijnswet niet ingetrokken? In de eerste plaats hebben wij te maken met een nieuwe Welzijnswet. Intrekken is niet aan de orde, omdat enkele artikelen nog van belang zijn voor de leenvergoeding. Die artikelen blijven dus gelden, onder gelijktijdige wijziging van de naam Welzijnswet in Tijdelijke wet leenvergoeding. Die wet is tijdelijk in verband met de beoogde inwerking-treding op 1 januari 1995 van een voorstel tot wijziging van de Auteurswet 1912, die onder andere voorziet in regels met betrekking tot de leenvergoeding. De Tijdelijke wet

leenvergoeding blijft dus bestaan tot 1 januari 1995 voor de paar artikelen die wij nog nodig hebben.

Mevrouw **Kamp** (VVD): Daarom verdient dat niet de schoonheids-prijs, want het stukje Welzijnswet dat blijft bestaan, komt dus anders te heten. De nieuwe Welzijnswet is overigens heel moeilijk te lezen. Je moet bij wijze van spreken nog terugvallen op de oude wet. Een heel nieuwe wet was misschien eleganter geweest.

Minister **d'Ancona**: Ik vond het nogal pragmatisch. Je verandert de naam. Je gaat niet weer iets optuigen en het gaat vanzelf over, want per 1 januari 1995 houdt het op. Soms gaan heel praktisch en heel mooi gewoon niet samen.

Mevrouw Kamp heeft ook een vraag gesteld over de voorhang. Zij heeft ons aangesproken op terughoudendheid bij het regelen van de voorhangprocedures. Daar heeft zij gelijk in. In het wetsvoorstel is ook alleen maar een voorhang-procedure opgenomen in artikel 10, lid 3. Dat betreft een voorhang voor de zogenaamde bekostigings-AMvB. De reden voor die voorhang is, dat ook in de huidige Welzijnswet, alsmede in de Wet op het specifiek cultuurbeleid, voor de bekostigings-AMvB een voorhangprocedure is opgenomen. Ik heb daaruit geconcludeerd, dat daaraan door de Kamer wordt gehecht. Als dat niet het geval is, dan kan die natuurlijk worden geschrapt. Mevrouw Kamp vroeg mij ook nog, of wij dat, bij Justitie, hebben getoetst aan het dereguleringsaspect. Dat hebben wij natuurlijk gedaan, want dat horen wij te doen. In dit geval hebben wij datgene dat wij hoorden te doen, ook feitelijk gedaan.

Dan een laatste vraag, gesteld door mevrouw Versnel, mevrouw Kamp en de heer Esselink, over de specifieke uitkeringen die beperkt zouden moeten worden tot vier jaar. De heer Esselink heeft mij er terecht op gewezen dat op grond van de Gemeente- en Provinciewet specifieke uitkeringen voor ten hoogste vier jaar worden verstrekt. Hij wil dat die termijn ook in het onderhavige wetsvoorstel wordt vastgelegd. Ook mevrouw Kamp en mevrouw Versnel pleiten ervoor, de specifieke uitkeringen te beperken tot een periode van vier jaar. Misschien heb ik de heer Esselink verkeerd

begrepen, maar er staat in de Gemeente- en Provinciewet...

De heer **Esselink** (CDA): Ik heb betoogd dat in deze wet geen bijzondere regeling nodig is omdat de Gemeente- en Provinciewet de hoofdregel bevatten dat specifieke uitkeringen gelden voor ten hoogste vier jaar, terwijl er bovendien nog een vluchtweg is.

Mevrouw **Versnel-Schmitz** (D66): Dat heb ik ook betoogd. Ik heb er daarbij op gewezen dat slechts bij zeer hoge uitzondering gebruik gemaakt kan worden van de vluchtweg.

Minister **d'Ancona**: Dan zijn wij het dus eens. Men moet motiveren waarom die verlenging gewenst is. Ik ben niet zo gemakkelijk te overtuigen, dus men moet met een zeer goede motivering komen.

Voorzitter! Ik wil het voor de eerste termijn hierbij laten.

Mevrouw **Vliegenthart** (PvdA): Er zijn zeer veel kleine punten aan de orde geweest en ik wil nog een paar dingen...

De **voorzitter**: Nee, de minister heeft haar betoog afgerond en er is nog een tweede termijn. Of ziet u daarvan af?

Mevrouw **Vliegenthart** (PvdA): Dat niet, maar ik wijs erop dat er een aantal amendementen is ingediend.

De **voorzitter**: Dat kan wel zijn maar daar is dan de tweede termijn voor.

Minister **d'Ancona**: Ik ben bereid, zeer kort mijn oordeel over de amendementen te geven.

De **voorzitter**: Dat mag aan het eind van het debat, maar het mag ook nu.

Minister **d'Ancona**: Met uw goedvinden zal ik dit nu doen. Ik vind het amendement van mevrouw Versnel op stuk nr. 7 verwarrend. Van de discussie hierover met mevrouw Vliegenthart ben ik ook niet wijzer geworden. Ik ontraad aanneming van dit amendement. Met een verwijzing naar de ingediende nota van wijziging lijkt mij het amendement op stuk nr. 8 overbodig. Misschien wil mevrouw Versnel daar nog eens naar kijken. Ditzelfde geldt voor haar amendement op stuk nr. 9. Ik meen

dat ik mevrouw Versnel tegemoet ben gekomen wat haar amendement op stuk nr. 10 betreft.

Ik ontraad aanneming van het amendement op stuk nr. 11 van de heer Van Middelkoop.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Waarom? Ik heb mij simpelweg gebaseerd op een exact analoge bepaling uit de Wet op het specifiek cultuurbeleid. Op dat terrein vond de minister het nodig om specifieke uitkeringen en subsidies in elk geval te binden aan de termijn van de Cultuurnota. Dat is een zeer verstandige regeling. Ik heb die regeling daarom willen introduceren voor de Welzijnsnota.

Minister **d'Ancona**: Ik zal hier in tweede termijn op terugkomen.

Voor het amendement op stuk nr. 13 van de heer Lankhorst geldt wellicht ook dat de nota van wijziging aan zijn bezwaren tegemoet komt. Ik denk dat dit ook het geval is voor het amendement op stuk nr. 14 van mevrouw Kamp. Ik ontraad aanneming van het amendement op stuk nr. 15 van mevrouw Kamp en dat geldt ook voor het amendement op stuk nr. 16.

Ik ga akkoord gaan met het amendement op stuk nr. 17 van mevrouw Vliegthart en de heer Esselink. Dat geldt ook voor de amendementen op de stukken nrs. 18 en 19. Voor de amendementen op de stukken nrs. 20, 21 en 22 geldt dat eens naar de nota van wijziging gekeken zou moeten worden. Met het amendement op stuk nr. 23 ben ik akkoord; ik heb de vragen van de heer Esselink ter zake beantwoord. De motie-Esselink was nog geen motie, zei hij. Aandacht voor de kwaliteit in de eerste Welzijnsnota heb ik toegezegd.

□

Mevrouw **Vliegthart** (PvdA): Voorzitter! Ik bedank de minister voor haar uitvoerige reactie op alles wat door de Kamer in eerste termijn naar voren is gebracht. Het is altijd opvallend en goed dat debatten met deze minister leiden tot zeer korte tweede termijnen, omdat de discussie meestal leidt tot aanpassing van de voorstellen, waardoor er een grotere mate van consensus ontstaat dan er aan het begin al was.

Over een heleboel zaken ben ik tevreden, maar ik heb nog een paar

korte opmerkingen. Wij zijn het volledig eens geworden over de verantwoordelijkheden die de rijksoverheid heeft en over de taken en functies die verricht moeten worden. Met het oordeel van de minister over de amendementen zijn ook de laatste discussiepunten op dit punt uit de weg geruimd.

Ik ben blij met haar toezeggingen op het punt van de Welzijnsnota, het interdepartementale en integrale karakter daarvan en de brede invalshoek die gekozen zal worden. Er is sprake van een goede motivering van de te maken keuzen op het gebied van prioriteiten die gesteld moeten worden om de doelstellingen van het welzijnsbeleid waar te maken. Ik ben voorts blij dat de minister heeft toegezegd dat zij de Welzijnsnota een meerjarig karakter wil geven, zoals ook nadrukkelijk door mevrouw Versnel is gevraagd. Dat geeft het belang van de prioriteitenstelling die in de Welzijnsnota wordt aangebracht, wat meer hardheid. Daarmee wordt de status van deze nota vergelijkbaar met die van de Cultuurnota en de Kunstennota, zoals ook de heer Van Middelkoop heeft gezegd. Met de inhoudelijke consensus over de status van het stuk zijn wij in dit debat een heel eind verder gekomen. Dat is een goede zaak.

Het tweede hoofdpunt in de discussie was de kwestie van de kwaliteit. Ook ter zake hebben wij in dit debat behoorlijke vorderingen gemaakt. Op zichzelf werd het bestuurlijke principe dat de minister aanhangt om kwaliteit vooral via zelfregulering te regelen, door niemand bestreden. Tegelijkertijd werd echter wel steeds gezegd dat het feit dat het veld verantwoordelijkheid krijgt in een ontwikkeling, de overheid niet ontslaat van de plicht en de mogelijkheid om aan te geven wat uiteindelijk de kwaliteit is die geleverd moet worden. Ik vind dat de nota van wijziging die de minister heeft ingediend op het vierde lid van artikel 7 meer helderheid heeft gebracht dan er in eerste instantie was. Ik denk dan ook dat het amendement op stuk nr. 20 kan worden ingetrokken.

De **voorzitter**: Aangezien het amendement-Vliegthart/Esselink (stuk nr. 20) is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Mevrouw **Vliegthart** (PvdA): Wat mij duidelijk is geworden, is dat het begrip zelfregulering dat de minister hanteert, in feite van toepassing is op de ontwikkeling van landelijke kwaliteitssystemen en niet zozeer op de individuele verantwoordelijkheid van een instelling. Iedere instelling is verantwoordelijk voor de kwaliteit van haar beleid en dat moet ook. Het moet daarbij ook gaan om verantwoordelijke kwaliteit, zoals in het eerste lid van het desbetreffende artikel staat. Dan houdt de overheid nog altijd de mogelijkheid om daaraan voorschriften te verbinden, mits er geen landelijk systeem is. Het begrip zelfregulering slaat dus in feite veel meer op het komen tot landelijke systemen. Naar mijn mening is het goed dat dit helder is.

Ter zake van de kwaliteit van de kinderopvang zijn wij ook een heel stuk verder gekomen. Ik ben erg blij met de resultaten van deze discussie. Het is een goede zaak dat de minister een algemene maatregel van bestuur gaat maken waarin de kwaliteitseisen ten aanzien van de kinderopvang worden vastgelegd. Het is ook een goede zaak dat over dat landelijke stelsel overeenstemming bereikt moet worden met, in dit voorbeeld, de VNG als subsidiërende overheid. Het is een goede zaak dat wij die kant uit gaan, want daarmee wordt ook de minimumwaarborg voor kwaliteit geregeld.

De nota van wijziging komt in feite ook tegemoet aan onze wens om dat systeem uiteindelijk via een gemeentelijke verordening uit te werken. Je hebt een aantal normen en die worden uiteindelijk uitgewerkt in een systeem van verordeningen die zowel gelden voor de gesubsidieerde als voor de ongesubsidieerde sector. Dat is pure winst. Het lijkt mij dan ook dat het amendement op stuk nr. 21 en het amendement op stuk nr. 22 kunnen worden ingetrokken.

De **voorzitter**: Aangezien het amendement-Vliegthart/Esselink (stuk nr. 21) en het amendement-Esselink/Vliegthart (stuk nr. 22) zijn ingetrokken, maken zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Mevrouw **Vliegthart** (PvdA): Daarmee kom ik op de horizonbepaling in het wetsvoorstel. Ik begrijp de redenering van de minister wel en ik ben bereid om nu te zeggen dat wij die weg op gaan.

Wij beoordelen aan het eind van die periode hoe de vlag erbij staat, want dat kunnen wij nu natuurlijk nog niet zien. Gaat het bijvoorbeeld niet goed genoeg of niet zoals wij zouden willen, dan kunnen wij op dat moment altijd besluiten om de periode te verlengen. Dat lijkt mij de oplossing voor dit vraagstuk. Daarmee hebben wij in ieder geval wel duidelijk gemaakt dat de Kamer er heel sterk aan hecht dat het kwaliteitssysteem natuurlijk niet alleen geldt voor de gesubsidieerde sector, maar ook voor de ongesubsidieerde sector.

Ik heb nog wel een technische vraag. Waarom wordt dat in artikel 18a opgenomen? Ik weet niet meer wie het was, maar iemand heeft gezegd dat het bij de overgangsbepalingen zit, terwijl het natuurlijk wel een onderdeel is van het kwaliteitsbeleid. Je zou het dus ook op kunnen nemen in de paragraaf over kwaliteit. Dat lijkt mij logischer.

Daarmee zijn alle punten die aan de orde zijn geweest op het punt van asielzoekers en maatschappelijke opvang naar genoegen beantwoord of er is overeenstemming met de minister over aanvaarding van de amendementen.

□

De heer **Van der Vlies** (SGP): Mijnheer de voorzitter! Ik wil de minister graag danken voor haar beantwoording. Uitgangspunt van deze wetgeving ten opzichte van de wetgeving die wij op dit terrein kennen, was dat een duidelijker accent zou worden gelegd op de eigen verantwoordelijkheid van de burger en op het particulier initiatief. Ook moet uitdrukkelijk aandacht worden besteed aan decentralisatie en deregulering. Ik heb dat gisteren een stap in de goede richting genoemd en wij hebben dit wetsvoorstel ook als zodanig beoordeeld. Omdat ik gisteren al heb gezegd dat ik grote aarzelingen had ten aanzien van bepaalde amendementen die toch weer beoogden om nadere regels te stellen ter zake van kwaliteit en dergelijke, zal de minister echter begrijpen dat ik met gefronste wenkbrouwen kennis nam van de laatste nota van wijziging, die in de loop van deze middag is ingediend. Ik heb die nota eerlijk gezegd ervaren als een stap terug op de weg die ik zojuist als positief waardeerde en markeerde. Het is mij

niet ontgaan dat de minister uiteindelijk vasthoudt aan haar eindvisie, namelijk aan zelfregulering, maar dat zij ook een antwoord zoekt op de vraag wat te doen tot het moment waarop dat is bereikt. Op zichzelf is dit in bestuurlijke zin wel begrijpelijk. Wij moeten op dit punt echter tot een inhoudelijk oordeel komen.

Ten aanzien van het per nota van wijziging voorgestelde nieuwe artikel 18a heb ik per interruptie al een opmerking gemaakt over de reikwijdte. Het betreft hier immers ook de niet-gesubsidieerde kinderopvang. Natuurlijk zijn er voorbeelden te geven van activiteiten en verantwoordelijkheden die niet door de overheid worden bekostigd terwijl toch randvoorwaarden zijn geformuleerd die moeten worden nageleefd. Ik denk hierbij aan brandveiligheid, hygiëne enz. Ons uitgangspunt bij de kinderopvang is, dat deze zaak onlosmakelijk is verbonden aan de verantwoordelijkheid van de ouders. Als een wetsartikel wordt geformuleerd dat hierop betrekking heeft, gaat het wel degelijk ook om de rechtsgrond. Ik heb hierover bij interruptie een vraag gesteld. De reactie daarop heeft mij er niet van overtuigd dat dit nu zo hier moet. Daarom heb ik met belangstelling kennis genomen van het amendement dat collega Van Middelkoop intussen op stuk nr. 25 aan de Kamer heeft voorgelegd.

Sprekend over de sport heb ik gisteren mijn aarzelingen verwoord. Ik gaf aan dat ik de argumenten van de minister nog eens zou wegen. De antwoorden van de minister geven aan dat, waar het gaat om een geïntegreerd welzijnsbeleid en een doelgroepenbeleid, de amateuristische beoefende sport een belangrijke rol kan spelen. Ook ik ken enkele projecten in het kader van de sociale vernieuwing waarbij hiervan gebruik wordt gemaakt. De vraag rijst echter of, als sport onder deze wetgeving valt, ook de mogelijkheid ontstaat dat er aanwijzingen volgen met betrekking tot de kwaliteit waaraan moet worden voldaan. Ik neem aan dat ik het zo mag verstaan dat wat wij nu op het beleidsveld sport kennen, voldoende zelfregulering kent om van oordeel te mogen zijn dat het niet nodig is dat overheden aanwijzingen gaan geven zoals ze nu in deze wetgeving worden voorzien.

Voorzitter! Voor mijn fractie is de pluriformiteit van groot belang. Al

vaak heb ik namens de SGP betoogd dat voor haar de levensbeschouwing een ordenend principe is en blijft bij planning en financiering. Ik ben content met de krachtige stellingname van collega Esselink, waaruit blijkt dat ook de fractie van het CDA verlangt dat hieraan niet wordt getornd. De minister onderkent dit spanningsveld en verwijst de Kamer naar de behandeling van de Wet stimulering sociale vernieuwing, in het kader waarvan door de minister van Binnenlandse Zaken een brief over dit onderwerp is geschreven. Zij onderschrijft de inhoud van die brief. Voorzitter! Ik herinner mij die brief heel goed. Op het moment waarop die brief werd geformuleerd, kon over dit onderwerp blijkbaar niet méér worden vermeld maar ik vond de inhoud van die brief tamelijk mager.

Ik geef in verband met deze zaak een concreet voorbeeld dat de minister kent omdat ik het haar al eerder heb voorgehouden, namelijk bij de laatste behandeling van de begroting van WVC en in de UCV over ouderenzorg. Wij spraken toen over de motie die in de provinciale staten van Zeeland is aangenomen over ouderenvoorzieningen. De staten spraken uit dat er geen ouderenvoorzieningen op levensbeschouwelijke basis meer tot stand zouden worden gebracht. Deze motie heeft verbazing gewekt en is hier de minister voorgelegd. De minister merkte op dat zij deze motie tegen het licht van wat in de Wet op de bejaardenoorden is bepaald zou houden. Dat is gebeurd. Gedeputeerde staten van Zeeland hebben intussen vernomen dat zo'n uitspraak niet kan worden nageleefd omdat die in strijd is met de wetgeving ter zake van de bejaardenoorden. Inmiddels – en de media hebben daarover deze week bericht – heeft de commissie van advies en bijstand uit provinciale staten ter zake van dit beleidsterrein hierover vergaderd. Deze commissie heeft in meerderheid gesteld dat, als het moet, deze uitspraak herhaald wordt. Zij zou ook worden uitgevoerd. Ik erken dat dit slechts een commissie-uitspraak is. Binnenkort zullen provinciale staten hierover debatteren.

Ik kan hier de minister niet rechtstreeks op aanspreken. Provinciale staten hebben een autonome verantwoordelijkheid. Stel nu dat die bestuurslaag bij deze opvatting blijft, dan vraag ik welke

instrumenten de centrale overheid heeft om – daar waar hiertoe geen rechtstreekse voorziening in de wet is getroffen – de breedte van de wet te kunnen aanhouden? Hoe kan de pluriformiteit in het keuzespectrum, verondersteld dat hier een draagvlak voor is en aan alle criteria wordt voldaan, worden gewaarborgd?

Mevrouw **Vliegenthart** (PvdA): Volgens mij gaat het niet zozeer om de vraag over welke instrumenten de rijksoverheid beschikt. Indien dit criterium uit de wet niet wordt nageleefd, is het mogelijk om naar de AROB-rechter te stappen en om vernietiging van het besluit te vragen. Ik heb een voorbeeld van bijvoorbeeld de gemeente Bunschoten. Op grond van het pluriformiteits-artikel heeft vernietiging van een raadsbesluit plaatsgevonden, omdat dit in strijd was met de pluriformiteit. In dat geval werd de komst van een vrouwenhuis niet toegestaan.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Net als u, herinner ik mij de kwestie-Bunschoten. Het gaat mij om het volgende. Wanneer een autonoom overheidsorgaan een beslissing neemt in het licht van een intentie die bij wet is neergelegd maar overigens niet is gekwantificeerd, vraag ik hoe men met deze beslissing moet omgaan. Ik begrijp heel goed dat dit in het kader van de wet moet worden bevochten, hoe jammer dit ook is. Ik sprak deze minister aan op haar uitspraak dat uiteraard pluriformiteit zal worden gewaarborgd. In de praktijk van het leven doen zich op dit punt vele spanningsvelden voor. Er zou dus meer gezegd kunnen worden dan in de brief van de minister van Binnenlandse Zaken van 1993 staat. Dat heb ik alleen willen betogen. Ik treed niet in casuïstiek, ook niet met mevrouw Vliegenthart. Ik zei het al: ik kan deze minister hierop niet rechtstreeks aanspreken. U moet mijn positie en stellingname op dit punt binnen die proportie houden.

Mevrouw **Vliegenthart** (PvdA): Iedereen die zich rechtstreeks in zijn belang getroffen voelt, kan dus naar de rechter stappen.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Zeker, maar ook een overheidsorgaan als provinciale staten heeft zich aan de wet te houden.

Mevrouw **Vliegenthart** (PvdA): Dat ben ik helemaal met u eens. Ik bestrijd ook niet het belang van dat artikel.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Ik hoop dat u dan ook niet ontkent dat de discussie in dit verband ook met de minister een zekere relevantie heeft.

Mevrouw **Vliegenthart** (PvdA): Ik ken de situatie in Zeeland niet goed genoeg om te beoordelen wie gelijk heeft. Ik treed dus niet in die afweging. Het is echter waar dat de discussie relevant is.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Dank u voor deze mededeling.

□

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Voorzitter! Bij dit wetsvoorstel ben ik niet uitvoerig ingegaan op de verhouding tussen het particulier initiatief en de rol van de verschillende overheden. Het gaat nu eigenlijk om het vastleggen van verhoudingen, zoals wij die al besproken hebben aan de hand van eerder uitgebrachte nota's van de minister, zoals de nota over het welzijnsbeleid in de jaren 1990, "Samen werken langs nieuwe wegen". Ik heb daar toen mijn commentaar op gegeven en daar blijf ik bij.

Wel constateer ik dat er de afgelopen jaren op het gebied van welzijn heel veel gebeurd is: enerzijds bezuinigingen, die wij steeds betreurd hebben, en anderzijds een vlotte en snelle weg naar decentralisatie. Die weg juich ik zeker toe. Misschien ben ik daar nu nog meer van overtuigd dan vijf of tien jaar terug. Ik ben dan ook een groot voorstander van de wijze waarop de decentralisatie gestalte heeft gekregen in grote delen van het welzijnswerk, opdat er juist op het lokale niveau werkelijk samenhangend aan vraagstukken gewerkt kan worden waarbij vooral recht wordt gedaan aan het particulier initiatief.

Dit brengt mij bij de kwaliteit en het vraagstuk van de kinderopvang. Ik trek mijn amendementen op stuk nr. 13 in.

De **voorzitter**: Aangezien het amendement-Lankhorst (stuk nr. 13) is ingetrokken, maakt het geen

onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Dit geeft duidelijk aan dat de minister er met haar nota van wijziging in geslaagd is om tegemoet te komen aan de wens die ter zake vrij breed in de Kamer leeft. Tevens wordt hiermee recht gedaan aan de inbreng van de verschillende woordvoerders in de Kamer en van organisaties buiten de Kamer.

Ik heb toch nog een vraag, met mijn inmiddels ingetrokken amendement op stuk nr. 13 in het achterhoofd. De nota van wijziging van de minister kan mijns inziens centralistischer uitpakken dan dat amendement van mij. Mevrouw Versnel opperde de interessante veronderstelling dat er een te hoge norm is. Dat lijkt mij geen academische vraag. Welnu, gesteld dat een gemeente het eigenlijk niet eens is met wat de vertegenwoordiger van de gemeenten, de VNG, met een aantal instellingen afspreekt, omdat zij de norm te hoog vindt. Daardoor kan weliswaar een heel goede kwaliteit geboden worden, maar aan te weinig mensen. Die gemeente heeft liever een iets lagere kwaliteitsnorm, waardoor meer mensen bereikt kunnen worden.

Als de nota van wijziging in het wetsvoorstel is verwerkt, kan zo'n gemeente niet onder die norm uitkomen. Immers, er is dan een landelijke minimumnorm afgesproken in het overleg van de VNG met de organisaties. Men kan er wel boven komen, maar niet eronder. Daaruit blijkt dat het toch enkele centralistische trekken heeft. Ik accepteer dat nu, omdat dit het resultaat is van de totale discussie. Bovendien hebben wij het vaak over de wens om een norm te verhogen. Hierbij gaat het erover dat de situatie zich een enkele keer kan voordoen dat men de norm wenst te verlagen. Dat moeten wij dan maar aanvaarden.

Mevrouw **Vliegenthart** (PvdA): Zal het overleg over het kwaliteitsstelsel er niet toe leiden dat vastgelegd wordt wat minimaal geregeld moet worden?

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Maar het is mogelijk dat een individuele gemeente die norm te hoog vindt, dus er anders over denkt. Het is dan ook mogelijk dat

die gemeente onder die norm wil gaan zitten, omdat kwaliteit zich nog wel eens in geld laat vertalen. Dit houdt in dat je het voor minder mensen heel goed doet. Een verantwoordelijk bestuurder kan het op een gegeven ogenblik liever iets minder goed doen, maar wel meer mensen willen bereiken. Het lijkt mij goed om op die consequentie te wijzen van wat wij hier afspreken.

Voorzitter! Ik heb heel goed gehoord dat de minister aan het adres van de heer Esselink, mevrouw Versnel en mevrouw Vliegenthart in verband met het bibliotheekwerk heeft gezegd dat de provincies straks bij de nieuwe Wet op het specifiek cultuurbeleid niet zomaar van hun verantwoordelijkheid weg kunnen lopen en dat een en ander in goed overleg moet gebeuren. Wat mij betreft, is er inderdaad geen reden voor de gedachte dat provinciale besturen het bibliotheekwerk niet meer willen. Provinciale besturen vinden evenals gemeentebesturen dat werk belangrijk. Dat cultuurpolitieke aspect loopt gelukkig door alle partijen. Vandaar dat er geen reden voor grote angst is in dit opzicht.

Maar ik wil wel hetgeen de minister hierover heeft gezegd, inlijsten. Mocht men wat dat betreft toch de verkeerde weg op gaan, dan zal er overleg gevoerd moeten worden. Wij kunnen de minister dan hierop aanspreken. Ik ben er nu dus wel gerust op.

Nog iets over de Welzijnsnota. Wat daarover is gezegd, klinkt allemaal mooi: brede invalshoek en interdepartementaal. Ik ben het eens met alles wat de minister hierover heeft gezegd. Van de andere kant heb ik gezegd dat er een begrotings-toelichting interdepartementaal welzijnsbeleid is geweest. Daarbij ging het op dezelfde manier. Toch zijn wij ervan af geraakt, omdat het te vaag werd en wij er niet veel mee konden. Ik heb de minister gevraagd welke ervaring zij heeft opgedaan met die begrotingstoelichting interdepartementaal welzijnsbeleid. Ik hoor daar nog graag een antwoord op. Daarvan zou je toch kunnen leren hoe het nu niet moet. Nogmaals, het klinkt mooi, maar het is toch moeilijk. Naarmate je het breder maakt, betekent het ook dat je op een gegeven ogenblik minder zegt. Dan kan het zo vaag zijn, dat wij op een gegeven moment toch moeten vaststellen dat het mooi was, maar

dat wij het toch anders hadden moeten doen.

□

De heer **Leerling** (RPF): Mijnheer de voorzitter! Ik dank de minister voor haar antwoorden. In 1986 heb ik mij tot het laatst toe verzet tegen de aanvaarding van de Welzijnswet. Gisteren heb ik daar in eerste termijn aan gerefereerd, met verwijzing naar mijn voornaamste bezwaar van toen: te grote invloed van de overheid op voorzieningen die veel meer aan het particulier initiatief zouden moeten worden overgelaten.

Het nu in behandeling zijnde voorstel voor een nieuwe Welzijnswet gaf naar mijn idee een keer ten goede te zien. Voor alles de verantwoordelijkheid bij elke individuele burger en particulier initiatief. Na vanmiddag lijken wij toch weer voor een groot deel terug bij af. De nota van wijziging draait de klok terug en versterkt in niet onbelangrijke mate de greep van de overheid op rijksniveau en op provinciaal en gemeentelijk niveau op de uitvoering van het welzijnsbeleid op de onderscheiden terreinen die onder de reikwijdte van die wet vallen. Wat de kinderopvang betreft worden de teugels het meest strak aangetrokken, nu bij gemeentelijke verordening regels moeten worden gesteld met betrekking tot de kwaliteit van die kinderopvang. Zelfs niet-gesubsidieerde instellingen vallen onder de maatregel. Bij interruptie is daarover al gesproken. Het is inderdaad nauwelijks te geloven. Maandag is de minister tijdens het mini-symposium in Apeldoorn van de zijde van de gemeentebesturen nadrukkelijk gevraagd om de nu al knellende regelgeving met betrekking tot de kinderopvang soepel toe te passen en van nieuwe regels af te zien. Dat verzoek lijkt mij nu aan dovemansoren te zijn gericht. Het zal duidelijk zijn dat ik het amendement dat collega Van Middelkoop inmiddels op stuk nr. 25 heeft ingediend, van harte zal steunen.

Daarmee ben ik er echter niet. Ik ben van mening dat behoudens algemeen geldende voorschriften, het stellen van kwaliteitseisen in beginsel moet worden overgelaten aan de aanbieders en de afnemers van de diensten. Die zijn daartoe best in staat. Ik zou natuurlijk heel opportunistisch kunnen stellen dat

ook als niet-gesubsidieerde instellingen voor kinderopvang kwaliteitseisen moeten nakomen, er mogelijk minder capaciteit voor kinderopvang zou komen. Zodoende zouden die kinderen weer langer bij hun ouders blijven. Dat zou wat mij betreft een goede ontwikkeling zijn. Zo wil ik echter niet redeneren. Het gaat mij om de rechtsgrond om ook niet-gesubsidieerde instellingen aan bijzondere kwaliteitseisen te onderwerpen. Die rechtsgrond is mij niet duidelijk. Mogelijk kan de minister daarover in tweede termijn iets meer zeggen.

Mijn vragen over het pluriformiteitsartikel, artikel 3, zijn in zoverre naar tevredenheid beantwoord dat ik ervan uitga dat de door mij aangehaalde uitspraak van de Raad van State als een incidentele uitspraak in een bepaalde situatie moet worden gezien. Hopelijk zal die niet maatgevend zijn voor de wijze waarop in de komende tijd gemeentebesturen invulling zullen geven aan het pluriformiteitsartikel, zoals dat in de nu vigerende Welzijnswet is opgenomen en ook door ons nadrukkelijk is beoogd en ook weer terug te vinden is in de nieuwe opzet. De praktijk zal dat moeten uitwijzen. Ik vraag de minister echter nadrukkelijk om in dezen alert te zijn, zodat het bepaalde in artikel 3 geen dode letter zal worden.

Wat de maatschappelijke opvang betreft houd ik mij vast aan hetgeen de minister van Binnenlandse Zaken ons onlangs heeft geschreven. Ook hier ben ik echter niet helemaal gerust. Ook in dezen blijft waakzaamheid geboden. Ik heb begrepen dat collega Van der Vlies er gisterenavond op heeft geattendeerd. Het is zo langzamerhand een bekend gegeven. Daarom ben ik blij dat de minister vanmiddag expliciet de evangelische opvangcentra heeft genoemd. De ontwikkelingen rondom Tot Heil des Volks in Amsterdam waren enige tijd geleden weinig bemoedigend. De heer Van der Vlies heeft volkomen terecht ook gewezen op de ontwikkelingen rondom het ouderenbeleid in Zeeland.

Concluderend moet ik zeggen dat na het indienen van de nota van wijziging mijn sympathie voor het voorstel, de nieuwe Welzijnswet, bepaald niet is toegenomen. De balans lijkt eerder negatief dan positief uit te slaan, maar ik wil nog heel goed luisteren naar datgene wat

de minister in tweede termijn te zeggen heeft en de zaak nog eens goed op mij laten inwerken, alvorens ik een eindbeslissing neem.

□

De heer **Esselink** (CDA): Voorzitter! Ik dank de minister voor haar omvattende beantwoording.

Ik heb nog enkele punten, in de eerste plaats de nota van wijziging die vanmiddag is ingediend. Mij lijkt de formulering van artikel 7, lid 4, die met deze nota van wijziging tot stand is gekomen nadat wij amendementen en hier erover sprekend het nodige erover naar voren gebracht hebben, een aanmerkelijke verbetering. Het is, zo zeg ik in alle eerlijkheid, ook een verbetering ten opzichte van de formulering in ons amendement, dat inmiddels is ingetrokken.

De kinderopvang parkeer ik even, omdat hierover meer te melden is en hiervoor een bijzonder traject ontworpen is. In algemene zin lijkt mij dat de nieuwe formulering ook aan het probleem van de heer Lankhorst over een te hoog niveau van kwaliteitseisen tegemoet komt. Wanneer in overeenstemming met de minister, die een goedkeuring als slag om de arm houdt, dan wel met het collectief van het verantwoordelijke overheidsniveau, dus de VNG of het IPO, zelfregulering in een sector tot stand komt, zal men altijd naar ondergrenzen zoeken. Hierover ben ik het volstrekt met mevrouw Vliegthart eens. Men zal altijd streven naar kwaliteitscriteria die men allemaal in acht wil en moet nemen. Er is een natuurlijke reactie bij de VNG of het IPO en ook bij het Rijk, als dat het betrokken overheidsniveau is, om zich niet in een situatie te laten dringen waarin voor de afzonderlijke gemeente of provincie geen beleidsruimte overblijft boven het kwaliteitsniveau waarover iedereen het eens is. Mij lijkt dat de formulering die wij hier na overleg – dit siert de minister – alsnog tot stand hebben gebracht, zeer goed houdbaar is, prima past bij het primaat dat wij aan zelfregulering in deelsectoren van het welzijnsbeleid willen geven, en de eigen verantwoordelijkheid van het afzonderlijke gemeentebestuur, provinciebestuur of de rijksoverheid intact laat.

Mevrouw **Versnel-Schmitz** (D66): Ter verduidelijking wil ik de heer

Esselink nog iets zeggen, Wij leven nu inderdaad in de jaren negentig en hebben hopelijk geleerd van de ervaringen uit de jaren zeventig. In de jaren zeventig waren zoveel overleguren en pedagogische studie-uren noodzakelijk, dat pakweg maar een derde van de feitelijke werktijd over was voor het uitvoerende werk. Dit soort eisen stelde de sector zichzelf voor en legde de overheid op, omdat de mensen in die sector de enigen waren die het konden weten. Deze situatie kun je gemodificeerd, in mildere vorm, weer krijgen. Daarom maakte ik mijn opmerkingen daarover.

De heer **Esselink** (CDA): Die begrijp ik met deze historische kanttekening best, maar het is zoals mevrouw Versnel zei: die tijd hebben wij achter ons gelaten. Die hebben gemeentebestuurders en de optelsom van gemeentebestuurders, de VNG, achter zich gelaten en die heeft ook het werkveld in alle deelsectoren van het brede welzijnsbeleid achter zich gelaten. Daarvoor hoef je maar even te spreken met vertegenwoordigers van die deelsectoren om te horen hoe men daar vandaag de dag op een uiterst nuchtere manier spreekt over de kwaliteit, in brede zin, van hun werk en de uitstraling die men via die kwaliteit, nogmaals op een heel nuchtere manier, aan dat werk wil geven. Daarom heb ik niet alleen vertrouwen in een Welzijnswet die dat zelfregulerend principe op het punt van de kwaliteit tot de hare maakt, maar dat werpt het werkveld ook terug op zichzelf. Dat is prima, want daar moet het toch, als puntje bij paaltje komt, gebeuren. Dat is een les die wij met elkaar uit de situaties die wij toen gecreëerd hebben kunnen trekken en ook trekken. Regering en parlement kunnen die ervaringen omzetten in daden. Op andere terreinen hebben wij dat wel eens minder in de hand.

Voorzitter! Het tweede deel van de nota van wijziging spitst zich toe op de kwaliteit van de kinderopvang. Daarin wordt het traject dat al discussiërend hier in eerste termijn is uitgezet via de beide amendementen die mevrouw Vliegthart en ik daarvoor neergelegd hebben, maar ook via het amendement van collega Lankhorst dat waardevolle noties bevatte, vertaald in een nieuw artikel 18a. Ik sluit mij aan bij de vraag waarom dat op die plek gebeurt. Ik vond eerlijk gezegd de plek die wij er

in onze amendering voor gekozen hadden, aardiger. Maar toch, het zit hem in de overgangsbepaling en dat scheidt ons ook.

Voorzitter! Ik wil, na mijn interruptie, hier best uitspreken dat ik de verwachting heb dat na ommekeer van vijf jaar ook voor de niet-gesubsidieerde kinderopvang het certificeringssysteem de maat zal zijn en dat ouders die hun kinderen in een instelling ondergebracht willen zien, daar best op zullen letten. Daar ligt ook de verantwoordelijkheid van de ouders. We praten over een jaar of vijf en misschien nog wat langer, maar ik verwacht dat er dan een situatie gegroeid zal zijn waarin het maatschappelijk niet meer aanvaardbaar is dat er voorzieningen voor kinderopvang zijn, gesubsidieerd of ongesubsidieerd, die aan de dan geldende normale ondergrens in kwaliteit niet zullen voldoen. Daarom vind ik, ook na mijn kritische interruptie van zoëven, de constructie met een horizonbepaling die wij nu gekozen hebben, best een goede. Die constructie legt immers maximale druk op zo'n sector om zelf tot ordening te komen en om zelf de verantwoordelijkheid te nemen voor de kwaliteit van alle voorzieningen samen en van elke voorziening voor zichzelf. Dat lijkt mij prima.

Ik kom nu bij de formuleringen die in artikel 2 voor de asielzoekers zijn gekozen. De minister heeft overtuigend geargumenteed waarom de scheiding tussen de verschillende ministers is zoals die is. Gisteren heb ik al aangegeven dat ik dat ook graag hoorde. Het stoorde mij dat wij die argumentatie bij gelegenheid van deze wet niet opbouwden. Nu is die wel gegeven. Terecht wordt gezegd dat het ministerie van WVC een aantal verantwoordelijkheden in zich verenigt die het voor de opvang tot het gekwalificeerde overheidsniveau maakt: volksgezondheid, welzijn, zorg en ook het vrijwilligerswerk vallen daar samen. Mij lijkt dat een prima keuze. Het akkoord met de VNG en het IPO zal zich vertalen in een algemene maatregel van bestuur. Dat is nodig en ik vind het goed om vluchtgedrag als het misschien nog moeilijker wordt, te voorkomen om zo snel mogelijk vast te leggen in die AMvB hoe de verantwoordelijkheden liggen. Het Rijk maakt zich opnieuw nadrukkelijk verantwoordelijk voor de opvang van asielzoekers die nog geen status hebben of die hem nooit zullen

krijgen. De gemeente is het aangewezen niveau voor al die asielzoekers met wat voor status dan ook. De gemeente is tegelijk verantwoordelijk voor de integratie van die mensen. Daarbij moet er van worden uitgegaan dat zij voorgoed dan wel voor een redelijk lange termijn in de Nederlandse samenleving zullen zijn. Het lijkt mij dat in die AMvB wel een overgangsregeling nodig is om dat "omklappen", zoals de minister dat noemt, ook daadwerkelijk te bewerkstelligen. Ik zou er dan ook op willen aandringen dat een dergelijke overgangsregeling wordt getroffen. Want ook daar ligt vluchtgedrag op de loer. Het is een groot probleem en mij lijkt dat Rijk en gemeente elkaar daaraan moeten houden.

Ik heb geen antwoord gehad op mijn vraag over de restcategorie. In zowel onderdeel j als onderdeel k wordt gesproken over "vreemdelingen die in een met deze groepen vergelijkbare positie verkeren". Waar het gaat om opvang, kan ik mij geen categorie meer voor de geest halen die daaronder zou vallen. Waar het gaat om integratie wellicht nog wel, maar bij opvang zeker niet. Dus mijn vraag blijft waarom er toch zo'n restcategorie moet zijn. Kan die niet meer verwarring stichten dan oplossingen aandragen?

Ik ben compleet tevreden met de beantwoording van de minister inzake het bibliotheekwerk, die mijn wijze van zien over het functioneren van wat nu het royale netwerkartikel is naar de toekomst toe onderschrijft.

Toen zij sprak over de pluriformiteit, heeft de minister teruggegrepen naar de brief Binnenlandse Zaken, welke brief door minister Dales aan de Kamer is gezonden naar aanleiding van een motie van collega Van der Vlies, die deze vervolgens op grond van die brief heeft aangehouden. Naar mijn oordeel heeft de heer Van der Vlies dit terecht gedaan. Die situatie sloeg met name op de verslavingszorg en de maatschappelijke opvang. Het pluriformiteitsartikel werkt breder. Ik meen in mijn eerste termijn scherp te hebben aangegeven hoe artikel 3 naar twee richtingen werkt. De eerste richting is die van het organisatieprincipe op titel van levensbeschouwing, eigenheid en wat je ook maar wilt invullen. Dat speelde bij de uitspraak van de Raad van State inzake de kwestie in Friesland. Ik denk dat er

na de uitleg van de minister op zijn minst sprake is van een spanning tussen hetgeen de Raad van State toen rechtsprekend heeft uitgesproken en hetgeen de minister vanmiddag heeft gezegd. Dat gaat over sub 2 van het pluriformiteitsartikel. Bij het derde deel van het pluriformiteitsartikel gaat het over overheden en particuliere organisaties die, hoe breed ze ook mogen zijn, de veelkleurigheid van de samenleving in hun werk in acht hebben te nemen en die mensen in hun eigenheid tegemoet moeten treden. Ik denk dat daar de discussie niet ligt. Dat gebeurt naar mijn oordeel in de Nederlandse situatie ook door algemene voorzieningen door de bank genomen op een zeer fatsoenlijke manier. De discussie gaat steeds over gevallen waarin mensen tot de conclusie komen dat zij door hun eigen organisatie tegemoet willen worden getreden, waarbij dan de kosten van die organisatie afwegend door het bevoegde niveau zodanig moeten worden gedragen, dat de klemtoon komt te liggen bij "waar mensen voor kiezen", "met inachtneming van die waarborgen van deugdelijkheid" en wat daar verder volgt. Zo staat het ook in dat artikel 3, lid 2. Voorts staat er dat gemeentebesturen "eigen initiatief en verantwoordelijkheid van burgers (zullen) honoreren". Daaraan moeten wij hen ook houden. Als burgers daarvoor kiezen en zij voldoen overigens aan kwalitatieve noties, ligt de rijrichting vast. Dat is de werking van dit onderdeel van het pluriformiteitsartikel. Ik zie de minister tot mijn vreugde knikken.

Voorzitter! Ten slotte de Welzijnsnota en het globaal (met een streep onder globaal) financieel kader dat daarbij komt. Wil je het budgetrecht van de Kamer intact laten, dan moet je die Welzijnsnota wel van een globaal financieel kader voorzien. Het moet voldoende zijn om tot een heuse afweging te komen; wij moeten echter niet doorschieten naar een financiële vertaling achter de komma, die ons in de Kamer volstrekt klem zet. Het is echter meer een vriendelijke waarschuwing dan dat ik dit echt vrees. Dat zou wat mij betreft de verkeerde weg zijn.

Mevrouw **Vliegenthart** (PvdA): Ik zou nog even willen terugkomen op de uitleg van het pluriformiteitsbeginsel. Met inachtneming van het feit dat het aanbod van voorzienin-

gen pluriform dient te zijn, kan het toch niet zo zijn dat ieder initiatief dat burgers nemen, automatisch gehonoreerd wordt door de overheid? Daar is toch nog een afweging te maken?

De heer **Esselink** (CDA): Dat is correct. De wet geeft in dit artikel op dit onderdeel een kader voor die afweging. Daar gaat het om. In de uitspraak van de Raad van State wordt dat kader eigenlijk op een onderdeel op zijn zachtst gezegd geweld aangedaan. Wij moeten niet bij een casus blijven hangen. Door de bank genomen, functioneert het pluriformiteitsartikel ook op dit onderdeel prima en wordt het door de minister van WVC op een voortreffelijke manier uitgevoerd. Daarover heb ik geen klagen. Als het in de samenleving met een zo grote hardnekkigheid, ook in onze richting, steeds opnieuw wordt aangeduid, vind ik dat, wanneer je over de herziening van de Welzijnswet spreekt, je ook hier moet laten merken dat je die discussies tot je neemt en dat je ook dit onderdeel van de Welzijnswet uitlegt op een manier die in het land begrepen kan worden.

□

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Voorzitter! Ook mijnerzijds dank aan de minister voor haar inderdaad omvattende beantwoording van hetgeen de Kamer gisteren in eerste termijn heeft ingebracht. Dat heeft mij evenwel niet helemaal bevrijd van mijn scepsis ten aanzien van de vraag, of deze wet echt wel nodig is.

Ik dacht een positief punt te kunnen noemen, namelijk de mogelijkheid van een Welzijnsnota en een vierjaarlijkse discussie. De opmerkingen van de heer Lankhorst over het verleden en de interdepartementale Stuurgroep begroting welzijnsbeleid waren echter naar mijn mening niet helemaal buiten de orde. Ik ben wel nieuwsgierig naar de meerwaarde van de toekomstige Welzijnsnota ten opzichte van hetgeen wij in het verleden hebben gehad en waarvan wij afscheid hebben genomen. Daarover moet de minister toch iets kunnen zeggen?

Het belangrijkste deel van de discussie betrof de kwaliteit. Het viel mij op dat de minister zo fraai startte, namelijk bij het uitgangspunt van de zelfregulering. Zij sprak over

de betekenis van certificering, van toetsing, van visitatie en dergelijke. Dat was allemaal prima. Ik werd er bij wijze van spreken warm van. Dat ging nog even door toen de nota van wijziging kwam en wij in het nieuwe lid van artikel 7 ook weer duidelijk het primaat van de zelfregulering neergelegd zagen. Tot mijn verbazing maakte de minister toen in een soort gigantische dialectische beweging een omslag naar een geheel andere kant. Dat de minister op een gegeven moment honoreert wat er in de Kamer leeft – zeker als er sprake is van een meerderheidsgevoelen – is een alleszins acceptabel gevolg van gemeen overleg. De minister gaat echter naar mijn gevoel veel verder dan noodzakelijk is, zeker gelet op haar voorkeur voor zelfregulering.

Waar doel ik op? Ik neem de nota van wijziging erbij. Ik laat even in het midden dat ik het weinig fraai vind om in het nieuwe artikel 18a in het eerste lid tweemaal een AMvB voorgeschreven te zien. Ik vind dat geen fraaie wetgeving. Maar dat staat er los van. De minister startte dus met de zelfregulering. Op het punt van de kinderopvang schrijft zij vervolgens de gemeenten voor dat zij verordeningen moeten maken. Ik heb gisteren bij interruptie aan de heer Esselink gevraagd, die een analogo amendement had ingediend, waarom dit moet worden voorgeschreven en waarom dit geen facultatieve bepaling is. Ik leg deze vraag nu aan de minister voor. Waarom is deze formulering gehanteerd, waarom is niet de formule gebruikt dat de gemeenten een verordening kunnen opstellen? Waarom is niet wat meer vrijheid gegeven?

Dat is echter nog niet voldoende, zo blijkt tot mijn verbazing. De minister wil zichzelf de bevoegdheid geven om kwaliteitsvoorschriften op te leggen aan die gemeenten. Dan raak je toch wel heel ver van het oorspronkelijke uitgangspunt van de zelfregulering. Ik vind dit moeilijk te verklaren, laat staan te rechtvaardigen.

Dat ik grote bezwaren heb tegen de volgende bepaling mag duidelijk zijn, namelijk het voorschrift dat de verordening ook van toepassing zal zijn op de niet-gesubsidieerde kinderopvang. Ik begrijp de invalshoek en de aardigheid ervan, maar zo praten wij niet met elkaar. Het gaat erom of er een rechtsgrond voor bestaat. Er moet een noodzaak

bestaan. Het moet als het ware maatschappelijk zijn geïndiceerd dat de overheid ingrijpt en dat de overheid iets voorschrijft. Het is begrijpelijk dat de overheid voorschriften verbindt aan subsidies. Maar als het over niet-gesubsidieerde kinderopvang gaat, is de overheid niet genoodzaakt om de gemeenten per verordening kwaliteitsregels voor te laten schrijven. Waar hebben wij het over? Wij hebben het over andere zorginstellingen, zoals ziekenhuizen. Daar heeft men een eigen afdeling kinderopvang. Ook bedrijven kennen een dergelijke afdeling. Waarom moet de overheid daarin treden en de kwaliteit voorschrijven en beoordelen? Kan dit niet worden overgelaten aan de ouders van de desbetreffende kinderen, de directies van de bedrijven etcetera?

Voorzitter! Ik heb daarom toch een amendement ingediend op de nota van wijziging. Het betreft hier een bestuurlijk en juridisch niet onbelangrijke materie. Het lot van dit amendement zal dan ook medebepalend zijn voor de afweging inzake het steun geven aan dit wetsvoorstel.

Ik kom tot slot bij de Welzijnsnota. Mevrouw Vliegthart merkte terecht op dat de Welzijnsnota qua karakter en qua werking in de toekomst in hoge mate gaat lijken op de Cultuurnota. Dat is ook de intentie van de minister. Ik meen – en daarmee verdedig ik nog eens een amendement van mijn hand – dat moet worden gelet op de eenheid van wetgeving, zeker binnen één departement. Daarop had ook mijn interruptie van zoëven betrekking, toen de minister snel alle amendementen besprak. Maar dat beoog ik dus met mijn amendement op stuk nr. 11. De termijnen voor subsidies en specifieke uitkeringen moeten worden gebonden aan de termijnen in het kader van de Welzijnsnota. Ik wil dit beargumenteren met de woorden van een ter zake zeer bevoegde auteur. Ik heb de tekst van artikel 9 aangescherpt: "zodat duidelijker blijkt dat meerjarige toezeggingen alleen mogelijk zijn binnen de duur van een vigerende Welzijnsnota. Voorkomen moet worden dat een meerjarige toezegging over het laatste jaar van de Welzijnsnota heen reikt, waardoor beslag zou worden gelegd op de middelen die voor een volgende Welzijnsnota beschikbaar zijn. Bij doorlopende financiële verplichtin-

gen zou immers het systeem waarin eenmaal per vier jaar een integrale afweging plaatsvindt, met name ook in financiële zin, gefrustreerd worden."

Voorzitter! De minister heeft dit citaat wellicht herkend. Het is een citaat van de minister van WVC, mevrouw d'Ancona, uit een van de stukken in het kader van het wetsvoorstel inzake het specifiek cultuurbeleid. Ik ben ervan overtuigd dat wat daar gold, ook hier moet gelden. Verder kan ik niet komen bij de verdediging van mijn amendement op stuk nr. 11.

Mevrouw **Vliegthart** (PvdA): Maar voor de heer Van Middelkoop zal toch ook gelden dat over vier jaar, als de volgende Welzijnsnota in de Kamer wordt behandeld, opnieuw het financiële kader aan de orde is en dat er afwegingen gemaakt moeten worden? De vraag is: waarom is het nodig om dit nu in de wet vast te leggen, dus na alle discussies die wij hierover hebben gevoerd?

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Discussies zijn geen rechtsregels en zijn niet bindend. Wij nemen afscheid van een oude Welzijnswet met daarin de nadrukkelijke bepaling: een specifieke uitkering geldt voor vier jaar. Dat afscheid is ook in de stukken gemotiveerd, onder verwijzing naar de kinderopvang. Er was een wetswijziging voor nodig om de vier jaar naar zes jaar te tillen. Zo moet ook de nieuwe wet worden gelezen. Dat wil ik niet. Ook anderen willen dat niet. Zij geven de voorkeur aan een termijn van vier jaar. Daarnaast maak ik gebruik van een volstrekt analoge bepaling uit een andere wet.

Mevrouw **Vliegthart** (PvdA): Maar er is niet alleen sprake van specifieke uitkeringen, ook van subsidieverlening!

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Zeker, daarvoor geldt hetzelfde. Dat geldt ook voor de Wet op het specifiek cultuurbeleid.

Mevrouw **Vliegthart** (PvdA): In de Provinciewet en in de Gemeentewet is in principe een periode van vier jaar voor die specifieke uitkeringen geregeld. Daar zijn wij het allemaal over eens. Bij hoge uitzondering, te motiveren, kan daarvan worden

Van Middelkoop

afgeweken. Dat is het algemene principe. Dat hebben wij vastgelegd in algemene wetgeving, namelijk in de Provinciewet en in de Gemeentewet. Over de subsidiëtoezeggingen hebben wij met elkaar afgesproken, dat op hoofdlijnen een beleidskader wordt vastgesteld, voor meer jaren. Dat betekent, dat die een meerjarige financiële vertaling moet krijgen, voor zover dat mogelijk is. Er zijn overigens ook kortlopende, incidentele subsidies die slechts voor één jaar of voor de duur van het project gelden. Na die vier jaar komt er, op basis van een evaluatieverslag en een nieuwe nota, een nieuwe afweging. Volgens mij wordt in de praktijk al geregeld wat de heer Van Middelkoop wil.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Dat acht ik niet onwaarschijnlijk, maar ik vind het toch beter om dat vast te leggen op de manier, zoals dat in andere wetgeving ook is gebeurd. Ik heb niet gebruik gemaakt van wat – dat zou legislatief een armoedebod zijn geweest – in de Gemeentewet ook al is geregeld, namelijk een strikte vierjarentermijn, maar ik heb het gebonden – praktisch gaat het dan om hetzelfde – aan de Welzijnsnota, die ook voor vier jaar geldt. De argumenten daarvoor, door de minister zelf gegeven – die zijn niet door de Kamer bestreden – zijn naar mijn gevoel valide, ook voor de Welzijnswet.

□

Mevrouw **Versnel-Schmitz** (D66): Voorzitter! De Kamer heeft een zeer grote invloed op deze minister. Dat blijkt hedenmiddag uit de nota's van wijziging waarmee zij is gekomen. Het is een goede zet van de minister geweest, vanuit velerlei overwegingen, niet in het minst omdat een heleboel verschillende oplossingen zijn gekozen. Iedereen heeft dan toch een beetje het gevoel: ik vond mijn oplossing eigenlijk het mooiste. Dat gevoel zal de minister hebben, maar voor de heer Lankhorst en mevrouw Vliegenghart geldt ongetwijfeld hetzelfde. Dat soort gevoelens is altijd heel menselijk. Wat dat betreft zijn kamerleden net mensen, want dan kom je ook voor de vraag te staan: zal ik die loslaten? Laten wij dat maar doen! Wat dat betreft lijkt het mij verstandig om de amendementen op de stukken nrs. 8 en 9 als ingetrokken te beschouwen.

De **voorzitter**: Aangezien de amendementen-Versnel-Schmitz (stukken nrs. 8 en 9) zijn ingetrokken, maken zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Mevrouw **Versnel-Schmitz** (D66): Voorzitter! Dan nog iets over de oplossing waarmee de minister is gekomen. De minister legt de nadruk op de zelfregulering. Zij heeft er het volste vertrouwen in dat in de praktijk ook daadwerkelijk volgens die zelfregulering wordt gefunctioneerd. De overheid kan namelijk achter het bureau wel prachtige regels bedenken, maar die zouden in de praktijk wel eens niet kunnen werken, waardoor iedereen die aan zijn laars lapt. Wat dat betreft is het voorstel van de minister in de totale basisfilosofie ook heel praktisch. Het is een mooie bodem in het geheel, maar vervolgens wordt er wel door het IPO en de VNG over gesproken, als vertegenwoordigers van de provincies en de gemeenten. Ik weet wel, dat deze instellingen niet tot maximale hoogte zullen gaan, want de opmerking over het eventueel te hoge kwaliteitsniveau die de sector zichzelf zou toe denken, kwam vanuit de VNG. Toch lijkt het mij goed, omdat ik het herkende, om dat punt in de discussie te gooien, want het is natuurlijk niet zomaar verzonnen. Wat dat betreft zal men dus wel alert zijn.

Niettemin blijft het punt, dat de individuele betaler van de subsidie, op een gegeven moment dus de gemeente, eigenlijk alleen maar boven het minimumkwaliteitsniveau kan gaan en nooit meer eronder. Voor alle duidelijkheid wijs ik erop dat het absoluut niet over de kinderopvang gaat. Er zijn overigens zeer goede redenen om ons specifiek druk te maken over de kwaliteitsnormering voor kinderopvang. De kinderen zijn misschien nog wel in staat de kwaliteit te beoordelen, maar zij zullen een en ander niet onder woorden kunnen brengen.

Nog even terug naar mijn voorstel van het vergunningensysteem. Ik vond het goede oplossing om gemeenten vergunningen te laten verlenen op een breder terrein dan alleen de kinderopvang, zodat ook bijvoorbeeld pensions voor daklozen daaronder zouden kunnen vallen. Het blijkt dat die niet alleen uit idealistische overwegingen worden geëxploiteerd. Ik zou het aardig gevonden hebben als de wet die

mogelijkheid had geboden. Wellicht zou daarmee ook op toekomstige ontwikkelingen adequaat gereageerd kunnen worden.

Voorzitter! Al met al is de kwaliteitsnormering op een aanvaardbare wijze geregeld. Artikel 18a voorziet in een overgangssituatie van vijf jaar. Wij hopen dat een en ander dan voldoende is ingesleten. Als dat niet het geval is, zal er op dat moment naar andere oplossingen gezocht moeten worden. Dat kan nu al aangekondigd worden, maar een beetje druk op de ketel om dit binnen vijf jaar te realiseren, lijkt mij gewenst.

Tot mijn grote tevredenheid heeft de minister in verband met de Welzijnsnota over een welzijnseffect-rapportage gesproken. Daar heb ik het al zeer vaak over gehad. Er wordt zeer veel "onwelzijn" – overigens door andere departementen – geproduceerd. Het lijkt mij buitengewoon zinnig dat dit om de vier jaar in de Welzijnsnota beschreven wordt. Uiteraard behoeft niet alleen het slechte beleid van de departementen genoemd te worden. Er wordt ook goed beleid gevoerd en dat behoeft niet verzwegen te worden. Een en ander dient wel in het kader geplaatst te worden van het maatschappelijk welzijn van burgers.

Ik kreeg overigens het gevoel dat de minister ervan uitgaat dat zij zelf met heel veel plezier de Welzijnsnota zal schrijven en behandelen. Overweegt de minister op haar keuze terug te komen?

Minister **d'Ancona**: Het kan ook betekenen dat ik mijn best zal doen om ambtenaar te worden.

Mevrouw **Versnel-Schmitz** (D66): Ik heb begrepen dat u de komende vier jaar andere verplichtingen heeft. Het is in ieder geval duidelijk dat u zin heeft om zo'n nota te schrijven. Ik hoop dat uw opvolger net zo enthousiast is.

Ik ben blij dat in de Welzijnsnota een financiële vertaling zal worden gegeven en dat daarin ook duidelijkheid wordt geboden over de meerjarige prioriteitenstelling. Ik waardeer het zeer dat de minister op dit punt een ommezwaai heeft gemaakt in vergelijking met haar standpunt tijdens de schriftelijke voorbereiding.

Mijn vraag over de AMvB op grond van artikel 10, lid 1, inzake specifieke uitkeringen is nog niet

beantwoord. Ik heb in eerste termijn aangegeven dat er een onderscheid gemaakt kan worden tussen innovatie en stimulering. Bij innovatie gaat in één of enkele gemeenten een proefproject van start. Na vier jaar of iets eerder vindt de beoordeling plaats. Ik vraag mij af op welke wijze met een geslaagd proefproject wordt omgegaan. Houden wij dat als een lichtend voorbeeld aan alle gemeenten voor, waarbij wij zeggen: kijk eens, daar hadden wij weliswaar extra geld in gestopt, maar voor jullie hebben wij dat niet; het is een prachtig geheel, maar probeer het maar zonder rijksgeld zelf voor elkaar te krijgen door andere keuzen te maken in de welzijnsbegroting? Of is het de bedoeling dat deze innovatie dan tot stimulering wordt, zoals ook bij de kinderopvang is gebeurd? Daarbij werd een bredere opstap gebruikt, waardoor een grotere effectiviteit werd bereikt. Naar mijn mening moet een andere titel binnen de AMvB gecreëerd worden voor dit soort specifieke uitkeringen. De omvang en de tijdsduur daarvan zijn immers veel "steviger". Is de minister van plan om een dergelijk onderscheid te maken in de AMvB?

Ik kom op het amendement op stuk nr. 7 dat ik nog wel heb en graag wilde houden, want ik heb er al drie weggegeven. Het zou jammer zijn als de minister de discussie die mevrouw Vliegthart en ik gehad hebben over de landelijke infrastructuur en de landelijke organisaties, zo verwarrend vond dat zij het amendement daardoor ontraadt. De discussie ging over de vraag of er landelijke infrastructuur en landelijke organisaties moeten zijn. Tegen dat verschijnsel op zichzelf heb ik geen bezwaar gemaakt. Het moet wel een plek hebben in de Welzijnswet, waar dan ook. Dat moet echter een betere plek zijn dan die welke het tot dusver heeft.

In de motie van dit jaar en in de motie-Dees van vorig jaar wordt gevraagd, een zwaardere inhoud te geven aan de landelijke organisaties. Dat was ik niet van plan, maar dat heeft met de positionering in dit wetsvoorstel en met de definities niets, maar dan ook niets te maken. Hoe kunnen wij dus technisch gesproken een zo helder mogelijke definitiestructuur in artikel 1 bereiken? Naar mijn mening zit er een ander karakter aan zaken als

ling van gegevens dan aan de landelijke organisaties en de infrastructuur. Het subsidiëren en in stand houden daarvan is echt van een heel andere orde; daarom moeten deze onderdelen in een apart subartikelje worden ondergebracht. Naar mijn mening komt dit ten goede aan de helderheid van, het inzicht in en het overzicht van de wet. Nu zit het verstoep tussen de innovatie en de internationale ontwikkelingen. Ik vraag de minister dan ook, dit te overwegen; het is gewoon een kwestie van "wetshelderheid". Wat er inhoudelijk aan taken wordt verricht en wat de zwaarte van die taken is, is absoluut niet aan de orde bij dit debat.

□

Mevrouw **Kamp** (VVD): Voorzitter! Ik dank de minister voor haar uiteenzetting in eerste termijn.

Ook voor de VVD-fractie was het onderhavige wetsvoorstel het sluitstuk van de discussie die wij met de regering hebben gehad over de filosofie ten aanzien van het welzijnsbeleid. Tegelijkertijd plaatsen wij dit wel in het licht van het uitgangspunt dat wij hebben over decentralisatie, te weten taken, bevoegdheden en het overhevelen van financiën naar andere overheden. Deze voorzieningen uit de Welzijnswet waren al overgeheveld naar andere overheden, waarbij sprake was van deregulering en zo min mogelijk voorschriften. Op het wetsvoorstel dat nu voorligt, had ik een amendement ingediend om het kwaliteitsartikel eruit te halen, omdat wij anders in wezen weer bepaalde voorschriften aan de andere overheden geven. Dat vind ik strijdig met de opvattingen over decentralisatie. Ik zie duidelijk dat de minister nu niet onder maatschappelijke druk van mening is veranderd. Zij heeft met de organisaties gesproken en die maatschappelijke druk heeft de minister doorstaan. Zij heeft immers een verslag en in oktober een nota van wijziging ingediend. Daarin heeft zij het kwaliteitsartikel, artikel 7, niet veranderd. Zij verdedigde het wetsvoorstel zoals het bij de Kamer voorlag. Zij is dus alleen maar onder politieke druk van mening veranderd en dan zelfs nog zo dat zij het niet op een stemming laat aankomen. Nee, de minister neemt het al over in de nota van wijziging, waardoor het kwaliteitsartikel zelfs nog scherper

wordt ingevuld. Laat staan wat dat betekent voor de niet-gesubsidieerde opvang.

Mevrouw **Versnel-Schmitz** (D66): Ik vraag mevrouw Kamp waarom wij hier eigenlijk zitten. Als een minister onder politieke druk van de Kamer niet meer bereid is tot wijzigingen, maken wij hier een verschrikkelijk proces mee. Ik prijs en loof dat juist in de minister. Het is niet zo dat zij "slechts" onder politieke druk iets duisters doet als door de bocht gaan. Zo presenteert mevrouw Kamp het volgens mij wel. Ik vind het prachtig van de minister dat zij er onder politieke druk van de Kamer nog eens een nachtje over heeft nagedacht en een prachtige, nog mooiere oplossing heeft bedacht dan de oplossing van de Kamer.

Mevrouw **Kamp** (VVD): Maar zij had ook kunnen zeggen dat zij haar visie toch beter vond en dat zij de politieke druk zou weerstaan. Dan kan de Kamer wel ontevreden zijn over de minister, maar dat is de werkwijze die wij hier hebben. De minister had ook kunnen zeggen dat zij het oordeel over de amendementen aan de Kamer overlaat. Dan had er een stemming plaatsgevonden. Zo is het echter niet gegaan. Na alle maatschappelijke druk te hebben doorstaan, komt de minister al na de eerste termijn van de Kamer met een nota van wijziging en neemt zij de gedachte over.

Mevrouw **Vliegthart** (PvdA): Het isolement van de VVD in dit debat is wel duidelijk.

Mevrouw **Kamp** (VVD): Nee, er is geen isolement. Ik geef aan dat mijn fractie staat voor het eindoordeel dat wij bij de keuze voor decentralisatie niet in feite weer allerlei voorschriften mee moeten geven aan de lagere overheden. Ik heb de voorbeelden genoemd van de voorschriften die wij aan de rijksoverheid geven. Er komt straks een Klachtwet en een Wet over het democratisch functioneren. In de nota van wijziging wordt ook de positie van ouders met betrekking tot de kinderopvang geregeld, terwijl wij ook in het wetsvoorstel over het democratisch functioneren van instellingen natuurlijk iets regelen over die betrokkenheid. Kan de minister mij uitleggen hoe dit zich straks met elkaar verhoudt? Het is moeilijk voor

Kamp

een gemeentebestuur dat aan de ene kant een aantal taken mag verrichten onder de reikwijdte van de Welzijns-wet. Het geld daarvoor zit in het Gemeentefonds zit en straks moet men allerlei klappers van wetten opslaan om te kijken met welke voorschriften men te maken heeft. Moeten al die straks weer van toepassing zijnde wetten, zoals de Klachtwet en de Wet over het democratisch functioneren, in wezen niet in één wet worden vertaald in plaats van het bij de decentralisatie toch weer creëren van een aantal wetten? Ik zie zelf heel moeilijk in hoe de verhouding tussen die wetten moet zijn.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Ik heb een vraag die te maken heeft met zorgvuldige wetgeving. Ik neem aan dat u uw amendement op stuk nr. 14 over het laten vervallen van artikel 7 handhaaft.

Mevrouw **Kamp** (VVD): Ja, dat amendement handhaaft ik.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Mag ik dan aannemen dat u een nieuw amendement zult indienen om dezelfde materie, die nu in de nota van wijziging in het nieuwe artikel 18a ten aanzien van de kinderopvang is neergelegd, ook daar te schrappen. Dat lijkt mij een logische consequentie van de bedoeling van het amendement dat u eerder hebt ingediend.

Mevrouw **Kamp** (VVD): Ik zal mij hierop beraden, maar in beginsel wil ik het kwaliteitsartikel niet in de wet.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Dan moet u trachten, artikel 18a eruit te amenderen. Overigens heb ik er belang bij dat u dat probeert.

Mevrouw **Kamp** (VVD): Ik dank u hartelijk voor uw suggestie.

Voorzitter! Ik onderschrijf de zorg van de heer Lankhorst waar hij aangeeft dat er als gevolg van de nota van wijziging wordt gewerkt aan een ophoging van de kwaliteit van het aantal werksoorten, verdere professionalisering enz. Wij kennen heel veel belangenorganisaties en de mensen die daarbij werken, zullen niet snel zeggen dat het wel wat minder kan. Het gevaar bestaat altijd dat men aandringt op méér.

Wat de Welzijnsnota betreft sluit ik mij aan bij collega's die menen dat

de interdepartementale BIW in feite een bijzonder lage status had. Het gaat om kabinetsbeleid maar de minister heeft natuurlijk heel weinig bevoegdheden waar het gaat om de financiële betrokkenheid van andere departementen waarover zij in de Welzijnsnota schrijft. Ook mijn fractie wenst het jaarlijkse budgetrecht van deze Kamer overeind te houden.

Ik dank de minister voor het feit dat zij met VNG en IPO afspraken heeft gemaakt over de verdere vormgeving van de opvang van asielzoekers. Het is een goede zaak dat er nu sprake is van een structurele betrokkenheid van de andere overheden bij deze kwestie. Wij verschillen niet van mening waar het gaat om de verantwoordelijkheid met betrekking tot mensen waarvoor een procedure loopt. De opvang daarvan is een rijksverantwoordelijkheid. Mijn fractie geeft er echter de voorkeur aan dat die verantwoordelijkheid tot uitdrukking komt bij de minister van Justitie. Zij meent dat dit niet dient te vallen onder de reikwijdte van de Welzijnswet. Als mensen hier, met welke vergunning dan ook, mogen blijven, kiezen wij voor integratie en dan valt men wel onder de Welzijns-wet. Overigens vraag ik mij af waarom de minister mijn amendement op stuk nr. 15 afwijst. Daarmee bepleit ik dat, ter bevordering van de duidelijkheid, met betrekking tot bepaalde groepen wordt gesproken over "verblijfsgerechtigden".

Voorzitter! Gebleken is dat het bibliotheekwerk in het kader van de bestaande Welzijnswet prima functioneert. Dat geldt ook voor het bestuurlijke kader. Ons hebben geen berichten bereikt waaruit blijkt dat er op lokaal niveau behoefte bestaat aan wijziging van dit bestuurlijke kader. Ik onderstreep nog eens dat ook de herziening van de Welzijns-wet, waarover wij nu spreken, gestalte moet geven aan het decentralisatieproces. Ik heb de minister gisteren gevraagd of zij mijn conclusie deelt dat in het raam van het specifieke cultuurbeleid een centralistisch accent wordt gelegd terwijl de Welzijnswet toch een decentraal karakter draagt. De minister verdedigt de door mij bedoelde overheveling met cultuurpolitieke overwegingen. Dat is haar invalshoek maar ik vraag mij af wat hiervan nu de meerwaarde is. De vraag is, of het de minister moet zijn die voor het bibliotheekwerk een

context moet aangeven of dat, in het kader van het decentraliseren van taken, de lagere overheden in staat zijn om zelf uit te maken hoe dat werk moet worden gepositioneerd. Natuurlijk heeft het bibliotheekwerk een culturele functie maar daarnaast zijn er vele andere functies: educatie, recreatie, vorming, informatie enz. Als dit sterk in de sfeer van de cultuurpolitiek wordt getrokken, is het mogelijk dat de mensen die in onze samenleving moeten integreren, bij de bibliotheken een nog hogere drempel aantreffen dan wanneer de gemeenten de verantwoordelijkheid dragen. Ik zie op dit moment geen dwingende redenen waarom het bibliotheekwerk onder het specifieke cultuurbeleid moet vallen. Er bestaat al een Cultuurnota, maar de minister geeft te kennen dat zij een Welzijnsnota wil die zich over andere departementen uitstrekt. Zij kan dan de onderwerpen waarvoor zij op haar eigen departement verantwoordelijk is in deze Welzijnsnota onderbrengen. Ik heb een amendement ingediend, waarin ik voorstel dit punt bij het oude te laten. Ik ben niet overtuigd van de meerwaarde van de overheveling.

De minister zei dat er een algemene maatregel van bestuur komt waarin duidelijk staat waarvoor de rijksoverheid verantwoordelijk is op basis van de artikelen 4 en 5. Kan de minister mededelen hoeveel algemene maatregelen van bestuur wij nog krijgen op basis van de voorliggende wet? Wordt in de eerder genoemde algemene maatregel van bestuur ook de verhouding tussen infrastructuur en projectensubsidie, waar ik als voorbeeld noemde jeugd/jongerenwerk, geregeld?

Wij mogen zonder wettelijke grondslag geen subsidies meer verlenen. Dit geld mag niet op een begrotingsartikel drukken. Is nu alles "gecovert" met subsidieregelingen die nog op het gebied van welzijn bestaan? In de stukken wordt het NIZW genoemd. Dit heeft nu een wettelijke basis gekregen door middel van de voorliggende wet. Zijn er nu nog instituten die subsidie krijgen die op een begrotingsartikel is gebaseerd? Is het nodig dat onderzoeksinstituten op bijvoorbeeld het gebied van welzijn hieronder vallen? Blijven er nog gesubsidieerde instellingen over waarop het begrotingsartikel van toepassing blijft?

Ik moet eerst mijn fractie raadplegen alvorens ik een eindoordeel kan geven over het wetsvoorstel.

Minister d'Ancona: Voorzitter! Sommige leden vroegen hoe het mogelijk is dat ik mij op het punt van de kwaliteitsbepalingen voor de kinderopvang zo lang teweer heb gesteld. Ik heb vanmiddag geprobeerd om dit proces aan u duidelijk te maken. Ik zei dat ik principieel van mening blijf dat een systeem van zelfregulering het beste is. Hiervoor heb ik argumenten aangedragen. Ik heb ook gezegd dat er een reden is dat op het terrein van de kinderopvang, waarbij een heel bijzondere doelgroep in het geding is, de tijd tussen de huidige en de toekomstige situatie wordt gebruikt. De maatschappelijke en de politieke argumenten die hiervoor zijn gegeven, heb ik goed in mijn oren geknoopt. Dat neemt niet weg dat ik meen dat het idee van zelfregulering op deze terreinen op den duur het systeem moet zijn. Sommige sprekers hebben hier principiële bezwaren tegen. De heer Lankhorst zei dat er een strijd is tussen deregulering en de erkenning dat voor zo'n specifiek geval een tijdelijke voorziening wordt getroffen. Je stapt daarmee echter niet van het principe af. Ik hoop dan ook dat de discussie in het veld aan de gang blijft en men niet achterover leunt met het idee dat "Den Haag" het nu wel weer regelt. Dit laatste is namelijk niet het geval. Ik neem aan dat sommige woordvoerders deze discussie ook zullen volgen. Ik meen dat er ook vandaag weer een discussie is georganiseerd over de kwaliteit van de kinderopvang. De woordvoerders zullen mijns inziens vaak voor deelname aan dergelijke discussies worden uitgenodigd. De kamerleden kunnen de ontwikkeling dus min of meer op de voet volgen.

Als zij menen dat dit na verloop van jaren, bijvoorbeeld vijf jaar, nog niet naar behoren geregeld is, geldt op grond van dezelfde argumenten, zowel uit maatschappelijke als politieke hoek, dat het aan de Kamer is, zoals mevrouw Vliegthart al heeft aangegeven, om de termijn te verlengen, omdat zij het niet verantwoord acht dat dit onderdeel zomaar in een vacuüm tuimelt. De

Kamer kan de verlenging bij wet regelen.

Mevrouw Vliegthart heeft gevraagd waarom dit een onderdeel is van de overgangsbepalingen en niet van de kwaliteitsbepalingen. Welnu, het is arbitrair, maar aangezien de beperkte duur is aangegeven, heb ik voor de overgangsbepaling gekozen. Meer kan ik er niet over zeggen.

De heer Van der Vlies heeft kennelijk te weinig van de worsteling gemerkt. Maar wij kunnen ons verliezen in rechtsgronden. Het wordt nog moeilijker gemaakt, wanneer het over niet-gesubsidieerde kinderopvang gaat. Ook de heer Van Middelkoop ziet dat als een probleem. Mijn belangrijkste reden voor deze uitzondering is dat het om kinderen gaat en dat er zorgvuldig met kinderen moet worden omgegaan. Het is voor kinderen niet belangrijk of zij in een al dan niet gesubsidieerde opvang zijn. De kinderen van deze soorten opvang lopen vaak door elkaar heen. De heer Van Middelkoop heeft dat zelf gezien in Apeldoorn. De kindertjes hadden geen plakkertje op hun hoofd waarop was aangegeven of zij in de gesubsidieerde of ongesubsidieerde opvang zaten.

Ik heb mij door de meerderheid van de Kamer over de streep laten halen met het oog op de zeer specifieke doelgroep. In dat geval is een extra argument: als het om kinderen gaat, moet het gelden voor zowel de gesubsidieerde als de ongesubsidieerde opvangvoorziening. Ik ga mij dus niet uitputten in het duidelijk maken van de rechtsgrond. De bepaling die wij nu hebben gemaakt, komt inderdaad een beetje neer op een Salomons oordeel. Maar ik heb met de nota van wijziging echt zoveel mogelijk recht willen doen aan een diversiteit en schakering aan opvattingen in de Kamer.

Ik heb nagedacht over de vraag of de gemeenten wel voldoende vrijheid wordt gelaten, niet om er met iets vandoor te gaan, maar om het soms, rekening houdend met de lokale, zeer specifieke situatie, de kwaliteit ten goede te laten komen. Dit zeg ik aan het adres van de heer Lankhorst. Hij heeft opgemerkt dat hij nu minder centralistisch denkt dan vijf jaar geleden. Ik denk vandaag helemaal niet minder of meer centralistisch dan gisteren. Nogmaals, in dit speciale geval gaat

het om pragmatisch denken; dat moeten wij met elkaar oplossen. Ik heb het zodanig geformuleerd dat ik niet de een meer recht doe dan de ander en dat het goede van alles wordt meegenomen. Gehoord het oordeel van degenen die over de kwaliteit het woord hebben gevoerd, denk ik dat een meerderheid het ermee eens is. Dat doet mij plezier. Als je überhaupt een kwaliteitsbepaling niet ziet zitten, zoals mevrouw Kamp, is het logisch dat je ook mijn poging om alsnog een mooie middenweg te kiezen overdreven moeite vindt. De fractie van mevrouw Kamp heeft niet zo'n behoefte aan die kwaliteitsbepaling. Dat kan. Ik neem daar kennis van. Als je er überhaupt geen behoefte aan hebt, zie je natuurlijk ook meewarig aan de pogingen van de minister, die het oorspronkelijk niet wilde, dan weer hoort dat dit allerlei bezwaren heeft en haar oor te luisteren legt. Ik hoorde van de heer Van Middelkoop en van de heer Leerling – ik had de heren meegekregen naar Apeldoorn – dat werd gezegd dat er niet meer regels moesten komen. Dat ging echter over iets heel anders. Dat ging over de stimuleringsregeling. Het ging niet over kwaliteitsbepalingen. Het was een heel ander onderwerp, tenzij de heren de tijd hebben gehad om zich nog afzonderlijk met al die bestuurders te verstaan. Hetgeen wij gezamenlijk hebben gehoord had echter betrekking op de stimuleringsregeling.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Het zal inmiddels iedereen wel bekend zijn dat wij in Apeldoorn zijn geweest. Dat was op uitnodiging van de minister en niet om ingepakt te worden. Daar werd – en de heer Leerling reeveerde dat niet ten onrechte – de minister voorgehouden om niet te veel met gedetailleerde regelgeving te komen. Dat sloeg inderdaad op de stimuleringsmaatregel, maar dat zal stellig ook gelden als er nog extra regels bij komen op het gebied van de kwaliteit.

Ik begrijp wel dat de minister hier op een gegeven moment koppen telt en het gemeen overleg recht wil doen. Ik begrijp echter niet dat zij eerst ten principale in de stukken en vanmiddag ook nog op zelfregulering insteekt, met duidelijke argumenten, en dat zij kort daarna een nota van

wijziging indient waarin zij de andere kant uitgaat.

Minister **d'Ancona**: Dan heeft u die nota van wijziging niet begrepen. U moet dan toch die nota van wijziging en mijn uitleg daarbij nog eens lezen. Ik blijf op die principiële toer. Daarover verschillen wij dus niet van mening. Ik zeg alleen, voordat wij van wens naar werkelijkheid zijn gekomen, dat er in bepaalde gevallen een continuering van de huidige situatie is, waarin wij met de gemeenten of andere subsidiërende overheden het mogelijk maken om eisen te stellen. Er verandert niet zoveel aan de manier waarop het nu gaat. Vervolgens – dat is uitzonderlijk, maar dat is ook aan tijd gebonden – is er een echte, dwingende bepaling voor de kinderopvang.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Waarom heeft u bijvoorbeeld niet die andere mogelijkheid gekozen om gemeenten facultatief voor te schrijven dat er een verordening is? Nu verplicht u die gemeenten tot een verordening.

Minister **d'Ancona**: Maar alleen op het punt van de kinderopvang en dat voor een beperkte duur. Dan kunt u toch niet zeggen dat dit mij afbrengt van het principe. Ik heb de stukken van Humanitas er nog eens bij gehaald. Ik heb uitgelegd dat dit het principe blijft, maar dat ik rekening houd met de werkelijkheid van vandaag. Dat is dus absoluut niet een afwijken van het principe. Daarom zet ik het ook in artikel 18 onder de overgangsbepalingen. Ik heb mevrouw Vliegenthart nog geantwoord waarom.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Wij komen er niet uit.

Minister **d'Ancona**: Probeer het nog eens. U weet hoe goed ik naar de Kamer luister. Ik kom er best uit, alleen u overtuigt mij niet. Ik heb ook het gevoel dat u mij niet goed heeft begrepen.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Ik verplaats mij even in uw positie. Ik ben dan voor zelfregulering, zoals u zo mooi hebt bepleit, en tel ook de verlangens in de Kamer. Dan had ik bekeken in hoeverre ik mijn eigen voorkeur zoveel mogelijk erop na had kunnen houden. Ik begin dan bij

zelfregulering. Vervolgens geef ik de gemeenten de bevoegdheid om, als zij het zelf willen, een verordening te maken. Dat is weer het inbouwen van enige vrijheid. Dit doet u niet. U maakt een enorme stap. U zegt dat alle gemeenten een verordening moeten hebben. Dit vindt u nog niet eens genoeg: u geeft uzelf als minister op basis van de wet ook nog de bevoegdheid, voorschriften te geven voor de kwaliteit van die verordeningen. Dit bedoel ik met het maken een enorme stap of wat ik in tweede termijn een grote dialectische beweging noemde.

Minister **d'Ancona**: Ik ben het hierover absoluut niet met u eens, nogmaals, omdat wij het tijdelijk doen en vanwege de geluiden die ik uit het veld heb gehoord. Er zijn al gemeentelijke verordeningen. Ik heb vanmiddag ook gezegd dat de modelverordening van de VNG door iedereen als uitgangspunt is gebruikt om zelf een verordening op te stellen. Door niets in deze wetgeving te regelen, vervallen die verordeningen en is er geen regeling meer.

Wat is er nu anders dan de dag van gisteren? Wij weten dat er in alle gemeenten waar kinderopvang bestaat, een verordening is. Het gaat uiteindelijk via de gemeentelijke verordeningen. Dan is dit voorstel geen gigantische verandering. Ik continueer datgene wat vandaag de dag bestaat. Verder beperk ik het in de tijd, omdat ik uiteindelijk, net als de heer Van Middelkoop, naar een ander systeem toe wil.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Het is geen gigantische verandering ten opzichte van de bestaande situatie, maar wel ten opzichte van uw zo ferm beleden voorkeur voor zelfregulering. Dat is mijn redenering.

Minister **d'Ancona**: Dat is het zeker. Ik heb uitgelegd dat zelfregulering het streven blijft en binnen een periode van vijf jaar gerealiseerd moet zijn, maar dat ik op dit zo kwetsbare terrein niet het risico wil lopen dat er geen enkel toezicht op de kwaliteit is. Dit is geen verandering. Ik heb vanmiddag wel geprobeerd, uit te leggen wat mij over de streep heeft gehaald. Dat is het feit dat het om kinderen gaat en het feit dat er een tekort is. U hebt ook in Apeldoorn gehoord dat ouders er niets te kiezen hebben en

niet van de situatie op de hoogte zijn. Dit alles met elkaar maakt dat ik voor een tijdelijke situatie een gat opvul dat niet mag vallen. Dat is het enige.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Moet ik het hieruit begrijpen dat u tussen gisteren en vandaag tot de conclusie bent gekomen dat kinderen kwetsbaar zijn?

Minister **d'Ancona**: Nee. De heer Van Middelkoop en anderen hebben mij gisteren op duidelijke wijze kenbaar gemaakt met welke delen van het wetsvoorstel zij het eens zijn, op welke zij aanvullingen wensen en met welke zij het niet eens zijn. Er zijn ook andere aanvullingen die ik, de Kamer horend, heb overgenomen of zal overnemen. Nog afgezien hiervan hoeft de meerderheid van de Kamer de door mij gekozen formulering niet te kiezen. Er zijn meer wegen die naar Rome leiden en naar het opvullen van de discrepantie tussen datgene wat wij willen en datgene wat er nu is. Ik heb een voorstel gedaan, horende de Kamer en ook het oordeel van de heer Van Middelkoop hierover.

Sommigen zullen niet over de streep te krijgen zijn. Dit vind ik in sommige gevallen ook logisch. Mevrouw Kamp en haar fractie hebben er totaal geen behoefte aan. Mijn uitleg van de wijze waarop ik tot die stap gekomen ben en van de wijze waarop ik die opvatting wens te implementeren, is niet zo interessant als je fundamentele opvatting is dat er geen kwaliteitsbepaling in de Welzijnswet moet staan. Daar kan ik heel goed in komen. Ik kan minder goed in de opvattingen van de heer Van Middelkoop komen dat dit een dialectisch gebeuren is. Het kan nooit kwaad, maar ik ben mij hiervan toch echt niet bewust.

De heer Van der Vlies heeft nog eens uitvoerig over het punt gesproken – ik zal er niet verder op doorgaan – dat ook de niet-gesubsidieerde kinderopvang onder een dergelijke dwingende regeling komt te vallen. Hij heeft nog eens aan de hand van voorbeelden een uitvoerig betoog gehouden over de pluriformiteit en hij spitste dat toe op een situatie in Zeeland. Als er een provinciale uitspraak is, heeft de commissaris van de koningin de bevoegdheid om het besluit ter vernietiging voor te dragen vanwege

het feit dat het strijdig is met het algemeen belang. Mevrouw Vliegenthart heeft een andere mogelijkheid genoemd en die andere weg wordt natuurlijk ook toegepast. Wanneer een instelling in zijn belang wordt geschaad, kan zij beroep doen op de rechter.

De heer Leerling vroeg naar de waarborgen van die pluriformiteit. De heren Leerling en Van der Vlies zijn er niet meer maar ik zal de vraag als volgt beantwoorden. Wij zouden in de rapportages over de Welzijns-wet de signalen rondom de toepassing van die pluriformiteit kunnen meenemen. Dat lijkt mij een interessant item in het geheel.

De heer Van der Vlies vroeg ook nog het een en ander over de sport. Op dit moment zijn er voor de sport geen aanwijzingsbevoegdheden van het Rijk. De gemeente kan alleen kwaliteitseisen stellen als het gesubsidieerde activiteiten betreft en er geen vorm van regulering is. In de praktijk zijn er op dit terrein geen problemen. In ieder geval kan ik mij er niet mee bemoeien, want dat is aan de gemeenten. Dat staat ook in artikel 7, lid 4.

Voorzitter! De heer Lankhorst en anderen hebben gevraagd wat de Welzijnsnota betekent. Zij vroegen zich af of het niet gaat lijken op de begrotingstoelichting interdepartementaal welzijnsbeleid, waarmee wij een proef hebben gehad. Die proef beviel niet zodanig dat wij ermee wilden doorgaan. Toch is dit iets heel anders. Ik ben erop gekomen door de uitvoerige gesprekken met het Sociaal en cultureel planbureau, waar ik heel veel regulier overleg mee heb, en met de Commissie sociaal en cultureel beleid. Die laatste commissie, de CSCB, is het voorportaal voor de onderraad voor het sociaal en cultureel beleid. We gaan niet uit van departementale invalshoeken bij het opstellen van die Welzijnsnota maar van maatschappelijke vraagstukken. Dat is toch iets anders. Ik heb daarover zoveel gesproken met de CSCB en met het Sociaal en cultureel planbureau omdat ik wil zien wat de sociaal-culturele rapporten op die andere beleidsterreinen teweegbrengen. Ik vroeg mij af of zo'n mooi sociaal-cultureel rapport dat geschreven wordt met een overzicht van alles en nog wat, verdwijnt in een bureaula. De betreffende ambtenaren van WVC hebben ook een rondgang gemaakt langs alle

departementen die in de CSCB zitten en zij hebben daar de vraag gesteld op welke wijze zij zich laten beïnvloeden en hoe zij dat verwerken in hun eigen beleid of welk beleid als het ware een voorzet is voor die sociaal-culturele rapportage. Wij proberen veel meer dan wij dat in het verleden hebben gedaan, om de banden aan te halen met andere departementen. Wij richten ons op samenwerking, denkt u maar aan de medeondertekening van de minister van WVC van het onderwijsvoor-rangsbeleid. Ook wijs ik op de samenwerking op het gebied van de pre-schoolse experimenten en dergelijke zaken. Ditzelfde geldt voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid en ook voor andere departementen. Waar dat kan, proberen wij over de departementale schuttingen heen contact te krijgen en dingen met elkaar te doen. In onze analyse hanteren wij geen departementale grenzen, want dat levert toch niet veel op. Daar hebben wij ervaring mee opgedaan. Wij gaan uit van "het probleem" en kijken dan, op welke wijze wij dat probleem moeten aanpakken en wie dat moet oplossen.

Ik denk dat door de financiële kaders, de geplande overleggen en het vierjaarlijks karakter echt sprake is van iets anders dan bij die begrotingstoelichting interdepartementaal welzijnsbeleid. Ik denk dat de rol van de rijksoverheid daarbij wezenlijk anders is, omdat wij natuurlijk geen uitvoerende praktijk meer hebben. Die ligt bij anderen. Wij noemen het bij de musea meer een soort bestelverantwoordelijkheid over dat geheel.

De Kamer heeft daarbij de mogelijkheid om detailkwesties te vermijden en kan zich daardoor concentreren op de grote lijnen, de analyse, de aanpak van die maatschappelijke vraagstukken die wij aan de orde stellen, daarbij natuurlijk gebruik makend van alle bevindingen van bijvoorbeeld het Sociaal en cultureel planbureau.

De heer Lankhorst heeft nog vragen gesteld over het centralisme en ook over het type kwaliteitsnorm. Ik geloof dat ik niet zo veel meer behoefte toe te voegen aan wat daarover al is gezegd. Als hierover met IPO en VNG overleg wordt gevoerd, wordt er wel rekening gehouden met het feit dat zo iets realiseerbaar en betaalbaar moet blijven. De VNG en het IPO zijn zich

daar terdege van bewust. Het lijkt mij dat beide instanties een wel beetje in de gaten zullen zouden dat het inderdaad niet al te veel centraal geregeld wordt. Als het echt gaat om het invullen van criteria en niet alleen om het aangeven van aandachtspunten, dienen de nodige beperkingen te gelden. Want ze weten echt wel dat het heel moeilijk is om voor die 632 gemeenten regelingen op centraal niveau vast te stellen.

Ik had nog willen reageren op de verschillende opmerkingen van de heer Leerling, maar die is niet meer in de zaal aanwezig. Toch moet ik nog even iets zeggen. De heer Leerling maakte een opmerking waaruit kon worden opgemaakt dat het volgens hem niet zo erg was als de kwaliteitsnorm niet te strak werd gehanteerd. Want dan zouden ouders hun kind niet meer brengen naar een opvangverblijf waar de omstandigheden minder gewenst zijn, wat tot gevolg zou hebben dat ouders zelf voor de opvang van hun kinderen gaan zorgen, iets waar de heer Leerling toch al voorstander van is. Dat kan ik toch niet laten zitten. Een dergelijke "Verelending" kan ik in deze situatie niet als een geslaagd middel zien om het beoogde doel te bereiken. Ik zie aan de reactie van de heer Van Middelkoop dat hij dit met mij eens is, maar hij was ook niet degene die deze opmerking maakte. De heer Leerling zei in zijn tweede termijn nog niet overtuigd te zijn en ik had dus een poging willen doen hem alsnog te overtuigen. Maar hoe hard ik ook roep, ik neem aan dat hij mij niet verstaat. Want hij is hier niet aanwezig.

De heer Van Middelkoop vroeg mij of ik niet wat al te snel heb geroepen dat het amendement op stuk nr. 11 overbodig is. Het amendement bevat twee elementen waarvan de eerste de bevoegdheid voor een specifieke uitkering is. Daarin kan ik mij natuurlijk wel vinden. Het tweede deel gaat over een beperking voor de termijn van één Welzijnsnota. Er zijn natuurlijk gevallen te bedenken – bijvoorbeeld bij longitudinaal onderzoek – waarbij een dergelijke beperking ongewenst is. Als het zou kunnen inhouden, dat het voor een termijn van twee nota's toepasbaar wordt geacht, kijk ik er heel anders tegenaan. Ik was er negatief over, omdat dit zou kunnen inhouden dat je geen enkel longitudinaal onder-

zoek meer kunt doen. Dat was de reden.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): De minister is nu eigenlijk een beetje in discussie met zichzelf. Nogmaals, ik heb de bepaling gekopieerd uit de Wet op het specifiek cultuurbeleid. Daar hebben wij een Cultuurnota en hier hebben wij een Welzijnsnota. Bij longitudinaal betekent dit alleen maar, dat je de beslissing neemt voor de geldende termijn van die Welzijnsnota, doch dat niets of niemand er een verbod bij levert, dat je er daarna niet mee mag verdergaan. Er moet alleen een zelfstandige beslissing genomen worden voor voortzetting van zo'n subsidie. Dat zal trouwens met meer subsidies en meerjarige uitgaven zo gaan.

Mevrouw **Versnel-Schmitz** (D66): Bij specifieke uitkeringen werkt dat niet zo. Daar mag je niet een uitkering voor vier jaar toestaan en dan min of meer dezelfde uitkering nog eens voor vier jaar toekennen. Dan zegt men op Binnenlandse Zaken: ho, ho, dat mag u helemaal niet doen! Ik weet heel zeker dat dit niet mag!

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Dat is geen tegenargument, mevrouw Versnel.

Mevrouw **Versnel-Schmitz** (D66): Natuurlijk wel. Ik geef een voorbeeld. Er is een bepaald project en daarvoor geef je een subsidie voor vier jaar. Wil dat project echter echt zinvol zijn, dan zou je een subsidie voor acht jaar moeten geven. Bij hoge uitzondering wordt dit na overleg met VNG, IPO, Financiën, Binnenlandse Zaken etcetera toegestaan. Men ziet de redelijkheid ervan in; men vindt het goed. In uw amendement mag het alleen maar voor vier jaar en dan nog eens voor vier jaar. In de toelichting zegt u, dat anders de volgende periode gebonden wordt. Ik vind dat op zichzelf een mooie gedachte. Ik ben echter van mening dat je dit niet tot in het absurde moet afsnijden en dat doet u een beetje, mijnheer Van Middelkoop.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Uw laatste opmerking begrijp ik niet helemaal. Het argument om na afloop van de nota niets en niemand te binden, heb ik ontleend aan de discussie bij het wetsvoorstel inzake

het specifiek cultuurbeleid. In de uitvoering van deze bepaling betekent dit slechts, dat je na afloop van de periode waarvoor een Welzijnsnota geldt opnieuw volledig de beslissing moet nemen, ook als je met een bepaald type uitkering wilt verdergaan. Dit hebben wij ook gehad met de bijdrage aan de kinderopvang. Die gold ook voor vier jaar. De minister wilde daarvan zes jaar maken. Onder de huidige Welzijnswet betekent dat wetswijziging. Onder de door mij voorgestelde bepaling betekent het dat je in de nieuwe nota opnieuw die beslissing moet nemen.

Minister **d'Ancona**: Ik heb vanmiddag reeds eerder gezegd, dat je bij een verlenging van een specifieke uitkering inderdaad een nieuwe beslissing moet nemen. Je moet komen met een motivatie waarom je langer dan de afgesproken periode een uitkering wilt geven. Bij subsidies vind ik het van belang dat je in principe een toezegging mag doen over langere termijn. Vooral als je zegt, dat een van onze kerntaken onderzoek is, kan dat wel eens nodig zijn.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Dan begrijp ik de discussie niet meer die wij bij het vorige wetsvoorstel hebben gehad. Toen zeiden wij met elkaar, onder leiding van de minister: laten wij dat soort beslissingen nemen voor een zekere periode – te weten vier jaar – geldend voor een bepaalde nota. Dat was het bestuurlijk vernieuwende van dat deel van het wetsvoorstel en dan geldt het ineens niet meer.

Minister **d'Ancona**: Ik begrijp het werkelijk niet. Ik zeg tegen u, mijnheer Van Middelkoop, dat ik het grotendeels eens ben met hetgeen u naar voren heeft gebracht. Ik zeg daarbij dat veel longitudinaal onderzoek zich uitstrekt over een langere periode, juist in deze sector. Dat zal de heer Van Middelkoop zich toch kunnen voorstellen. Hij moet dan zeggen: ja, daarmee moet rekening worden gehouden. Bij cultuur ging het niet om dit soort van onderzoeken.

Voorzitter: Castricum

Minister **d'Ancona**: Ik heb soms het gevoel dat de heer Van Middelkoop niet in staat is om te zeggen: in deze

specifieke situatie houd ik daarmee rekening en schep ik de mogelijkheden om mezelf niet voor de voeten te lopen. Ik zeg dus dat het ik het eens ben met de heer Van Middelkoop, maar dat het in speciale gevallen nuttig kan zijn om subsidies over een langere termijn af te spreken.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Er is op dit punt geen verschil van mening. Laat ik de consensus wat meer benadrukken. Bepalingen als deze sluiten niet uit dat je ook voor een langere periode dan vier jaar longitudinaal onderzoek hebt. Het nieuwe daaraan is dat na vier jaar moet worden vastgelegd of bepaald – ook in overleg met de Kamer – dat men nog voor een X-aantal jaren op de ingeslagen weg wil doorgaan. Dat wordt niet verboden of tegengehouden.

Minister **d'Ancona**: Ik kan daarin met u meegaan!

Voorzitter! De heer Esselink heeft een aantal interessante beschouwingen gewijd aan het begrip pluriformiteit. Daarbij heeft hij nog eens heel duidelijk aangegeven wat de essentie van de brief was en dat het verwijzen naar een casus soms geen bijdrage levert aan het verhelderen van een zaak. Maar goed, die casus was nu eenmaal gisteren aan mij voorgesteld. Ik begrijp wat de heer Esselink aangaf, maar ik moest wel op de casus ingaan. Het was een vrij uitgebreid verhaal.

Ik ben het ermee eens dat door de manier waarop een en ander nu wordt geregeld, een maximale druk wordt gelegd op de zelfregulering, waar ook de heer Esselink voor is. Hij is ook tevreden met mijn toelichting op mijn mening dat het ministerie van WVC het beste ministerie is voor de opvang van asielzoekers. De algemene maatregel van bestuur waarom de heer Esselink vroeg, komt er zodra wij het VNG-akkoord helemaal rond hebben.

Ik heb inderdaad nog geen antwoord gegeven op de vragen inzake de restcategorie. Het zou jammer zijn als geen activiteiten meer konden worden ontplooid ten aanzien van groepen die strikt genomen niet tot de doelgroepen van het minderhedenbeleid behoren, maar wel met die groepen te vergelijken zijn. Het betreft dan bijvoorbeeld Chinezen. Aan enkele zelforganisaties van Chinezen wordt

op verzoek van de Kamer subsidie verstrekt. Het schrappen van deze bepaling zou dat bijvoorbeeld onmogelijk maken. Een ander aspect is de integratie van nieuwkomers. In het beleid is in eerste instantie uitgegaan van enkele doelgroepen van het minderhedenbeleid, namelijk Turken, Marokkanen, Surinamers, Antillianen en Arubanen. Daarbij is echter aangetekend dat ook andere, nieuwe emigranten die in een vergelijkbare situatie verkeren en risico lopen om in een achterstandspositie te geraken, voor integratieprogramma's in aanmerking kunnen komen. Bij het schrappen van die zinsnede zou de wettelijke basis ontbreken om subsidies en specifieke uitkeringen op dit terrein aan die mensen toe te kennen. Als wij het voorliggende onderdeel k laten vervallen, is het mogelijk dat toekomstige groepen vreemdelingen – die de regering zou willen opvangen maar die niet vallen onder de huidige definitie – niet onder de werking van de Welzijnswet vallen. Zo kan men denken aan de ex-Joegoslaven die hierheen kwamen en voor wie wij weer een ander woord bedachten. Nu komen wij weer met die VVTV. Er komen steeds nieuwe termen, zoals gedoogden en ontheemden. Straks zijn het dus VVTV'ers. Door deze formulering kunnen wij aansluiten bij een situatie die wij nog niet kunnen voorzien, maar waarbij wij de mensen om wie het uiteindelijk gaat toch kunnen bedienen.

De heer **Esselink** (CDA): Dat zie ik wel. Ik heb dat ook zelf al aangegeven. In het kader van de integratie, onderdeel j, kan ik mij daar nog iets bij voorstellen. De minister geeft het voorbeeld van de Chinezen, maar dat voorbeeld vind ik niet zo geslaagd, omdat die tot de aangeduide minderheden behoren. Zij behoren overigens niet tot de groepen die onder het minderhedenbeleid vallen, daarover geen misverstand, maar wij zouden dat wel kunnen doen. Dat is de koninklijke weg. Juist het creëren van restcategorieën – dat is mijn punt – leidt tot dit soort pseudo-groepen, dat maar ten dele onder een bepaald beleid valt, in dit geval het minderhedenbeleid. Daarom ben ik niet zo voor restcategorieën als mogelijkheid. Hetzelfde doet zich voor, in nog sterkere mate, bij onderdeel k, de opvang. Waarom verzinnen wij, vergeef mij het

woordgebruik, de gekkigheid van de ontheemden, terwijl de ROA-regeling en de Vreemdelingenwet in essentie al voorzagen in het onderbrengen van dit soort groepen bij de vigerende, normale regelingen? Omdat wij ook toen al de mogelijkheid van restcategorieën hadden.

Het creëren van restcategorieën – dat is mijn basisbezwaar – leidt ertoe, dat je dit soort uitwijkmanoeuvres telkens opnieuw krijgt, terwijl je jezelf moet dwingen om mensen volwaardig binnen de categorieën te brengen die wij daarvoor in de wet aanduiden. Dat kan voor alle asielzoekers, ook als je ze als groep beschouwt. Dat kan, als wij dat willen, ook voor die groepen van minderheden, waarvoor wij beleid wensen te voeren, maar dat kennelijk niet hardop durven te zeggen.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Dat zegt u ook voor uw eigen fractie?

De heer **Esselink** (CDA): Zeker.

Minister **d'Ancona**: Ik ben het helemaal niet met de heer Esselink eens. Ik vind het zelfs buitengewoon gevaarlijk. Je kunt wel zeggen, dat het niet om restcategorieën gaat, maar het gaat toch om groepen van personen die in vergelijkbare omstandigheden verkeren. Wij hebben de ervaring, dat wij soms niet kunnen voorzien om welke categorieën, om welke groepen, het gaat. Ik wil dan toch in staat zijn, zoals bij de ex-Joegoslaven en los van de titel die zij krijgen, om wat voor reden dan ook, om te zeggen: Hier is een groep die in vergelijkbare omstandigheden verkeert. Die komt dus de zorg toe die wij ook aan anderen doen toe komen, die zich in een soortgelijke situatie bevinden. De heer Esselink vindt het ongewenst om dat in de wet op te nemen, maar dat geeft mij een soort vrijheid om, afhankelijk van de situaties die zich kunnen voordoen en omdat er een legale grond voor is, subsidies daaraan te besteden. Dat scheidt ons. Ik vind het heel goed, dat nu bij het minderhedenbeleid een aantal categorieën is benoemd, maar nieuwe migranten, die een vergelijkbare positie hebben, zullen daar wellicht aan moeten worden toegevoegd. Dan heb ik niets aan zo'n uitputtende opsomming. Dan vind ik dit veel veiliger.

Dan nog dit. Stel dat je een natuurramp hebt in Frankrijk of België. Is opvang dan ongewenst? Wij denken bijna automatisch aan iets ver weg, maar stel dat het daar gebeurt? Dan zouden wij die mensen niet kunnen opvangen, omdat wij niet in de wet hebben staan dat deze restcategorie in Nederland opgevangen kan worden.

Mevrouw **Vliegenthart** (PvdA): Er is nog een argument. Als het laatste onderdeel van artikel k wordt geschrapt, vallen mensen waarvan het asielverzoek niet is gehonoreerd of die geen asielverzoek hebben gedaan omdat zij een tijdelijke vergunning tot verblijf hebben, niet onder een opvangvoorziening.

Minister **d'Ancona**: Misschien bent u overtuigd.

Mevrouw **Kamp** (VVD): In mijn amendement stel ik dan ook voor, de term "verblijfsgerechtigden" te gebruiken.

De heer **Esselink** (CDA): Voorzitter! Het zal de minister niet ontgaan zijn dat ik na de schriftelijke voorbereiding geen amendement op dit punt heb ingediend. Het blijft mij echter wel fascineren. Wanneer dergelijke categorieën worden gecreëerd, breng je jezelf steeds weer in de verleiding om beleid te voeren gericht op restcategorieën. Ik zeg dit omdat in het recente verleden – althans in de periode die ik kan overzien – er een aantal keren "dankbaar" gebruik is gemaakt van deze mogelijkheid. De ontheemden, de mensen uit ex-Joegoslavië, zijn daar een voorbeeld van. Mijn fractie was er toen op tegen om die categorie in te stellen. Wij vonden dat zij volwaardig onder de asielzoekersregeling zouden moeten vallen. Dit is echter niet gebeurd omdat er dit soort mogelijkheden zijn. Dat vind ik jammer, want na een jaar zijn wij met elkaar tot de conclusie gekomen dat het toch beter was om de gewone, koninklijke weg te bewandelen.

Mevrouw **Vliegenthart** (PvdA): Volgens mij was de oorzaak dat de Vreemdelingenwet toen niet in die mogelijkheid voorzag. Dat is nu wel het geval, namelijk via de artikelen 12a en 12b. Dus moet er ook een opvangvoorziening zijn voor de

mensen die op basis van die artikelen in ons land verblijven.

Minister d'Ancona: Wij hebben nu twee kanten van de zaak gehoord. Ik ben blij met de laatste toevoeging van de heer Esselink omdat hij de vrijheid wil hebben om in te spelen op onvoorziene situaties in België en Frankrijk. Hij heeft mij ook duidelijk gemaakt dat hij altijd wil inspelen op dat soort situaties, maar dat hij daarvoor de bestaande kaders wil gebruiken.

Ik maak van de gelegenheid gebruik om tegelijk iets te zeggen over het amendement op stuk nr. 15 van mevrouw Kamp. Zij stelt voor, de term "vreemdelingen" te vervangen door "verblijfsgerechtigden". Voorzitter! Dit zou tot gevolg hebben dat vreemdelingen die in Nederland hun toevlucht zoeken, maar nog procedure zijn en dus nog geen enkele verblijfstitel hebben, niet langer kunnen worden opgevangen. Uit mijn antwoord in eerste termijn zal mevrouw Kamp ongetwijfeld begrepen hebben dat ik ook voor die groep opvang van het allergrootste belang vindt. Ik denk dat mevrouw Kamp dat met mij eens zal zijn. Het gaat eerder om een verschil van opvatting over de benaming. Ik wijs er nogmaals op dat de term "verblijfsgerechtigden" een omschrijving is voor mensen die een status hebben, hetzij die van toegelaten vluchteling, hetzij die van VTV'er, hetzij die van VVTV'er.

Ik heb de vragen van de heer Van Middelkoop inmiddels al beantwoord. Voorzitter! Ik dank mevrouw Versnel voor haar opmerking dat uit alle aangedragen oplossingen een soort grootste gemene deler is gezocht. Haar ervaringsdeskundigheid zegt haar dat onderhandelingen met VNG en IPO zeker niet zullen resulteren in het opschroeven van de eisen. Dat ben ik met haar eens.

Mevrouw Versnel heeft ook nog gesproken over de Welzijnsnota en de welzijnseffectrapportage, waar zij het mee eens was. De meerjarige financiering is inderdaad weer zo'n punt waarvan ik, gehoord de Kamer, dacht dat het de keuze realistischer maakte bij het presenteren van een dergelijke nota.

Mevrouw Kamp vroeg hoeveel AMvB's er op grond van de wet tot stand gebracht zijn en of alle subsidies dan ook gedekt zijn. Er zijn

twee structurele AMvB's, te weten de bekostigings-AMvB die op grond van artikel 10 ontstaat, en de AMvB ten aanzien van de verantwoordelijkheidstoedeling op grond van artikel 5. Daarnaast is er één "incidentele" AMvB, te weten die voor de kinderopvang op grond van artikel 18a. De huidige tekst van artikel 2 dekt alles.

Mevrouw Versnel heeft mij gevraagd of ik wilde terugkomen op haar amendement, omdat zij van mening was dat zij een beter onderscheid maakte tussen enerzijds de functie die het Rijk heeft – het volgen en het signaleren – en anderzijds de taak van het Rijk om landelijke voorzieningen in stand te houden. Zij heeft gelijk dat de woordenwisseling tussen haar en mevrouw Vliegthart veel meer te maken had met datgene wat ook in onze begrotingsbehandelingen al aan de orde was, namelijk de motie-Dees en haar weerzin – waarin ik haar altijd ondersteunde – om innovatie- en projectengeld te gebruiken voor structurele voorzieningen. Ik herinner het mij nog heel goed. In dit geval heb ik echter niet het gevoel dat dit de wet helderder zou maken. In het bijzonder het begrip voorziening dat mevrouw Versnel introduceert, is een begrip dat in de oude wet wordt gehanteerd en niet meer in dit wetsvoorstel terugkomt. Het heeft ook niet mijn voorkeur. Tegen het overige heb ik inhoudelijk geen overwegende bezwaren. Als mevrouw Versnel de Kamer alsnog aan haar zijde krijgt, zal ik slechts op dit punt echt problemen hebben, dus zij moet maar eens kijken wat zij kan doen. Ik vind het een beetje overbodig.

Mevrouw Versnel-Schmitz (D66): Als de minister een ander woord dan voorziening wil, wil ik daarvoor mijn best doen. Misschien kan zij hiervoor ook een suggestie bij haar departement vragen. Het gaat mij om de onderscheidenheid van de twee categorieën.

Minister d'Ancona: Wij zullen gaarne de helpende hand reiken om het amendement nog mooier te maken dan het al is. Dan is daarna het woord aan de Kamer.

Ik kom op de vraag van mevrouw Versnel over innovaties en stimulering. Wij weten dat de gelden op de WVC-begroting, zoals aangegeven in de Welzijnsnota, nu vooral projecten,

experimenten en onderzoek betreffen. In de bekostigings-AMvB acht ik een vergaande detaillering ongewenst. In een enkel geval ontvangt het ministerie van WVC gelden voor stimulering, zoals nu is gebeurd bij de opvang voor nieuwkomers, waarvoor ik geld gekregen heb. Die uitkeringen ter stimulering vinden plaats op grond van deze algemene regeling. Verdere detaillering acht ik echt een te vergaande regelgeving en daar zijn wij niet voor. Wij worden dus niet voor de voeten gelopen door de wijze waarop wij het nu hebben geformuleerd. Als wij die naast de praktijk leggen, moet ik zeggen dat ik daar geen moeite mee heb.

Ik heb al een aantal vragen van mevrouw Kamp beantwoord. Het belangrijkste was volgens mij de vraag hoe ik tot bijstelling van mijn opvattingen ben gekomen. Dat ga ik niet opnieuw uiteenzetten en daar wil ik niet verder over discussiëren. Wel vind ik het interessant dat mevrouw Kamp terecht memoreert aan de wetsvoorstellen die nog in behandeling zijn, namelijk de wetsvoorstellen met betrekking tot het klachtrecht en de medezeggenschap. Dat zijn de wetsvoorstellen die met betrekking tot de positie van ouders in de kinderopvang van belang kunnen zijn. De positie van de ouders staat nu zeer ter discussie. Ik stel mij dus voor dat in de gehele kwaliteitsdiscussie en in de ontwikkeling van de zelfregulering natuurlijk de wetsvoorstellen worden meegenomen die nog door deze Kamer en door de Eerste Kamer moeten worden aangenomen. Het spreekt vanzelf dat wij dan in eerste instantie aan degenen die bezig zijn met de omschrijving van die kwaliteit binnen een zelfregulerend systeem, direct doorgeven wat er aan bestaande wetgeving is. Wij gaan niet alles nog eens dunnetjes overdoen of anders doen. Als dan blijkt dat het wat anders moet, is dat oké, maar dan met inachtneming van het bestaande. Ik dank mevrouw Kamp dus zeer voor het feit dat zij ons allen nog eens herinnert aan die twee wetsvoorstellen die nog door de Kamer moeten worden goedgekeurd.

Wij hebben het al gehad over de Welzijnsnota. Zoals mevrouw Kamp zal begrijpen, ben ik het niet eens met haar amendement op stuk nr. 26. Bij de behandeling van de Bibliotheeknota heb ik uitgebreid,

nog uitgebreider dan nu in de schriftelijke toelichting, uitgelegd waarom die overheveling gewenst was en waarom voor het bibliotheekwerk een plaats in de Cultuurnota nodig was. Ook de organisatie op het departement was inmiddels aangepast. Media, letteren en bibliotheek horen bij elkaar. In de laatste Cultuurnota was het ook al op die manier gegroepeerd. Het is dus erg moeilijk om nu weer een stap terug te zetten. Ik moet dus zeggen dat ik het amendement, dat zo'n stap terug beoogt, ontraad.

Voorzitter! Daarmee ben ik aan het einde gekomen van mijn beantwoording in tweede termijn. Ik kan misschien nog zeggen dat ik de Kamer en de woordvoerders hartelijk dank voor de aardige en inspirerende manier waarop zij aan deze discussie hebben meegedaan en voor de goede suggesties die zij hebben aangedragen. Ik denk dat het wetsvoorstel daardoor in zijn totaliteit is verbeterd en dat is toch altijd de bedoeling.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Ik stel voor, af te zien van artikelsgewijze behandeling en volgende week dinsdag over het wetsvoorstel te stemmen.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt van 18.55 uur tot 20.30 uur geschorst.

Voorzitter: Doelman-Pel

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- **het voorstel van rijkswet Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de verdediging (23327, R1483);**
- **het wetsvoorstel Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van de additionele artikelen die zijn uitgewerkt (23428);**

- **het wetsvoorstel Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de**

verkiezing van de Tweede Kamer en de Eerste Kamer der Staten-Generaal, de provinciale staten en de gemeenteraden, in verband met tijdelijke vervanging van hun leden wegens zwangerschap en bevalling (23430);

- **het voorstel van rijkswet Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van de additionele artikelen betreffende Koninkrijksaangelegenheden die zijn uitgewerkt (23463, R1488).**

De algemene beraadslaging wordt hervat.

□

Minister **Van Thijn**: Mevrouw de voorzitter! Om te beginnen wil ik de spreeksters en sprekers danken voor de aardige woorden, gesproken aan mijn adres. Zij hebben mij met warme woorden hier als minister welkom geheten. De omstandigheden zijn treurig, maar het leven van de wetgever, in dit geval de grondwetgever, gaat door.

Velen hebben verwezen naar de bemoeienis die ik in 1983 had met de tweede lezing van de grote grondwetsherziening. Ik moet zeggen dat ook ik het een boeiende omstandigheid vind dat ik nu opnieuw met een grondwetsherziening te maken heb en dat ik als het ware met de deur van de Grondwet in huis val. Ik vraag echter begrip voor het feit dat mijn kennis ter zake door bezigheden buitenshuis enigermate geërodeerd is. Misschien is het daarom een geluk bij een ongeluk, zo zou ik de heer Jurgens willen voorhouden – hoewel wij het om verschillende redenen graag anders hadden gehad – dat de Deetman-berg deze muis heeft gebaard. Het gaat om een beperkt aantal beperkte herzieningsvoorstellen. Overigens is het mij opgevallen dat de heer Jurgens ook over kleine zaken nog een groot debat weet uit te lokken.

Het gaat om vier voorstellen, waarvan er twee puur technisch van aard zijn. Niemand heeft over de opschoning van het inmiddels uitgewerkte constitutioneel overgangsrecht iets gezegd en dus ga ik wat dit betreft maar uit van de stelling: wie zwijgt, stemt toe. Vervolgens zijn er twee voorstellen

van een geheel ander kaliber. Het ene heeft te maken met de opschorting van de opkomstplicht, het andere met de mogelijkheid van vervanging van leden van vertegenwoordigende organen voor de periode dat zij bevallen. Het één is een mannenonderwerp, het andere een vrouwenonderwerp. Misschien is het geen voorbeeld van gelijke behandeling, maar het is wél een voorbeeld van gelijktijdige behandeling dat in de fractie van het CDA leidde tot een gesplitste behandeling.

Het is vooral het laatstgenoemde voorstel dat mij wederom op het feit drukt dat ik hier sta op een plaats waar mevrouw Dales had moeten staan. Voorzitter! U weet beter dan ik en mevrouw Brouwer, mevrouw Van der Hoeven en mevrouw Scheltema hebben onderstreept hoezeer zij een voorvechtster was van dit voorstel. Ik zal mijn uiterste best doen om ook op dit punt met klem van argumenten – ongetwijfeld op een heel andere wijze, maar in ieder geval met grote innerlijke overtuiging – in haar voetspoor te treden.

Ik noem de procedure. Het is eigenlijk een raar pakket dat wij hier behandelen. Het komt niet uit de lucht vallen. Beide voorstellen kennen een voorgeschiedenis, maar anders dan bij andere grondwetsherzieningen is er bijvoorbeeld geen staatscommissie die het voorwerk heeft gedaan. Het tempo lag buitengewoon hoog. In het vooruitzicht dat wij voor deze eerste lezing maar tot 15 maart a.s. de tijd hebben, zijn in een ongewoon hoog tempo gedegen grondwetsvoorstellen opgesteld die wij nu hier behandelen. Ik ben de Kamer erkentelijk dat zij bereid is geweest om zo snel te werk te gaan.

De heer Jurgens vroeg op welke manier de wetgevende macht, regering en beide Kamers der Staten-Generaal, het beste blijk kan geven van zijn interpretatie van de Grondwet. Wij zijn het immers zelf die in dit land het toetsingsrecht beheren. De regering heeft ter zake van de opschorting van de opkomstplicht een grondwetswijzigingsvoorstel ingediend. Langs deze weg wordt een interpretatie van de wetgever over de Grondwet aan de organen van de wetgevende macht ontlokt. De heer Jurgens had het praktischer gevonden om een andere weg te volgen, namelijk eerst maar eens in overleg treden met de beide Kamers. Hij verwijst naar de

procedure die blijkt uit de brief van de minister van Binnenlandse Zaken van 11 januari jl. aan de Tweede Kamer over de grondwettigheid van niet gelijktijdige grondwetsontbinding van de Eerste Kamer in 1995.

Ik wil hierover wat korte opmerkingen maken. Ik ga niet in op het feit dat minister Hirsch Ballin geen minister ad interim was. Dat staatsrechtelijke aspect kent u. Belangrijker is dat het geval dat in die brief aan de orde was, heel anders ligt dan de vraag of opschorting van de opkomstplicht grondwettig is. Ten aanzien van de opschorting van de opkomstplicht moet op een gegeven moment gekomen worden tot een regeling. Dan is het zaak tevoren zekerheid te hebben omtrent de grondwettigheid van zo'n regeling. Die zekerheid kan verkregen worden door doorgewoone een grondwetswijzigingsvoorstel in te dienen, waardoor volgtijdig – eerst de regering en dan de Tweede Kamer en daarna de Eerste Kamer – een grondwetsinterpretatie wordt verkregen. Mijn collega Ter Beek heeft vanmorgen bij interruptie al herinnerd aan de gang van zaken voordat de regering tot indiening van het voorstel van wet overging.

Vanaf het advies van de Raad van State tot de indiening van het wetsvoorstel heeft de regering van de Tweede en de Eerste Kamer niet vernomen dat de Raad van State ongelijk had. Ook het voorstel over de vervanging wegens zwangerschap en bevalling heeft een voorgeschiedenis van gemeen overleg gehad: het mondeling overleg van november 1992 en het voorlopige kabinetsstandpunt van het voorjaar 1993. Over beide wetsvoorstellen zijn er dus inleidende exercities en zelfs inleidende nota's geweest, overeenkomstig de wens van de heer Jurgens.

Als het zou gaan om een omvangrijk pakket van ingrijpende, staatkundige vernieuwingen, zou dat zeker zijn ingeleid met het rapport van een grondwetscommissie en/of een nota inzake het te voeren constitutionele beleid. Ik herinner eraan dat de commissie-Deetman vond dat het verschijnsel "nota over toekomstige wetgeving" zoveel mogelijk teruggedrongen moest worden.

Ik keer terug naar het punt waar het nu om gaat. In de brief van 11 januari gaat het niet om een

toekomstige regeling die kan staan of vallen met het oordeel over grondwettigheid of niet, maar daarin gaat het om de al dan niet grondwettigheid van een eenmalig besluit, namelijk het al dan niet gelijktijdig met de aanstaande ontbinding van de Tweede Kamer ontbinden van de Eerste Kamer met het oog op de lopende grondwetsherziening. Bovendien had de regering hierbij te maken met "strong feelings" binnen de Eerste Kamer. Dat blijkt tegenwoordig gebruikelijk te zijn, over welk onderwerp dan ook, dus ook over dit onderwerp.

De strong feelings kwamen erop neer dat in het kader van de lopende grondwetsherziening de Eerste Kamer niet gelijktijdig behoefte te worden ontbonden. De Eerste Kamer wilde per se de grondwetsontbinding van die Kamer laten samenvallen met de reguliere ontbinding van de Eerste Kamer, en wel in 1995. Die Kamer vond dat wel mogelijk onder de huidige Grondwet. Die interpretatie sluit aan bij een in 1985 door diezelfde Kamer aangenomen motie-Vis.

Van de zijde van de regering is daarop gezegd dat er over deze kwestie geen messen getrokken moesten worden. Men zal zich dat kunnen herinneren. Mijn ambtsvoorganger heeft afgelopen december nog overleg gevoerd met het college van senioren van de Eerste Kamer. In dat overleg bleek de opvatting van de Eerste Kamer niet gewijzigd te zijn, met dien verstande dat het seniorenconvent zich ook wel realiseerde dat grondwetsinterpretatie de bevoegdheid was van alle organen van de wetgevende macht. De brief van 11 januari is dus geschreven om ook het oordeel van de Tweede Kamer te verkrijgen over de grondwetsinterpretatie van het punt dat nu aan de orde is.

De vraag is nu of wij ook zo'n brief hadden moeten schrijven aan de Eerste Kamer over de grondwetsinterpretatie ter zake van opschorting van de opkomstplicht. Ik meen van niet. Bij een wetsvoorstel – zo zit ons stelsel in elkaar – geeft eerst de Tweede Kamer haar oordeel en dan de Eerste Kamer. In deze fase van het wetgevingsproces is de opvatting van de Eerste Kamer, als je die vraagt voor die van de Tweede Kamer, min of meer oneigenlijk. Immers, dan is er sprake van een omgekeerde novelleprocedure. Elke Kamer spreekt op haar beurt: eerst

moet de Tweede Kamer zich uitspreken, met alle risico's vandien, en daarna heeft de Eerste Kamer de gelegenheid om zich uit te spreken, als de Tweede Kamer althans het wetsvoorstel heeft aanvaard. Daarop zal ik in de loop van mijn betoog overigens ten zeerste aandringen.

Ook al zou men menen dat dit wetsvoorstel niet per se nodig zou zijn, zou wijziging van de Grondwet aangewezen zijn. Er staan hierover namelijk verschillende interpretaties tegenover elkaar. Ik zeg dit mede met het oog op de mogelijkheid om de betrokken wijziging van de Dienstplichtwet uiterlijk – daar spreek ik over – voor 1997 te realiseren en de grondwettigheid van opschorting van de opkomstplicht buiten iedere twijfel te stellen.

Voordat ik specifiek op de materie inga, wil ik een algemene verklaring afleggen hoe ik in het algemeen over de Grondwet denk. Dat is toch belangrijk voor de manier waarop wij met deze voorstellen omgaan. In het algemeen wil ik zeggen dat ik een uiterste zorgvuldigheid bij de interpretatie van de Grondwet geboden acht. Ik til zwaar aan het toetsingsrecht in eigen kring, te weten het gehele orgaancomplex, zoals de heer Jurgens zei, van de wetgevende macht. De discussie daaromtrent is meer dan alleen academisch. Daar vloeit echter naar mijn mening mede uit voort dat bij gereede twijfel precisie geboden is. Daar vloeit naar mijn mening weer uit voort, wanneer blijkt dat bepaalde gewenste ontwikkelingen die maatschappelijk en politiek breed gedragen zijn, niet passend zijn in de formuleringen van de huidige Grondwet, dat men er dan niet voor moet terugschrikken om tot een correctie, al is die nog zo bescheiden in deze beide gevallen, over te gaan. Sluipwegen om daaronder uit te komen zijn in elk geval uit den boze. Grondwetsherziening is in alle gevallen van gereede twijfel naar mijn gevoelens de koninklijke weg.

De heer **Jurgens** (PvdA): Deze verklaring vooraf zou ik in grote lijnen willen delen. Ik blijf echter toch met een probleem zitten. De heer Hillen heeft in eerste termijn een zeer duidelijk voorbeeld gegeven ten aanzien van het amendement van de heer Wiebenga, die alsnog probeert te doen wat allang gedaan had moeten worden. Dat is namelijk het uitdrukkelijk in de Grondwet stellen

dat tot de verdediging van de belangen van het Rijk ook behoort de verdediging van de internationale rechtsorde. Dat staat niet in de Grondwet en toch zijn op vele plaatsen in de wereld Nederlandse troepen – gelukkig – met die taak bezig. Blijkbaar is daar één interpretatiemethode gevolgd en wel een zeer extensieve.

Waarom kon niet ten aanzien van de uitleg van artikel 98, eerste lid, een zelfde interpretatiemethode worden gevolgd? Waarom valt men terug op een uitleg van de Grondwet anno 1887? Daar komt namelijk de discussie toch op terecht. Zoals de minister het formuleerde, verschillen wij niet van mening. Op het moment dat je de vraag moet beantwoorden of deze wetswijziging in de huidige Grondwet past, zoals de minister het formuleerde, is het een kwestie van interpretatie van die Grondwet. Daarover kun je dus niet alleen van mening verschillen, maar blijkbaar kan de regering ook in hetzelfde artikel op het ene punt een extensieve en op het andere punt een niet extensieve verklaring gebruiken.

Minister Van Thijn: Dat bestrijd ik toch. In het voorbeeld dat u noemt, is van een interpretatieverschil geen sprake. Er is sprake van een taxatieverschil of je de bescheiden voorstellen die nu nodig zijn, moet belasten met andere onderwerpen, ongeacht de vraag of wij het erover eens zijn of niet.

De heer **Jurgens** (PvdA): Dat ben ik met u eens, maar dat is een ander punt. De vraag ging om het volgende. Ondanks het feit dat de Grondwet op dat punt niet gewijzigd is, accepteren wij blijkbaar een uitleg van artikel 98 waarbij de bescherming van de belangen van het Rijk mede omvat het uitsturen van troepen in het kader van de internationale rechtsorde. Dat is een zeer extensieve interpretatie van de grondwetstekst...

Minister Van Thijn: Maar zonder gerede twijfel.

De heer **Jurgens** (PvdA): Als je dat terugvoert naar 1887, was het een ongehoorde gedachte voor 1887. Op dat punt zijn wij dus niet in de geest van 1887 bezig, maar op het andere punt zeggen wij dat de historische interpretatie moet worden toegepast.

Minister Van Thijn: U behandelt nu onderwerpen waar ik nog niet aan toe was. U neemt nu een voorschot op een onderwerp waar u zelf nog niet aan toe was.

Ik ga nu dus maar even door met de beide onderwerpen die geagendeerd zijn, die in de loop van het debat zijn opgetuigd met een aantal amendementen met een geheel andere achtergrond, die weinig te maken hebben met gerede twijfel of iets wel of niet past in de huidige Grondwet. De twee onderwerpen waarom het nu gaat, zijn allebei het voorwerp van verschil van interpretatie over de vraag of het zonder grondwetswijziging kan, terwijl wij wel beide ontwikkelingen in brede politieke zin willen realiseren.

Ik kom nu eerst op de grondwetsherziening inzake de verdediging. De wijzigingen in de internationale verhoudingen hebben tot een andere kijk op de taken en de inrichting van de Nederlandse krijgsmacht geleid. De minister van Defensie zal na mij hierop ingaan. Ik volsta met de constatering dat al in het advies van de commissie-Meijer van september 1992 een verbinding met de defensiebepalingen in de Grondwet is gelegd. De minister van Defensie heeft al in mei 1993 aandacht gegeven aan de betekenis van de grondwetsbepalingen in de defensieparagraaf voor zijn beleidsvoornemens. Hierover heeft de regering het advies van de Raad van State gevraagd. Deze heeft in zijn advies van 29 april 1993 aangegeven waarom grondwetsherziening noodzakelijk is. De minister van Defensie heeft de Tweede Kamer dit advies voorgelegd en aangekondigd dat de regering de conclusie van de raad deelt. Hiertegen is geen bezwaar gerezen. Daarop heeft de regering het voorstel van rijkswet tot grondwetsherziening vervaardigd en op 17 september bij de Tweede Kamer ingediend.

In het verslag en ook hedenochtend hebben verschillende fracties gevraagd, aan te geven waarom grondwetsherziening noodzakelijk is, hiertoe aangezet door een artikel van prof. Coolen in het Nederlands Juristenblad. Wij hebben onze argumenten uitvoerig in de stukken naar voren gebracht. De regering heeft natuurlijk een eigen verantwoordelijkheid en verschuilt zich achter geen enkel ander orgaan, maar dit laat onverlet dat ook anderen op de noodzaak van

grondwetsherziening hebben gewezen. In de memorie van toelichting en de nota naar aanleiding van het verslag is niet alleen verwezen naar de fraaie analyse van de constitutionele dimensie van het probleem door de commissie-Meijer, maar ook naar het advies van de Raad van State.

Materieel is ook de parlementaire geschiedenis van de grondwetsherziening van 1887 een factor van belang. De regering is van mening dat de historische interpretatie van prof. Coolen op een te enge uitleg van de parlementaire geschiedenis berust. De heer Jurgens verwijdt de regering dat wij obscure kamerleden hebben aangehaald. Ik zou wel eens willen weten: wat zijn dat voor mensen, obscure kamerleden? Een kamerlid is nooit obscuur, ook niet een kamerlid uit 1887. In zijn terminologie betekent obscuur: niet aanwezig. De kamerleden die wij hebben aangehaald, waren echter wel degelijk aanwezig en hebben dus de geest van de wet in 1887 bepaald.

Uit tal van documenten blijkt dat niemand, werkelijk niemand, honderd jaar geleden ervan uitging dat de grondwetsbepalingen inzake de dienstplicht een facultatief karakter hadden. Natuurlijk, er bestond een groot meningsverschil over de betaalbaarheid, het financiële aspect, toen al, van een krijgsmacht die in hoofdzaak uit vrijwilligers zou bestaan, en over de omvang van de dienstplicht. De grondwettelijke verplichting zelf vormde echter voor iedereen een onomstotelijk, vanzelfsprekend gegeven. Maar ook naast deze historische uitleg is de regering van mening dat de huidige grondwetsbepalingen gewijzigd moeten worden. Zonder te treden in dogmatische beschouwingen over het karakter van de desbetreffende artikelen, lijkt de tekst van de Grondwet daarvoor immers al voldoende aanleiding te geven. Er staat gewoon wat er staat. Er staat toch in artikel 98 dat er een krijgsmacht is die bestaat uit vrijwillig dienenden en uit dienstplichtigen? Wij kunnen toch niet met elkaar deze grondwetsbepaling tot een dode letter verklaren omdat wij van mening zijn dat er niet staat wat er staat? De Grondwet op dit punt ongewijzigd te laten en tegelijkertijd de dienstplicht feitelijk te laten inslapen door opschorting van de

opkomstplicht, zou naar ons oordeel ongerijmd zijn.

De heer **Jurgens** (PvdA): Voorzitter! Het is een fraai betoog, maar ik zeg met de dichter Nijhoff: er staat niet wat er staat. In hetzelfde artikel wordt immers gesproken over de belangen van de Staat en de verdediging van zijn grondgebied? Dat is precies het punt waarover ik zojuist al een interruptie plaatste. Als het mogelijk is om op datgene wat er staat, en lezende de rest van de context van de Grondwet, namelijk dat de krijgsmacht er is om de belangen van de Staat en zijn grondgebied te verdedigen, een interpretatie toe te passen waarvan ze in 1887 echt nog nooit hadden gehoord namelijk dat we in het kader van de VN troepen zouden mogen uitzenden naar andere delen van de wereld – ik sta daar van harte achter, laat daar geen misverstand over bestaan – dan zie ik niet in dat een even redelijke interpretatie kan zijn, dat het bestaande artikel 98 het in onbruik raken van de toepassing van de dienstplicht rechtvaardigt, al was het slechts omdat de maatschappelijke omstandigheden sinds 1887 aanzienlijk zijn veranderd. Nogmaals ik vind het niet billijk om op het ene deel van het artikel een historische beschouwing los te laten plus een letterlijke, namelijk er staat wat er staat, en vervolgens voor een ander deel van hetzelfde artikel toe te laten dat een totaal andere ontwikkeling sinds 1887 op het gebied van de internationale rechtsorde, wel toelaatbaar wordt geacht. De minister en ik willen uiteindelijk op hetzelfde uitkomen, maar ik waarschuw voor zulke grote stelligheid bij het uitleggen van de Grondwet wanneer men op hetzelfde artikel twee soorten van uitleg toepast.

Minister **Van Thijn**: Ik bestrijd dat toch met mijn beperkte, kortstondige kennis van zaken. In het ene geval gaat het om een nieuwe ontwikkeling die niet op gespannen voet staat met een extensieve uitleg van de bestaande tekst. In het andere geval gaat het om de introductie van een nieuw beleid dat in strijd is met de tekst van de Grondwet. Niet in één artikel, maar in vier artikelen wordt over de dienstplicht gesproken. U kunt dan toch niet zeggen dat we net doen alsof die artikelen niet bestaan en dat wij die even buiten werking

stellen? Dat is niet de koninklijke weg; dat is niet de juiste weg. Ik vind dat niet zorgvuldig omgaan met de Grondwet.

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): In eerste termijn heb ik al gezegd dat mijn fractie wil meewerken aan een wijziging van de Grondwet, zeker omdat er twijfel bestaat bij verschillende mensen. In die zin verschil ik niet van mening met de minister. Maar zelfs een sluimerende dienstplicht blijft dienstplicht. Een opschorting van de opkomstplicht is in die zin onder de vigeur van de huidige Grondwet eigenlijk ook mogelijk. Naar de tekst van de Grondwet zou daar dus geen wijziging voor nodig zijn. Dat laat onverlet dat we dat in ieder geval toch kunnen doen. Maar aangezien er geen sprake is van een afschaffing van dienstplicht maar van een opschorting van de opkomstplicht en er dus sprake is van een sluimerende dienstplicht, meen ik dat je dat in wezen bij de huidige Grondwet zou kunnen doen.

Minister **Van Thijn**: Het gaat natuurlijk niet alleen om de dienstplicht, het gaat om de in de Grondwet geschetste samenstelling van de krijgsmacht. Ik wil hier ook niet met grote stelligheid verkondigen dat ik gelijk heb en dat u ongelijk heeft. Ik zet beide stellingen tegenover elkaar, waarbij ik wel geneigd ben om in mijzelf te geloven. Maar ik doe dat in de eerste plaats om vast te stellen dat er alle reden is om hier niet stellig over te zijn, om gerede twijfel te hebben. Dan vind ik dat wij de koninklijke weg volgen. Dan mogen wij niet het risico lopen, gelet op het beleid dat wij allen op langere termijn willen uitzetten, dat dat beleid op grondwettelijke problemen onderweg zou kunnen stuklopen. Want daar is de Grondwet ook niet voor bedoeld. Wat is er dan op tegen, is mijn vraag aan u, mevrouw Scheltema, om het zekere voor het onzekere te nemen?

Bij deze grondwetsherziening is – de heer Hillen onderstreepte dat – de regering uitgegaan van een sobere benadering. Dat valt ons niet allemaal even gemakkelijk; niet iedereen is even sober als de heer Hillen als het gaat om grondwetsherzieningen. Wij kennen wat dat betreft natuurlijk allemaal onze parlementaire geschiedenis. Maar het gaat er nu om, deze beperkte grondwetswij-

ziging, die direct verband houdt met het voornemen ten aanzien van de dienstplicht, in veilig vaarwater te brengen. Wij kennen allen het lot van eerdere pogingen om de defensieparagraaf van de Grondwet te moderniseren. Ik moet u eerlijk zeggen dat, na de ervaringen in 1981, waarvan ik zelf nog getuige ben geweest en de ervaringen in latere jaren, die ik van horen zeggen heb, niemand op dit moment op zinloze herhalingsoefeningen zit te wachten. Onze strategie, als u mij deze krijgsterm toestaat, is derhalve een voorzichtige geweest: geen rampkoers deze keer. Ik geef toe dat er redenen kunnen worden aangevoerd, zoals ook vanochtend is gedaan, om wat stapjes verder te gaan. Maar daarbij geldt als nadrukkelijke randvoorwaarde dat dergelijke voorstellen in deze Kamer en in de Eerste Kamer op voldoende constitutionele steun kunnen rekenen. Anders is het betere de vijand van het goede, om prof. Oud maar weer eens te citeren.

Dat brengt mij op een korte beoordeling van de verschillende amendementen. Ik moet u eerlijk zeggen dat ik tegen deze achtergrond met de amendementen op de stukken nrs. 8 en 9 van de heer Jurgens vrij gauw klaar ben. Hij heeft ze ook een beetje en passant ingediend. Het gaat daarbij om de vermelding van de krijgsmacht in de Grondwet en om het opperbevel van de regering over de krijgsmacht. Ik sprak echt u bestraffend toe, mijnheer Jurgens. Ik moet er even aan wennen, wij moeten er allebei even aan wennen. Het gaat met name om die beide amendementen, die diverse malen ingediend zijn, door achtereenvolgende regeringen inhoudelijk ondersteund zijn en verder geleid, maar die uiteindelijk gekapseisd zijn, verworpen, en die uiteindelijk de gehele grondwetsoperatie op het spel zouden zetten als wij daar nu opnieuw, ten derde male, steun aan zouden verlenen.

Het is absoluut geen onzin. De huidige grondwetsbepalingen zijn archaisch. Dat woord is gevallen. Blijkbaar willen de beide Kamers der Staten-Generaal, wil de grondwetgever, met deze bewoordingen leven. Willen wij het onderwerp waar het om gaat niet in gevaar brengen, ben ik genoodzaakt om beide amendementen – als ballast, zo zei de heer Hillen – op dit moment te ontraden.

Ten aanzien van de taakomschrijving van de krijgsmacht stel ik verder vast, dat de werkzaamheden van de krijgsmacht een belangrijke internationale dimensie hebben gekregen. Dat is volkomen juist. Op dat aspect en met name op het daarop betrekking hebbende amendement, zal mijn collega Ter Beek straks ingaan.

Dan kom ik bij de amendementen op de stukken nrs. 10 en 11 van de heer Jurgens. Deze zijn in zekere zin nieuw als wij kijken naar de schriftelijke en mondelinge behandeling. Zo is er in het amendement op stuk nr. 10 enerzijds aangedrongen op versterking van de waarborgen bij de oplegging van de dienstplicht en anderzijds op het vervangen van de opdracht aan de wetgever om de verplichte krijgsmacht te regelen door een facultatieve bepaling. Dat zijn de twee elementen in het amendement op stuk nr. 10.

Om met het eerste element te beginnen, de bedoelde waarborg is naar mijn mening reeds in voldoende mate aanwezig in het wetsvoorstel zelf. Ik kan daarbij in het midden laten, of het voorstel van de heer Jurgens om te spreken over de verplichting tot krijgsmacht, die meer gericht lijkt tot de burgers, tekstueel gezien fraaier is dan de strakke vermelding van een verplichte krijgsmacht. Wij zijn hier echter niet bij elkaar om een literatuurprijs te verwerven. Het is bovendien ook de vraag, of een delegatieverbod deze waarborg aanmerkelijk zal vergroten. Bedacht moet worden, dat opneming in de wet van gedelegeerde regelgeving belangrijke lasten en een verlies aan slagvaardigheid met zich brengt.

Wat de kan-bepaling betreft, merk ik op dat deze niet aansluit op het beleidsvoornemen zoals dat er ligt: handhaving van de dienstplicht als zodanig – dus ook de handhaving van het imperatieve karakter van de grondwettelijke opdracht aan de wetgever tot regeling van de dienstplicht – alsmede het opschorten van de oproeping van dienstplichtigen in werkelijk dienst. Ik zie het als meer dan een gemis dat dit laatste element, anders dan in het regeringsvoorstel in artikel 98, derde lid, ontbreekt in het voorstel van de heer Jurgens. Soortgelijke bezwaren heb ik tegen het amendement op stuk nr. 11.

De heer **Jurgens** (PvdA): Ik heb de

minister hierover een specifieke vraag gesteld. Op bladzijde 5 staat: "Het beleidsvoornemen omvat de handhaving van de dienstplicht als zodanig." Daarover verschillen wij niet van mening. Vervolgens staat er: "Een grondwettelijke opdracht aan de wetgever tot regeling van de dienstplicht kan daarbij niet worden gemist." Ik heb gevraagd, waarom die niet kan worden gemist. Als het een beleidsvoornemen is en men is bevoegd, kan met het ook uitvoeren. Dat kan men feitelijk doen. Daarvoor heb je geen opdracht nodig. Dat heb je zelf in de hand. Je hebt zelf het beleidsvoornemen, je hebt de bevoegdheid, dan kun je het ook uitvoeren. Hier wordt als noodzaak aangegeven, dat ertoe een grondwettelijke opdracht moet bestaan. Die logica kan ik niet volgen. Misschien dat de heer Ter Beek daarop ingaat.

Minister **Van Thijn**: Dat sluit ik niet uit. Mocht dat niet het geval zijn, dan kom ik daarop in tweede termijn terug.

Ik kom dan op het amendement op stuk nr. 13. De heer Wiebenga en anderen hebben opgemerkt dat de voorgestelde formulering ten aanzien van de samenstelling van de krijgsmacht de mogelijkheid open laat dat er een krijgsmacht kan zijn die louter bestaat uit dienstplichtigen zonder vrijwillig dienenden. Daarover gaat het amendement van de heer Wiebenga. Ik moet zeggen dat hij eigenlijk wel een beetje gelijk heeft. Een krijgsmacht van louter dienstplichtigen is natuurlijk helemaal niet de bedoeling. Ons voorstel mag en moet dan ook niet op die manier worden gelezen. Hier geldt a contrario: bij gerede twijfel kunnen wij misschien de zaak beter dienen door het amendement van de heer Wiebenga in overweging te nemen.

Verder is er door de heer Wiebenga voor gepleit om artikel 102 te laten vervallen, zoals ook het geval was in beide herzieningsvoorstellen die eerder zijn ingediend. Hij heeft gelijk als hij erop wijst dat daartegen destijds geen bezwaren bestonden. Maar ook hier geldt dat een dergelijke wijziging bij deze gelegenheid een beetje buiten de opzet van de herzieningsoperatie valt, een herzieningsoperatie die wij een sober karakter wilden geven. Ik wil in dit stadium ontraden om op die materie terug te komen.

Dan kom ik bij de kwestie van de parlementaire betrokkenheid bij de

activering van de opkomstplicht en bij de mobilisatie, waarover mevrouw Scheltema heeft gesproken. Ten aanzien van beide punten is in de stukken van de regering opgemerkt dat de wetgever ter zake een regeling dient te treffen. Het wetsvoorstel bepaalt dat artikel 101 over de mobilisatie verhuist naar de *additionele artikelen bij de Grondwet*, met de opdracht aan de wetgever om ter zake een regeling te treffen. Verder is in de toelichting en in de nota naar aanleiding van het verslag de toezegging gedaan dat de wetgever de inschakeling van de Staten-Generaal bij de beëindiging van de opschorting van de opkomstplicht nader zal regelen. Ik denk dat wij materieel op hetzelfde spoor zitten als het spoor dat is aangegeven in het amendement van mevrouw Scheltema.

Mevrouw **Scheltema-de Nieuwe** (D66): Ik wil toch even stilstaan bij de argumentatie van de minister ten aanzien van artikel 102 van de Grondwet en het schrappen van de desbetreffende bepaling. Hij stelt dat het een beperkte grondwetsherziening betreft en dat daarom nu niet tot schrapping moet worden overgegaan. Dat zou nodeloze ballast zijn. Wat artikel 101 betreft, vraag ik mij af waarom de minister in dat geval wel tot schrapping overgaat. Is dat nu noodzakelijk in verband met de wijziging van de opschorting van de opkomstplicht? Naar mijn gevoel is het daar niet noodzakelijk voor.

Minister **Van Thijn**: Hier lopen wij geen gevaar, omdat wij materieel geen wijziging brengen in de bestaande systematiek. Alleen past de materie beter bij de additionele artikelen.

Mevrouw **Scheltema-de Nieuwe** (D66): Het gaat mij bij artikel 101 om de inschakeling van de Staten-Generaal in noodsituaties, wanneer de opheffing van de opkomstplicht wordt opgeschort en militairen dus onder de wapenen blijven en in gevaarschepende situaties terecht zullen komen. Tot nu toe werd daarvoor de instemming van de Staten-Generaal nodig geacht. Er werd ook een grondwettelijke waarborg voor gegeven. Wij zijn het blijkbaar eens. De minister zegt: ik regel het wel in de wet. Ik zeg: ik ben blij dat u dat doet, maar ik vind het zo belangrijk dat ik het in de

Grondwet wil houden. Ik vind het in ieder geval iets meer discussie nodig hebben dan nu in de beperkte setting van dit wetsvoorstel. Mijn vraag aan de minister is dan ook of het op dit moment in het kader van de opschorting van de opkomstplicht nodig is artikel 101 te schrappen.

Minister Van Thijn: Mijn collega zit te popelen om de discussie ook hierover met u voort te zetten!

Ik wil dit onderwerp graag afsluiten met een opmerking over de relatie met het Statuut voor het Koninkrijk, waarover de heer Hillen en mevrouw Scheltema pikante vragen hebben gesteld. Die vragen waren echter niet pikant genoeg, zo is mij inmiddels gebleken.

Het Statuut, dat ik ook in geen jaren had gelezen, bevat enkele relevante bepalingen voor deze kwestie. In artikel 5 van het Statuut wordt aangegeven, dat de Grondwet voorziet in de regeling van aangelegenheden van het Koninkrijk, die niet nader zijn geregeld in het Statuut. Dat is de systematiek. De defensie is zo'n aangelegenheid van het Koninkrijk. Kijk maar naar artikel 3, eerste lid, onder a. Het Statuut bevat enkele bepalingen over de defensie, waaronder de artikelen 30 t/m 34, maar geen van deze bepalingen gaan in op de samenstelling van de krijgsmacht. Daar hebben wij het nu over. De krijgsmacht wordt in artikel 30, lid 2, aangeduid. Daarin is sprake van de krijgsmacht van het Koninkrijk, hetgeen – als ik het goed zie – bij gebreke van een nadere regeling daarvan in het Statuut moet worden verstaan als het Nederlandse deel van die krijgsmacht, dat een koninkrijkstaak uitoefent. Het Statuut laat de regeling van de samenstelling van de Nederlandse krijgsmacht, een andere materie, ook in die hoedanigheid geheel over aan de Grondwet. Zo loopt de cirkel rond. Aan het Statuut komt derhalve geen betekenis toe bij de inrichting van de Nederlandse Grondwet ten aanzien van de dienstplicht.

Mevrouw Scheltema-de Nie (D66): Ik vind het heel interessant – ik neem het ook graag van de minister aan – maar waar haal ik dat nu uit?

Minister Van Thijn: Uit hetgeen ik zojuist heb gezegd.

Mevrouw Scheltema-de Nie (D66): In artikel 5 zie ik niet staan, dat de

krijgsmacht de Nederlandse krijgsmacht is. In dat artikel staat, als je de Grondwet wijzigt op terreinen die aangelegenheden van het Koninkrijk betreffen, dat je dan de rijkswet moet gebruiken. Dat is het derde lid van artikel 5. Daar haal ik het dan ook nog niet uit. In artikel 30, lid 2, wordt inderdaad gesproken over de krijgsmacht van het Koninkrijk. Maar daardoor was ik juist op het punt krijgsmacht in de Grondwet kennelijk op het verkeerde been gezet.

Minister Van Thijn: Daar heb ik mevrouw Scheltema nu afgehaald.

Mevrouw Scheltema-de Nie (D66): Dat laat ik graag doen, maar voor de annalen is het misschien nuttig dat zo'n uitleg ergens vastligt. Ik heb die uitleg verder nergens gevonden. Heb ik dan slecht gelezen, was het ergens anders te vinden?

Minister Van Thijn: Daar is nog weinig over nagedacht, maar het is goed dat mevrouw Scheltema die vraag heeft gesteld en het is goed dat ik dit antwoord nu heb gegeven. Dat zal lang nagonzen.

Mevrouw Scheltema-de Nie (D66): Zo loopt de zaak inderdaad rond.

Minister Van Thijn: Dan stap ik nu over naar de grondwetswijzigings/vervangingsregeling wegens zwangerschap en bevalling.

Ik beschouw deze kwestie, zoals ik in mijn inleiding al heb gezegd, in de geest van mijn voorganger als een fundamenteel recht van vrouwen. Ik ben inderdaad met mevrouw Brouwer en mevrouw Van der Hoeven van mening, dat wij hier spreken over het wegnemen van een barrière voor een gelijkwaardige participatie van vrouwen. Die barrière is werkendeweg in de afgelopen jaren in dit huis aan het licht gekomen. Die barrière moet dus worden opgeruimd. Zo simpel is dat. Daarbij moeten wij de zaak wel beperken. Waar het in wezen om gaat, dat is al belangrijk genoeg. Wij moeten doen wat wij kunnen doen. Wij moeten niet te veel hooi op onze vork nemen, maar ook niet te weinig.

De voorgeschiedenis is door mevrouw Brouwer en mevrouw Van der Hoeven al uitvoerig toegelicht. De adviezen zijn bekend en wij kennen ook de inspanningen van mevrouw Dales. Het doel van het

voorstel is ook helder. Het gaat nu om de volgende drie vragen. Is een dergelijke regeling nodig? Ja, die is nodig. Is een regeling mogelijk zonder grondwetsherziening? Ik zal straks uitleggen waarom grondwetsherziening vereist is. De laatste vraag is of de zaak de moeite van een grondwetsherziening waard is. Voorzitter! Dat is alleszins het geval. En waarom eigenlijk ook niet? Dit is een punt waarbij de redenering omgedraaid kan worden. Wij willen het maar er is twijfel. Laten wij dan die twijfel wegnemen en de grondwetsherziening tot stand brengen.

Het heeft mij een beetje teleurgesteld dat de heer Wiebenga bij de behandeling van dit onderwerp het emancipatorische aspect geheel onvermeld heeft gelaten, terwijl zijn fractie in de voorgeschiedenis een belangrijk aandeel heeft gehad. Dit is echter pas onze eerste ontmoeting en er komen nog tal van kansen om met de heer Wiebenga over fundamentele zaken in discussie te treden.

De heer Wiebenga (VVD): Het is niet vanwege deze teleurstellende mededeling, maar ik zal over enkele maanden dit huis verlaten.

Minister Van Thijn: Toch niet tijdelijk?

De heer Wiebenga (VVD): Niet voor drie maanden en ook niet wegens zwangerschap.

Minister Van Thijn: Je kunt er toch niet omheen dat dit een seksespecifiek onderwerp is, dat zich moeilijk laat vergelijken met andere oorzaken van tijdelijke ontstentenis, zoals ziekte en verblijf in het buitenland. Wij hebben het over het opheffen van een barrière en daarmee spreken wij over een recht op uitzondering voor vrouwen, dat tevens een recht op geen uitzondering is. Ik vind dat de tijdelijkevervangingsregeling via grondwetswijziging gerealiseerd moet worden.

Dit brengt mij wederom op de vraag of die grondwetswijziging echt nodig is. De heer Jurgens heeft deze vraag licht aarzelend opgeworpen. Mevrouw Van der Hoeven heeft deze vraag nog aarzelender aan de orde gesteld, want zij wil graag dat wij dit voor elkaar krijgen. Voorzitter! Wij zijn er op grond van de schriftelijke voorbereiding van overtuigd, dat

De heer Wiebenga (VVD)

grondwetswijziging nodig is. Wij beroepen ons op de Raad van State en wij beroepen ons in elk geval op twee van de drie adviseurs. Er is dus een twee derde meerderheid voor de tweede lezing.

Waar gaat het om? Het grondwettelijk systeem gaat uit van een verkiezing van kamerleden (artikel 55) op de grondslag van evenredige vertegenwoordiging (artikel 53) voor de Kamer die een zittingsduur van vier jaar heeft (artikel 52). Met weglating van nuances gaat het erom dat kamerleden in beginsel voor vier jaar worden gekozen op basis van een kiezersuitspraak. Daar kan de wetgever, buiten de Grondwet om, niets aan afdoen. Er zijn natuurlijk ook elementen geregeld in de Grondwet van beëindiging van het lidmaatschap, maar die zijn limitatief opgesomd en daar staat deze niet bij, laat staan een tijdelijke beëindiging. Om een lang verhaal kort te maken – de Kamer kent de voorgeschiedenis beter dan ik, dus wat heeft het voor zin om hier heel erg lang op terug te komen – een wijziging van de Grondwet is onvermijdelijk, vanwege de limitatieve opsomming van de gronden voor een dwingende beëindiging van het lidmaatschap.

De heer Jurgens vroeg zich af wat er op tegen was om ons aan te sluiten bij de bestaande praktijk. Op basis van vrijwilligheid zouden toch

afspraken te maken zijn over vervanging en opvolging. Ik merk overigens terzijde op in de richting van de heer Van den Berg dat het grondwetsvoorstel er niet kan zijn om het schenden van afspraken te ondervangen – dat kan nooit de bedoeling zijn – maar wel om aan vrouwelijke volksvertegenwoordigers het recht toe te kennen op een tijdelijke onderbreking van het lidmaatschap wegens zwangerschap en bevalling. Daarmee wordt ook meer recht gedaan aan het mandaat van de kiezer. Ik ga terug naar de heer Jurgens, die vroeg of het niet mogelijk zou zijn, de afspraken bij wet rechtens afdwingbaar te maken. Uit een oogpunt van grondwets-economie is dat aantrekkelijk en er is natuurlijk uitvoerig naar gekeken op Binnenlandse Zaken. Maar ook die constructie past niet binnen het grondwettelijke raamwerk. Het is allereerst van belang dat het, zoals mevrouw Brouwer terecht opmerkte, nu wel mogelijk is om afspraken te maken, alhoewel de term "gentlemen's agreement" mij in dit kader weinig aantrekkelijk voorkomt. Toch is het een wonderlijke zaak. Volgens vaste jurisprudentie van de Hoge Raad en de Raad van State zijn die afspraken niet afdwingbaar, omdat zij in strijd zijn met de regeling in de Kieswet die van "publieke orde" is. Is het dan niet wat vreemd om zo'n afspraak

afdwingbaar te maken? Het mag weliswaar juist zijn dat het bij een overeenkomst gaat om afspraken op basis van vrijwilligheid, maar wat gebeurt er nu als de wet – dat zal dan de Kieswet zijn – bepaalt dat bij overeenkomst wordt afgesproken dat de vervanger niet aan het eind van de zittingstermijn vertrekt, maar na 16 weken? Het antwoord is mijns inziens duidelijk: zonder deze wettelijke regeling is er geen sprake van een beperking van het kiezersmandaat dat in de Grondwet voor de gehele zittingsperiode is gewaarborgd. Maar met die wettelijke regeling is die er wel. Uit de wet die bepaalt dat de overeenkomst afdwingbaar is, vloeit dus voort dat het lidmaatschap van de vervanger niet pas aan het einde van de algemene verkiezingstermijn eindigt, maar al na afloop van de vervangingsperiode van 16 weken. En die wettelijke consequentie zou dan weer in strijd komen met het zojuist door mij beschreven grondwettelijke recht. Ik hoop dat ik voldoende duidelijk ben. Het is een doodlopende weg; er is geen andere oplossing, ook hier niet, dan grondwetswijziging. Ook hier weer stel ik de vraag wat er, bij zoveel twijfel of wanneer ik niet helemaal maar voor een belangrijk deel gelijk heb, op tegen is om het zekere voor het onzekere te nemen.

Ik kom toe aan de vraag naar de wenselijkheid van een vervangingsregeling. Die staat wat mij betreft buiten discussie. Wij hoeven elkaar niet voortdurend na te praten en eigenlijk heb ik heel weinig toe te voegen aan de indrukwekkende beschouwingen van mevrouw Brouwer – uit het leven gegrepen – en van mevrouw Van der Hoeven. Dat doe ik dan ook niet. Alle consequenties van een niet-regeling die mevrouw Brouwer de revue heeft laten passeren, spreken voor zichzelf. De heer Van Middelkoop heeft in dit kader terecht het accent gelegd op de grondwettelijke waarborg die wordt gegeven, namelijk de garantie van tijdelijkheid van de vervanging. Als die garanties er niet zijn, dreigen, om een lang verhaal kort samen te vatten, de desbetreffende volksvertegenwoordigers min of meer vogelvrij te worden.

De heren Leerling en Van den Berg vroegen aandacht voor het alternatief van de stemoverdracht. Zij meenden dat dit alternatief onderbelicht is gebleven. Dat klopt, want wij

vinden dat geen wenselijk alternatief. Laat ik overigens vooropstellen dat ook voor stemoverdracht grondwetswijziging nodig is. Dat was blijkbaar ook niet het probleem voor de heer Leerling. Belangrijker is voor hem dat hij meent dat er minder bezwaren aan kleven dan aan een vervangingsregeling. Wij komen, zoals gezegd, echter tot een andere conclusie. Stemoverdracht heeft iets weg van een reductie van de functie van de volksvertegenwoordiging. De volksvertegenwoordiging is toch meer dan "stemvee", een woord dat ik, ver van de gebeurtenissen op het Binnenhof, wel eens heb opgevangen. Dat is de volksvertegenwoordiging toch niet? De verantwoordelijkheid van een volksvertegenwoordiger gaat daar toch ver bovenuit? Stemoverdracht alleen doet geen recht aan de essentie van de problematiek waar het om gaat.

De heer **Leerling** (RPF): Voordat dit een eigen leven gaat leiden, merk ik op dat het nooit mijn bedoeling is geweest om de plaatsvervangers als "stemvee" te betitelen. Het gaat mij erom dat de praktijk van zo'n korte situatie ertoe zal leiden dat men in feite alleen meedoet aan de stemming, tenzij men heel snel is ingewerkt of al een ervaring achter de rug heeft. De praktijk leert dat alle nieuwelingen in dit huis enige tijd voor inwerken nodig hebben. Met andere woorden: in de praktijk zal het erop neerkomen dat men alleen bij de stemming aanwezig is en dat men, als het er bij hoofdelijke stemming op aankomt, zich zal laten gelden. Dan zeg ik dat zo'n stemoverdracht toch een alternatief is. De minister heeft terecht gezegd dat het voor hem geen alternatief was dat erg serieus moest worden genomen, maar ik vond het meer het overwegen waard dan in de stukken is gebeurd.

Minister **Van Thijn**: Het moet in ieder geval worden meegewogen, maar ook na weging vind ik dat het te kort schiet. Het argument dat het in de praktijk daarop zal neerkomen, wijs ik trouwens ook af. Dat zal van geval tot geval verschillen. Er zijn nieuwkomers die al snel het hoogste woord voeren en er zijn ook volksvertegenwoordigers die na tien jaar nog geen zinnig woord kunnen uitkramen. Dat komt ook voor. Men kan het bovendien zien aankomen;

dat is het voordeel van zwangerschap boven ziekte. Men kan het maanden zien aankomen en men kan dus meelopen en ingewerkt raken. Ik denk dat al deze praktische bezwaren in de praktijk ondervangen kunnen worden.

De heer Van den Berg vroeg of dit geen gelegenheidswetgeving is. Neem het voorbeeld van een eenvrouwsfractie. Ik moet zeggen dat ik dat bij de SGP-fractie niet zo gauw zie gebeuren. Ik denk dat dit beginsel zich, wellicht met een uitzondering voor de fractie van de SGP, kamerbreed, maar ook elders in raden en staten zou kunnen voordoen. Er is geen sprake van gelegenheidswetgeving.

Waarom maken wij geen algemene vervangingsregeling, in verband met bijvoorbeeld langdurige ziekte of langdurig verblijf buitenslands? Voorzitter! In de adviesaanvraag van de regering aan de drie hoogleraren is dat onderwerp ook aangesneden. Zij komen allen, zij het op grond van verschillende argumenten, tot het oordeel dat dit niet gewenst en ook niet goed mogelijk is. Mevrouw Scheltema onderstreepte vanmorgen dat het ook geen duiventil moet worden. Zoals het in de praktijk in geval van zwangerschap heel gemakkelijk is om te komen tot een precieze definitie en de periode van 16 weken, is dat natuurlijk voor andere factoren niet mogelijk. Welke termijn moet er gelden in verband met ziekte? Weet men bij voorbaat hoe lang het gaat duren en weet men in sommige gevallen wel of het tijdelijk is? Ook een verblijf in het buitenland, een sabbatical year enz. zijn onduidelijk. Voorzitter! Het zouden zeer arbitraire gronden zijn waarop men zou moeten handelen terwijl een regeling in verband met zwangerschap enerzijds zo principieel en anderzijds zo gemakkelijk definieerbaar is. Waarom zouden wij het ons zo moeilijk maken? Ik ben bovendien niet bang voor precedentwerking.

Vervolgens kom ik op enkele praktische aspecten die aan de orde komen wanneer men zo'n tijdelijke vervangingsregeling in de Kieswet en in de rechtspositieregelingen wil onderbrengen. Weliswaar zijn die zaken nu niet aan de orde – eerst moet de grondwetswijziging erdoor zijn – maar ik ga hier toch op in om misverstanden te voorkomen en geen verkeerde verwachtingen te wekken. Voorzitter! Wij opteren voor

een regeling die zoveel mogelijk aansluit bij het bestaande stelsel voor tussentijdse vervanging. De regering stelt zich voor, de voorziening in de Kieswet een facultatief karakter te geven. Met andere woorden: het zwangere lid van een vertegenwoordigend orgaan is niet verplicht om tijdelijk ontslag te nemen wegens haar zwangerschap en bevalling. Naar ons idee zullen als vervanger kunnen optreden degenen die bij de vorige verkiezingen als kandidaten op de lijst van de desbetreffende politieke partij hebben gestaan. Hier zal hetzelfde systeem worden gevolgd als bij de vervulling van de reguliere vacatures.

Door verschillende sprekers is erop gewezen dat het lidmaatschap van de vervangers slechts een korte periode zal beslaan en dat het daarom moeilijk zal zijn, iemand in de gelegenheid te stellen om ingewerkt te raken. Hierop ben ik al ingegaan naar aanleiding van interrupties.

Over de uiteindelijke regeling in de Kieswet valt veel meer op te merken dan ik nu heb gedaan maar ik heb mij tot deze hoofdlijnen willen beperken. De precieze details kunnen later aan de orde komen.

Er zijn nog een paar heel specifieke vragen hierover gesteld. De heer Van den Berg bracht onder de aandacht dat leden van vertegenwoordigende organen niet worden benoemd als lid van een politieke partij, maar op persoonlijke titel. Dat is inderdaad een uitgangspunt van het Nederlandse kiesstelsel. Dit komt bijvoorbeeld duidelijk tot uitdrukking op het moment waarop een lid van een vertegenwoordigend orgaan zich afscheidt van zijn politieke groepering. Hij of zij blijft lid van het vertegenwoordigend orgaan en kan zelfs overgaan tot een andere fractie. Fraai is het niet, maar het kan. Dit alles neemt niet weg dat het Nederlandse kiesstelsel een lijstenstelsel is. Dat betekent onder andere dat degene die benoemd moet worden in een tussentijdse vacature de opvolger is op de lijst. In dat opzicht speelt de politieke partij wel degelijk een rol in het Nederlandse stelsel. De constatering van de heer Van den Berg dat iemand als persoon is benoemd en als persoon is toegelaten als lid van een vertegenwoordigend orgaan is juist, maar als men spreekt over

"tussentijdse vacatures" – en daar gaat het over – wel onvolledig.

Dit brengt mij op de vraag van mevrouw Van der Hoeven of men bij de vervanging zonder problemen van de lijstvolgorde kan afwijken. Uit het voorgaande is duidelijk dat de lijstvolgorde bepalend is voor de vraag wie als vervanger in aanmerking komt. Dat neemt echter niet weg dat het mogelijk is om hiervan op grond van onderlinge afspraken af te wijken. Het idee van mevrouw Van der Hoeven om een pool van oud-kamerleden in te stellen die als vervangers kunnen optreden, is niet uitvoerbaar.

De heer **Wiebenga** (VVD): Er zitten er twee!

Minister **Van Thijn**: Ja, de poel des verderfs! Het staat echter een politieke partij vrij om zelf een pool in het leven te roepen. Overigens, mijn ervaring vanuit de gemeenteraad leert dat je met duo-raadsleden heel creatief met opvolgers op de lijst kunt werken. Deze zaken moet u zelf maar eens onder ogen zien.

Een ander interessant punt dat de heer Van den Berg aan de orde stelde, is de vraag of het nodig is om aan artikel 129, derde lid, een volzin toe te voegen die een en ander van toepassing verklaart op staten en raden. Ik weet niet of mijn antwoord ook interessant is. Dat zou de behandeling nog uitvoeriger maken, maar het komt er in het kort op neer dat zonder dat te doen, het heel moeilijk, zo niet onmogelijk, is dit te regelen.

Mevrouw Brouwer en de heer Leerling stelden vragen over plaatsvervangende wethouders, gedeputeerden, burgemeesters en commissarissen van de koningin. Om ook hier een lang verhaal kort te maken: daarvoor zijn al allerhande regelingen, mogelijkheden en wetsartikelen aanwezig. Op dit soort functionarissen hoeft deze grondwetsherziening niet in de eerste plaats te slaan.

Dan het sluitstuk, het amendement van mevrouw Scheltema waar de heer Jurgens over viel. Het ging namelijk om een seksespecifiek aspect in de terminologie. Sommigen dachten, omdat hij viel over het woord "haar" in verband met het onzijdige lid, dat hij leed aan een vorm van haarkloverij. Het gaat erom dat wij tot zorgvuldige wetgeving overgaan. De vraag is, wetend dat

het woord "lid" onzijdig is, of wij desalniettemin het woord "haar" kunnen gebruiken in dat verband. Taalkundig zou dat niet kunnen? Maar gezien de samenstelling van onze volksvertegenwoordigingen, bestaande uit leden, wil ik niet ontkennen dat in dat verband een lid vrouwelijk kan zijn. Dat leert de ervaring en nauwgezette observatie.

Trouwens, zou het lid niet vrouwelijk kunnen zijn, dan zou het probleem zich ook niet kunnen voordoen. Kortom, dit is een probleem dat zich in onze taal vaker voordoet: "het" meisje "dat" heur haar kamt. Dat is normale spreektaal.

Mevrouw Scheltema heeft enkele uren over de materie na kunnen denken. Maar, tenzij zij gewetensbezwaren krijgt, wij geloven niet dat in de formulering, de terminologie een bezwaar is gelegen om aanvaarding van "haar" amendement te ontraden.

De heer **Jurgens** (PvdA): Ik wilde slechts het oorspronkelijke voorstel van de minister verdedigen, waarin helemaal geen persoonlijk voor-naamwoord is gebruikt.

□

Minister **Ter Beek**: Mevrouw de voorzitter! Ik begin met een soort persoonlijke bekentenis. Ik heb mij namelijk vanmorgen en zeker vanavond een aantal malen afgevraagd waarom ik hier eigenlijk zat en nu sta. Er is immers een wijziging van de Grondwet aan de orde die een beleidsvoornemen van de regering over de samenstelling van de krijgsmacht, en wel de overgang van een dienstplichtigenkrijgsmacht naar een vrijwilligerskrijgsmacht, mogelijk moet maken.

Collega Van Thijn heeft zoëven, in alle bescheidenheid gezegd, in een buitengewoon doorwrocht en wat mij betreft overtuigend betoog uiteengezet waarom een aantal wijzigingen van de Grondwet noodzakelijk zijn. Dat leidt bij mij tot de vraag, wat ik daar nog aan toe te voegen heb.

Tegelijkertijd ben ik mij, eerlijk gezegd, ook een beetje bewust van het verschijnsel dat zich wel eens voordoet in de politiek, dat het aanbod de vraag genereert; met andere woorden dat mijn aanwezigheid in dit debat bij sommige geachte afgevaardigden een aantal vragen heeft opgeroepen, waarvan ik

het gevoel heb dat die niet in dit debat aan de orde zijn respectievelijk behoren te zijn, maar al eerder aan de orde zijn geweest, en wel als het gaat om de ratio, de redengeving, aangaande het beleidsvoornemen van de regering om te komen tot een opschorting van de opkomstplicht. Uiteraard niets ten nadele van de heer Leerling, maar hij heeft mij hierover toch weer een aantal vragen gesteld. Ik wist dat ik hem met deze opmerking uit de bankjes zou krijgen.

De heer **Leerling** (RPF): Ik wist dat u er ook bij zou zijn. Vandaar dat ik u wat werk wilde verschaffen.

Minister **Ter Beek**: Zie je wel, het aanbod genereert de vraag.

De heer **Leerling** (RPF): Ik ben hier tevens het enige lid van de vaste Commissie voor defensie.

Minister **Ter Beek**: En de heer Hillen dan?

De heer **Leerling** (RPF): Ja, sorry.

Minister **Ter Beek**: Dit betekent dat ik u vanavond toch weer moet redden.

Maar, mevrouw de voorzitter, laat mij toch in een paar pennestroken uiteenzetten dat de Nederlandse regering, zoals aangekondigd in de Prioriteitennota en zoals ook hier met de Kamer bediscussieerd en met instemming van de Kamer, heeft besloten om de Nederlandse krijgsmacht louter en alleen uit vrijwilligers te doen bestaan. Daarvoor zijn talloze redenen aangevoerd. De belangrijkste is toch in feite geweest om de inzetbaarheid van de Nederlandse krijgsmacht, waar het betreft de deelname aan crisisbeheersingsoperatie buiten het NAVO-verdragsgebied, te vergroten. Dat beleidsvoornemen heeft kunnen rekenen op instemming van deze Kamer. Dat is ook voor mij het vertrekpunt in deze discussie. Ik wil bijvoorbeeld best antwoorden op de vraag van de heer Leerling hoe het nu staat met de werving voor de nieuwe krijgsmacht. Dan zeg ik dat dit goed en bevredigend verloopt. Vanavond is dat echter wat mij betreft niet echt aan de orde.

Vanavond gaat het over die noodzakelijke, althans naar het oordeel van de regering noodzakelijke grondwetswijziging die de overgang van de dienstplichtigen-

krijgsmacht naar de vrijwilligerskrijgsmacht mogelijk moet maken. Misschien is het overbodig, maar voor alle helderheid en ter voorkoming van elk misverstand wil ik dan nog het volgende zeggen. En dat misverstand proef ik zo nu en dan, niet zozeer vandaag in het debat hier, als wel buiten dit huis. Het is natuurlijk niet zo dat deze grondwetswijziging verplicht tot een vrijwilligerskrijgsmacht, dat deze grondwetswijziging noodzaak tot louter een vrijwilligerskrijgsmacht. Deze grondwetswijziging moet het mogelijk maken om, met steun van deze Kamer, het beleidsvoornemen van deze regering om te komen tot een vrijwilligerskrijgsmacht ook daadwerkelijk gestalte te geven. Dat is het. Dat wil ik vanavond in alle duidelijkheid nog zeggen. Het gaat erom de uitvoering mogelijk te maken van het voornemen van de regering, zoals verwoord in de Prioriteitennota, om de opkomstplicht op te schorten, zodat vanaf 1 januari 1998 geen dienstplichtigen meer deel zullen uitmaken van de Nederlandse krijgsmacht. En dan gaat het dus om de samenstelling van de Nederlandse krijgsmacht. En als men mij dan vraagt wat het materiële belang is van deze minister van Defensie, dan is het materiële belang van hem dat het beleidsvoornemen gerealiseerd kan worden. De minister van Binnenlandse Zaken is uiteraard als eerste belast met de discussie met deze Kamer over de precieze vormgeving van de Grondwet.

Desalniettemin heb ik daar toch ook nog wel iets over te zeggen. Ik sluit dan aan bij hetgeen ik zojuist zei over het mogelijk maken van en de ruimte creëren voor. In het onderhavige voorstel tot grondwetsherziening komt er een aanpassing van artikel 98, eerste lid. Dat is het artikel met de kan-bepaling. Eventueel komt daarbij het amendement-Wiebenga op stuk nr. 13, waarover de collega van Binnenlandse Zaken een aantal behartigenswaardige woorden heeft gesproken. Naast de aanpassing van artikel 98, eerste lid, waarin de samenstelling van de krijgsmacht is geregeld, wordt ook artikel 98, derde lid, vervangen. Ik weet niet hoe dit precies is gelopen, maar het viel mij op dat daar vandaag in het debat niet zo vreselijk veel aandacht aan is besteed. Dat is overigens geen verwijt. Wat staat er in ons voorstel? In ons voorstel staat dat de wet de

verplichte krijgsdienst regelt. Of je nu zo martiaal moet spreken van verplichte krijgsdienst of dat je er ook nog de verplichting tot krijgsdienst van kunt maken, is iets waar ik het nu niet over wil hebben. Verder zeggen wij dat de wet de bevoegdheid regelt tot opschorting van de oproeping in werkelijke dienst. Wat wordt hiermee in feite bedoeld? Dit is het begin van mijn antwoord aan het adres van de heer Hillen, waarop ik straks terugkom. Het bekent dat de wetgever niet alleen dient te voorzien in het regelen van de dienstplicht, maar ook in de mogelijkheid, tot opschorting van de opkomstplicht, alsmede tot beëindiging van deze opschorting te besluiten. Dit is de bedoeling van artikel 98, derde lid, in de nieuwe versie. Nogmaals, ik kom er straks op terug. Het is dus nadrukkelijk de bedoeling, de wetgever deze mogelijkheid te geven en dit met voldoende waarborgen omkleed te laten zijn, zeker in het verkeer tussen regering en parlement.

Het zal duidelijk zijn dat het, zolang het besluit tot opschorting van kracht is, niet mogelijk is van dienstplichtigen gebruik te maken, ook niet incidenteel. Ik wijs erop dat het begrip opschorting al de mogelijkheid inhoudt dat de opschorting ongedaan wordt gemaakt. Door het opschortingsbesluit in te trekken, activeert men de opkomstplicht weer.

De heer Leerling en anderen, maar de heer Leerling het meest pertinent, vroegen onder welke omstandigheden een besluit tot reactivering zal worden genomen. Laten wij wel wezen: dit laat zich natuurlijk moeilijk voorspellen. Ik kan wel een aantal mogelijke omstandigheden en scenario's geven, zoals een ernstige verslechtering van de veiligheids-situatie en opnieuw de dreiging van een groot conflict, een massale aanval, zoals wij in de Oude Wereld van voor 1989 gewend waren. Je kunt van alles en nog wat erbij verzinnen, maar ik meen dat het niet aangaat, nu als het ware met de meetlat uit te zetten onder welke omstandigheden en in welke situatie wij dit of dat doen. Nee, het is dan aan de regering, de volksvertegenwoordiging, de wetgever, om zelf in die situatie de balans op te maken en eventueel het besluit tot opschorting van de opkomstplicht ongedaan te maken.

Hiermee ben ik terug bij mijn eerste punt. Nogmaals, deze grondwetswijziging verplicht en noodzaak niet tot maar één soort krijgsmacht, namelijk alleen uit vrijwillig dienenden bestaand. Nee, deze grondwetswijziging maakt het mogelijk en daarom houden wij de dienstplicht overeind. Onder welke omstandigheden dit gebeurt, kan niemand voorspellen. Iemand die dit wel kan, daag ik van harte uit om het hier vanavond aan de orde te stellen. Ik kan het in ieder geval niet. Het gaat erom dat de mogelijkheid aanwezig is. Dit is voor mij de kern van het voorstel dat wij de Kamer in overweging hebben gegeven.

Ik zei al: als het tot een heroverweging van de opschorting van de opkomstplicht en dus tot een besluit tot reactivering van de opkomstplicht door middel van het ongedaan maken van die opschorting komt, moet dit met de nodige waarborgen zijn omkleed. De heer Hillen vroeg hoe de verdere procedure hiervoor is. De Dienstplichtwet zal en moet worden gewijzigd. In die wijziging van de Dienstplichtwet zal voorzien worden in de mogelijkheid om te komen tot een besluit tot opschorting en een beëindiging van die opschorting. Bij deze procedure, te weten het instellen, respectievelijk beëindiging van het opschortingsbesluit, zal de Staten-Generaal heel nadrukkelijk worden betrokken. De Kamer heeft mij vanmorgen gevraagd hoe dat moet gebeuren. Dat zal neergelegd worden in de wijziging van de Dienstplichtwet en daarover zullen wij nader met elkaar spreken. U wilt terecht die waarborgen krijgen en de regering wil die ook geven, maar hoe we het precies in het vat gaan gieten, moeten wij met elkaar bespreken als de wijziging van de Dienstplichtwet aan de orde komt. Tegen mevrouw Scheltema zeg ik dat wij dan zullen bespreken of het een koninklijk besluit wordt of iets anders. De wetgever beslist daarover en dat bent u ook. Voor mij is dat zo klaar als een klontje.

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Ik kan een heel eind met de minister meegaan. De Dienstplichtwet die de opschorting regelt, regelt natuurlijk ook de wijze waarop de opheffing van die opschorting wordt gedaan. Maar is er nu reden om onderscheid te maken tussen opheffing van die opschorting in gewone situaties en opheffing van de opschorting in

buitengewone situaties, noodsituaties? Dat deed tot nu toe de Grondwet en daar zat toch iets zinnigs in. Over dat onderscheid heb ik de minister nog niet gehoord.

Minister Ter Beek: Daar wringt het een beetje, omdat uw amendement zich strekt tot artikel 101. Artikel 101 heeft het niet zozeer over de dienstplicht maar over de mobilisatie. Onderdeel van die nieuwe krijgsmacht is, dat de mobilisabele component er anders gaat uitzien dan thans het geval is omdat thans het mobilisabele deel van de krijgsmacht bestaat uit voormalige dienstplichtigen die je kunt oproepen. Daar is ook artikel 101 op toegesneden. Maar in de nieuwe krijgsmacht zal die mobilisabele component er anders gaan uitzien. Bij de behandeling van de Prioriteitnota in de Kamer en bij de behandeling van de begroting voor Defensie zijn we er weer op teruggekomen, heb ik de Kamer meegedeeld dat wij vanwege het mobilisabele bestanddeel een heel nieuw systeem van legervorming met elkaar moeten overdenken. Een studie wordt op dit moment uitgevoerd. In de loop van dit jaar en ik hoop voor de verkiezingen zodat ik het zelf nog zal meemaken, zal die studie de Kamer worden aangeboden. Het gaat dan veel meer om de praktische inrichting van die mobilisabele component van die nieuwe krijgsmacht. De waarborgen die mevrouw Scheltema wil hebben met betrekking tot de opschorting, respectievelijk de beëindiging, respectievelijk het ongedaan maken ervan, moeten we met elkaar in een wet vastleggen. In alle oprechtheid snap ik niet zo goed wat haar amendement toevoegt aan datgene wat de regering de Kamer heel nadrukkelijk toezegt. En dat is niet eens een toezegging want de regering zou wel gek zijn als zij dit aan zichzelf wilde voorbehouden zonder het met de Kamer te overleggen.

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Voorzitter! Misschien wreekt zich hier dat ik geen defensiespecialist ben.

Minister Ter Beek: Absoluut niet, met gezond verstand kom je een heel eind.

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Ik begrijp dat er met de opschorting

van de dienstplicht een heel andere situatie gaat ontstaan. Vroeger spraken we van een beperkt contingent dienstplichtigen in buitengewone dienst en ik denk dat in de nieuwe situatie, als die opschorting er is, eigenlijk iedere dienstplichtige in buitengewone dienst is. In normale situaties wordt die opschorting opgeheven. Dat gaat de wetgever regelen, daar zijn wij het over eens. Maar er kunnen zich buitengewone situaties voordoen, noodsituaties, waarbij echt een kritieke situatie kan ontstaan als van opheffing sprake is. Om die reden is tot nu toe die waarborg in de Grondwet opgenomen. Ik denk dat dit in de nieuwe situatie niet anders wordt. Het lijkt mij dat het met name in die noodsituaties wel eens zinvol zou kunnen zijn om die extra waarborg in de Grondwet te houden. Ik druk mij dan nog voorzichtig uit. Is het daarom op dit moment voor datgene wat u wilt bereiken, namelijk de opschorting van de opkomstplicht mogelijk te maken, strikt noodzakelijk om dat artikel 101 nu vast te schrappen? Want wij zijn uiteindelijk met een beperkte grondwetsherziening bezig. Ik dacht eigenlijk dat het niet noodzakelijk is en ik zou het prettig vinden dat die extra waarborg voorlopig in de Grondwet zou kunnen blijven staan. Dan kunnen wij op het moment dat wij over de algehele modernisering praten, alles in onderlinge samenhang bekijken, wellicht gezamenlijk met een noodwetgeving.

Minister Ter Beek: Over de noodwetgeving zal ik zo meteen spreken, na eerst onmiddellijk een schalkse blik in de richting van mijn collega van Binnenlandse Zaken te hebben geworpen. Maar ik vind dat wij twee zaken even goed uit elkaar moeten houden. Aan de ene kant is er de buitengewone situatie waarin de opschorting van de opkomstplicht weer ongedaan kan worden gemaakt. Daarvan heb ik net tegen de heer Hillen gezegd dat dat alleen maar zal kunnen gebeuren in een zorgvuldig en met waarborgen omkleed verkeer tussen parlement en regering. Aan de andere kant is er de situatie van de dienstplichtigen in buitengewone dienst, die mevrouw Scheltema beschreef. De koppeling van deze beide zaken met het mobilisabele bestand van de huidige krijgsmacht is te vinden in artikel 101. De waarborgen die u wilt, gaan

wij regelen via de wijziging van de Dienstplichtwet. Die moeten tot stand gebracht worden via het opschortingsbesluit respectievelijk de intrekking van het opkomstbesluit, maar niet via de ingang van de mobilisabele component van de krijgsmacht. Daarbij gaat het met name om de landmacht. Dat is het punt dat ik probeer uiteen te zetten.

De voorzitter: Mag ik de minister vragen hoe lang hij nog nodig denkt te hebben? Want ik zou heel graag vanavond de grondwetswijzigingen willen afhandelen. Er is waarschijnlijk ook nog een tweede termijn van de Kamer nodig.

Minister Ter Beek: Mevrouw de voorzitter! Ik denk dat ik binnen twee minuten klaar ben.

Dan kom ik nu op de taakomschrijving van de krijgsmacht, het amendement-Wiebenga. Het gaat daarbij om de mogelijkheid die de bestaande taakomschrijving biedt tot bescherming der belangen van de Staat versus de door de heer Wiebenga zo betitelde "gemoderniseerde versie". Ik roep even in herinnering dat nog niet zo lang geleden de regering de Kamer een notitie heeft gestuurd over de juridische aspecten betreffende de Nederlandse inzet in de Golfcrisis. In die notitie is al aangegeven dat de grondwetsgeschiedenis van artikel 98 aantoonde dat de term "belangen van de Staat" met opzet zo ruim is gekozen. Ik ga hier nu niet verder op in, want dat zou te veel tijd vergen. Die open formulering – bescherming van de belangen van de Staat – biedt regering en parlement een zeer ruime vrijheid om naar aanleiding van concrete omstandigheden en gebeurtenissen te beslissen, of er in casu sprake is van een staatsbelang. Nu ben ik de eerste om toe te geven dat het amendement van de heer Wiebenga deze taakomschrijving specificiert en eveneens ruime mogelijkheden biedt. Het is echter de vraag – mede met het oog op de voorgeschiedenis waarover collega Van Thijn heeft gesproken – of die wijziging past in de bewust gekozen, sobere benadering van het herzieningsvoorstel dat nu aan de orde is. De heer Hillen wees ook op die beide aspecten. De weegschaal van de regering slaat in feite uit naar handhaving van de bestaande bepaling op dit punt. Ik wil hierover

nog een inhoudelijke opmerking maken.

Aan de vraag, of met het bevorderen en handhaven van de internationale rechtsorde een staatsbelang in het geding is, hoeven wij wat mij betreft niet veel woorden te besteden. De Grondwet legt immers in artikel 90 de regering als taak op, de ontwikkeling van de internationale rechtsorde te bevorderen. Het staatsbelang in artikel 98, eerste lid, bevat dus mede het optreden van de krijgsmacht in internationaal verband ter handhaving en bevordering van de internationale rechtsorde. Laat daarover wat mij betreft geen misverstand bestaan.

De heer **Hillen** (CDA): De minister vindt de formulering feitelijk adequaat, ook voor internationaal optreden. Kan hij dan aangeven, waarom de regering bij eerder grondwetswijzigingen wel gepoogd heeft dit te veranderen? Is dat achteraf overbodig geweest?

Minister **Ter Beek**: Ik ben natuurlijk geen onbezoldigd woordvoerder van vorige kabinetten.

Minister **Van Thijn**: Bezoldigd!

Minister **Ter Beek**: Ja, van dit kabinet! Ik geef aan, waarom deze regering nu voor een sobere aanpak heeft gekozen: de strategie van de veldheer Van Thijn! Ik vind ook dat voor het optreden van de Nederlandse krijgsmacht op dit moment de desbetreffende grondwetsbepaling adequaat en afdoende is. Deze voorziet in hetgeen wij nu doen. Ook om die reden heb ik geen behoefte de Grondwet op dit moment te doen wijzigen. Ik wil niet uitsluiten dat wij daarover in een later stadium, wanneer er veel meer op het vuur staat en er veel meer in de kookpot zit, nog eens met elkaar spreken. Ik constateer vanavond twee dingen, heel simpel: a. het past niet in de benadering die wij nu hebben gekozen vanwege de noodzaak om een beleidsvoornemen van de regering tot afschaffing van de opkomstplicht mogelijk te maken; b. het is voor het huidige optreden van de nieuwe Nederlandse krijgsmacht – in transitie, maar nu al bezig – adequaat.

In antwoord op een vraag van mevrouw Scheltema over de noodwetgeving – dat betrof die

schalkse blik op mijn buurman – zeg ik, te hopen dat het pakket noodwetgeving vóór de zomer zal kunnen worden ingebracht. Zoals in de nota naar aanleiding van het verslag is toegezegd, zal de wetgeving – waaronder de Dienstplichtwet – die nodig is ter aanpassing van de organisatietaken van de krijgsmacht worden ingediend tijdens de tweede lezing van dit wetsvoorstel tot grondwetsherziening, indien de voortgang van dit wetsvoorstel daartoe aanleiding geeft. Naar het mij voorkomt, mevrouw de voorzitter, is dit staatsrechtelijk gezien de correcte weg.

De **voorzitter**: Voor de tweede termijn gelden spreektijden die maximaal een derde van de spreektijden in eerste termijn bedragen. Indien mogelijk moet de behandeling voor 23.00 uur worden afgerond.

□

De heer **Wiebenga** (VVD): Mevrouw de voorzitter! Ik dank de regering voor de gegeven antwoorden. Gelet op de limitering van de spreektijden beperk ik mij tot het uiterst noodzakelijke, hetgeen niet geheel recht doet aan een totaal volwaardige dialoog. Maar dat is helaas niet anders.

Allereerst wil ik mijn steun betuigen aan de visie van de minister van Binnenlandse Zaken op het punt grondwetsuitleg in het algemeen. Hij zegt: bij gereede twijfel moeten wij overgaan tot correctie. Zelfs in alle gevallen van gereede twijfel zou grondwetswijziging de koninklijke weg zijn. Mijn fractie onderstreept dit. Om die reden kunnen wij met de kern van het voorstel van de regering om in verband met de wijzigingen van de dienstplicht de Grondwet aan te passen, ten principale akkoord gaan. Ik ben overigens dankbaar voor de reactie op mijn amendement op stuk nr. 13, betreffende de bewoording van artikel 98, eerste lid.

Wat het onderdeel defensie betreft ga ik in op het andere amendement dat ik heb ingediend, namelijk over de taakomschrijving van de krijgsmacht. Het gaat daarbij om de vraag hoe deze grondwetswijziging moet worden aangepakt. De heer Hillen van de fractie van het CDA heeft ook hierover gesproken. De vraag is of je kiest voor de sobere

benadering zonder ballast, zoals de heer Hillen stelde. Ik vind dat een heel adequate bewoording. Of zeg je: nee, wij moeten bezien wat twijfel oproept. Dat zou dan duidelijk moeten worden gemaakt. Met dit vraagstuk heeft de regering zelf ook geworsteld, als ik het zo mag zeggen. Ik verwijs naar de brief van 14 mei 1993 van de minister van Defensie. Daarin staat dat de regering zich zal beraden over de vraag of zal worden volstaan met de hoogst noodzakelijke wijzigingen in de Grondwet of dat de gelegenheid moet worden benut om op het onderhavige onderdeel te komen tot deconstitucionalisering. Kortom, eigenlijk werp ik nu ook deze vraag op. Ik ben daarin niet erg afwijkend. Ook de regering heeft zich daarover in haar boezem beraden. Zij is gekomen tot een sobere benadering. Soit! Daar ga ik niet ten principale op in. Ik denk dat wij ons nu tot hoofdzaken moeten beperken. Om die reden dien ik nu alsnog geen amendement in op artikel 102 van de Grondwet. Laten wij de discussie niet belasten met onnodige zaken.

Voorzitter! Ik wil een reactie geven op twee amendementen van de geachte afgevaardigde de heer Jurgens van de PvdA. Het gaat dan om de amendementen op de stukken nrs. 8 en 9. Hiermee wordt opnieuw de discussie opgerakeld – om het oneerbiedig te zeggen – over de vraag "de krijgsmacht in de Grondwet, ja of nee" en over het oppergezag daarbij. Als deze amendementen worden aanvaard, zullen zij inderdaad ballast betekenen voor de regering en voor de Eerste Kamer. Dit was namelijk een twistpunt bij de twee eerdere grondwetsherzieningen. Daarin zit het wezenlijke verschil, met alle respect voor de achtergronden van de amendementen op de stukken nrs. 8 en 9, met mijn amendement omtrent de taakomschrijving van de krijgsmacht. In het geval van mijn amendement gaat het niet om ballast, omdat de nieuwe taakomschrijving geen twistpunt was. Sterker nog, bij de twee pogingen tot herziening van dit hoofdstuk van de Grondwet in 1983 en 1987, dus van de defensieparagraaf, is in zowel de Tweede Kamer als de Eerste Kamer dit aspect breed aanvaard. Het was geen punt van discussie.

Dat brengt mij op mijn volgende redengeving. Waarom heb ik het amendement op stuk nr. 12

ingediend en waarom handhaaf ik dat? Dat doe ik niet om de regering in de problemen te brengen. Integendeel, ik doe dat om de regering een discussie in de Eerste Kamer te besparen. De heer Jurgens, mevrouw Scheltema en anderen hebben dat met andere woorden eigenlijk ook gezegd. Het gaat daarbij om artikel 98, lid 1. Aan de ene kant zeggen wij, waar het gaat om het diensplichtonderdeel daarvan, dat wij de letterlijke uitleg op dat punt moeten nemen – er was enige twijfel over de vraag, of dat nodig was, in weerwil van andere kamerleden die dat wel vonden – terwijl wij over het andere onderdeel van het artikel, namelijk de taakomschrijving met betrekking tot de belangen van de Staat, daterende uit 1887, zeggen dat wij dat ruim kunnen interpreteren. Om misverstanden te voorkomen, ik beweer niet dat het helemaal fout zit. Ik beweer wel dat in de rechtstheorie wordt getwijfeld aan de uitleg van het begrip "belangen van de Staat". De notitie van de regering op dat punt heeft geen verandering gebracht in de twijfel van de staatsrechtsgeleerden en ook niet in die van mij en mijn fractie. Mocht de Eerste Kamer op dit punt een stok zoeken om de hond te slaan – ik verwacht dat overigens niet waar het om de dienstplicht gaat – dan is die stok heel gemakkelijk te vinden. Dan kan men verwijzen, waar het gaat om artikel 98, lid 1, naar de strikte interpretatie op het punt van de dienstplicht en de ruime interpretatie op het punt van de taakomschrijving, terwijl de Eerste en de Tweede Kamer diverse malen hebben gezegd – ze zaten vier keer bij elkaar –: zo zou het moeten. Daarmee kom je op een mogelijk belangrijk juridisch mogelijk defect van zo'n half gewijzigd artikel, namelijk de innerlijke tegenstrijdigheid bij de uitleg van hetzelfde artikel.

Ik zeg dit allemaal niet in antagonistische zin. Ik probeer een bijdrage te leveren – ik hoop en neem aan dat de regering dat zo wil verstaan – aan een zo goed mogelijk wetsartikel, dat aan de overzijde buitengewoon sterk verdedigbaar is.

De heer Van Middelkoop (GPV): Voorzitter! Het is duidelijk dat de heer Wiebenga zijn amendement niet wenst in te trekken. Hij heeft gebruik gemaakt van een oude tekst uit de jaren tachtig. Sindsdien is echter een hele doctrine ontwikkeld over peace

keeping en peace enforcing. Zou het niet verstandig zijn, omdat in de tekst die hij voorstelt, wordt gesproken over hulpverlening en over internationale taken, om die oude tekst nog eens goed tegen het licht te houden in het kader van de actuele situatie en de in het kader van de VN ontwikkelde doctrine? Is peace keeping bijvoorbeeld hulpverlening? Ik denk het niet, maar is dat zeker? Ik vind het overijld om zo'n oude tekst, want dat is het, in de huidige situatie zomaar over te nemen.

De heer Wiebenga (VVD): Voorzitter! Ik denk juist dat dit een van de argumenten is die a fortiori gehanteerd moeten worden in de Eerste Kamer, want die versterken het voorstel. Juist de geopolitieke wijzigingen die zich sinds 1989 hebben voorgedaan en de doctrines die daarmee samenhangen op internationaal gebied nopen tot de oude uitleg van 1887, want daar gaan wij steeds verder vanaf. Dat is ook in het debat naar voren gekomen. Juist het internationaal optreden van de krijgsmacht, juist de hulpverlening, zeer recent nog toegepast, moet in de Grondwet worden vermeld. Artikel 90 gaat weliswaar over de bevordering van de internationale rechtsorde, maar of dat ook inhoudt dat Nederland de internationale rechtsorde met inzet van militaire middelen mag bevorderen, anders dan met diplomatieke middelen, met vreedzame middelen, mag worden betwijfeld. Dat is eigenlijk de achtergrond van artikel 90 geweest. Juist om dat mogelijk misverstand uit de weg te ruimen, wordt in deze formulering heel terecht gesproken van het vervullen van internationale taken met gebruik van militaire middelen.

Voorzitter! Vanwege de tijd rond ik mijn bijdrage zeer kort af. De minister is teleurgesteld in de bijdrage van mijn fractie op het punt van vervanging bij zwangerschap. Ik heb overigens gezegd dat wij het eens zijn met de doelstelling om de problemen van zwangere volksvertegenwoordigsters op te lossen. Ik ben vervolgens een klein beetje teleurgesteld in de minister omdat hij zich beriep op het advies van de Raad van State en op dat van twee van de drie rechtsgesleerden. Mijn fractie is wat terughoudender geworden omdat het advies van de

Raad van State het meest negatieve is dat ik in mijn 16-jarig lidmaatschap van de Staten-Generaal – in twee huizen – ben tegengekomen. Tot nu toe was het meest negatieve advies van de Raad van State, dat de raad de Koningin in overweging geeft een wetsvoorstel niet aan de Tweede Kamer te zenden dan nadat met een aantal bezwaren rekening is gehouden. In dit geval staat er echter dat de Raad van State mitsdien bezwaar heeft tegen het voorstel van wet en de Koningin in overweging geeft dit niet aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal te zenden. Dit is naar mijn mening uniek. Helaas ontbreekt mij de tijd om dit uit te werken, maar wellicht wil de minister hier nog op terugkomen.

□

De heer Jurgens (PvdA): Voorzitter! Ik ben de bewindslieden erkentelijk voor de uitvoerige beantwoording en vooral de nieuwe minister van Binnenlandse Zaken die zelfs als veldheer door zijn collega is opgevoerd. Wij willen echter de taak van Binnenlandse Zaken niet in die richting uitbreiden en daarom hebben wij ook twee ministers.

Voorzitter! Uit de interrupties bleek al dat ik het op een aantal punten niet geheel eens ben met de minister. Ik denk overigens dat het leerstuk van de gerede twijfel bij de beantwoording van de vraag of je al of niet tot grondwetswijziging moet overgaan, nuttig is. De enige is vraag is wanneer er sprake is van gerede twijfel. Is de gerede twijfel aanwezig bij het vraagstuk dat zojuist welsprekend door de heer Wiebenga is verwoord? Als het gaat om het veranderen van de taken van de krijgsmacht, is er blijkbaar geen gerede twijfel dat dit in strijd is met de Grondwet en dus veranderen wij – tot nu toe althans – de Grondwet niet. Op het punt waar we over spreken is echter nu wel gerede twijfel aanwezig. Waar wordt die gerede twijfel door bepaald? Is die aanwezig wanneer het gevaar bestaat dat een derde van deze kamer dan wel van de Eerste Kamer mogelijkerwijs de voorstellen afwijst? Dat is een heel praktische reden om gerede twijfel te koesteren. Dan wordt dit vraagstuk tot een praktische politieke overweging teruggebracht. Ik vond het echter toch nuttig en verstandig dat de Kamer deze discussie niet uit de weg is gegaan.

Het gaat nu toevallig om twee wetsvoorstellen waarbij gereede twijfel ook de doorslag naar de andere kant kan geven. Als de minister vorig jaar "gewoon" een wetsvoorstel tot wijziging van de Dienstplichtwet had ingediend, was het mogelijk geweest dat dit wetsvoorstel intussen reeds de beide Kamers der Staten-Generaal was gepasseerd. Was dat niet het geval geweest, dan had hij alsnog deze grondwetswijziging kunnen indienen. In dat geval had hij wel twee jaar gewonnen. Ik merk dit op om aan te tonen dat dit niet een geheel academisch vraagstuk is.

Voorzitter! Ik kom op het wetsvoorstel inzake vervanging van vrouwelijke leden van dit huis bij hun zwangerschap. Ik ben onder de indruk geraakt van de betogen die hier gehouden zijn. Mevrouw Brouwer heeft vanuit grote persoonlijke ervaring gesproken. Ik herinner mij haar, toen zij tijdelijk afscheid van de Kamer moest nemen, beloofd te hebben mijn medewerking te verlenen aan een wijziging van de wet. Ik wil deze belofte graag nakomen, zeker na haar betoog ter zake. De mogelijkheid voor het treffen van een overeenkomst tussen het zittende kamerlid en haar opvolger was en is er. Mevrouw Brouwer en ook mevrouw Van der Hoeven hebben echter duidelijk gemaakt dat het een heel ander gevoel is wanneer je een beroep doet op iets dat je zelf hebt geregeld dan wanneer je een beroep doet op een recht dat je hebt. Ik denk dat dit een niet onbelangrijk psychologisch element is dat naar mijn gevoel de aanneming van deze grondwetswijziging versterkt. Daarbij vind ik het overigens nog steeds jammer dat wij geen weg hebben gevonden om dit te kunnen doen door een wijziging van de Kieswet. Ik zal echter niet opnieuw in die discussie treden.

Over het andere onderwerp moet ik iets langer spreken, omdat ter zake een reeks amendementen van mij voorligt. De discussie beperkt zich thans tot de kernvraag die de heer Hillen in het begin heeft gesteld: blijven wij sober, of gaan wij ons te buiten? Ik geef toe dat ik tot degenen behoor die exorbitant zijn geweest, want ik heb vier amendementen ingediend, terwijl mevrouw Scheltema en de heer Wiebenga zich bescheidener hebben opgesteld. Ook hier was het van belang, mede omdat er geen tweede schriftelijke

ronde is geweest, om nog eens onder de aandacht van elkaar en die van de regering te brengen dat in de Grondwet een reeks artikelen is opgenomen die niet meer in deze tijd past. Er is twee keer geprobeerd, deze te wijzigen en twee keer zijn die om totaal verschillende redenen verworpen. Het ging in 1985 om een combinatie van redenen, waarbij de heer Wiebenga indertijd een voortreffelijke poging deed om het voorstel te splitsen. Dat is weer door een andere fractie tegengehouden, terwijl mijn fractie weer iets had ingediend waarbij de splitsingsnoodzaak werd aangegeven. Als dit allemaal wordt weggehaald en wordt bekeken wat er is overgebleven aan consensus voor een noodzaak tot wijziging, dan is het toch jammer dat wij niet van de gelegenheid gebruik hebben gemaakt om een algehele sanering toe te passen. De discussie ter zake is zojuist gevoerd en in de boezem van de regering is dit blijkbaar besproken, waartoe de heer Wiebenga citeerde uit een notitie.

Wat er ook moge komen van een aantal afzonderlijke amendementen – ik kan mij indenken dat ik aan mijn fractie voorstel om mijn amendementen in te trekken – stel ik mij voor dat hieruit een vast voornemen van deze Kamer voortkomt om tot een algehele sanering te komen. Dit zou betekenen dat alle ontwerpen die niet rechtstreeks het onderwerp zelf raken, niet moeten worden uitgevoerd. Dat zou niet gelden voor het amendement op stuk nr. 13 van de heer Wiebenga, omdat het een verbetering is van de feitelijke tekst van het voorstel van de regering. Eigenlijk zou het met zich brengen dat mevrouw Scheltema gelijk krijgt ten aanzien van stuk nr. 14 (artikel 101), omdat dit onderwerp niet noodzakelijk samenhangt met het voorstel. Door het betoog dat de heer Wiebenga zojuist hield, ben ik er wel enigszins van overtuigd dat het misschien zelfs een hulp zou zijn voor het doorgaan van deze wijziging van de Grondwet wanneer zijn amendement op stuk nr. 12 zou worden aanvaard. Ik doe dan ook een beroep op de regering in tweede termijn en op de collega's die na mij spreken, om in deze vorm een oplossing te kiezen: alle amendementen en wijzigingen zouden ingetrokken kunnen worden, terwijl de twee van de heer Wiebenga gehandhaafd blijven, omdat hij kan volhouden dat zij rechtstreeks met

het onderhavige onderwerp te maken hebben. Wij zouden overigens gezamenlijk een uitspraak van de Kamer kunnen uitlokken om zo snel mogelijk een algehele sanering te laten plaatsvinden bij de eerstvolgende grondwetswijziging.

□

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Ik dank de beide bewindslieden voor hun antwoord. Ik begin bij de regeling betreffende het zwangerschapsverlof. Ik moet zeggen dat ik nogal onder de indruk ben van het feit dat de minister van Binnenlandse Zaken zich duidelijk heeft ingeleefd in deze materie. Ik meen echt dat het een verademing is om naar een mannelijk minister te luisteren die een dergelijk wetsvoorstel niet enigszins bedremmeld verdedigt, maar dit zelfs doet met bewoordingen waaruit blijkt dat hij zich goed heeft ingeleefd in de positie van vrouwelijke volksvertegenwoordigers. Dat is heel prettig voor de vrouwelijke volksvertegenwoordigers in casu en het is toch weer een klein stapje in de vooruitgang van de emancipatie.

De pool van oud-kamerleden zal er zeker komen bij een grote verschuiving van de kiezersgunst, mits deze oud-kamerleden op de kandidatenlijst staan, en dat is tegenwoordig kennelijk afhankelijk van de voorzitter van de partij, maar daar zullen wij het nu niet over hebben.

Ik heb aan de verdediging van het wetsvoorstel door de minister eigenlijk weinig meer toe te voegen. Ik heb nog wel een opmerking over de regeling voor burgemeesters, commissarissen van de koningin etcetera. De minister heeft mijn opmerking misschien enigszins verkeerd begrepen. Ik bedoelde niet dat de regeling voor burgemeesters en dergelijke in dit wetsvoorstel zou moeten worden opgenomen. Ik heb alleen opgemerkt dat mij in de praktijk is gebleken dat ook de regeling voor zwangere burgemeesters niet helemaal eenduidig is en wel eens tot problemen heeft geleid. Dit was in het geval van burgemeester Jagersma in Beerta, een aantal jaren geleden. Het kan best zijn dat die kwestie nu is opgelost en gewoon in de normale vervangingsregeling kan worden meegenomen, maar toen was in ieder geval duidelijk dat via de commissaris van de koningin een burgemeester van

buiten moest komen om haar te vervangen. Dat gaf aanleiding tot een hele discussie.

Ik laat dit punt rusten, want ik wil mij in dit verband nog even richten tot de fractie van de VVD. Ik ben met de minister nogal verbaasd over de opstelling van de VVD-fractie, omdat ik de VVD-fractie uit emancipatie-debatten ken als een fractie die de emancipatie-aspecten zeer serieus neemt en daar ook consequenties uit trekt. Ik heb nu soms een beetje het gevoel dat er een rolwisseling is opgetreden tussen de heren Hillen en Wiebenga. Zeker na het vurige pleidooi van mevrouw Van der Hoeven – waarvoor ik haar dank – had ik een minderheidsstandpunt van de heer Hillen verwacht. Dat is er dus gelukkig niet; hij is het ermee eens en dat is fantastisch. In plaats daarvan had ik van de heer Wiebenga echter vurige steun voor het wetsvoorstel verwacht. In dit debat merk ik dat dit niet het geval is. Ik vind dat merkwaardig en wel om twee redenen. Ten eerste heeft de VVD-fractie, bij monde van mevrouw Jorritsma, ook bij het mondeling overleg het onderzoek naar deze zwangerschapsregeling gesteund. De regeling past ook volledig in haar verhaal tot bevordering van het aantal vrouwen in openbare functies en vertegenwoordigende lichamen. Ten tweede meen ik dat de VVD-fractie zich ook zorgen moet maken over de positie van vrouwen, ook in gemeenteraden waar bijvoorbeeld een minder verlicht klimaat heerst en waar het sowieso voor een vrouwelijke, zwangere volksvertegenwoordigster moeilijk is om zich daar op een goede manier te kunnen handhaven. Ik vraag de VVD-fractie dus om het standpunt van bijvoorbeeld mevrouw Den Ouden, voorzitter van de Emancipatieraad, in dezen te volgen. Ik wil nog wel vragen of dit de eenduidige opvatting van de VVD-fractie is.

De heer **Wiebenga** (VVD): Het antwoord is "ja".

Mevrouw **Brouwer** (Groen Links): Dan moeten wij voor de stemming misschien nog een aantal leden overtuigen van een ander standpunt en zullen wij in dezen om hoofdelijke stemming vragen.

□

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Mevrouw de voorzitter! Het zal mevrouw Brouwer misschien verbazen, maar ik kan haar bij dat overtuigen assisteren. Anders dan voor de VVD-fractie heeft de beantwoording door de minister van Binnenlandse Zaken mij geen aanleiding gegeven om mijn lichte aarzeling om te vormen tot een negatieve houding ten aanzien van het wetsvoorstel over zwangerschap en alles wat daarmee samenhangt.

Toch heb ik daar nog een enkele vraag over, maar alvorens die te stellen, geef ik eerst een reactie op de vraag van de heer Jurgens, die nu helaas niet aanwezig is. Hij heeft ons echter nadrukkelijk een vraag voorgelegd en ik zal hem straks ook nog wel even buiten deze microfoon om vertellen dat ik hem wil vragen of hij al zijn amendementen in stemming wil brengen, zodat wij die amendementen kunnen verwerpen. Ik zou het immers geen plezierige zaak vinden als wij na dit debat de indruk zouden achterlaten dat de Kamer op dit late tijdstip even de opdracht zou hebben gegeven om te studeren op deconstitucionalisering van bijvoorbeeld de voor mijn fractie niet onbelangrijke vraag of in de Grondwet een bepaling moet staan over het oppergezag van de krijgsmacht. Dan heb ik toch liever dat die amendementen in stemming komen en worden verworpen.

De minister van Defensie heeft uitvoerig aangegeven waarom hij weinig voelt voor het amendement van de heer Wiebenga en ik zal hem daarin niet tegenspreken. Echter, sprekend over het begrip "belangen van de Staat" heeft hij mijns inziens een correctie aangebracht op wat daarover in de stukken is gesteld. Daar staat namelijk dat artikel 48, eerste lid, betreffende de belangen van de Staat, zich niet verzet tegen deelname van de krijgsmacht aan VN-operaties. De exegese van de minister was toch een andere. Hij sprak over legitimeren en dat is een wat positiever opstelling. Ik ben hierover in eerste termijn gevallen en mijn conclusie is nu dat dit niet ten onrechte gebeurde.

De minister van Binnenlandse Zaken heeft, sprekend over het wetsvoorstel inzake zwangerschap, gesteld dat het om een fundamenteel recht gaat, dat het om een sekse-specifiek onderwerp gaat en dat deze

zaak goed kan worden afgebakend. Ik ben dat met hem eens. Ook stelde hij dat niet gevreesd hoeft te worden voor precedentwerking. Hij motiveerde dit met een verwijzing naar praktische bezwaren die optreden in verband met langdurige ziekte, buitenslands verblijf enz. Dat begrijp ik wel maar ik vrees toch dat dit een onvoldoende argumentatie zal zijn voor personen die zich in een vergelijkbare situatie achten. Zij zullen zeggen: praktische bezwaren of niet, ik claim gelijke rechten. Als een zwangere vrouw dat mag, waarom gelden die rechten dan niet ook voor mij? Ik zou dan ook graag wat steviger uit de mond van de minister willen vernemen dat hij niet alleen niet bang is voor precedentwerking maar dat hij dat ook beslist niet wil. Ik vind het belangrijk dat vaststaat dat dit een duidelijke en afgebakende aangelegenheid is. Wij mogen met dit debat niet de indruk wekken dat er na verloop van tijd ook aan andere zaken kan worden gedacht die naar mijn gevoel afbreuk zouden doen aan de eigen betekenis van het ambt van volksvertegenwoordiger.

□

Mevrouw **Van der Hoeven** (CDA): Mevrouw de voorzitter! Ik dank beide bewindslieden voor hun antwoorden, niet alleen in formele zin maar ook in intentionele zin. Het is mij immers aan de hand van de antwoorden van de minister van Binnenlandse Zaken duidelijk geworden dat hij in de voetsporen van mevrouw Dales treedt waar het gaat om emancipatie en dat vind ik fijn. Overigens betreur ik met anderen de opstelling die de fractie van de VVD heeft gekozen. Maar goed, wij leven in een democratie en dat betekent dat wij hier respect voor elkaars meningen moeten hebben. Dat neemt niet weg dat ik graag een andere opstelling had gezien.

De heer **Wiebenga** (VVD): Voorzitter! Nu er opnieuw op ons een beroep wordt gedaan, wil ik ruimhartig zijn. Ik zal mijn fractie inlichten over de wijze waarop dit debat is verlopen en dat zal ik uiteraard naar eer en geweten doen. Vervolgens zullen wij ons hierop beraden.

Mevrouw **Van der Hoeven** (CDA): Voorzitter! Wij zien de uitkomsten

van dat beraad met spanning tegemoet.

De definitieve vorm van de regeling is vandaag niet aan de orde. Wij komen daarop nog terug; ook deze zaak is nog niet af. Ik constateer voorts dat de door mijn fractie gestelde vragen zijn beantwoord en dat wij ons in de gegeven antwoorden kunnen vinden. Dat geldt ook voor de punten, ten aanzien waarvan de minister van Binnenlandse Zaken bepaalde zaken naar politieke partijen terugverwees. Ik doel op zaken die tot de verantwoordelijkheden van die partijen behoren, waaronder de samenstelling van de lijst en het inwerken van mogelijke vervangers. Voor de goede orde deel ik nog mee dat ik namens de gehele fractie heb mogen spreken. Dat betekent dat ook de gehele fractie van het CDA haar steun aan dit wetsvoorstel geeft.

□

De heer **Hillen** (CDA): Mevrouw de voorzitter! Voor de fractie van het CDA staat met betrekking tot de grondwetswijziging die over de verdediging handelt, de sobere aanpak voorop. Van belang is dat op termijn deze wijziging het Staatsblad haalt en dat getracht wordt, elke hindernis op deze weg te ontwijken. Wij hebben ons in principe achter de voorstellen geschaard, juist omdat wij ze sober en adequaat achten. Het wetsvoorstel is goed en als het amendement op stuk nr. 13 van de heer Wiebenga wordt aanvaard, wordt het zelfs uitstekend. Na uitstekend hoeft je verder niets meer toe te voegen. Ook na het debat van vanavond is duidelijk geworden dat op de andere onderdelen verschil van mening blijft bestaan, hetgeen een hindernis kan zijn voor de totstandkoming van dit voorstel. Daarom zal de CDA-fractie het wetsvoorstel steunen. De fractie zal ook het amendement van de heer Wiebenga steunen. De andere amendementen zal mijn fractie niet steunen.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Ik vind het plezierig als ik van de heer Hillen een reactie krijg op het verzoek van de heer Jurgens. Indien u zwijgt, kan de heer Jurgens na dit debat om een studie vragen over de verschillende leden van artikel 98. Indien u dit wilt, moet u dat uitspreken.

De heer **Hillen** (CDA): De heer Jurgens stelde voor, het amendement van mevrouw Scheltema en het amendement op stuk nr. 12 van de heer Wiebenga aan te nemen. Over het amendement van de heer Wiebenga bestaat van verschil van inzicht. Hetzelfde geldt voor het amendement van mevrouw Scheltema. Beide amendementen hebben niet direct te maken met waarom het gaat, namelijk om wijziging van de Grondwet in verband met de opschorting van de opkomstplicht. Een algemene motie waarin uitgesproken wordt dat het tijd wordt dat wij de artikelen in de Grondwet over de krijgsmacht moderniseren, is voor ons zeer bespreekbaar.

□

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Voorzitter! Ik dank beide bewindslieden voor hun antwoord. Ik deel met hen de mening dat de strategie van voorzichtig handelen en alleen doen wat nodig is, de juiste is. Het is dan de vraag wat dit betekent voor de defensievoorstellen. In mijn amendement pleit ik voor voorlopige handhaving van artikel 101 met het argument dat wij dit punt in een later stadium, wanneer wij over een veel omvattender modernisering van de Grondwet spreken, kunnen bespreken. Wanneer het voorstel van de heer Jurgens in verband met de te betrachten soberheid door de regering wordt gevolgd, trek ik mijn amendement in. Ik heb dit echter nog niet gehoord van de bewindslieden. Wanneer zij dit artikel voorlopig in de Grondwet laten staan en zeggen dat zij daarop later terugkomen, heb ik daar vrede mee.

Ik heb met betrekking tot de internationale taken en het amendement van de heer Wiebenga enige twijfels. Het kan de haalbaarheid vergroten wanneer de aanscherping van het internationale aspect in de tekst van de Grondwet wordt opgenomen. Ik ben echter ook gevoelig voor het argument van de heer Van Middelkoop die stelde dat de voorgestelde formulering in deze tijd enigszins is achterhaald. Ik wil graag dat de bewindsman nog op dit punt ingaat. Indien de formulering inderdaad achterhaald is, dan wil ik graag dat de discussie over een betere tekst wordt verschoven naar het tijdstip waarop een algehele beschouwing over de defensie-

bepalingen wordt gehouden. Op zichzelf is mijn fractie voorstander vanwege de beperking die wij onszelf opleggen. Een ruimere modernisering zal dan in de wat verdere toekomst aan de orde moeten komen.

Ik kom thans bij het onderwerp de zwangerschap en de bevalling betreffend. Ook ik was geroerd door de wijze waarop onze nieuwe minister Van Thijn dit onderwerp verdedigde. In eerste termijn heb ik uitgelegd waarom ik een aanscherping van de bepaling in de Grondwet wil. Deze aanscherping riep aanvankelijk bij de heer Jurgens bezwaren op. Uit de manier waarop hij in tweede termijn over "het lid" en "haar" sprak, maak ik op dat hij er geen bezwaar meer tegen heeft. Maar ik heb in eerste termijn toegezegd dat ik mij, gezien de taalkundige gevoeligheden, wil beraden op een andere formulering. Ik heb dat verwoord in het amendement op stuk nr. 8, ondanks het feit dat bij mijn naspeuringen is gebleken dat dit echt niet nodig is. Evenals minister Van Thijn heb ik dus geconstateerd dat de oorspronkelijke tekst taalkundig kan.

Mijn bron is de Algemene Nederlandse spraakkunst. In dat heel dikke boekwerk staat met zoveel woorden: naar onzijdige substantieven die zowel mannen als vrouwen kunnen aanduiden, wordt meestal met mannelijke of vrouwelijke voornaamwoorden verwezen, als het geslacht van de aangeduide persoon duidelijk is. Ik noem als voorbeeld: het lieve kind speelde braaf met haar poppen; het meisje had haar zondagse jurkje aan.

Eén ding staat onomstotelijk vast, en wel dat een lid van de Staten-Generaal een onzijdig substantief is, dat zowel een vrouw als een man lid van de Staten-Generaal kan zijn en dat dus het gebruik van het woordje "haar" mogelijk is. Dit is ook zo volgens de officiële bronnen.

Nu zit ik met een procedureprobleem. Het amendement op stuk nr. 7 bevat de mooiste tekst. Wegens de gebleken taalkundige gevoeligheden heb ik in het amendement op stuk nr. 8 een andere oplossing gevonden. Ik wil, nu blijkt dat er van regeringswege en taalkundig geen bezwaar tegen bestaat, dan ook het amendement op stuk nr. 8 intrekken en dat op stuk nr. 7 weer onderwerp van beraadslaging laten uitmaken.

De **voorzitter**: Aangezien het amendement-Scheltema-de Nie (stuk 23430, nr. 8) is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Ik constateer, dat ingevolge het desbetreffende verzoek van mevrouw Scheltema-de Nie haar oorspronkelijke amendement op stuk nr. 7 weer onderwerp van beraadslaging gaat uitmaken. Dit amendement zal opnieuw worden gedrukt en krijgt nr. 9.

□

Minister **Van Thijn**: Voorzitter! Ik constateer dat door de herleving van het amendement op stuk nr. 7 het lieve lid met haar amendementen speelt en dat alles goed komt. Wij vonden het amendement op stuk nr. 8 namelijk geen verbetering.

Ik heb in mijn oren geknoopt dat de heer Wiebenga heeft beloofd om over het verloop van deze beraadslagingen aan zijn fractie te rapporteren. Misschien kan hij zijn toekomstige fractie daarbij betrekken.

Hoe dan ook, hij scoort wel een punt met de opmerking dat ik mij wel erg gemakkelijk heb beroepen op het advies van de Raad van State. Ik heb het nog even snel nagelezen. Dat advies is zeer negatief, maar – en dit is weer een punt ter ondersteuning van mijn verdediging – dat slaat uitsluitend op de effectiviteit. Men twijfelt dus aan de effectiviteit, maar men laat zich niet uit over de (on)grondwettigheid. Ik had het evenwel over de grondwettigheid. Het lijkt mij sterk dat ik na dit inhoudelijke verhaal niet mag veronderstellen dat de Raad van State dit ook niet passend vindt, gelet op het grondwetsregime.

De heer Van Middelkoop heeft om toch iets meer houvast gevraagd voor de mogelijkheid van precedentwerking. Dat kan ik hem wel bieden. Volgens mij zijn er ook grote principiële bezwaren tegen een verruiming van de vervangingsregeling. Het blijft immers een afweging tussen het principe van het wegnemen van een barrière voor vrouwen in het kader van participatie enerzijds en de aantasting van het integralisme van een kiezersmandaat anderzijds. Dat mag slechts gebeuren in de allerhoogste uitzondering. Ik heb gezegd dat dit voor mij de allerhoogste uitzondering is. Meer kan ik mij niet indenken. Dat is dus ook een principiële afweging. Dat

voorkomt naar mijn gevoel problemen in andere gevallen, die qua persoon in triestheid natuurlijk de zaak waar wij hier over spreken zouden kunnen overtreffen, maar die zich moeilijk laten verbijzonderen in een specifieke regeling.

Mevrouw Brouwer vroeg of het echt zo is dat burgemeesters altijd vervangen kunnen worden. Ja, ik ben het levende bewijs. Daarvoor bestaat een regeling in de Provincie en de Gemeentewet. Dat neemt niet weg dat in die vervangingsregeling de commissaris van de koningin inderdaad een actieve rol dient te spelen, zoals dit in het geval van Beerta ook blijkbaar moest gebeuren.

Nog een enkel woord over de defensiebepalingen. Er wordt ten tweede male door de heren Jurgens en Wiebenga gewezen op het risico dat ons het verwijt zou kunnen treffen dat wij bij de grondwetsinterpretatie met twee maten meten. Ik denk dat wij dit verwijt, mocht dit geuit worden aan de overzijde, zouden kunnen pareren met twee argumenten. In de eerste plaats zijn de zaken onvergelijkbaar. Het ene betreft het doel van het defensieapparaat. Waartoe dient dat? Het staatsbelang of bevordering van de internationale rechtsorde? Het andere betreft het middel. Hoe ziet die krijgsmacht eruit? Het één is extensief omschreven in archaische bepalingen. Daarover zijn wij het eens. Het is extensief omschreven, zoals de tijd ons heeft geleerd. De bepalingen zijn archaisch, omdat zij achterhaald zijn door de ontwikkelingen. Het andere is met grote precisie en imperatief omschreven. Het is dus niet vergelijkbaar. In het ene geval is de gerede twijfel krachtens de praktijk der dingen overwonnen. In het andere geval kan de gerede twijfel belemmerend zijn om deze wetgevingsoperatie in het Staatsblad te brengen. Het zijn dus inderdaad twee maten, maar ook twee totaal verschillende omstandigheden.

Dat brengt mij ten slotte toch op de afweging die wij gemaakt hebben. Wij hebben gekozen voor soberheid. Dat geldt natuurlijk nog in versterkte mate voor een minister die even langs wipt, het overneemt, vier maanden te gaan heeft en ervoor moet zorgen dat de bedoeling van de wetgever ook het Staatsblad haalt, een minister die het zich niet kan veroorloven om te zeggen dat men maar moet komen met amendementen en dat hij ze wel even zal

meenemen. Die positie heb ik niet, ook nu niet, gelet op het beperkte doel dat wij hebben nagestreefd. Dat brengt mij ertoe te zeggen dat de Kamer wel een uitspraak kan doen zoals de heer Jurgens van de Kamer vraagt, maar dat de Kamer niet over zichzelf heen kan springen. De macht van de Kamer reikt niet verder dan de macht van deze minister voor vier maanden. Als je kijkt naar allerlei ontwikkelingen in mijn eigen portefeuille op het gebied van de bestuurlijke organisatie, toch de restanten van het Deetman-debat, kun je in de volgende periode wel een grondwetsherziening aan zien komen. Ik hoop – wellicht krijgt mijn opvolger de Handelingen ooit onder ogen – dat wij bij een volgende grotere operatie met elkaar in goed overleg ook nog eens naar deze oude kwestie kunnen kijken, maar niet nu.

De heer **Jurgens** (PvdA): De minister is zeer bescheiden over zijn eigen rol, want die loopt naar alle waarschijnlijkheid over enige maanden af. Als de Kamer een motie aanneemt, slaat die echter niet alleen op het werk van dit kabinet, maar ook op dat van het volgende kabinet, lijkt mij zo.

De **voorzitter**: Ik begrijp dat de minister er geen behoefte aan heeft, hierop te reageren.

□

Minister **Ter Beek**: Mevrouw de voorzitter! In het kader van de strategie van de soberheid, zoals vanavond door mijn collega van Binnenlandse Zaken werd gepredikt, zal ook ik heel sober zijn in tweede termijn.

Ik kom terug op opmerkingen van de heer Wiebenga, de heer Van Middelkoop en mevrouw Scheltema over het amendement op stuk nr. 12, over de taakstelling van de krijgsmacht. Ik heb zoëven, in mijn eerste antwoord, twee dingen geconstateerd. Het ene is dat een onderdeel van de soberheid is dat de regering niet ertoe is overgegaan, artikel 98 ook in verband met de taakstelling van de krijgsmacht te veranderen.

In de tweede plaats heb ik opgemerkt dat de huidige bepalingen toereikend zijn voor de vervulling van de taken van de Nederlandse krijgsmacht. De heer Van Middelkoop zei dat ik hiermee een beetje verder

ga dan wat ik eerder heb geschreven, namelijk dat ik mij er niet tegen verzet. Hierin heeft hij gelijk. De heer Van Middelkoop heeft nog meer gelijk als hij zegt dat wij er, wanneer wij met elkaar gaan praten over een nieuwe redactie van de taakstelling van de krijgsmacht in de Grondwet, verstandig aan doen, een beetje meer en verder na te denken dan de heer Wiebenga heeft gedaan, met alle respect. Hij heeft in zijn amendement de oude tekst van de jaren tachtig uit de doos gehaald. Hierover ben ik het met de heer Van Middelkoop eens; ik zeg dit ook tegen mevrouw Scheltema.

Ik wil er geen enkel misverstand over laten bestaan. Nogmaals, mijn materiële belang als minister van Defensie bij deze grondwetswijziging is dat een beleidsvoornemen van de regering over de dienstplicht mogelijk wordt gemaakt. Als de Kamer vindt dat de Grondwet her en der op een paar andere terreinen de defensieparagraaf betreffende moet worden veranderd en aangepast, wil ik graag aan het debat daarover meedoen. Dan is er echter nog wel wat meer te zeggen over de taakstelling van de nieuwe krijgsmacht en de neerslag hiervan in de Grondwet dan alleen met het amendement-Wiebenga. Ik weet niet of dat zo adequaat is. Met de huidige bepaling kan ik uit de voeten. Als de Kamer wil dat het tot een ander grondwetsartikel komt, wil ik, of mijn opvolger, er graag eens met de Kamer over praten. Ik zeg niet dat het amendement-Wiebenga fout of slecht is, maar dan is er meer over te zeggen dan wat nu in dat amendement staat.

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Ik heb een heel duidelijke vraag aan de bewindslieden gesteld. Zij willen soberheid. Waarom gaan zij dan toch over tot schrapping van artikel 101? Waarom laten zij dit niet staan? Schrapping is niet nodig. De bewindslieden geven hierop geen antwoord.

Minister **Ter Beek**: Laat ik bescheiden blijven, wij hebben geprobeerd om het antwoord te geven omdat het niet past in de systematiek. Nogmaals, artikel 101 regelt de buitengewone dienst daar waar het gaat om het mobilisatiesysteem. Dat is het punt. Dat zullen wij ook moeten aanpakken. Daar zal een nieuwe wet voor moeten komen. Het

grondwetsartikel blijft bestaan zolang de nieuwe wet er nog niet is, maar zodra de nieuwe wet er is, vervalt het grondwetsartikel. Dat is het. Er zit verder niets achter, geen dubbele agenda.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Ik stel voor, aanstaande dinsdag over de wetsvoorstellen te stemmen.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 23.06 uur

Lijst van ingekomen stukken, met de door de voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1. een koninklijke boodschap, ten geleide van het voorstel van wet Wijziging van de Wet assurantiebemiddelingsbedrijf (23577).

Deze koninklijke boodschap, met de erbij behorende stukken, is al gedrukt en rondgedeeld;

2. de volgende brieven:

vijf, van de minister van Buitenlandse Zaken, te weten:

een, ten geleide van een Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Tsjechische Republiek inzake luchtdiensten tussen en via hun onderscheiden grondgebieden, met bijlage (23578);

een, ten geleide van een Overeenkomst inzake het opzetten en de exploitatie van een niet-militair LORAN-C plaatsbepalingssysteem in Noord-West-Europa en het noordelijke deel van de Atlantische Oceaan, met bijlage (23579);

een, ten geleide van een Overeenkomst inzake luchtdiensten tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Venezuela, met bijlage (23581);

een, ten geleide van een Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Verenigde Mexicaanse Staten tot het vermijden van dubbele belasting en het voorkomen van het ontgaan van belasting met betrekking tot belastingen naar het inkomen, met Protocol (23583);
een, ten geleide van een Protocol tot wijziging van het op 22 juli 1991 te Koala Loempoer ondertekende Protocol tot wijziging van de op 5

maart 1973 te Jakarta ondertekende Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Indonesië tot het vermijden van dubbele belasting en het voorkomen van het ontgaan van belasting met betrekking tot belastingen naar het inkomen en naar het vermogen, met Protocol (23585);

een, van de ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie, over de uitvoering van het Verdrag inzake de Conventionele Strijdkrachten in Europa (23400-V, nr. 54);

twee, van de minister van Binnenlandse Zaken, te weten: een, over voorstellen voor grondwetswijziging (23400-VII, nr. 25); een, over overschrijdingen op de begroting 1993 (23520, nr. 6);

twee, van de minister van Onderwijs en Wetenschappen, te weten:

een, ten geleide van de evaluatierapporten van de Commissie evaluatie basisonderwijs (21630, nr. 9);

een, over het verlies van aanspraak op kinderbijslag als sanctiemiddel tegen ouders die op verwijtbare wijze niet voldoen aan de verplichtingen die hen bij de Leerplichtwet 1969 worden opgelegd (22900, nr. 20);

een, van de staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, ten geleide van een reactie op de hoofdlijnen van het advies over de beoogde samenwerking tussen de internationale onderwijsinstututen en de Landbouw Universiteit Wageningen (23482, nr. 5);

een, van de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, ten geleide van twee rapporten die zijn opgesteld door een commissie onder voorzitterschap van drs. E.H.T.M. Nijpels over aanbevelingen die gericht zijn op vergroting van het (inter)nationale concurrentievermogen van het grootbedrijf (23400-XI, nr. 35);

twee, van de staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, te weten: een, over de voortgang van de decentrale huisvesting van asielzoekers en statushouders (19637, nr. 94);

een, over de implementatie van de invoering van de nieuwe bouwregelgeving (23400-XI, nr. 36);

een, van de minister van Verkeer en Waterstaat, over de waterbodemonreiniging in het Ketelmeer (23043, nr. 3);

Lijst van ingekomen stukken

een, van de minister van Economische Zaken, ten geleide van het verslag van de Onderzoekraad op 6 en 22 december 1993 te Brussel (21501-13, nr. 22);

een, van de staatssecretaris van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, ten geleide van een overzicht van de beperkende maatregelen die sedert het midden van de jaren tachtig in de verstrekkingenpakketten ingevolge de Ziekenfondswet en de AWBZ zijn doorgevoerd (23400-XVI, nr. 71).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld;

3. de volgende brieven:

een, van de minister van Justitie, over heenzendingen van meerderjarige verdachten wegens plaatsgebrek in het vierde kwartaal 1993;

drie, van de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, te weten: een, ten geleide van een overzicht over 1993 van verleende vergunningen voor het vervoer van splijtstoffen;

een, ten geleide van het onderzoeksrapport "Grondverwerving en baatbelasting nieuwe stijl", september 1993;

een, over de wijziging van het Lozingenbesluit bodembescherming en het Besluit horecabedrijven milieubeheer;

een, van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, ten geleide van afschriften van brieven aan de Sociale Verzekeringsraad inzake uniforme en afdwingbare sanctieregels WW;

een, van de staatssecretaris van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, ten geleide van het advies van de Commissie modernisering curatieve zorg.

De voorzitter stelt voor, deze brieven door te zenden aan de betrokken commissies ter afdoening en niet te drukken.